İttihatçılar ve Masonlar

ARŞİV PAYLAŞIM
KULÜBÜ

İTTİHATÇILAR VE MASONLAR

ORHAN KOLOĞLU

GÜR YAYINLARI
P.K.621, Sirkeci – İstanbul

İÇİNDEKİLER

Önsöz 7
I BÖLÜM: GİZLİLİK DÖNEMİNDE 13
Selânik'i öne çıkaran koşullar 15
Selânik'in Yahudi dönmesi 19
Selânik'te mason örgütlenmesi 25
Avrupa'daki Jöntürklerde masonluk 32
Selânik'te devrimci Cemiyet 38
Cemiyet'le masonluğun ilişkisi 44
Üç devrimci mason: Talat, Karasso, Manyasizade 54
Masonluğun devrime katkısı 62
Hafiyelerin çözemediği gizlilik 72
İtalyanların da bilmediği ilişki 84
II BÖLÜM: AÇIĞA ÇIKIŞ VE ULUSAL ÖRGÜTLENME 95
Devrimdeki mason bağının açıklanması 97
Devrime içten ve dıştan tepkiler 108
İttihatçıları Avrupa masonluğuna çekme çabası 117
Ulusal masonluk girişimi: Osmanlı Yüksek Şûrası 127
Manyasizade Refik Bey'in ölümü 138
Masonluğa tepkinin 31 Mart'taki payı 142
Osmanlı Büyük Doğusu'nun kuruluşu 151
Avrupa'dan mason-siyonist komplosu suçlaması 159
Mısır yüzünden Osmanlı Şûrasına İngiliz tepkisi 166
III. BÖLÜM: SİYASİ POLEMİK KONUSU OLMASI 173
Komplo tezinin cemiyetin içinde tartışılması 175
Siyonizm mecliste; Yapıcılar gizli cemiyeti komplosu 187
Siyonist-mason komplosu hakkında İngiliz roporu 196
Komplo raporunun kamuoyuna yansıtılması 208
Masonluğa açık tepkinin başlaması 215

Mısır – Osmanlı masonları çekişmesi ve Fitzmaurice 228
İttihatcıların bölünmesinde masonluğun payı.....241
İrtica, melâmilik, masonluk tartışması 252
Mason olmayan İttihatcıların formülü: ulusculuk.....268
Savaş İtalyan masonlarını ulusculuğa itti 277
İttihat ve Terakki Gizli Cemiyetleri red ediyor 292
Hürriyet ve İtilâf komplo tezini doruğa eriştiriyor.....305
Şeyhülislam'ın masonluğu tartışması.....313
1912 – 1918 durgunluk dönemine giriş 322
İttihatcıların tasfiyesi ve kalan miras 333
IV. BÖLÜM:SONUÇ.....347
Başvurulan kaynaklar 373

ÖNSÖZ

Yirminci yüzyıla girerken, bütün doğu ve islâm toplumlarının dillerine ve sözlüklerine 'farmason' sözcüğü yerleşmişti.

Ebüzziya Tevfik, o dönemde bu sözcüğün halk arasında ne anlamda kullanıldığını şöyle anlatıyor:

'(Bu söz 1860'lardan beri) dilimizde *küfriyatın dorığunu anlatan en aşağılık sıfatların en kötüsü olarak kullanılmıştır.* Kelimenin içeriğinde öyle bir anlam vardır ki, bir kimse bir başkası hakkındaki hakaretini daha da etkili kılmak için farmason sıfatını en sonraya bırakır... (Hazreti) Hüseyin'in katili olduğu için Yezid, Ehli Beyt'i sevenler nazarında nasıl bir nefretle anılırsa (...) bizim halk indinde de, *dinsiz, inkârcı, imansızlar gibi bütün bağlardan sıyrılmış bir zındık ile bir farmason eşit tutulmaktadır.'* (ET)

Ebüzziya, istemedikleri insanları aşağılamak için maksatlı olarak bazı bedhahların (herşeyin kötülüğünü isteyenlerin) sözcüğü bu şekilde kullandıklarına dikkati çekerek sormaktan kendini alamaz: *'Acaba bu bir hakikat midir?'*

Şemsettin Sami de Türkçe sözlüğünde, farmasonluğun anlamları arasında hemen hemen benzeri sıfatları sayar.

Ancak her yerde anlaşılışı böyle değildir. *Mizancı Murat*'ın iki eserinde *(Akıldan Belâ* ve *Turfanda mı yoksa Turfa mı?)* farmason, *sık tartışan, fikirlerini açıkça savunan, dürüst, idealist hatta devrimci anlamında kullanılmaktadır.* Kendi hayatını anlattığı ikinci kitabın-

da, farmason diye yerilen kahramanı, dürüstlüğü ve açık sözlülüğü sebebiyle Şam'a sürülen fakat gerçekler anlaşılınca padişahın iradesiyle affedilen *'gayyur bir bende-i devlettir.'* Mizancı Murat'ın bir yandan islâmcı, hattâ panislamcı eğilimleri bulunması, öte yandan kendini *'evrimci sosyalist'* diye takdim etmesi, o dönem düşünürlerinin içinde bulundukları fikri karmaşayı ve islâmcı-uzlaştırmacı yaklaşımın çapını ortaya koyuyor.*(EM-675)* Nitekim Yahya Kemal bile 1904'lerde Paris'te *anarşist* olduğunu söyler.*(HA-2/245)*

İttihatçıların masonluğu konusuna girerken bu ortamı dikkatlerden uzak tutmamak gerekiyor.

Ulema'dan Musa Kâzım da ilginç bir örnektir. 1898'de *'Medeniyeti Sahiha ve Diyaneti Sahiha'* *(TH-3)* başlıklı yazısında sadece maddi kalkınmanın ve 'insaniyet' hedefinin refah ve saadet getiremeyeceğini, dinsiz adamların medeniyeti olamayacağını ve diyaneti sahiha'nın islâm olduğunu vurgular. Onu 1910'da masonluğa katılmış olarak görüyoruz. Az sonra Şeyhülislam, yani Osmanlı Devletinde ve bir bakıma bütün İslâm dünyasında en büyük din otoritelerinden biri haline gelir. 1911'de masonlukla suçlanması üzerine *'bu sıfatı mekruhayı'* ve *'dini islama muhalif olup da isnat olunan her bir mezhep veya mesleki kemali şiddettle'* red ettiğini açıklar.*(TN-14)* *Bernard Lewis* onu Panislamcı ve köktenci (Fundamentalist) islamcılar arasında saymaktadır.

Konuya bu tür bir giriş yapmamız, okuyucularımızı ön yargılardan sıyrılarak kitabı okumaya davet içindir. Bu sözümüzle herhangi bir şartlandırmaya yönelmek amacında değiliz. Sadece o dönemde, yani 20. yüzyılın ilk 15-20 yılında bu konuya olumlu ya da olumsuz yaklaşanların içinde bulundukları psikolojik ortamın önemine dikkati çekmek istedik. Aydınların, halkın, liberal ya da dinci çevrelerin

kavramlara aynı anlamı vermediklerini ve 3-4 yıllık bir sürede (1908-1912) toplumumuzu allak bullak eden olay ve tartışmaların ancak bu suretle anlaşılabileceğini anımsatmak istiyoruz.

Bir diğer nokta da, konuyla ilgilenen herkesin kafasında tehlike içinde olduğuna inanılan devleti ve toplumu kurtarma tutkusu bulunduğudur. Bu sözlerimiz Türk kesimi için geçerlidir. Aralarında batıdan birşeyler alarak çözüm getirmeyi reddedeni yoktur. Ancak yöntem ve kapsamda farklılık gösterirler. Buna karşılık çok uluslu toplumdaki değişik unsurların ve emperyalizmin doruğuna erişmiş olan Avrupalı güçlerin yaklaşımları, kendi çıkarlarına uygun farklılıklar arzeder.

Özellikle toplumumuzda çok düşülen bir hatadan, 8-10 yıl sonra devletin sona ereceği hatasından da sakınmak gerekli. O dönemde karar veren ya da fikir ileri sürenler tehlikenin büyüklüğünü inkâr etmemekle birlikte hâlâ *'Devlet ebed müddet'*in devam edeceği inancındaydılar. Bu yaklaşım, bir Dünya Savaşı sonunda belirecek oluşumları biliyormuş gibi değerlendirme hatasını önlemeye yarayacaktır.

Sayfalar ilerledikçe, ilk bakışta masonlukla ilgili değilmiş gibi görünen bazı noktaların kitapta ayrıntıyla işlenmesine tepki gösterilmemesini de isteyeceğim. Ben kendim de işe giriştiğimde, masonluk tartışmalarından dolayı böylesine ayrıntılı bilgilere yönelmek zorunda kalacağımı düşünmemiştim. Özellikle *Osmanlı'nın İngiliz-Mısır ilişkileri ve Yahudi-Siyonist sorununun gündeme girişi şaşırtıcı gibi görünüyor.* Ancak sayın okurlarım da farkedeceklerdir ki, onları dahil etmezsek konu anlaşılamaz. Bu açıdan sabır rica ediyorum.

Son olarak Abdülhamit ve Masonlar kitabımda belirttiğim bir noktayı anımsatayım. *Araştırmam masonluğun kurumsal tarihi değil,*

toplum üzerindeki sosyal etkisi ve rolü ile ilgilidir. Özellikle İttihatçıların masonluğu konusunda, şimdiye kadar, hep içinde veya karşısında olanlar tarafından önyargılı ve tek yanlı yaklaşılmış olduğunu biliyorum. Aynı hataya düşmemek için çok çaba sarfettim.

Bir de şunu eklemeliyim ki, çok yoğun ve uzun süren araştırmalarıma rağmen bütün belge ve kaynaklara erişmiş olduğumu iddia edemeyeceğim. Önceki kitabımın önsözünde de bilirttiğim gibi, *geleceğin araştırmacılarına sağlıklı bir çerçeve sunmak isteği başlıca amacım oldu.*

Dumont Fransız kaynaklarında daha fazla bilgi bulunmadığını kaydediyor.*(DU-1/100)* İtalyan ve İngiliz kaynaklarında bulunabilecekleri şahsen, tamamen denecek oranda taradım. İtalya'da Faşist rejim mason arşivlerini tahrip ettiğinden daha fazla bir şey kalmamış. Bunu aynı araştırmayı yaptırmış olan Suha Umur da onayladı. Alman kaynakları belki az bir katkıda bulunabilir. *Hüseyin Özgen, Belçika ve Hollanda* mason arşivlerinde yaptığı araştırmaların sonuçlarını aktarmak nezaketinde bulundu. Osmanlı Büyük Doğusu'nun kurulmasına katkısı sebebiyle Belçika'dan önemli belgeler çıkabilirdi. Ancak 1909-1911'e ait ilk dosyanın kayıp olması sebebiyle elde fazla bir şey bulunmadığını söyledi. İlgilendiğimiz dönemle ilgili olarak her iki ülkede de sınırlı bilgi bulunmaktadır.

Bizim kendi kaynaklarımıza gelince ister İttihatcı, ister anti-İttihatcı anılarında fazla bir şey yok. İttihat ve Terakki 1909 kongresinde Cemiyet'in ve İnkılabın ayrıntılı bir tarihi yazılması, bunun için bir komisyon kurulması ve bu yazılıncaya kadar Cemiyet üyelerinden kimsenin bu konuda yayın yapmaması kararını almıştı.*(AY-2/1-148)* Sadece Niyazi Bey'in anılarının yayınlanmasına izin verildi. Ama komisyon kurulamadı. Daha sonra da olaylar öylesine

bastırdı ki, kararın uygulanması tamamen unutuldu. Yine de tasnif edilmemiş Yıldız evrakından, ya da açılmamış Arşiv belgelerinden bazı yeni bilgiler çıkabilir. Ve bizim eksik ya da çözülmemiş bıraktığımız noktaları tamamlar.

I. BÖLÜM
GİZLİLİK DÖNEMİNDE

SELANİK'İ ÖNE ÇIKARAN KOŞULLAR

Neden İzmir değil de Selânik? Evet, İttihat ve Terakki'nin neden Yurt içinde başka bir kentte değil de Selânik'te merkezleştiği sorusunu öncelikle yanıtlamak zorundayız. *Alemdar Mustafa Paşa ve Ruzcuk Ayanı* olayından beri Rumeli'den bütün imparatorluğu hedef tutan bir eylem çıkmamıştı. *Mehmet Ali Paşa*'nın Mısır'da başlattığı hareket sonunda yerel kalmıştı. Ve bütün devrimci hareketler İstanbul'da oluşturulmuştu: *Kuleli Vak'ası, Yeni Osmanlılar, Jön Türkler.*

Ayrıca Selânik asker yoğunluğuna sahip Rumeli'deki tek kent de değildi. *Manastır, Edirne* hatta *Yanya* bu açıdan uygun görünüyorlardı. Hele Manastır, zaten Selanik'le başabaş değer taşıyan bir rol oynamıştır. Ama Selânik'in yerini alamamıştır.

Selânik'in bütün Rumeli'nin ekonomi ve kültür merkezi haline gelmesi, demiryolu bağlantıları sonucu limanın öneminin artmasından ileri gelmiştir. 1871'de başlayan demiryolu inşaatı 1874'de Üsküb'ü, 1888'de *Belgrat* üzerinden Avrupa'yı, 1894'de *Manastır*'ı, 1896'da da *İstanbul*'u bağlayınca liman dört milyon nüfuslu bir hinterlandın ihracat ve ithalat merkezi oldu. 1896'da 120, 1910'da 150 bin nüfusuyla imparatorluğun en büyük kentlerindendi. *Osmanlı dış ticaretinin 1/7 sini sağlıyordu,* Avrupa çapına göre basit de olsa, Osmanlı yapısı içinde önemli bir sanayi merkezi haline gelmişti. İki iplik, iki bira, halı, ayakkabı fabrikaları, model un fabrikası, tuğlahane, ipek böceği ve 10 tane sabun imalathanesi, önemli tütün işletmeleri vardı.*(SL)*

Ufak nüfusun toplam yüzde 15'i, halk kütlelerinin düzeyinin çok üstünde yaşayan, banker-sanayici-tüccar, subay, memur ve çiftlik sahiplerinden oluşuyordu. Sanayi tesisleri ve liman boşaltma

işlerinde 25 bin işçi vardı. Aileleriyle birlikte önemli bir emekçi grubu oluşturuyorlardı. Abdülhamit rejimine rağmen 1904 ve 1906'da grevler düzenlemeleri, ilk sendikaları kurmaları, Osmanlı ölçülerine göre ileri bir bilinç düzeyine erişmiş olduklarını kanıtlar.

Osmanlı sistemi içinde en iyi eğitim gören, batıya açık, dil bilir askeri ve mülki kadroların Rumeli ve bu arada Selânik'te görevlendirilmelerinin yanı sıra, Avrupa'nın başkısıyla üç vilâyette planlanan ıslahatın işlenmesi için kurulan *Umumi Müfettişliğin* kadrosu da Selânik'e yerleştirilmişti. Bu kadroda Avrupalı uzman subaylar da vardı. Bütün Avrupa devletlerinin konsoloslarının yanı sıra Avrupa'yla yakın ilişki içindeki, birçoğu da Avrupa uyruklu, iş adamları ile gerçek bir burjuvazi kadrosu oluşmuştu. Bunlar gerçekten Avrupai bir yaşam sürüyorlardı. Sürgün yıllarında (1909-1912) *Abdülhamit*'e tahsis edilmiş olan *Allatini* ailesinin (Bir İtalyan Yahudi ailesi) köşkü, 1895'deki İngiliz donanmasının ziyaretinde İngiliz subaylarıyla 30-40 genç kızın katıldığı bir baloya imkân verecek bir salona sahipti.

Kültür hayatı da çok gelişti. 1895'den itibaren 5-6 Ladino (İspanyol Yahudicesi), 3-4 Türkçe, 3-4 Rumca, 2-3 Fransızca, 2 Bulgarca, 1 Romence, günlük ya da haftalık gazete yayınlanıyordu. *Alliance Israelite Universelle* (Evrensel İsrael Birliği)nin Fransızca eğitim veren 7 tesisi vardı. Nüfusun yarısını oluşturan Yahudilerin 50, müslümanların 32 ve ayrıca Rum, Sırp, Bulgar, Romenlerin kendi okulları vardı. Almanlar okul açtığı gibi, ticaret okulu, kız orta okulu'nun yanı sıra 1907'de Hukuk Mektebi'nin açılmasıyla Üniversite düzeyinde eğitime de erişildi. Daha sonra Tıbbiye kurulması hazırlıkları da başlamıştı.

Sosyal yaşam küçük bir Avrupa kentini andırıyordu. On kadar

birahane, tiyatro, sinema salonları, klüpler, mason locaları vardı. Sahil kahvehaneleri, başka kentlerde resmi memurların göze alamadıkları oranda bunlar tarafından kullanılabiliyordu. Buralarda son derece kozmopolit bir yaşam vardı. 30 Aralık 1895 tarihli Journal de Salonique'de yayınlanan bir okuyucu mektubu bu kozmopolitliği çok güzel yansıtıyor:

'Olimpia birahanesinin orkestrası İngiliz milli marşıyla İtalyanlarınkini çok iyi çalıyor. Marseyyez ile Rus milli marşını ise çok kötü. Acaba neden düzeltmiyorlar. Yine de daima Hamidiye marşı ile başladığı için sürtüşmeler önleniyor.'

Dönemin tanığı J. Nehema kentin konferans ve toplanma salgını içinde olduğunu yazıyor. Doruğa 1908 Devrimi öncesinde varılmıştır. Bu toplantıların çoğu gizli siyasi nitelikli şeylerdi. Makedonya'nın her tarafında çatışma vardi ama bütün bu örgütlerin beyinleri, merkezleri Selânik'te çalışıyordu.

20. yüzyılın ilk yıllarında Balkanlar ve daha çok anılan bölümüyle Makedonya, dünyanın en 'çok uluslu' ve en tehlikeli bölgesiydi. Türk, Yunan, Bulgar, Arnavut, Sırp, Ulah, Karadağlı, Yahudi ve benzeri cemaatler içiçe yaşıyor ve bunların ihtilâlci örgütleri de (Türk ve Yahudiler hariç) sürekli eylem içinde birbirlerine, hatta kendilerine katılmayan yandaşlarına saldırıyorlardı. Bölgenin yabancısı olan Ermeniler bile, Doğu Anadolu'daki iddialarında destek sağlamak, seslerini işittirebilmek amacıyla bunların bazılarıyla işbirliği yapıyorlardı. Tabii ki bu örgütler en büyük gizlilik içinde çalışıyor, kamuya da başkalarına da açılmaktan kaçınıyorlardı.

Ocak 1903'de Selânik'te Makedonya ihtilâlcilerinin kongresi toplandı. Kesin bir sonuca varmayı planlıyorlardı. İttihat ve Terakki'nin kurulmasıyla sonuçlanan bu yılları, Şevket Süreyya Aydemir,

Enver Paşa hakkındaki kitabında[I-433] şöyle anlatıyor:

"Özellikle Bulgar teröristler 1903'ü kanlı bir hesaplaşma yılı ilân ettiler... Esareti kaldırmak amacıyla önce terörü yaymayı kararlaştırdılar... İstasyonlar, demiryolu, gaz depoları, oteller, gazinolar, telgrafhaneyi uçurmak isterler... Osmanlı Bankası havaya uçurulur, Fransız yolcu gemisi, uğurlayanlar el sallarken uçurulur... Bu olaylar arasında tabii bir kısım komiteciler hayatlarını kaybederler. Arada intihar edenler, karınlarını deşenler, kendilerini yüksekten atıp ölenler, elindeki dinamiti kendi sigarasıyla ateşleyip hayatlarına son verenler de vardır.

Selânik dışındaki Makedonya şehir, kasaba ve köylerinde ise, olup bitenleri tasavvur etmek mümkündür. Her yer yangınlar, alevler içindedir. Kanlar su gibi akar.

20 Temmuz 1903 gece yarısı ise Makedonya genel ihtilâli başlatılır. Köyler, tarlalar, binalar yakılır, kan su gibi akar. Ayaklanmaya 30.000 kadar silahlı komiteci ve köylü katılmıştır. Ordu üç ay geceli gündüzlü çatışmadan sonra bastırdı."

Selânik İttihat ve Terakki'si bu kan deryası içinde kuruldu. Hem de bu olaydan üç yıl sonra.

Bütün bunların dışında Selânik'in yukarda birer nebze bahsettiğimiz iki özelliği vardı:

1 – *Nüfusun yarısından fazlasını 60 bin Safardim (İspanya kökenli) Yahudiyle 10 bin ya da biraz daha az sayıda Dönme (17. yüzyılda Yahudilikten İslâma geçmişler) oluşturuyordu.*

2 – *Yahudiler ve Dönme'ler diğer milletlerin aksine ihtilâlci eylemler planlamıyor ve ihtilâlci örgütleri yoktu.*

Bu iki özellik sebebiyle bu iki grubun ülkenin yöneticisi (Millet-i Hakime) Türklerle ilişkileri bambaşka bir niteliğe sahipti. İttihat ve Terakki, temelde Osmanlı ulusları arasındaki birliği (İttihadı Anasır) savunmakla birlikte, *Sina Akşin*'in belirttiği gibi[AK-1/84] bir Türk örgütüydü. Ve özgürlükleri elde etmek kadar, yukarda bahsi geçen milliyetçi ayrılıkçı örgütlere karşı, ülkenin bütünlüğünü ve Türklerin haklarını savunmak amacıyla kurulmuştur.

Bu çeşitli özellikler, İttihatcıların masonluğunun oluşmasında ve sonraki aşamalarda önemli bir rol oynadıklarından, ana konuya girmeden önce Selânik'teki Yahudi ve Dönme toplumlarının özelliklerini ve Türklerle Osmanlı yönetimine karşı tutumlarını değerlendirmek zorundayız.

SELANİK'İN YAHUDİSİ VE DÖNMESİ

Hem Yahudiler, hem de Dönmelerin ileri gelen takımı, Selanik ve çevresinin ekonomisinde büyük ağırlığa sahipti. Sermaye hareketleri kadar ticaret ve sanayi de büyük ölçüde onların kontrolundaydı.

Yahudi cemaatinin durumunu, *Paul Dumont*'dan naklen, bizim bazı eklemelerimizle, şöyle açıklayabiliriz:[DU-2]

Makedonya'da giderek artan karışıklıklar karşısında bu cemaat özellikle statükoya bağlılığıyla dikkati çekiyordu. Kentin, hinterlandını oluşturan Makedonya'dan kopmaması şarttı. Bu da ne Yunanlıların, ne Bulgarların, ne de Sırpların Makedonya'ya hakim olmamasına bağlıydı. Kendileri Makedonya'ya hakim olamayacaklarına göre Osmanlı büyüklüğünden kopan Yunanistan, Bulgaristan ve Sırbistan'ın ekonomik kısıtlılıkları ve bunalımlarını görmüşlerdi. Tüccar kafalı Yahudiler, ekonominin kontrolunu ellerinden alacak küçük gruplar yerine bütün imparatorluk içinde çalışmalarını sağlayacak

bir statükonun –Osmanlı varlığının– devamının hayati önem taşıdığını fark ediyorlardı. Ayrıca *Osmanlı azınlıklarından birinin bölgeye hakim olması öncelikle Yahudilerin tasfiyesini getirebilirdi.* O yıllarda Avrupa'nın pek çok ülkesinde (Polonya, Romanya, Rusya) anti–semitizm hızla tırmanırken Balkanlardaki bir değişiklik aynı tehlikeyi getirebilirdi. Oysa Osmanlı yönetimi altında 1490'lardan beri, Avrupa'daki Yahudilere göre nisbi bir huzur içinde yaşıyorlardı.

1892'de İspanya'dan kaçışın 400. yılını Selânik'te büyük törenlerle kutlamış, bütün azınlıkların lânetlediği Sultan Abdülhamit'e şükranlarını sunmuşlardı. Açıkçası ekonomik gerçeklerin dışında güvenlik faktörü de rol oynamaktaydı. Selânik Yahudileri Osmanlı boyunduruğu altındaki nisbi barıştan genelde memnundular; efendi değiştirmekten, pogromlara ve en çeşitli sıkıntılara uğramaktan endişeliydiler. Bu şartlarda, uluscu akımların gerçeklerine kesin olarak sağır kalıyorlardı. *Hattâ Siyonizmden çekiniyorlardı. Çok yoğun bir propagandaya rağmen bu hareket çok küçük bir ilgi topladı: 1905'den 1912'ye kadar sadece bin kişi göç etti.*[DU–2] Sefardimler ve Dönmeler tam aksine kütle halinde Osmanlıcılığa yöneldiler. Jön Türklerin geliştirdiği bu doktrinden Osmanlı sınırlarının bütünlüğü ve etnik ve dini azınlıkların müslümanlarla aynı haklardan yararlanmaları vaadlerini benimsediler. Milliyetçilik açısından bu fedakârlığın karşılığı olarak statükonun korunmasından başka bir şey beklememeleri Devrimden önce Jöntürklere katılmış olmalarını açıklar.

Batılı devletlerin müdahaleleri ve hiç durmadan gelen yabancı sermayeye, Balkan dengesinin kopma tehdidine karşı Yahudiler Komiteyle birleşmekten başka bir şey yapamazlardı: Bu onlar için kendi hayat sahalarını savunmanın yoluydu.

Selanikli bir Yahudi tarihçi ise Türk–Yahudi ilişkisini şöyle an-

latıyor: *Türk'ün Yahudi'ye dostça ve barışçı bakması, yönetimindekiler arasında Yahudi'nin yenik eski bir düşman, bir esir ya da olası bir rakip değil, insafına sığınmış bir kişi olmasındandır. Evin kapısının otomatikman açıldığı bir misafirdir. Onunla hiç bir savaş yapılmamıştır.*(NE-6/427)

Ve ekliyor:

"Yahudiler dünyanın hiç bir yerinde Selânik'deki kadar kendilerini evlerinde hissetmiyorlardı. Küçük Yahudiler kendi mahallelerine sıkışıp yaşamıyorlar... dik durmayı ve muhataplarının gözünün içine bakmayı biliyorlardı. Polonya ya da Çar Rusyası'nda olduğu gibi omuzları düşük, Romanya'da olduğu gibi aşağılanarak iki büklüm olmuyorlar, ezilmiş hissetmiyorlar ve ilâhi gazaba ve insanların haksızlığına her an uğramak endişesi içinde değillerdi... Engizisyonun kovmuş oldukları burada efendi durumunda. Yaşamayı, çalışmayı, ibadetlerini engelleyen hiç bir şey yok. Onlara yönelik hiç bir kin, hiç bir şüphe yok... Asıl engel kendi hahamlarından..."(NE-7/562)

Gelelim şimdi Dönme sorununa.

Bir çok çevre Yahudilerle Dönmeleri, kökenlerine bakarak, aynı cemaatmiş gibi değerlendirir. Bu özellikle 1900'lerin başlarındaki Osmanlı toplumunda çok görülmüştür. *Ele aldığımız dönemde Dönme deyimi, yüzeysel bir müslümanlık gösteren aslında gizli olarak Yahudiliğini sürdüren, gizli bağlar içinde yaşayan kişiler olarak anlaşılıyordu.* Bir bakıma, toplumun -İslâmın- düşmanı demesek de, dostu olmayan kişiler olarak anlaşılıyordu. Tarihsel açıdan bakınca bu iddialarda gerçekler bulunduğu yadsınamaz.

Olay *Şabbetay Sebi* adlı Yahudi'nin 1648'de İzmir'de mesihliğini ilân etmesi ve kalabalık bir grubun peşine takılmasıyla başlamış-

tır. Yahudi cemaati içinde olduğu gibi, Osmanlı yönetimine de sorunlar yaratmış Babıâli sıkıştırınca kendisi ve taraftarları islâmı kabul ettiklerini açıklamışlardır. İbadet ve davranışlarının dış görünüşü islâmi şekle bağlanmış, müslüman ismi almış; bazıları hacca gitmiş; kutsal günleri, cuma namazlarını asla ihmal etmemiş; kadınlar çarşafa girmişlerdir fakat evlerinde ve özel yaşamlarında kendilerine özgü uygulamalarını sürdürmüşlerdir.

Türk toplumunda Dönme'liğin değerlendirilmesi hep islâma nisbetle yapılmış ve bunlar Yahudilikten kopmamış olmakla nitelenmişlerdir. Aklımıza, Yahudilerin Dönme'lere nasıl baktıklarını irdelemek hiç gelmemiştir. Oysa, konumuz gereği bu cemaatin 19. yüzyıl sonu ve 20. nin başındaki durumları bizi ilgilendirdiğinden olaya bu açıdan bakmanın gerektiğine inanıyoruz. Bu amaçla, Dönmelere karşı olan, içyüzlerini iyi bilen, üstelik ilgilendiğimiz dönemin tanığı olan yukarıda bahsettiğimiz Selânikli Yahudi tarihcinin eserinden yararlanacağız. *İslâm Ansiklopedisi*'ndeki Dönme maddesi de aynı yönde bilgiler veriyorsa da, *J. Nehame*'nin 7 ciltlik *Selanik Yahudilerinin Tarihi* eseri, bu konuda gerçekten eşsizdir. Ve çok ayrıntılı bilgiler veriyor. Aşağıdaki bilgiler ondan özetlenmiştir:

Yahudilere göre Dönmeler lânetlilerdir, fitne, fesat ve zındıklık gibi deyimler onlara uygundur. Dönmeler de Yahudilerden nefret eder, kâfir sayar ve bunu açıklamaktan çekinmezler. Bir cumartesi günü bile onları öldürmenin caiz olduğuna inanırlar. Aralarındaki düşmanlık öyledir ki, çoğunluğu oluşturan Yahudiler her fırsatta onlara hakaret ve eziyet ederler. Bu yüzden Dönmeler kendi aralarında toplu halde ve ayrı mahallelerde yaşarlar. Ne Yahudilere ne de Müslümanlara yüzyıllarca karışmamışlardır. Bunlara karşılık kendilerini müslüman gösterdikleri için, *yabancı dillere büyük tepki gösteren Yahudilerin aksine, Türkçeyi öğrenmeyi gerekli saymışlardır.* Bu yüzden

Yahudiler daha da çok kendi içlerine kapanırken bu küçük cemaat yönetici Türk kadrolarıyla daha yakınlaşmıştır. Bunun sonucunda 18. yüzyılın ortasından itibaren iki grubun ilişkisi hemen hemen kopmuştur.(NE-6/69)

Toplu halde ve ayakta kalabilmek için dayanışma ile yaşadıklarından cemaat olarak zenginleri çok olmuş, içlerinden dilenci ve hırsız çıkmamıştır. Kötülük yapanın zararını cemaat ödemiştir. Kendi istekleriyle -Yahudilerin aksine- Osmanlı yönetimiyle yakın ilişkide oldukları ve müslüman niteliğiyle askere ve diğer görevlere gittiklerinden eskiden beri sistemle özdeşleşmede yabancılık çekmemişlerdir. Her yüzyılda Dönmeler hakkında yargı ve cezalandırmaya rastlanmıştır.(NE-6/84)

Fransız Devrimi ile Avrupa'da başlayan özgürleşme eğilimi Tanzimat'la Osmanlı topraklarında da başlayınca hem Yahudilerde hem de Dönme'lerde modernleşme eğilimi belirmiştir. Selânik'tekilerin bu açıdan İstanbul ve İzmir cemaatlerinden daha önce adımlar attıkları görülmüştür. Burada Nehame'nin tam belirtmediği bir noktayı eklemek zorundayız. *Yahudilerde modernleşme, hahamların güçlü direnci sonucu ağır işlemesine karşılık, böyle bir engeli bulunmayan, devletten de destek gören Dönmelerde daha hızlı gerçekleşmiştir.* Bu sebepten, yıllar geçtikçe, Yahudilikten kalmış az sayıdaki geleneklerini bırakmağa, daha hızla Türkleşmeye başladılar. Türkçeyi giderek daha iyi konuşuyorlardı. Bu yüzden de Yahudilerle ilişkileri daha da koptu. Kurdukları Fransızca ve Türkçe eğitim veren iki okul, Feyziye ve Terakki, Osmanlı ülkesindeki en mükemmel eğitim kurumlarıyla yarışacak düzeydeydiler. Çocuklarını burada eğitmeye ve İstanbul, Paris, Lozan'a yüksek eğitime göndermeye başladılar.(NE-7/587)

Gençler ayrıca kendi istekleriyle devlet okullarına da gidiyorlardı. Böylece Türklük ve müslümanlık giderek arttı. Selânik'te çıkan en mükemmel ve Türk haklarının savunucusu gazete olan Yeni Asır, bir Dönme, Fazlı Necip tarafından çıkarılmıştır.

Kendi aralarında da üç gruba ayrılan *(Yakubiler, İzmirliler, Kumososlar)*, birbirleriyle hiç evlenmeyen, temas etmeyen Dönmeler, 19. yüzyılın sonlarında, içe kapanıklığın ırkı tehdit eden etkisini bertaraf etmek için gruplar arası evliliklere başladılar. Bu 20. yüzyılın başlarında müslümanlarla da evlenmeye dönüştü. *1875'de başlayan Dönmelerin kimlik kaybı, okul ve diğer ilişkilerin artmasıyla arttı. Türklüğün içinde eridiler ve bu 1914'de tamamlandı.* Balkan Savaşı'nda Selânik'in Yunanlıların eline geçmesi bu süreci daha da hızlandırdı. Kenti Yunanlaştırmak isteyen işgalciler, Türklerle bağı kuvvetli bu kadroların gitmesini kolaylaştırdılar. Türkiye'ye gidenler tamamen eridiler, Selânik'te kalanların içinde pek az sayıda eski inancı sürdürenler vardı.*(NE-7/602)*

19. yüzyılın sonunda Selânik'te 4000'i Yakubi, 3500'ü Kumosos ve 2500'ü İzmirli olmak üzere toplam 10 bin Dönme vardı.

Yazar, konumuz açısından ilginç şu bilgileri de ekliyor:*(NE-7/607)*

Cavit Kumosos'lardan, Fazlı Necip Yakubilerdendir. Doktor Nazım ve Rahmi, Dönmelere karşı son derece katı davranıyorlardı. Talât ve Naki de bu konuda Rahmi'yi izlediler. Selânik'li olan Mustafa Kemal Dönme değildir ama, babası dönmelerin ortasında yaşıyordu. O da okulda onlarla aynı sıraları paylaşmıştı. Dönmeleri tanıyor ve takdir ediyordu. Meziyetlerini, kanunlara bağlılıklarını biliyordu.

Buraya kadar, Selânik çerçevesinde ve Türklerle ilişkisinde Yahudi ve Dönme cemaatlerinin durumlarını inceledik. Tabii ki bunların,

özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra başlamış olan uluslararası ilişkileri vardır. Dönmeler için bahis konusu olmasa da, Yahudilik açısından önem taşıyan, önce Semitik ve *Panjüdaist* denilen sonra *Siyonizm* adını alan akımın Osmanlı Yahudileriyle ilişkileri, İttihatçı masonluğu tartışmaları sırasında sık sık gündeme getirildiği için, yeri geldiğinde ele alınacaktır. Ancak şunu kısaca belirtebiliriz ki, 1908 öncesinde Selânik Yahudi çevrelerinin dış Yahudi merkezleriyle ilişkilerinde ağırlık, amacı Fransız kültürüne bağlamak olan *Alliance Israelite Universelle (Evrensel İsrael Birliği)* dedir. Almanya ağırlıklı ve kültürlü Herzl'in Siyonist örgütü ile hemen hemen hiç bağlantı olmadığı söylenebilir.(ÖK-1 ve 2) Bunun en önemli bir sebebi Selanik Yahudilerinin Ladino (İspanyol Yahudicesi) konuşmalarıdır.

SELANİK'TE MASON ÖRGÜTLENMESİ

Selanik'teki mason locaları konusuna girerken İtalyan masonluğunu öncelikle ele almak zorundayız. Bu hem İttihatcılara yataklık yapmış olması, hem de kentte kalabalık bir İtalyan kolonisi bulunması sebebiyle gereklidir.

Selânik'in demiryolu ve liman bağlantıları sonucu Balkanların merkezi haline gelmesiyle beraber Avusturya, İtalya ve Fransa iş ve sermaye çevrelerinin ilgisi son derece arttı. Her biri kendi çıkarlarına destek verecek gruplar aramağa başladı Bunların içinde en başarılısı İtalyanlar oldu. Fransızlar Alyans okulları aracılığıyla kültürlerini yayma çabasındaydılar. Dönmelerin Osmanlı vatandaşlığına bağlılıklarına karşılık, İtalyanlar Yahudileri uyruklarına ve korumalarına alarak bir sızma politikası uyguladırlar. 1908'de çoğu Yahudi 1500 kişilik bir koloni'leri vardı. (TR-1) Finans ve sanayi girişimlerinin çoğunu ellerinde tutuyorlardı. Üçüncü Ordu'nun un ihtiyacını, Allatini'lerin un fabrikaları sağlıyordu. İtalyan okulu, hastanesi ve

sonra kurulan Dante Alighieri kültür merkezi sayesinde sistemli bir yerleşme politikası izliyorlardı.

Selanik'te İtalyan mason locasını kuranın ismini ve özelliklerini biliyoruz da, tarihini bilmiyoruz. *Baruh Kohen* (Doğumu 1837) adındaki Volterci, özgür fikirli bir düşünür, 1880'den 1905'e kadar kentte, bir havari gibi fikir özgürlüğünü vaaz etti. Ön yargısız ve geleneklerden sıyrılmış olarak cleştiriler yaptı, hahamlarla çatıştı ve yerdi. *Havariliğini bazı arkadaşlarıyla kurduğu, İskoç ritine bağlı bir İtalyan mason locasında sürdürdü.* Bu loca bir kaç yıllık faaliyetten sonra kapandı. 1901 Kasım'ın da yeniden canlandı ve her inançtan insanları içinde topladı. İttihat ve Terakki'ye yataklık eden loca budur.*(NE-7/714)*

1898'de Milano'nun Corriere gazetesinde çıkan ve *İtalyan fabrikatör ve sanayicilerini Makedonya'da yatırıma davet eden* bir çağrıyı anımsatan yazısında, İtalyalı mühendis *P. Arrigoni*, ekonomik gelişmeyle İtalyan masonluğunun bağlantısına ışık tutan ilginç bilgiler veriyor. Bu çağrıda, Selaniğin Makedonya'nın merkezi olduğu, İtalya'nın bir sanayi kredi bankası kurması gerektiği, İtalyan gemilerinin artık 15 günde değil, haftada bir sefer yapmaları gerektiği belirtiliyordu. Arrigoni, bu programın gerçekleşmesinde Macedonia Risorta locasının rolünü şöyle anlatıyor:

'Türklerin İtalyanlara sempatilerini pekiştirmeye büyük katkıda bulunan bir olayı belirtmeliyim... İtalyanlar Selânik'de bir mason locası kurdular 'Macedonia Risorta (Yeniden Dirilen Makedonya). Başlangıçta yeni locanın ismi etrafında tartışmalar oldu. Bazıları eski rejimin polisine daha az nahoş gelecek bir isim koymayı yeğliyorlardı. Yine de Makedonya Rizorta, barışçı devrimi yapan vatanseverlerin büyük kısmının masonluğa kaydolduğu bir fidanlık oldu.' (JS-1)

Makedonya Rizorta'nın kesin kuruluş tarihini bulamadık. Bunun en geç 1901 sonu olduğu anlaşılıyor. Bu konuda rastladığımız ilk bilgi, 1902 yılı başına ait. Henüz mabed ve lokalinin hazır olmadığı ve az masrafa mal olacak bir uygun yer bulunamadığı belirtildikten sonra şu bilgi veriliyor:

'Bu zor sorun kardeşlerden biri tarafından çözümlendi. Bu kardeş övülecek bir masonik ruh örneği ve loca aşkı göstererek kendi malı olan bir arsa üzerinde ve bütün masraflarını karşılayarak, kendisine verilmiş olan plana uygun bir lokal inşasına ve bunun tek ve yegâne sahibi kaldıkça lokali locaya kiralamaya talip oldu. Bu övgüye değer kardeşin girişimine ve onu harekete geçiren duygulara en büyük övgülerimizi sunarız.'*(RM-1)*

Bu bağışı kimin yaptığını bilmiyoruz, ancak İtalyan uyruklu olduğu ileri sürülebilir. İngiliz elçisinin raporu'nda, Selânik'teki localaların 'İtalyanlara ya da diğer yabancılara ait binalarda toplandıkları' belirtildiğine göre bu iddia geçerli olmalıdır.*(LO)*

Meşrutiyet'in ilanına kadar geçen sürede Makedonya Rizorta hakkındaki bilgilerimiz hep Rivista Massonica'dan. 1902 ve 1903'te seçim yapılan localar arasında ismi geçiyor. 1903'te Güney Afrika'da İngilizlere karşı çarpışan Boer'lerin dul ve yetimleri için yapılan bağış listesinde 40 L. ile bu loca da yer alıyor. 1906'da varlığından bahis var. 1907'de Garibaldi'nin 100. doğum yıldönümü törenleri için yapılan bağışlar listesinde de 20 L. ile yer alıyor. 1908'de Roma'da yapılacak Evrensel Mason Kongresi için seçimlerini tamamlayan localar arasında onun da ismi var.

Bu suretle Makedonya Rizorta İtalyan locaları arasında ismi en çok geçeni oluyor. Selânik'in *Labor e Lux*'unu Garibaldi ve Evrensel Kongre vesilesiyle okuyoruz. *Acacia* (Dedeağaç) ve *Aostini* ve

Spezzano (Arnavutluk) locaları da Garibaldi için bağışta bulunmuşlar. İstanbul'da ise 1905 Haziranında bütün işlemlerini tamamlayarak *Risveglio d'Oriente* (Doğunun Uyanışı) adlı bir locanın kurulduğunu, ancak anlaşılmayan sebeplerle bir türlü yaşama geçemediğini ve 1908'in ilk yarısında kesin kapandığını öğreniyoruz. Onun arkasından yine İstanbul'da *Bisanzio Risorta (Yeniden Dirilen Bizans)* Abdülhamit döneminde kurulmuştur, fakat gelişmesi hakkında bir bilgimiz yok.

Görülüyor ki, localar hakkında açıklanmış bilgiler fazla değildir. *Albert Karasso*'nun Rivista Massonica'da yayınlanan (Aralık 1913) "Türkiye'de Masonluk" makalesi, Makedonya Rizorta locası hakkında sınırlı da olsa bazı bilgiler veren az sayıdaki kaynaktan biridir.

Yazı özellikle o dönemin Balkanları üzerinde genel bilgiler içermektedir:

"Baskının arttığı yerde özgürlükler konusunda konuşabilmek için gerekli ortamı masonluk sağlamaktadır. Örgütün şemsiyesinin altındaki gizlilik ve art düşüncelerden arınmış şekilde konuşup dinleme olanağı güven sağlıyordu. Türkiye'de de böyle olmuştur. Ancak burada, ırkların ve siyasal hedeflerin çeşitliliğinin mason çalışmaları için aşılmaz bir engel olduğu sanılıyordu. Özellikle Avrupa Türkiyesi mason sızmasına reaksiyoner görünüyordu. Türkler, Yunanlılar, Arnavutlar, Bulgarlar, Valaklar, Sırplar vb... ırkların ortak yanları bulunmasına karşılık, her birinin dinden ve siyasal amaçlardan doğan ve durmadan tazelenen kendine özgü karakteri, birbirinden koparan düşmanlıkları, nefretleri, korkuları vardır... Oysa masonluk ırk ve din farkına rağmen insanları birleştirmeği amaçlıyordu.

Bütün bunlara rağmen 1903'de Makedonya'da, sultanın baskısı-

na tepki gösteren Jöntürklerden bazı masonlar Selanik'te partilerinin genel merkezini kurmayı başardılar. Jöntürk komitesinin propagandası Selânik'ten ülkenin her köşesine, vatanseverlikle dolu beyannameler yağdırdı ve gerçek Osmanlıları ülkeyi meşruti bir rejime kavuşturmak için, gerekliyse yumruklarıyla savaşmaya çağırdı. Gayri memnunların ellerinde dolaşan bu bildiriler sayesinde ağın gittikçe sıklaştığı farkedildi ve sonunda 24 Temmuz 1908'de İhtilal patlak verdi."

Albert Karasso ayrıca Selânik, Manastır, İzmir, Yafa, Beyrut gibi kentlerdeki locaların hepsinin Yabancı Büyük Doğu'ların (Fransız, İtalyan, Romen, Yunan) obediyansından olduklarını belirtiyor. Ona göre sadece İstanbul'daki yirmi kadar loca yabancılara bağımlı değildi. 1906'da kurulan Türkiye Büyük Doğu'sunun hareket sahasının ise İstanbul hudutlarını aşmadığını ekliyor.

Sonuçta, bazı çelişkiler içerse de bize şunları öğretiyor:

-Masonluğun birleştirici niteliğine karşılık Balkanlardaki çeşitli uluslar birleşmemekte kararlı davranmışlardır. Yani mason locası da kursalar bu ulusal nitelikli olmuştur.

-Jöntürkler aksine masonluğun birleştirici niteliğini, Osmanlı birliğini (İttihadı Anasır) sağlamak yolunda kullandılar.

Fransız masonluğuna gelince...

1901 yılı sonunda İstanbul'da tek bir locası kalmamış olan Fransız Büyük Doğusu'nun 1904 yılında Selânik'te loca kurmaya girişmesi, Makedonya'nın ve bu kentin ortamının ne derece uygun göründüğünü gösteriyor. 1903'te tek olan Makedonya Rizorta'nın yanına 17 Eylül 1904'de Fransız *Veritas*, 1906'da İtalyan obediyanslı *Labor e Lux*, 1907'de Yunan Büyük Doğusu'na bağlı *Philippos*, İs-

panyol Büyük Doğusu'na bağlı *Perseverencia* ve Romanya Milli Büyük Locasına bağlı *Steaoa Salonicului* locaları kurulmuştu. Yine 1906'da bu kez Fransız Büyük Locası'na bağlı alarak *Doğunun Geleceği (Avenir de l' Orient)* locası kurulmuştur.

P. Dumont'un araştırmaları sayesinde hakkında bilgi sahibi olduğumuz Veritas ve Avenir de l'Orient'ın konumuzu ilgilendiren yanlarını özetle aktaracağız.(DU-1/72 vs.)

Veritas'ı İzak V. Modiano'nun Üstatlığında İzak Rabeno de Botton, Yakob M. Mosseri, David J. Kohen, İ. Modiano kurdular. *Hepsi de Yahudiydi ve Makedonya Rizorta'dan ayrılıp yeni locada buluşmuşlardı.* Bu ayrılışın M. Rizorta'nın ihtilâlci bir nitelik kazanmasıyla ilgili olup olmadığı hakkında herhangi bir bilgi yok. Dumont'a göre bu kurulma, İtalyan masonluğunun daha uslu ve sakin görünümüne karşılık Fransız masonluğunun daha ileri düşünceci ve pozitivist eğilimli olmasının sonucuydu. Eğer bu doğruysa, asıl ihtilâlciliği benimsemiş olan M. Rizorta'dakilerin amaçlarını son derece iyi saklamayı başarmış oldukları sonucuna varabiliriz. Belki de aşırı uysallık görünümü altında buna karşı çıkanları tasfiye etmekle dikkatleri üzerlerinden uzaklaştırmayı daha iyi başardılar. Zira 24 üye ile başlayan Veritas'ın her yıl 20 üye alarak 1909'da 150 üyeye varması, dikkatleri başka tarafa çekmenin oyunu gibi görünüyor. Fransız masonlarının dergisi *Acacia*'nın en ünlüsü İttihatcı mason *Manyasizade Refik Beyi* tanımadığını açıklaması, Fransız masonluğunun İttihat ve Terakki'nin localardaki faaliyetlerinden haberdar olmadığını kanıtlar.(AC-1)

Veritas'ın üyelerinin çoğu Yahudiydi ve cemaatin en zengin kişileriydi. 1908 başında 4 Rum, 2 Ermeni ve 15 Müslüman (1 banker, 5 memur, 2 hakim, 1 gazeteci...) üyesi vardı. Türkler arasındaki en

ilgi çekici kişi, Selânik'in en etkili Türkçe gazetesini kurmuş olan *Fazlı Necip* idi. İttihat ve Terakki'nin gizli faaliyetlerine aktif olarak katılıyordu. 1908 Temmuz'unda Cemiyet tarafından Selânik'teki eylemleri ve propagandayı düzenlemekle görevlendirilmiştir.

Diğer Türkler arasında önemli olanlar *Osman Âdil* (Dışişlerinde uyuşmazlık bölümü md. yardımcısı), *Faik Nüzhet* (Düyunu Umumiye'de 2. müdür), *Talât İsmail* (Umumi Müfettiş Hüseyin Hilmi Paşa'nın tercümanı), *Mehmet Servet* (Selanik'te hakim). Bunlar belki görevleri icabı İttihat ve Terakki'ye yardım edebilecek kimselerdi ama Fazlı Necip dışında çok ikinci sınıf bir kadro oluşturuyorlardı. 24. 3. 1906 ve 26. 2. 1908 tarihleriyle Paris'te Büyük Doğu'ya yolladıkları mektuplarında, loca arşivlerinde yapılabilecek her hangi bir aramaya karşı merkezin müdahalesini istemişlerdi. Ancak bu arada arşivlerini üyelere zararı dokunabilecek belgelerden arındırdıklarını da ima etmekten geri kalmıyorlardı.

Bu bilgileri aktardıktan sonra Dumont'un yargısı şöyle: *Veritas locası Makedonya Rizorta locasından daha az tehlikeli işlere girişmiştir.* Kanımızca, Veritas'tan sadece Fazlı Necip hakkında Abdülhamit hafiyelerinin ihbarda bulunmuş olmaları da, locanın faaliyetlerinin sınırlılığı hakkında bir ölçü sayılabilir.

1 Kasım 1906'da kurulan Doğu'nun Geleceği locasının ortaya çıkması ise, aylar önce başlayan tartışmalar yüzünden Selânik mason çerelerini çok karıştırdı ve karşılıklı suçlamalara sebep oldu. Fransız Büyük Doğusu'na bağlı Veritas'ın yöneticileri bir yandan kendilerine rakip bir obediyansın girişimi olduğu, diğer yandan işin başında kişiliği gayet şüpheli ve güvenilmez Amon de Medonça adlı bir Yahudi bulunduğu için şikâyette bulundular. Loca kurulduğunda onun ismi yoktu. Doğu'nun Geleceği'ni kuranlar, Steaoa Salonicului Romen locasından ayrılan Yahudilerdi. S. Salonicului'nin üstadı ise Amon'du.*(DU-1/90)*

Fransız masonluğunun iki karşıt kutbu birbiri aleyhinde en inanılmaz iftiraları, dedikoduları yaydılar. Polemikler sürdü gitti ve ancak 1909 yılı sonunda barış oldu. Dumont, kadrolar açısından şu değerlendirmeyi yapıyor: *Veritas'da daha çok zengin Yahudiler vardı. Doğu'nun Geleceği ise tercihan orta sınıfa hitap ediyordu. Her ikisinde de sadece Yahudiler ve Müslümanlar vardı, denebilir. Üye Türkler ikinci sınıf kişilerdi, yönetici İttihatcı yoktu.*

AVRUPA'DAKİ JÖNTÜRK'LERDE MASONLUK

Jöntürkler üzerinde en ciddi araştırmayı yapan Hanioğlu'nun bulgarları masonların Abdülhamit'e karşı eylemlerinin bireysel düzeyde kaldığını, A.Şefkati'nin 1895'e kadarki çabalarında masonluk temasına hiç rastlanmadığını ortaya koyuyor. İttihadı Osmani Cemiyeti'nin kurucusu *İbrahim Temo*'nun bu olaydan bir yıl önce İtalya'da masonlarla ilişkide bulunduğu hakkındaki iddiayı da *(RA-31)* fazla önemsemiyor. Ve, masonların 1902 tarihine kadar açık biçimde ayrı bir siyasal komite şeklinde politik faaliyetlerini sürdürmelerini de -eğer varsa- bu ilişkinin önemsizliğini kanıtladığını ileri sürüyor. *(HA-1/85)*

Masonların Jöntürlere çengel atma çabalarına ait örneklerin sınırlılığı da dikkatlerden kaçmıyor. *'Abdülhamit ve Masonlar'* kitabımızda belirttiğimiz gibi, Abdülhamit saltanatının ikinci yarısına girildiğinde Sultanla mason locaları arasında bir barış dengesi kurulmuştu. Genelde masonlar politikaya karışmıyor, bunun karşılığında sultandan hoşgörü hatta destek alıyorlardı. Masonların içinden çok sınırlı küçük grupların eylem çabaları olmuş, ama kendilerinin de itiraf ettikleri gibi hep sonuçsuz ve etkisiz kalmıştır.

Jöntürlerin de masonluğa pek istekli olmadıklarını, Selânik'teki İttihatcı olayından önce çok az sayıdaki Jöntürk'ün localara girmesinden anlıyoruz. Bu konuda belirleyici bir kanıt, *Ahmet Rıza*'nın masonluğa daveti ve onun verdiği cevaplarda bulunabilir. 1892'de aldığı çağrıya, kurumun geçmişini ve o gününü iyi bilen bir düşünür olarak cevap vermiştir. Düşünce özgürlüğü için zamanında kiliseye karşı verdiği savaşı övgüyle anmakta ama şimdi aynı düzeyde olmadığını vurgulamaktan da geri kalmamaktadır. *Asla masonluğa düşman olmadığını, ama bilimsel gerçeğin altında kalan bir kuruma sadece üyelik ünvanı için ve insanların entellektüel gelişmesine katkıda bulunmamak üzere girmenin kendisine şeref kazandırmayacağını belirtiyor.* Yazısında Hazreti Muhammed'den alıntılar yapan ve masonların islâm karşısındaki hoşgörüsüzlüğünden yakınan Ahmet Rıza, masonluğun ıslaha muhtaç olduğuna inandığını da şu sözlerle anlatıyor:

'(Eğer mason olursam) bu kuruluşun insanlığa gerçekten faydalı olması ve ileri bir kurum haline gelebilmesi için onun bilimle ve uygarlıkla paralel yürümesini sağlayacak olan, eski geleneklerini terketmeyi içeren bir reform tasarısı teklif edeceğim.'*(HA - 1/145)*

Pozitivist inancından vazgeçmek niyetinde olmadığını belirten Ahmet Rıza'nın Jöntürkler üzerindeki büyük etkisi sebebiyle, masonluğun aralarında fazla yayılmadığı düşünülebilir. Buna karşılık masonların, Jöntürk hareketinin bu en etkili liderini kurumlarına kazandırmaktan vazgeçmedikleri anlaşılıyor. Fransız masonlarının bu ısrarında, Ahmet Rıza'nın anayasanın yeniden yürürlüğe konmasıyla bütün cemaatlerin Osmanlı yapısında barış içinde birlikte yaşayabilecekleri tezini savunması herhalde rol oynamıştır. Osmanlı Devletinin bütünlüğünün korunması, onun parçalanmasından istediği kadar çıkar sağlayamamak korkusu içindeki Fransızların daha

çok işine geliyordu. Osmanlı topraklarındaki en büyük sermaye yatırımı Fransızlara aitti.

Fransız masonlarının dergisi *Acacia*, 3.Şubat 1903 sayısında, bölücü Rum ve Rus kışkırtmalarına karşı "Fransız vatanseverleri olarak farmasonların, Jöntürklerin projelerinin başarılı olmasını" arzuladıklarını belirtmektedir. Bu yaklaşımda ulusal çıkarın ağırlığını hissetmemek olanaksızdır. Diğer yandan aynı yazıda, Ahmet Rıza'nın önerisi gerçekleşirse bunun masonluğa ortam hazırlayacağı inancı da dile getirilmektedir: *"Her yerde rastlandığı gibi, biri layık, ilerlemeci ve büyük bir olasılıkla farmason, diğeri ise dinci ve tutucu iki parti belirecektir."*

Derginin ertesi sayısında (Mart 1903) Ermeniler adına gönderilmiş bir mektupta, Doğu Sorunu'nun çözümünde masonların kendilerini de hesaba katmaları isteniyor. Açıkça, Ahmet Rıza'nın bütün Osmanlı toplumunu kapsayan toplu formülüne karşılık, masonların içinde de ulusal ve sınırlı çözümlere eğilim daha fazlaydı.

Ahmet Rıza'nın bu girişimlere cevabı hem *Şûrayı Ümmet*'te (29.4.1903) hem de *Meşveret*'in Fransızca sayısında (1.4.1903) çıktı. Bunlarda, on yıl önceki gibi, masonluğun Fransız Devrimi'nin hızla ve kolaylıkla yayılmasına, özgürlük ve ilerleme fikirlerinin yerleşmesine katkısını saygıyla anarken, diğer yandan masonluğun yeni koşulları dikkate almaktaki eksikliğini eleştiriyordu. Daha da önemlisi bazı masonların sultanın ajanı durumuna gelmelerinden yakınıyor ve örnekler verip bunun önlenmesini öneriyordu:

"Acacia adlı mason dergisi son sayısında Doğu sorunu ve Jöntürkler hakkında makale yayımladı. (...) Masonların amacı özgürlük olmalıdır. Doğuda liberal bir rejimi özleyenleri unutuyorlar. Taçlı kardeşlerinden kadersiz Murat'ı 26 yıldır zindanda inlemeye

terkettiler. Oysa yönetmelikleri, hayatları pahasına da olsa, sıkıntıdaki bir masona yardımı emreder. (...) *Mason eylemi bizim davamıza da yararlı olabilir; ancak farmasonların ihtiyatlı davranmaları ve herşeyden önce localarını sultanın aralarına sokmayı başardığı casuslardan temizlemeleri gereklidir.* İspiyoncu bir mason biraderin ihbarı yüzünden Mısır locasının vatansever bir projesi suya düştü. Bir diğer yüksek mevkili ise sadakatini daha da ileri götürdü. Kendi hayal ettiği bir komployu sultana ihbar etti. Bu olay hakkındaki bir yüksek görevliye gönderilen mesajda şu satırlar vardı: 'Mason cemiyeti, ilkeleri gereği kimseye kötülük gelmesini istemediğinden, Ermenilerin sultan sarayının duvarları altına dinamit yerleştirecekleriniden sizi haberdar etmeyi görevi saymıştır.' (...) Bunlara rağmen mason localarının çoğunluğunun izledikleri insancıl amaçlara güvenimiz devam ediyor."

Ülke içinde olduğu kadar, Avrupa'nın her köşesinde de hafiye ve jurnalci tehdidinden bıkmış olan Jöntürklerin korkusu masonluktan değil, güvenerek girecekleri bir loca içinde de ajanlarla karşılaşmaktandı. 1878–80'de Mısır'da devrimci eylemlere katılan moson *Abu Naddara* daha sonra Abdülhamit'in hizmetine girmiş ve Paris localarından Yıldız'a haberler ulaştırmıştı. Bu kişi 1908'de İstanbul'a Hürriyet Kahramanı diye dönmeye bile kalkışmıştır.

Ahmet Rıza'nın uyarısının etki yaratmış olduğu anlaşılıyor. 1905'de *"Türk Devrimi'nin localarda hazırlanmakta olduğunu"* öğrenince üye olmak için Mason cemiyetine başvuran *Yusuf Fehmi*, Abdülhamit'in casusu olduğu kanısıyla geri çevrilmiş ve bu yüzden hem masonlara, hem de İttihatcılara düşman kesilmişti.(TR-2)

Jöntürklerin bir diğer sorunu da, ulusal dava güden örgütlerin çıkarcı davranışlarındandı. Ulusal nitelikli mason locaları, bu kuru-

mun evrensel ilkelerini unutup salt kendi toplumlarının davası peşindeydiler. Bu davranışlarıyla ulusal-radikal örgütlerinden farklı değillerdi. "Abdülhamit ve Masonlar" kitabımızda başta Rumlar olmak üzere bu tür localar hakkında bilgi vermiştik. 1902 Jöntürk kongresi, Osmanlı bütünlüğünü savunanlarla ayrılıkçılar arasında bir kopma tarihi olmuştur. *Aynı tarihte, "mason cemiyetlerinin siyasal faaliyetlerinin adetâ bitmesi ve muhalefet hareketi içindeki uzun süreli uğraşlarının sona ermesi"* (HA-1/67) her halde rastlantı değildir ve ilgilerin evrenselden ulusala kaymasının bir kanıtıdır.

Murat'ı kurtarmak yolundaki son çabaları da başarısız kalan masonların bundan sonraki siyasal çabalarının "çok hassas bağlantılar" şeklinde geçtiğini Hanioğlu ileri sürüyor. Prens Sabahattin ve İsmail Kemal'in çevresinde Türk ve Yunanlılardan oluşan, İngiliz ve Yunan desteğiyle çalışan ve darbe yapıp iktidarı hızla ele geçirmeyi amaçlayan *Osmanlı Hürriyetperveran Cemiyeti*'nin niteliğinin, masonluğun bu Jöntürk örgütüne sızmış olduğu kanısını uyandırdığı düşüncesiyle ekliyor:

"Gerçi elimizde Prens Sabahattin'in İsiodos adlı Yunan mason locasında 12.Eylül.1908 tarihinde yaptığı *'coşkulu alkışlarla karşılanan ve masonları meşrutiyet hareketine yaptığı katkılardan dolayı öven'* konuşması dışında bu çevreler ile olan ilişkisini kanıtlayabilecek başkaca bir delil yoktur ama gördüğümüz kaynaklar, vurguladığımız hassas bir bağlantıyı ileri sürebilmemizi kolaylaştırmaktadır.'(HA-1/88)

Bu saptamanın önemi, İttihatcılara 1908'den sonra muhalefeti oluşturan grupların mason bağlarına ışık tutmasındadır.

Ahmet Rıza'nın masonlarda islâm önyargısı bulunduğu yolundaki eleştirisine, örnek olarak 1894'de Ermeni farmasonlarının Os-

manlı Devleti'ne karşı işbirliği için Yunan masonlarına başvuruları gösterilebilir.(HA-3/192) Milliyetci nitelikli localar arasında güçbirliği girişimlerinin siyaset dışı kalmak ya da bütün insanları eşit saymak ilkeleriyle çatışması doğaldır. Eğer Rumlar; Ermeni önerisini kabul etselerdi, herhalde Ermenilerin 1895'de İstanbul'da giriştikleri kanlı terörist eylemleri de benimsemek durumunda kalacaklardı.

Bu önyargı ögesi bize 1904'de *Makedoniya Rizorta* içinde beliren ve *Veritas* locasının kurulmasıyla sonuçlanan kopmanın da böyle bir gerekçeye dayalı olabileceğini düşündürüyor. Apak'a göre Makedonya Rizorta'ya İtalyan Büyük Doğusu'ndan gelen bir yazıda Türklerin hıristiyanlara zulüm yaptığının haber alındığı, araştırma yapılıp bilgi verilmesi istenmiş. Kuşkusuz beklenen, Avrupa'da çok yaygın olan önyargıya uygun olarak bunun onaylanmasıdır. Oysa Makedonya Rizorta aksine, yabancı hükümetlerin kışkırtmalarından aldıkları cesaretle çeteleri aracılığıyla Türklere zulüm yaptıklarını bildiriyor.(AP-38)

Gerçi gizli örgütler arasında hiç ilişki bulunmadığı söylenemez. Avrupa'da toplanan Osmanlı muhalefet kongrelerinde (özellikle 1902 ve 1907) bu örgütlerin temsilcileri açık açık bir araya gelmiş, pazarlıklara girişmişlerdi. Hattâ Selânik Komitesinin ileri gelenlerinden *Mithat Şükrü*, Bulgar, Sırp ve Rum komitecileriyle temasta olduklarını fakat en iyi bu sonuncularla anlaştıklarını anlatır. Nitekim idam mahkûmu *Doktor Nazım*, Rumların yardımıyla Selânik'e gelebilmiştir.(BL-24) Bulgarlara karşı Rum çeteleriyle işbirliği de vardı.(KR-1/462) Ama kendi iç yapılarını ve amaçlarını biribirinden sıkı sıkı sakladıkları da bir gerçektir.

İngiliz Arap Bürosu Raporuna göre, Yunan mason locaları *Etniki Eterya İhtilâl Cemiyeti*'nin yardımcı şubeleriydi.(İA) *Manyasizade*

de, Meşrutiyet'in ilânının hemen ertesinde, Selânik'teki *Filippos* Yunan locasının milliyetci nitelikli olduğunu bildiklerini açıklamıştır.[TP-1] Bu konuda Apak da ilginç iki örnek veriyor:

Yanya'daki Atina'ya bağlı *Promete* locası, 1899'da vali Osman Paşa'nın takibatı sonucu kapatıldı. Yine Atina'ya bağlı olarak Serez'de, *üstatlığını İngiliz viskonsülü bulunan Yunanlı Dr.Yani'nin yaptığı* Makedonya locası vardı. Ve Yunan komitelerine destek veriyordu. Bunu anlayan Türk aydınları karşı önlem alarak bu locaya girmeye başlamışlar ve sonunda çoğunluğu sağlayarak Yunan emellerine hizmete mani olmuşlardır.[AP-36]

SELANİK'TE DEVRİMCİ CEMİYET

Yurt dışındaki eylemleri bu kadar yakından izleten Abdülhamit'in içerde çok daha dikkatli olması doğaldı. Abdülhamit rejiminin özelliği, fesat ve muzırı aramak bahanesiyle insanların özel yaşamının her anına müdahale oluşturuyordu. Bu da toplumda büyük bir rahatsızlık yaratmıştır. *Düğün törenlerine bile kontrol getirilmesi, bir araya gelen iki kişiden her birinin diğerini hafiye sayması, duvar ve pencerelerin kulak ve gözü olduğu inancı* örgütlü davranışları caydırıcı şeylerdi. *Ezanın vakitsiz okutulmasını, minarenin âlemine bez sarılmasını, sultan doktorunun hangi geneleve gittiğini, hergün Beyoğlu'na çıkanların isimlerini, ecnebi gazetesi okuyanları, şapkalı yabancılarla konuşanları jurnal edenler için,* toplantıları jurnallemek çok daha kolay ve verimli bir şeydi.

Gerek içerden gerekse dışardan Yıldız'a ulaştırılan bilgilerin en büyük kısmı ihtilalciler ve anarşistlerle ilgiliydi. Bir yandan anarşistlerle mücadelede uluslararası dayanışmaya en çok destek veriliyor, diğer yandan sultanın emriyle 'Jöntürk' değil, 'müfsid' = 'fesat yapan' diye anılması istenen [HA-1/73] bu kadroların anarşistlikle iliş-

kisinin saptanması isteniyordu. Dikkati çeken, Jöntürklere sultan tarafından aşağılayıcı bir ismin yakıştırılmasına karşılık aynı şeyin masonlar için yapılmasıdır. Masonlar hakkında jurnal verenlerin alçaltıcı sıfatlar kullanmalarına karşılık, Yıldız'dan onlara bu yolda bir uyarıya rastlanmamıştır. Bunda kuskusuz Abdülhamit'in, kendisini hükümdarlar kulübünün bir üyesi sayarak ve çok hükümdar ve devlet başkanının mason olduklarını bilerek ihtiyatlı davranması rol oynamıştır.

Bildiğimiz kadarıyla Abdülhamit son yıllarında siyasal faaliyetleri dolayısıyla Mısır ve Yunan localarına ilgi göstermiştir. *Ahmet Rıza*'nın yazısında bahsettiği olay *Mısır masonlarının liderlerinden Prens Mehmet Ali* ile ilgilidir. İlk kitabımızda Abdülhamit'in başlangıcından beri Mısır masonluğuna şüphe ile baktığına işaret ettiğimizi tekrarlamalıyız.

Rum masonlarının eylemlerini yakından izletmesinin de bir uzak görüşlülük içerdiği anlaşılıyor. Yine evvelki kitabımızda Yunan masonluğunu değerlendirirken, İngiliz Raporunun bunları Bizans'ı canlandırmak için Etniki Eterya hizmetinde çalışan radikal örgütler olarak nitelediğini belirtmiştik. Bu değerlendirmeyi Yunanlı araştırmacılar da onaylamışlardır. *Skaliyeri*'nin oğlunun çabaları ve elindeki Murat'a ait mektuplarla şantaj yapma girişimleri; 1906'da Atina'dan, mason toplantısında bulunmak üzere kalabalıkça bir grubun İstanbul'a gelmesi hafiyelerin dikkatlerinden kaçmamıştır.

Abdülhamit'in son zamanlarında locaları hayır işi ve eğlence çerçevesinde dokunulmaz saymaktan vazgeçmediği, ama ilk yirmi yılındaki desteği aynen sürdürmediği anlaşılıyor. Her çevrede olduğu gibi masonlar arasında da kendisine hizmet edenler, karşılaştık-

ları fitneli ve muzırlı olayları iyi niyet ya da çıkar karşılığı bildirenler vardı. Bunların sayısının giderek artmış olması ya da öyle sanılması masonlarla Abdülhamit arasındaki ilişkilerin eski düzeyini kaybetmesinde kuşkusuz etkili olmuştur. Bu kanıyı *Albert Karasso* hayli abartmalı bir şekilde şöyle yansıtmıştır:

'Her çevrede olduğu gibi masonlar arasında da hizmetindeki hafiye ordusu sayesinde Abdülhamit'in imparatorlukta olan her şeyden ayrıntılı olarak haberdar olduğuna inanılıyordu. Ve İstanbul'da birden fazla biraderin, gizli uygulamayla esrarengiz şekilde ortadan kaybolduğuna da inanılıyordu." (RM-2)

Çuvala doldurulup denize atılan insanlar teması Abdülhamit'e karşı çok kullanılmıştır, ancak şimdiye kadar örneği de hiç ortaya konmamıştır. Dolayısıyla bir mason'a uygulandığı iddiasını ciddiye almak mümkün değildir. Üstelik, imparatorlukta anarşist, terorist, ayrılıkçı eylemler öylesine yoğun ve güvenlik kadroları bunlarla öylesine meşguldu ki, salt masonluğa yönelik bir kovuşturma, soruşturma düşüncesi lüks olurdu. İlk kitabımızda da belirttiğimiz gibi pek az kimseye mason olduğu için soruşturma yapılmıştır, ancak başka muzır ya da fesatcı eylemleri varsa mahkûm edilmiştir. Bazı örnekler verebiliriz:

Abdülhamit'in mason olan kardeşi *Kemalettin* ölünce kâtibi *Alfred*'in hudut dışına çıkarılması için irade çıkmıştı.(BB-1)

Selânik'te *Bektaşi Şeyhi Hacı İsmail Baba* ile bir dervişin Adana'ya sürülmesi.(BB-2)

Mason cemiyeti müfsidesine mensup olup halkı fesada ve ihanete sürükleyen *Preveze'de Ömer Paşa dergâhı şeyhi Sabri*'nin Trablusgarp'a sürülmesi.(BB-3)

Kuşkusuz başka örnekler de bulunabilir, ancak bunların siyasi suçlamalarla sürülen ya da mahkûm edilenlerin yüzde birine ulaşamayacağı muhakkaktır.

Tekkelerle masonlar arasındaki ilişkilerin giderek Yıldız'dakilerin dikkatini çektiği anlaşılıyor. İstanbul Proodos locasına 1875'de girmiş olan Rumelihisarı tekkesine mensup *Tevfik Bey Baba*'nın alevilerle aşırı dostluğu ve ezan okuyan bir müezzini dövdüğü için Trablusgarp'e sürüldüğü ve orada öldüğü örneği de var.*(ZA-153)*

Tabii hafiyelerin erişemediği ilişkiler de pek çoktur. Selanik'te masonların Bektaşi tekkesinden yararlanma yolunda ilk kez Demiryolu istasyonu tekkesinde çaba sarfedildiği de ileri sürülüyor.*(AN-57)*

Abdülhamit'in şiddetli baskısına rağmen, İstanbul'da yürümeyen bir gizli faaliyetin nasıl olup da Selânik'te çalışabildiği sorusu da akla geliyor. Bunu üç maddede açıklamak mümkündür.

1-1895 Ermeni olayları İstanbul'u hayrette bırakmış, bu yüzden başkentteki güvenlik önlemleri son derece geliştirilmişti. Zaten masonluğun İstanbul'da belli bir ölçüde gerilemesinde de fesat cemiyeti sanılmak korkusu, bunlara baskı yapılmasından daha çok rol oynamıştır.

2-Gizli faaliyetlerin gelişmesinde Selanik'in İstanbul'dan farklılığını bir Fransız yazar 1909'da şöyle açıklamıştır:

'Kuşkusuz burada da, her an tetikte duran bir iktidarın hafiyelerine, sansürcülerine, polislerine rastlamak mümkündür. Fakat, genelde Abdülhamit düzeni Boğaziçi sahillerinden çok daha yumuşaklıkla sürdürülüyordu. 19.yüzyılın son senelerinden beri başka yerlerde görülmeyen bir özgürlük havası Selanik'te esmekte idi. Selanik

çeşitli kanun dışı kuruluşlarla dolup taşıyor, basın açıkça sansürle alay ediyor, her cinsten komitacı ve kışkırtıcı kentin içinde serbestçe dolaşıyordu. Arada sırada vilâyet yönetimi kendini göstermeye çalışıyor cezalandırma yöntemlerini deniyordu. Fakat derhal, kamu düzeni koruyucularının etkilerini yok etmeyi amaçlayan bir konsolos, bir din adamı, veya sözü geçen başka birisi ortaya çıkıyordu.'*(PI-99)*

Şevket Süreyya da 'Selanik'te gazinolar, meyhaneler ve kahvehanelerde inkılabın nasıl yapılacağı açıkça tartışılıyordu' diye yazıyor.*(AY-2/114)*

En baştaki 'Neden Selânik?' sorumuza bu bilgiler iyi cevap oluşturmaktadır.

3-1906'dan itibaren İttihat Terakki üyelerinin, Umumi Müfettiş, Rumeli'deki valiler ve komutanların çevresini tam sarmış, haber alma mekanizmasını ele geçirmiş, bazı yüksek makam sahiplerini cemiyete dahil etmiş ve İstanbul'da sadrazamın kâtibinden Yıldız'ın telgrafcısına kadar taraftarlar toplamış olmasının sonucu olarak, hafiyelerin etkisi kolaylıkla önlenebiliyor, en azından önlem alacak zaman kazanılıyordu.

Selanik'e yönelik bu şartların dışında, Abdülhamit'in hafiyelerinin başarısızlığının bir önemli sebebi de ülke yüzeyinde o dönemde tek bir gizli örgüt değil, sayısız küçük yerel örgüt bulunmasıydı. Meşrutiyet'in ilânını sağladığı için İttihat ve Terakki'ye daha sonra herşeyi yapmış olan örgüt olarak bakılmıştır. Bu belki 1907'den sonra doğrudur, ancak ondan önce, vatanı, milleti, devleti kurtarmak idealine saplanarak bir araya gelen her grup sonunda bir gizli cemiyete dönüşüyordu. *Mustafa Kemal*'in Şam'da kurduğu *Vatan ve Hürriyet Cemiyeti*'ni, Selânik'e gelince bir de orada kurması bu-

nun iyi bir örneğidir.

Zürcher, Kars, H.Ertürk, A.B.Kuran kitaplarında bu tür örgütlere ait örnekler veriyorlar. Bunların dışında potansiyel gizli örgüt gücü taşıyan toplu ya da bireysel eylemler de vardı. Aylıklarını alamadıkları için telgrafhaneyi basıp padişahı 'makine başına' çağıran üç sarhoş subayı, ya da terfilerini istemek için Edirne telgrafhanesini basan 50-60 topçu subayı [AA-28] bunlar arasında sayılabilir. Benzeri davranışlara Anadolu'nun Erzurum, Diyarbekir gibi kentlerinde de rastlanmıştır. Daha da ilginci, eline geçen bir Avrupa gazetesinde öğrendiği Jöntürk eylemlerini beyanname haline getirip altına İttihat ve Terakki imzasını atarak Edirne'de duvarlara asan genç ve yalnız subayların da varlığıdır.[AA-30] Bu küçük nüvelerin bazıları Paris'teki İttihat ve Terakki ile temastaydılar. Bu yüzdendir ki, Yıldız da, Bâbıâli de, yabancı çevreler de, direncin merkezini hep Paris'te, Avrupa'da arıyorlardı. Bu düşünce Meşrutiyet'in ilânından sonra da bir süre devam etmiştir.

İttihatcıların merkezini Avrupa'da aramanın haklı bir gerekçesi vardı. 1889'da *Askeri Tıbbiye*'de kurulan *İttihadı Osmani* Cemiyeti 1895'de *Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti* adını almıştır. Üyelerinin büyük kısmı Abdülhamit rejiminin baskısından kaçıp Avrupa'ya sığınmışlardı. Sultanın hafiyelerinin bazan ikna, bazan para dağıtarak vazgeçirme oyunlarının arkasından 1902'deki Jöntürk kongresindeki anlaşmazlıklar sonucu İttihat ve Terakki hareketi bir hayli bölünmeye uğradı ve etkenliğini kaybetti. Sadece Avrupa'da propaganda ve yayın düzeyinde faaliyetlerini sürdürdüler. Bu çabalar, Abdülhamit'e muhalefetin fikri devamını sağlamışsa da, kesin bir çözüm için yararlı olmuyorlardı. Aksine, Abdülhamit'in onları sürekli olarak yurt dışında tutmasının sonucunda toplumla yabancılaşmaları artıyordu.

19. yüzyılın son yıllarıyla 20.nin ilk yıllarında Rumeli'de kurulan, yukarda bahsettiğimiz yerel nitelikle küçük çaplı örgütlenmeler bu kısırlığı aşma ve fiiliyata geçme hedefini güdüyorlardı. Bunlardan biri de Selânik'de 1906 yılı Eylül'ünde kurulan *Osmanlı Hürriyet Cemiyeti*'dir. Bu cemiyet çok kısa zamanda önce Rumeli sonra Anadolu'da güçlü bir örgütlenmeyi başarabilmiş ve iki yıl dolmadan kansız bir gösteriyle rejimi değiştirebilmişse, sebebi, bahsettiğimiz küçük örgütlenmelerin ortamı hazırlamış olmasındandı. Ordu ve bürokrasinin genç, dinamik kesimini yanına çekmeyi başaran cemiyet daha sonra Paris'teki Jöntürklerle ilişkiye geçmiş, *Ahmet Rıza* grubuyla birleşip 27 Eylül 1907'de *Terakki ve İttihat* adını almıştır. Sonradan bu isim *İttihat ve Terakki*'ye çevrilmiştir.(İTT)

Bu birleşme Paris'le Selânik'te ayrı iki Merkezi Umumi, nizamname ve maliye bulunmasına, özerk davranmalarına ve yalnız ikna yoluyla birbirlerinin davranışlarını denetlemelerine dayanıyordu. Dolayısıyla birbirlerinden bağımsız oldukları kolaylıkla söylenebilir. İki cemiyetin nazari birleşmesinden sadece on ay sonra devrim gerçekleştirilebildiyse bu tabii ki yalnız Selânik'in etkenliği sayesinde olmuştur. 1907 yılı ilerlerken Abdülhamit'in hafiyeleri, dağınık bir sürü küçük örgüt yerine daha köklü bir merkezi örgütle karşı karşıya olduklarını farketmeğe başlamışlardır. Bu konuya daha sonra geleceğiz.

CEMİYETLE MASONLUĞUN İLİŞKİSİ

Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin mason ilişkisini incelemeye girişmeden önce,tarihimizde çok bahsi geçmiş üyelerinin isimlerini kaydetmek istiyoruz.

Talat (Paşa), Ömer Naci, Rahmi, Mithat Şükrü, Bursalı Mehmet Tahir, İsmail Canbolat, Kâzım Nami, Hakkı Baha, Edib Servet, Giritli Naki, Miralay Galip, Miralay Sadık, Mazhar, Enver (Paşa), Hasan

Tosun, Cemal (Paşa), Fethi, Hafız Hakkı, Çavit, İsmail Mahir... Mustafa Kemal ve İsmet, daha sonra 1907 ortalarında katılmışlardır! Bunlara Paris'ten gizlice gelen *Bahattin Şakir'i* ve *Doktor Nazım'ı* ekleyebiliriz.

Bu saydıklarımız cemiyetin üyelerinin belki ancak yüzde birini oluşturmaktadır. Şevket Süreyya'ya göre Balkanlardaki subaylardan en az iki bini üyeydi.*(AY-1/1466)* Bir Fransız yazarı ise, ordudaki 7000 subaydan 5000'inin İttihatcı olduğunu ileri sürmüştür.*(Fİ-1)* Konumuz açısından bizi ilgilendiren, bunlardan kaçta kaçının mason bağlantısı olduğudur. 1909'dan itibaren mason tartışması gündeme geldiğinde her İttihatcı'nın mason olduğu şeklinde, abartmalar bol keseden piyasaya sürülmüştür. Bunda bir gerçeklik payı olduğunu sanmak safdillik olur. 42 yıl İstanbul'da yaşamış bir mason İngiliz iş adamı/gazeteci'si, E. Pears *"İttihat ve Terakki'nin bile pek azının mason olduğunu ve eğer devrim sadece masonlara (ve yahudi ve dinsizlere) dayansaydı asla başarı gösteremezdi"* yargısında bulunuyor. Pears'ün üstelik anti-İttihatcı olduğu düşünülürse yargısının değeri daha da artar.*(PR)*

Devrim öncesinde İttihat ve Terakki'nin ünlü ve ünsüz isimlerinden hangileri aynı zamanda masondu. Çok belli bazı isimler dışında kesin bir liste vermek mümkün değil. Talat, Cavit, Manyasizade, Mithat Şükrü, Naki, Kâzım Nami, Cemal (Paşa), Hüseyin Muhittin, Faik Süleyman (Paşa), İsmail Canbolat hemen söylenebilecek isimler. Ancak bir kaç bin kişilik bir kütle içinde bu kadar ismin yetersizliği ortadadır.

İttihatcı masonluğunun çözümlenmemiş bir sorunu da, Makedonya Rizorta'nın Selânik'te ve Rumeli'nin diğer kentlerindeki localarla özel bir ilişkisi olup olmadığıdır. Selânik'tekilerle, mason

kardeşliği dışında Jöntürk nitelikli bir bağ olmadığı görülüyor. Serez'deki Makedonya locasıyla var mıydı acaba? Bu locayı Yunan kontrolundan arındırıp Türk kontroluna sokan *Mutasarrıf Reşit Paşa* (Ki 23 Temmuz günü Manastır'la birlikte, Abdülhamit'in kabülünden önce, Meşrutiyeti ilân etmiş ve sultana 'iki saat içinde kabul etmediği takdirde ahalinin biatlarını geri alacakları' tehdidini savurmuştu)[AP-39] ile yardımcıları *Zihnalı Sait, eşraftan Cevdet, hakim Süreyya Atıf, kolağası Yusuf Rasih, savcı Muhib* ne şekilde İttihatcılıkla masonluğu bağdaştırmışlardı... Yoksa tamamen bir rastlantı mıdır?..

A.B. Kuran, cemiyetin iki çeşit, mason olan ve olmayan, üyeleri arasında bir üstünlük niteliği olmadığını belirtiyor. İttihatcıların locaya dahil olanlarına *'liebeveynden'* (anna ve babadan) kardeş, olmayanlarına ise *'lieb'den* (sade babadan) kardeş deniliyordu. Ona göre bu deyimler *'kendi aralarında ufak bir cinas zemini'* oluşturmaktan başka bir şeye yaramıyordu.[KR-1/460] Gerçekten İttihat ve Terakki içinde masonluktan geçmiş olmanın avantaj sağladığını gösteren hiçbir işaret yoktur. Örneğin *'Enver,* Cemiyetin Manastır merkezinde çalışıyor ve Selanik'te de Umumi Merkez İdare Heyeti azası olarak bulunuyordu; her iki merkezin münasebetlerini kuruyordu; Manastır çok hareketli idi, ortada Enver olmasa Manastır kendini Umumi Merkez olarak ilan edebilirdi.[AY-2-I/111] Enver'in mason olmadığını bilmek, İttihatcı olmadığını bildiğimiz için yargısını özel bir önemle kaydettiğimiz A. B. Kuran'ın düşüncesinin doğruluğunu kanıtlamaktadır.

Enver'e ek olarak, Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin 1 numaralı üyesi *Mehmet Tahir, Fethi (Okyar), Miralay Sadık, Kâzım Karabekir, İsmet (İnönü)* gibi daha sayısız ilk dönem İttihatcısını 'mason olmayanlar' arasında saymak mümkündür. Aslına bakılırsa, olan kadar

olmayan hakkında da belgelere sahip bulunmadığımızdan bilgiler hep söylentilere dayalı kalıyor. Bu yüzden de masonluğu aşağılama, ya da İttihatcıları yerme dönemi geldiğinde herkese kolaylıkla mason kulpu takılmıştır. Bu karmaşanın en ünlü örneklerinden biri *Mustafa Kemal*'in durumudur. Mason oldu mu, olmadı mı?.. Hakkındaki tartışma bize, İttihatcıların masonluğunun niteliği üzerinde yorum yapma imkânını kazandıracaktır.

Batılı mason çevreler, belge göstermeden Atatürk'ün masonluğunu kesin ilân etmişlerdir. *Armstrong*, Atatürk döneminde Türkiye'de yasaklanan 'Grey Wolf (Boz Kurt)' kitabında *Jürgen W. Diener*, Beyaz Zambaklar dergisinin 1938 Mart tarihli 38. sayısında mason olduğunu yazmışlardır. Bu ikincisi onun Makedonya (Risorta et Veritas) locasından olduğunu ileri sürüyor ki iddiayı netleştirmek yerine biraz daha karıştırıyor.(GÜ-33) herhalde bu bilgilere dayanarak *G. Gamberini, 'Mille Volti di Massoni'* (Roma, 1975) kitabında, dünyanın bin ünlü masonu arasında Atatürk'e de yer vermiştir. *Hans Ofenbach*'ın *'Masonluk Tarihinin Pullarla Hikâyesi'* kitabında da(OF) Atatürk'e birkaç sayfa yer ayrılmıştır. Bu yayınların bütün dünyada işin fazla ayrıntısını araştırmayan batılılara kaynak oluşturduğu anlaşılıyor. Nitekim 1988'de, Hamburg'da Atatürk'ü anma töreninin yapıldığı mason locasının duvarlarındaki dünyaca ünlü masonlar listesinde onun da isminin bulunması yüzünden olaylar çıkmış, basınımızda bunun mümkün olamayacağı yolunda yazılar yayınlanmıştır.(AT) Ortaya belge çıkarmak zahmetine kimse katlanmamakla birlikte, batı masonları arasında bunun kesinleştirilmiş olduğu anlaşılıyor.

Eski bir İttihatcı ve mason olarak *Celal Bayar*'ın bu konudaki düşüncesi, Mithat Gürata'nın 'Atatürk ve Masonlar' kitabına göre şöyle: *Atatürk'ün masonluğu hakkında bir bilgim yoktur. Yüzbaşılığı*

sırasında, Selânik'te bir locaya girimiş olduğu söylenirse de, bu rivayetten ileri değildir.'

Yazar Cemal Kutay bana, 196 kayıt numarasıyla, Mithat Şükrü'nün evinde, Talat Bey ve Kâzım Nami tarafından tekris edildiğini söyledi. Ama sonradan daha Selânik'teyken biraderlikten vazgeçtiğini ve 'biz kendi yolumuzda devam edelim' deyip toplantılara hiç katılmadığını ekledi. Bu kayıt pekala İttihatcı kayıt numarası da olabilir. Dolayısıyla kesin delil saymak zor.

Masonluk üzerine pek çok eski söylentiyi aktarmakla tanınan yazar Ertuğrul Düzdağ bir gün masonların 33. dereceli bir büyüğüne sormuş:

-Atatürk niçin sizi kapattı?

-Hınca vardı da ondan ...Vaktiyle Selanik'te mülâzım iken masonluğa girmek için başvurmuş, fakat ne sebeble ise kabul olunmamıştı. Onun intikamını aldı. Yoksa prensip itibariyle bize hasım değildi. Husumeti şahsi idi.

Buna karşılık, 1925 yılında kendisine 33. derecenin, fahri reisliğin ve rit hamiliğinin önerilmesi de -ki hepsini red etmiştir- eski bir ilişkisi bulunabileceğine kanıt sayılmaz mı?.. Şehzade Murat'a bile bu dereceler iki aşamada verilmiştir. Önce masonluğa kabul edilmiş, sonra üst dereceye getirilmiştir. Atatürk'e hemen en üst düzeyin önerilmesi, ilk aşamanın varlığına kanıt olmaz mı?.. Diğer yandan 'aranıza katılamam' sözü hiç katılmamış olduğunun göstergesi sayılmaz mı?.. Kafa karıştıracak ihtimalleri bir hayli artırmak mümkün.

1930'ların başında *Uluslararası Masonlar Birliği AMİ*'nin Büyük Konvan'ının İstanbul'daki toplantısı sırasında dünyanın en üst dü-

zey masonlarının Cumhurbaşkanı olarak Atatürk'e gönderdikleri bağlılık mesajları, onu fiilen olmasa da ilkeleri açısından kendilerine yakın saydıklarını gösteriyor. Aynı dönemde, İtalya'daki Faşist rejimden kaçıp İsviçre'ye sığınmış olan eski İtalyan Dışişleri Bakanı *Kont Sforza* da (Ki, Mustafa Kemal Paşayı Mütareke sırasında İstanbul'da şahsen tanımış ve konuşmuştur) *'Modern Avrupa'nın Kurucuları'* adlı kitabında[SF] Atatürk'ten büyük saygıyla bahseder ve mason olduğunu yazar.

Belçika ve Hollanda mason arşivlerinde çalışmış olan Hüseyin Özgen, Atatürk'ün masonluğu ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmadığını belirtiyor. Buna karşılık, *Daniel Ligou*'nun *Mason Ansiklopedisi*'nde[LI] Atatürk'ün mason olduğu hakkındaki kaydın herkes tarafından benimsenmesi sonucu Batı'nın bunu tartışmasız kabul ettiğini de ekliyor. Burada da *Makedonya Rizorta ve Veritas* locasında tekris edildiği belirtiliyormuş. Tabii bu iki ayrı locanın tek bir kurummuş gibi sınırlanması işin ciddiyetini engelliyor. Yine Özgen, *AMİ*'nin bir yıllığında, *Kargaliç* adlı bir Yugoslav masonunun Atatürk'ün ismini görmüş olduğunu işittiğini, fakat bunu onaylattırmak imkânını bulamadığını söyledi. Kendisi, Mithat Gürata'nın kitabı ve Atatürk'ün uşağının anılarındaki bilgilere dayanarak, Atatürk'ün Veritas locasında tekris edilmiş, ancak sonradan devamlılık göstermemiş (Gayri muntazam addedilmiş) olabileceği kanısında.

Tekrisinin Veritas locasında yapıldığı savı doğru ise, bu da Atatürk'ün masonluğu bir görüp çekilmesini açıklayabilir. Zira Dumont'un verdiği bilgiler Veritas'ın ikinci sınıf iş adamları locası olduğunu gösteriyor. Onlarla bağdaşması ya da diyalog kurması güçtü. Gerçek İttihatcı locası Makedonya Rizorta idi.

Biz, kesin belgesi ortaya konuncaya kadar, Atatürk'ün eylem ve

düşünce yapısını da dikkate alarak şu görüşü ileri süreceğiz: 1906–1908 döneminin siyasal ortamında Mustafa Kemal masonluk kanalıyla İttihat ve Terakki'ye girme önerisini kabul etmiş olabilir. Büyük bir olasılıkla tekris de edilmiştir. Ancak son derece pragmatik yapısı sebebiyle iki kurumdan (İttihatcılık ve masonluk) birincinin hedefe götürmeye yeterli olduğunu farketmiş, masonluğun pratikteki sınırlılığını hesaplayarak onunla ilgisini erkenden kesmiştir. 'Gayri Muntazam' sınıfına geçmiştir.

Buna karşılık teorik açıdan masonluğu tamamen red etmediği de düşünülebilir. Masonluk karşısındaki bilinen davranışlarından ikisi bu hususa açıklık getirmektedir. Birincisi 1925'de Türk masonluğunun fahri başkanlığına getirilme önerisine verdiği cevapta bulunuyor: *'Cemiyetinizin çok faydalı bir teşekkül olduğunu, insanlık idealine büyük hizmet ettiğini biliyorum. Ama kendi büyük görevim dolayısıyla sizin usullerinize tabi olamayacağım için aranıza katılamam.'*

Kemalist Devrimin toplumu çağdaşlaştırmada hızlı adımlar attığı 1935'de locaların durumu gündeme geldiğinde *'masonların ilkeleri tıpatıp CHP ilkelerine uyuyor'* iddiasına karşılık *'O halde sizin hikmeti vücudunuz kalmıyor'* demesi, bu kuruma sınırlı bir işlev yakıştırdığını gösterir. Atatürk'teki Halkçılık ilkesi dikkate alınırsa, masonluğun seçkinci yanıyla bağdaşmasının zorluğu ortaya çıkar.

Kanımızca Mustafa Kemal'in davranışında bir çok İttihatcı'ya ortak bir çizgiyi bulabiliriz. Masonluğun ideallerini beğenmiş, bir kez içine girerek tanımış, siyasal eylemin ve tam bağımsızlığın öncelik gerektirdiği bir ortamda bunu aşırı şekilcilik sayarak daha fazla ilgilenmemiştir. Ama sosyal rolünü de inkâr etmediği için karşı da çıkmamıştır. Locaların 1935'de Atatürk'ün emriyle kapatılmasını ise, *İlhami Soysal*'ın belirttiği gibi, CHP Kurultay'ının onlar gibi,

Türk Ocakları ve benzeri kuruluşları da kapatması çerçevesinde 'Tek Parti, tek Şef' mantığı içinde değerlendirmek gerekir.

İttihat ve Terakki'ye girerken masonluktan geçilip geçilmediğini saptamayı zorlaştıran bir unsur da, İttihatcılığa ve masonluğa kabul törenlerinin benzerliğidir. Gece gözleri bağlı olarak rehberi tarafından götürülmek, Kur'ana el basarak gizliliğe sadakat yemini etmek, karanlıklar içinden gelen yol gösterici konuşma, birbirini tanımak için özel işaretler,(Kİ ve EK) kardeş ve birader deyimlerinin kullanılması bunlar arsında sayılabilir. İttihatcıların masonluğu ile ilgili bilgilerin çoğunun bize, olaylardan 15–20 yıl ve hatta daha sonra yazılmış hatıralardan gelmiş olması sebebiyle çok kimsenin bu iki olayı karıştırmış olabileceğini de unutmamak gerekir.

Bir tanık bize, Meşrutiyet'in ilânından bir ay kadar önce bir ordu mensubunun nasıl cemiyete kazandırıldığı hakkında bilgiler aktarmış, üstelik bu bilgi, ilândan iki gün önce Avrupa basınında yer de almıştır.(Fİ-2)

Olay Antakya'da geçer. Fransız, Osmanlı Bankası'nda veznedar Kemal Bey, kadı'nın oğlu Neşet efendi, Cemil efendi, Mithat Paşa'nın dostu olan paşalardan birinin oğlu Raif bey ile dostluk kurmuştur. Bunlar aydın kesimin temsilcileriydi. Aylığını muntazaman alamadığı için evine yiyecek sokamayan ve Rus Savaşı'nda kazandığı madalyayı satarak çocuklarını beslemeye çalışan, alaylı yüzbaşı Yusuf Ağa'yı cemiyete çekmeye çalışıyorlardı. Ancak çok ihtiyatlıydılar. Partinin taktiği, acı kahve içmektense, çok şeker kullanmak'tı. Kemal bir gün Fransızı, şehir dışında bir özel bahçede yapacakları içki partisine davet eder. Hafiyelerin fikirleri yüzünden peşine düştükleri, bu sebeple Beyrut'a geçip Avrupa'ya kaçmaya hazırlanan Jöntürk Raif'in varlığından yararlanıp Yusuf ağaya açılmayı

planlamışlardır. Yabancının bulunmasını istemeleri, iki sebeptendir. Birincisi, Avrupa'daki memurların aylıklarını muntazaman aldıklarını onaylaması, ikincisi, öneriyi geri çevirdiği takdirde Yusuf'un ihbarda bulunmasını önlemekti. Böyle bir durumda Fransızı tanık gösterip asla böyle bir öneride bulunmadıklarını ileri sürebileceklerdi.

Toplantı tam bir eğlence havası içinde başlar. Şarkı söylemek ve sakilik etmek üzere iki Yahudi kadını da tutulmuştu. İçkiler pek boldu. Yemek bulamayan Yusuf'un bundan etkilenmemesi olanaksızdı. Kafalar tutmaya başladığı sırada, yazarın 'fesini çıkarsa Paris'de hâlâ rastlanan Komüncülere benziyor' dediği Raif lâfı ülkenin durumuna getirir:

"Islahat yapmamız gerek, ama bu bizim yapımıza uygun bir ıslahat olmalıdır, yabancı ithalatı değil. Bizim gnıbumuz milliyetçidir. Herşeyden önce Türk ve müslümanız. Kabul ettiğimiz tek bir ayrılıkcılık vardır: Farmasonluk. Çünkü farmasonluk birlik ve ilerleme demektir. (Cemiyetin adı olarak İttihat ve Terakki değil, bu anlamda söylüyor). *Eğer sultanın yanında adamlarımız olsaydı, Antakya'daki Yusuf Ağa'ya aylık veremedik, çoluk çocuğu bayramı aç geçirecekler, diye işittirirdik. Üstelik de terfi zamanının geldiğini anımsatırdık."*

Yusuf umutla 'İnşallah' der.

Raif devam eder:

'Olmaz. İnşallah demek yetmez. Bak, dinler arasında hiçbir ayırım yapmayan bu Fransız efendi sana, halkının inşallah diyecek yerde, Galatasarayı gibi bir sarayı yıktığını ve halkın durumunun bununla iyileştiğini söyleyecektir. Küfr ettiğimi ya da Avrupalıları örnek gösterdiğimi sanma, yasalarımız (Herhalde şeriatımız demiş olmalıdır) olarınkinden daha üstündür. Ancak dürüst insanlarca uygu-

lanmalıdır. Bunun için de 1876 anayasasının uygulanması gereklidir. Sultan...'

Büsbütün içkinin etkisi altına girmiş olan Yusuf 'ne yapması gerektiğini sorar. Raif bunu bir yabancının önünde söyleyemeyeceğini sonra kendisiyle özel görüşeceğini belirtir. Bu sırada Neşet Fransız'a işaret ederek alınmamasını rica eder. Sonra da kendi yazdığı bir vatan şiirini okumaya başlar:

"Yolsuzluk, rüşvet aldı yürüdü. İlim gömüldü, cahiller herşeye hakim. Ne yazık ki ülkemizde tek bir hikmet sahibi yok. Ama gökden, bunu yapanlara ceza gelecek. Gözlerimizden kanlı yaşlar akıyor. Bunlara sebep olan ahirette en ağır cezalara uğrasın...'

Böylece padişah da lânetlendikten sonra herkes korkuyla Yusuf'un tepkisini bekler. Yüzbaşı bir an durduktan sonra kalın sesiyle 'Üsküdar'a gider iken bir mendil buldum' şarkısını söylemeye başladı. Herkes buna katıldı. Yusuf ağa tam şevke gelmişti, tabancasını çekip beş el havaya boşalttı. Fransız yazısını şöyle bitiriyor: 'Jöntürkler artık ona ve eski kılıcına güvenebilirlerdi.'

Her zaman her yerde kötü yöneticilere yöneltilebilecek genel eleştiriler içeren, imalarla süslü (Yüzbaşı Bastil'i anlamayacağı için Galatasarayı diyor –büyük bir olasılıkla kendisi de Galatasaray Sultanisinden– ama Yıldız demiyor), içinde ismiyle Sultana saldırı bulunmayan, hatta Yusuf'un mazlum halini işitse yardım edeceği söylenerek kötü olmadığı belirtilecek kadar ihtiyatlı bu konuşmada dikkati çeken iki nokta daha var:

1– Biz yabancıları taklit etmek peşinde değiliz. Türk ve İslâm milliyetçiliğine uygun bir ıslahat istiyoruz.

2– Tek bir ayrılıkcılık (Schisme) ya da sapma kabul ediyoruz, o da farmasonluktur, o da kötü birşey değil birlik ve ilerlemedir.

Bu görüşmeyle Yüzbaşı Yusuf İttihatcıların arasına katılmış oluyordu. Şüphesiz ayrıca bir de yemin töreni (Kur'anlı, bayraklı, tabancalı) yaptırılacaktı. Ama acaba neden Raif, asla masonluğa davet edilmeyecek ve buna tepki göstermesi çok doğal olan bir kimseye masonluktan bahsetmiştir? Acaba Jöntürklere, İttihatcılara ve mektepli subaylara, Yusuf'un mensup olduğu tutucu çevrelerde, o zaman da mason deniyor muydu?

ÜÇ DEVRİMCİ MASON: TALAT, KARASSO, MANYASİZADE

İttihat ve Terakki ile masonluğun bağını kuran ve bunda önemli rol oynayan üç kişinin yaşam öykülerini incelersek, belki bu bağın niteliğine bir ışık tutabiliriz. Bu üç kişi, sonradan sadrazam olan Talat (Paşa), Emanoel Karasso ve Manyasizade Refik Bey'lerdir.

Talat efendi (Sonra Paşa) 1874'de Edirne Kırcaali'de doğdu.(YA-TL/1-GÖ) İptidai, rüşdiye ve iki yıl Alyans mektebini Edirne'de okudu. Orada Fransızca öğrendi. 1892'de 18 yaşındayken Edirne telgrafhanesine memur olarak girdi. Alyans okulunda Türkçe öğretmenliği de yaptı. Bu arada, serbest fikirli, özgürlük yanlısı gruplarla temasa geçti. Bu faaliyetleri kısa zamanda hafiyelerce ihbar edildi. Sonradan hepsi de milletvekili ya da vali olan arkadaşları *Hafız İbrahim, Faik (Kaltakkıran), Mehmet Şeref* ve diğer bazı arkadaşlarıyla birlikte tutuklandı. *Ebubekir Hazım Tepeyran* anılarında, Edirne'de vali vekili iken, Talat ve arkadaşlarının 1896'daki tutuklanmalarında, Mithat Paşa'nın yeğeni olan Maarif müdürü Tevfik Bey'le birlikte muzır evrakları nasıl yok edip onları daha ağır cezalardan kurtardıklarını anlatır. Yine de Edirne cezaevinde baskı ve işkenceye uğradı, fakat ağzından tek kelime alamadılar. Sonuçta *Avrupa'dan gelen muzır Jöntürk yayınlarını dağıtma suçuyla üç yıl kalebentliğe mahkûm edildi.* Selânik'e sürülmesi Talat'ın şansı oldu.

İki yıl sonra affedildi ve 1898'de Selanik ile Manastır arasındaki seyyar posta memurluğuna atandı. Bu görev onun daha serbest ve kontrolsüz olarak Jöntürk çevreleriyle temasını sağladı. Daha sonra Selânik Posta ve Telgraf Başmüdürlüğünde, önce kâtip, 1903'de de başkâtip oldu. O yılın Temmuz ayında *Makedonya Rizorta* locasına girdi.[HA-3] Bir iddiaya göre Selânik'te Mithat Şükrü ve Rahmi beylerle tanıştıktan sonra birlikte locaya girmişlerdir.[KR-1/481] 1908'den sonra Mithat Şükrü'nün Fırkanın genel sekreteri, Rahmi'nin ise önemli görevlerinin yanısıra İzmir valisi olduğu düşünülürse locada başlayan işbirliğinin nasıl bir süreç izlediği anlaşılır.

'Hepimizden daha cesur, daha atak, dünyaya metelik vermeyen bir karaktere sahipti. Önünde, ardında dolaşan hafiyelere rağmen dayranışlarından sapmıyor, hatta arada bir onlarla dolaşmaktan geri kalmıyordu... Selânik'te sözde 'rahat durma' karşılığı olarak ayda üç altın alıyordu. Fakat o bundan memun değildi, hiç bir iş yapmadan devletten maaş almak ona pek ağır geliyordu.' [BL-20] Buradan hareketle, Talat'ın eylemde kararlı ve geçirdiği acı tecrübenin ışığında daha güvenli yöntemler arayışı içinde olduğunu söyleyebiliriz. Talat'ın masonluğun kendisiyle meşgul olduğunu gösteren hiç bir işaret yoktur, ama ihtilalciliğini her an tekrarladığını kanıtlayan belgeler pek çoktur. Güvenli yöntem arayışı içinde, okuduklarından ya da birisinin uyarısıyla mason gizliliği hakkında birşeyler öğrenmiş ve mutlaka bu yolda yararlanmak için üye olmuş olmalıdır.

Çok önemli nokta, Selânik'in yabancısı olan, üstelik peşinde sultan hafiyeleri dolaşan bir kişinin nasıl olup da mason soruşturma barajını aşıp locaya kabul edildiğidir. Mithat Şükrü ve Rahmi Selânik'li tanınmış ailelere mensup olduklarından onların referanslarıyla girmiş olabilir mi?.. Mithat Şükrü Cenevre'de Jöntürk faaliyetlerine katıldıktan sonra Selânik'e dönüşünde Talat'ın kendisini ara-

yıp bulduğu ve hemen sarmaş dolaş olduklarını yazıyor.[BL-20] Herkesin hafiye korkusu içinde bunaldığı bir dönemde böylesine karşılıklı güven ancak birbirlerini önceden tanımalarıyla olasıdır. Ama M. Şükrü'nün anılarında buna dair bir kayıt yok.

Olaya bir de Talat'la *Karasso* arasındaki dostluk açısından bakabiliriz. Devrim'den önce de sonra da kesilmeyen bir yakınlıkları ve güvenleri var. Karasso'nun diğer İttihatcılarla da Talat aracılığıyla bağ kurduğu görülüyor. Yani doğrudan ikisi arasında bir bağ olduğu söylenebilir. Bu bağa dayanarak Karasso locayı İttihatcı emellerine açmıştır. Evvelce de belirttiğimiz gibi, belki de bu yüzden, 1904'de bir kısım Yahudi masonlar Makedonya Rizorta'dan kopup *Veritas* locasını kurmuşlardır. Locanın Cemiyet'in gizli yazışmalarını saklamak için sığınak olarak kullanılması önerisinin Karasso'dan geldiği söylentisi de bu iddiayı kuvvetlendirir gibidir.

Bu varsayımlara dayanarak, Talat ile Karasso'nun salt kendi aralarında, locayı Jöntürk karargâhı olarak kullanmak yolunda bir dayanışma içine girmiş oldukları söylenebilir. Esasen bu dönemde mason olan Türk sayısı da pek sınırlıdır. Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin Selânik'te 1906'da kuruluşuna kadar geçen sürede, sonradan Cemiyet'in nüvesini oluşturacak olan kadrolar, eleştirilerini ve öfkelerini hep kahvehane ve birahanelerde dile getirmişlerdir. Evlerde toplanıldığını gösteren hiç bir kayıt yok. Ş.S. Aydemir'e göre, *Talat ve arkadaşları her fırsatta, mahalle kahvelerinde tavla oynarken bile, gizli gizli hürriyetten, vatanı kurtarmaktan bahsediyorlardı. Refet Paşa'nın söylediğine göre, Talat arada bir zarları bir tarafa bırakır, bıçağın bir tarafında İttihat ve Terakki, diğer tarafında kelimei tevhid, hainlerin kalbine saplanacak ve hançer cemiyetin bir tehdidi halinde saplı kalacaktır, derdi.* Osmanlı Hürriyet Cemiyeti bu ortam içinde ve Talat'ın da önemli katkılarıyla kurulmuştur.

Şu halde 1906 öncesinde masonluğun, bir iki Jöntürk üyesi dışında kimseye ne insalcıl öğretilerini yansıttığı, hele ne de devrimcilik hareketine bir katkıda bulunduğu söylenemez. Cemiyet'in kuruluşunun Talat'ın seçimiyle, *Selânik'in 'Beş Çınar Bahçesi'nde yapılması da, açık yapıdan kapalıya (localara) geçişin kuruluştan sonra olduğunu gösteriyor.* Mithat Şükrü, Cemiyete giriş törenlerinin kendi evinde yapıldığını yazıyor. Bu iş daha sonra başka evlerde de yapılmıştır. Cemiyet'e girişte mason localarının kullanıldığı kaydına hiç rastlamadık. Bundan da anlıyoruz ki, *Cemiyete girişle masonluğa giriş ayrı ayrı şeylerdi ve pek az sayıda kimse masonluğa girmiştir.*

T. Zarcone'nin, Victor Bérard'dan naklettiğine göre[ZA-5] Reşit Bey *'Makedonya Rizorta ve Labor e Lux locaları bizim için sığınak oldu. Oralarda farmason sıfatıyla toplanıyorduk, zira pek çoğumuz farmasonluğa mensuptuk, fakat aslında örgütlenmek için toplanıyorduk'* demiştir.

Mason bağını sağlayarak İttihatcılara büyük bir rahatlık kazandıran *Emanoel Carasso (Karasso)* 1862'de Selânik'de doğdu. Tanınmış bir Yahudi tüccar ailesine mensuptu. 1880'de aile İtalyan uyrukluğundan çıkıp İspanyol uyruğuna sonra da Osmanlı uyruğuna geçti. Bu son geçişe ait belgeler, 1921'de hakkında soruşturma yapılırken Selânik'in 1912'de Yunanlıların eline geçmiş olması sebebiyle bulunamamıştır.[TU-3] Karasso hukuk eğitimi gördü ve Selânik'te avukatlık yapmaya başladı. Selânik Hukuk Mektebi'nde kriminoloji dersleri de verdi. Kendisine kentte saygın bir yer yapmıştı. *Makedonya Rizorta* locasının Büyük Üstatlığına getirildi. London Times'ın 8. 6. 1934'deki ölüm ilânına göre *Jöntürklere mason localarında toplanmayı öneren o olmuştur.*[RA-128] Cemiyetin gizli toplantılarından çoğu bu lokalde yapılmıştır. Fransız Büyük Doğusu'ndaki bir belgeye göre *E. Karasso ihtilalden önceki iki yıl boyunca*

(Yani Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin kurulmasından itibaren) cemiyetin gizli arşivlerini locada saklamayı kabul etmiştir.(DU-1/80) Karasso kesin olarak İttihat ve Terakki'nin yönetiminde ve örgütlenmesinde rol oynamamıştır. Ancak Devrim öncesinde bilgi toplamakta ve Devrim'den sonra da Yahudi cemaatiyle İttihatcılar arasında bağ oluşturmakta bir rol oynadığı tartışılamaz. Bilgi toplama faaliyetleri hakkındaki en ilginç kanıtı bize İngilizlerin Birinci Dünya Savaşı sırasında hazırladıkları rapor veriyor. Propaganda faaliyetlerinde çalışan kadrolarına, düşmanı İttihatcı yöneticiler hakkında bilgi vermek amacını güden bu rapor E. Karasso'yu şöyle tanıtıyor:

'Aşağı sınıftan ahlâksız bir avukattı. Müşterilerinin çıkarına bağlılığı öyle bir dereceye varmıştır ki, içki içince çenesini tutamayan Selânik savcısıyla içki yarışması yapmaya kadar işi vardırmıştı. Esrarengiz davranışlı, dalkavuk, rüşvet almaya hazır ve sıkı ağızlı bir alçak idi, hâlâ da (1916'da) öyledir; ve İttihat ve Terakki'nin arslanları ve kaplanları için gayet yararlı bir çakal olmuştur.' (İA)

Düşmanı tarafından böylesine yerilmek olsa olsa bir övgü sayılabilir. Selânik savcısına içki içirip ağzından laf kapmayı ve devrimci arkadaşlarına ulaştırmayı başardığını buradan anlıyoruz. Öbür yandan İttihat ve Terakki konusunda gayet ketum davrandığı da itiraf ediliyor. Anlaşıldığına göre, başka konularda –herhalde ticari– rüşvet almaktan kaçınmayan bu 'İttihatcıların yararlı çakal'ı İngilizlerin kendisine yaptıkları girişimleri geri çevirmiştir. İlerde de görüleceği gibi, Karasso'ya birçok yolsuzluk suçlaması yapılmış, ama İttihatcılara ihanet ettiğini gösteren hiç bir söz söylenmemiştir.

Manyasizade Refik Bey 1270=1857 yılında İstanbul'da doğdu. Mektebi Sultani Hukuk şubesinden mezun olmuş. 19 yaşında İstanbul Hukuk Mahkemesi katipliğine atandı. Sonra dava vekilliği, Ver-

gi emaneti ve bahriye nezareti hukuk müşavirliklerinde bulundu. Kendisini yakından tanıyanlardan birinin belirttiği gibi *'Yeni Osmanlılar Cemiyeti erbabının bakayasındandı.'* 1881'de sürgündeki Namık Kemal'i Sakız adasında, Mithat Paşayı ise Avrupa sürgününden dönüşünde İzmir valiliği sırasında ziyaret edişi, fikri bağlılıklarını yansıtmaktadır. Mithat Paşa Abdülhamit tarafından yargılattırıldığında, onun avukatlığını üstlenen Şehri efendinin yardımcılığını üstlendi ve düzmece davanın tanığı oldu. Namık Kemal'in sürülmesinden evvel ve sonra Mercan'da Sultan Sarayları karşısında *gizli bir matbaacık kurarak gizli yayınlarda bulundu.* Hafiyelerden saklanmayı becerdiği için sürgüne uğramadı. Bir ara Zaptiye Nezareti Polis Meclisi Riyasetinde bulundu. Bulgaristan'da 'evrakı muzırra' yayınlayan 'erbabı fesadın' engellenmesi için görevlendirildi ama çabaları hükümeti memnun etmedi. Bu fırsatla aksine, Filibe'de merkez tutmuş Jöntürklerle ilişkiye girmiş olduğu bile düşünülebilir.*(TL-2;ŞU-1)*

Verdiği bir karar sebebiyle bir yabancı elçilikten haksız yere özür dilemek zorunda bırakıldığında bunu onuruna yediremeyip memuriyetten istifa etti. Bu suretle ülke içindeki genç kadroları yakından tanıdı. Bunlar arasında *Serveti Fünun'cu Ahmet İhsan, Maliye Nazırı olacak M. Cavit ve Serveti Fünun ve Tanin yazarı Hüseyin Cahit* de vardı. 1900'ün ilk yıllarında Mektebi Mülkiye'deki görevinden çıkarılınca Kavala'ya gidip yerleşti. Avukat olarak başkalarının üstlenmeye çekindikleri ezilmişlerin davalarını tercihan alıyordu. 1318'de (1900 ya da 1902) Bursa'da tanık olduğu bir olayı *Süleyman Nazif* şöyle anlatıyor: 'Bursa'da kaymakam Şefik beyin İsviçre'deki -herhalde Jöntürk olan- kardeşine para yolladığı öğrenildi, ve jurnal edildi. Şefik cinnet getirdi. Tesadüfen Bursa'da bulunan Refik onu evinde ziyaretten çekinmedi.' *(SE-1)* Bu davranışları

sebebiyle zorluk içinde yaşıyor, sıkıntılardan kurtulamıyordu. Ama hareketsizlik onu sıkıyordu. O günlerini hatırlayanlar *'deniz kenarında hep ihtilâli düşündüğünü'* söylüyorlar.

Mithat Şükrü'ye göre, Manyasizade'nin aralarına katılması şöyle olmuştur:

'1907'de Osmanlı Hürriyet Cemiyeti adının Osmanlı İttihat ve Terakki'ye çevrildiği dönemde Manyasizade Abdülhamit'in hışmına uğramış, İstanbul'dan ayrılmak zorunda kalmıştı. Talat ona trende rastlar ve hoş beşten sonra ahbaplık etmeye başlar... Bakar ki hayli uyanık bir kişi, ismini öğrenir, nereye, niçin gittiğini sorar. Kavala'ya gittiğini orada yazıhane açıp avukatlık yapacağını söyler. Birbirlerine açılırlar. İstanbul'dan konuşurlar, padişahın davranışlarından bahsederler ve nihayet Talat bütün cesaretini toplayıp şu teklifi yapar:

– Refik bey, Kavala'ya gidip ne yapacaksınız, gelin sizi Selânik'e alalım. Yazıhane açın, biz de yardımcı oluruz. Hem sonra müşteriniz de çok olur orada.

Refik Bey ani bir kararla Kavala'dan vazgeçti ve Selânik'e yerleşti. Bu geliş Talat'ı memun etti ve açıldı, gizli cemiyeti bildirdi. Üye olmak isteyip istemediğini sordu. Hemen girdi. Ertesi gün yemin etti.*(BL – 31)*

Bu bilgiler, Manyasizade'yi 1903 yerine 1907'de Selânik'e getirmekle evvelce anlattığımız olaylarla kronolojik açıdan bir karışıklık yaratıyor. Ayrıca, daha önceden mi masondu, yoksa Cemiyet'le aynı anda mı oraya girdi, anlaşılmıyor.

Selânik'te Hukuk Mektebi kurulunca (1907) orada görev aldı, Polis Mektebi'nin kuruluşunda da rol oynadı. Bu iki okulun öğreti-

ci kadroları kadar öğrencileri de İttihat ve Terakki hareketinde aktif rol aldılar ve bunda Manyasizade'nin etkisi büyük oldu. O günleri hatırlarken Cavit Bey şunları yazıyor: *'(Refik Bey) diyordu ki 'Ah görecek miyiz bu 33 senelik kesif sislerin kalkdığını, bunların altından bu bedbaht vatanın beşaret bahtiyarisi çıktığını görecek miyiz? Görmeden ölürsem gözlerim arkamda kalacak. Siz gençsiniz, belki göreceksiniz. Fakat ben, bak şu ak olan saçlarımla, ağaran şakaklarımla, günden güne bozulan sıhhatimle hiç ümit etmiyorum... Ah, görsem, görsem de sonra ölsem, hiç gam yemem.'* (TN-1)

Manyasizade yaşı ve kişiliği Selânik merkezinde -ilke olarak tek şef sistemine karşı olmalarına rağmen- İttihatcıların lideri durumuna gelmişti. 1902 Paris kongresinden sonra Jöntürkler arasında başlayıp gazete sütunlarına yansıyan polemiklerin ülke içindeki kadrolar üzerindeki rahatsız edici etkisini bertaraf etmek için yaptığı girişimlerin başarıya ulaşmasında bu kişiliği muhakkak ki önemli etken oldu. *Teşebbüsü Şahsi ve Ademi Merkeziyet Merkezi erkanından Dr. Nihat Reşat'a* yazdığı mektupla, belli bir program altında İttihat ve Terakki ile birleşme ve birbirlerini tenkitten vazgeçmeleri önerisinde bulundu. Özellikle tartışmaların ülke içinde yarattığı kötü tesire dikkatlerini çekti. Bunun üzerine Paris'teki iki grup birer temsilci seçip işi hal yoluna yöneldiler.(KR-1/482) Refik Bey işin sadece teori kısmıyla ilgilenmekle yetinen bir kişi de değildi. Meşrutiyetin ilânını getiren son eylemler sırasında, Merkez Kumandanını vurmakla görevlendirilen genç subayların, eylemden sonra kendi evine kolayca sığınabilmeleri için, evinin dere kenarındaki bahçe duvarlarını deldirmiş ve o yüzden sıkıntıya düşmüştü.(ŞU-1)

MASONLUĞUN DEVRİME KATKISI

Bu bilgilere dayanarak masonluğun İttihat ve Terakki üzerindeki etkisini değerlendirmeğe çalışalım. Üç Mason – İttihatcı öncü arasında, Yeni Osmanlı bağlantısı sebebiyle, masonluğa en ilkesel yaklaşıma sahip olanın Manyasizade olduğu söylenebilir. Ancak devrimciliğinin eylemci niteliği, masonluğunu çok ikinci planda bırakmaktadır. Talat, kuşkusuz her şeyden önce devrimciydi, onda masonluk Manyasizade'den de geride kalır. Karasso ise öncelikle masondu, ama locasını İttihatcılara yataklık için açmakla o da ilk ikisinin çizgisine gelmiş oldu.

Masonluktan çok devrimciliğin (İttihatcılığın) ağır bastığını, İngiliz Arap Bürosu'nun raporu da onaylıyor:

'(Selânik'teki İtalyan localarının) üyeleri, İtalyanlara ya da diğer yabancılara ait olan binalarda toplanıyor, bu sayede de polis baskınına karşı güvencede bulunuyorlardı. Yahudi ve dönmelerden özellikle birincilerin Selânik'te büyük etkileri vardı. Siyasal eğilimleri anti – Slav ve anti – Yunan idi. Sempatileri Avusturya – Macaristan ya da Türkiye'ye yönelik idi. *Makedonya'nın Türkiye'den kopması olasılığından büyük endişe duyuyorlardı.* Ve Genç Türkler Makedonya garnizonlarındaki subaylar arasında yandaşlar bulmaya ve bir örgüt kurmaya başlayınca, Makedonya Rizorta locasının Muhterem'i ünlü Emanoel Karasso efendisinin tavsiyesiyle Yahudi locaları onlara kapılarını açtılar. Talat, Cavit, Dr. Nazım, Bahattin Manastırlı ve daha bir sürü önemli Jöntürk böylece farmason oldular ve güven içinde, ismen İtalyan ya da İspanyol olan evlerde suikastlarını hazırladılar.'(İA)

Raporun bir özgürlük hareketine suikast diyen ve locaları İtal-

yan değil de Yahudi sayan kısımlarını propaganda gereği sayarak dışlarsak, bu saptama iki noktayı ortaya çıkarır: 1)İttihatcılar siyasi eylemlerinde güvenlik için localara girmişlerdir; 2) Karasso'yu locayı İttihatcılara açmağa yönelten, Selânik Yahudi cemaatinin, Slav (Rus, Bulgar, Sırp) ve Yunan eylemlerinin tehlikesi karşısında denge arayışıdır. Türk unsuru giderse kendilerine hayat hakkı kalmayacağını Yahudiler biliyorlardı. Nitekim Balkan Savaşı'nda Yunanlılar Selânik'e yerleşir yerleşmez Yahudilerin tasfiyesine başlamışlardır.

O dönemde Selânik'te, cemiyetlerin yararlandıkları *Makedonya Rizorta* ve *Labor e Lux* localarının dışında, Fransız obediyanslı *Veritas* ve *Avenir de l'Orient,* İspanyol obediyanslı *Perseverencia,* Romen obediyanslı *Y Pleasa Salonicului* ve Yunan obediyanslı *Filippos* locaları da vardı. Makedonya Rizorta'nın üyelerinden bir çoğu Veritas'da da üyeydiler. Masonluğun gizlilik ilkesine karşılık vazgeçemediği bir uygulaması da sosyal faaliyetlerinin topluma yansımasıdır. Bu, kurumun propagandasının gerekli bir unsuruydu. Dolayısıyla, locaların faaliyetleri ve iç mekanizmalarının çalışmaları kamudan saklansa bile, yönetim düzeyindeki sınırlı bir seçilmişler grubundan saklı olamazdı. Bu grup tarafından bilinmek ise bilgilerin Abdülhamit'in hafiyelerine ulaşması için yeterliydi. Oysa evvelce belirttiğimiz gibi, ne Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin varlığı ve yöneticilerinin kimliği, ne de bir locanın içine yerleşmiş olduğu kimse tarafından farkedilmemiştir. Bunun sağlanmasında, bir yandan cemiyetlerin, diğer yandan masonların sır vermezliğine övgü gereklidir.

Abdülhamit rejiminin siyasete karışmayıp hayır işlerine ve sosyal faaliyetlere yöneldikçe mason localarına karşı hoşgörülü davranışından bahsetmiştik. Bu demektir ki, cemiyete yataklık yapan localar ülkedeki rejimin gerektirdiği oranda 'şeffaf' olmak zorunday-

dılar. Diğer yandan cemiyetlerin de hep masonluk yapıyormuş gibi görünüp siyasi eylemlerini el altından yürütmeleri gerekliydi. Burada önemli olan, iki rolü birlikte üstlenenlerin ayırımı iyi götürebilmeleriydi. Bu rolü üstlenenler yukarda ismini verdiğimiz üç kişi (Karasso, Manyasizade ve Talat) olmuşlardır. Manyasizade, masonluğun fikirsel etkisi dışında, örgütsel açıdan İttihat ve Terakki hareketinde ne türlü bir rol oynadığını en açık şekilde anlatan kişi olmuştur. Meşrutiyet'in ilânından az sonra bir soru üzerine şunları söylüyor:

'Farmasonluğun, özellikle İtalyan farmasonluğunun moral desteğine sahip olduğumuz bir gerçektir. Selânik'te birçok loca vardır: Makedonya Rizorta ve Labor et Lux İtalyan Büyük Doğusuna; Veritas, Fransız Büyük Doğusuna; Perseverenza, İspanyol, Filippos ise Yunan Büyük Doğusuna bağlıdırlar. Bu sonuncunun amacı tamamen ulusaldır. Gerçeği isterseniz *sadece ilk ikisi bize tam olarak yardım etmiştir. Bizim için sığınak teşkil ettiler. Orada mason olarak toplanıyorduk, zira içimizden birçoğu masonluğa girmiştir, ama gerçekte örgütlenmek için toplanıyorduk. Ayrıca, üyelerimizden büyük kısmını bu localara almamız, masonların üye yazımında çok dikkatli araştırma yapmalarından dolayı bize elek görevini üstlenerek hizmet etmelerindendi.* İstanbul'da (Abdülhamit hafiyeleri anlamına) localardaki gizli çalışmamız konusunda pek muğlak nitelikli şüpheler doğmuştur. Oraya polis sokmaya çalıştılar ama başarısız kaldılar. Esasen localar İtalyan Büyük Doğusu'na başvurmuşlardı, gerektiği takdirde İtalyan elçiliğini harekete geçirmek vaadini almıştık. Farmasonluğun bizim için çok yararlı olan yardımı işte bu çerçevede gerçekleşmiştir."*(TP-1)*

Bundan açıkça anlıyoruz ki,

-Localar, cemiyet için değil, masonluk için bir ahlâk ve nitelik

araştırması yapıyorlardı. Başta sır saklamayı bilmek olmak üzere, mason standartlarına uyanlar (dürüstlük, saygınlık, vb..), ikinci aşamada cemiyete alınıyordu. Dolayısıyla bir red olayı, cemiyeti hiç bağlamıyor ve reddedilende bundan dolayı bir tepki doğarsa yalnız masonluğa karşı doğuyordu. Locaların bu süzgeç görevinin nasıl işlediğini *Kâzım Nami Duru* da anılarında şöyle anlatıyor:

'Önceleri mason locası toplantılarımızı gizlemeğe vesile oluyordu. Daha çok idareyi tenkit ediyor, şayet bizi dinleyenler olursa onları bu tenkitlere iştirak ettiriyorduk. Bu suretle Türk olmayan masonlar arasında da kendimize sempati sağlayarak icabında onlardan yararlanıp yararlanamayacağımızı anlamaya çalışıyorduk.'*(DR-14)*

-Karasso Osmanlı uyruğunda bulunmakla birlikte locanın bir İtalyan kurumu olmasından yararlanılarak, kapitülasyonların işletilmesiyle dokunulmazlık sağlanacaktı. İtalyan Büyük Doğusundan loca için iznin bu koşulla sağlanmış olduğu anlaşılıyor. Ancak bunda tabii ki bir ihtilalci eylemin korunacağı konusu bahis konusu değildi. Cemiyet locadan beş yıl sonra kurulmuştur. Elçiliğin ise önceden haberdar edilmediği, ancak gerekirse sadece kapitülasyon hakları açısından gündeme getirileceği anlaşılıyor.

İttihat ve Terakki'nin örgütlenmesini İtalyan *Karbonari*'lerden kopya etmesine bağlayarak bundan da mason ilişkisinin varlığı ileri sürülmüştür. Duvarcılar (Masonlar) gibi bir meslek olan ve loncası bulunan *Karbonari'ler (Kömürcüler)* İtalya'da özellikle 18. yüzyılın sonu ve 19.nun başlangıcında etkili olmuşlardı. Mason localarının içinde, genç subayların devrimci örgütlenmesiyle Fransızlara karşı İtalyan milliyetciliğinin savunucusu olmuşlardır.*(Eİ ve BA-II/69)* 1889'da ilk İttihat ve Terakki kurulurken bundan esinlenildiğini kurucusu İbrahim Temo'ya Fehmi Caner şöyle açıklamıştır:

'Topluluk, yüzyılın başlarında kurulmuş olan İtalyan Karbonari Cemiyeti'ni örnek alarak örgütlenmiştir. Cemiyetin kurulduğu okul yılından önceki yaz tatilinde, Temo, Arnavutluk'taki evine gitmeden önce, yolu üzerindeki Brindizi'de bir süre kalmıştı. *Burada ve Napoli'de geçirdiği günlerde, Temo bir arkadaşı eşliğinde bir mason locasını ziyaret etmiş ve Karbonari'nin İtalya tarihindeki rolü ve örgütlenmesi üzerine bilgi edinmişti* ki, daha sonra, Türkiye'de benzer bir gizli cemiyet kurmaya karar verdiğinde bu ziyaretin etkisi görülecektir.'*(RA-31)*

1889 İttihat Terakki'sinin örgütlenmesinin pek de başarılı olmadığı, bir ihbarla bütün mekanizmasının keşfedilmesinden anlaşılıyor. Askeri Tıbbiye'de uygulanan, dörder beşer üyeden kurulu ve her üyenin aynı sayıda üyeye sahip bir diğer hücreye bağlı olduğu küçük birimler sistemiydi. Böylece herkes örgüte üye olanlardan yalnızca bir kaçını tanıyor ve örgütün bütününü ele verme olasılığının ortadan kalkması teorik olarak düşünülüyordu. Ama bu işlemedi.

İttihat ve Terakki'nin Paris'ten idare edilirken Osmanlı ülkesi içinde örgütlenme çabalarında çok başarı sağlayamadığı, yazışmalarından anlaşılıyor. 1906 Mart'ında Dobruca'daki bir biradere *(İttihat ve Terakki yandaşlarına daima refikimiz, kardeşimiz, biraderimiz, ihvan deyimleriyle hitap ediyordu)* yazılan yazıda, Jöntürklerin örgütlenmedeki yetersizliği vurgulanmış ve bir şube açarken nelere dikkat edilmesi gerektiği anlatılmıştır.*(İT-21)* Bundan anlıyoruz ki, şu model ya da bu model diye öneri yok, tamamen pratik mütalaalar ön plandadır. Bütün düşünce, çözülme durumlarını en az fire ile atlamağa yöneliktir. Bu tecrübesizlik sebebiyle olmalıdır ki, Osmanlı sınırları dışındaki bir şubenin, ülke içine girip iş görme önerisi karşısındaki korkusu merkezi bile etkilemiştir: 'Sizi iktidarınızın üzerin-

de bir hizmetle görevlendirmeyi düşünmüyoruz' diye teskin etmek zorunluğunu hissetmişlerdir.(İT-32)

Selânik İttihat ve Terakki'si ise anlaşılıyor ki, kimseye danışmaya gerek duymadan tamamen pragmatik bir yaklaşımla işi çözmeye yönelmiştir. Karbonari'den bir şeyler almışlar, masonluktan esinlenmişler, Makedonya'daki çeşitli çeteci ve komiteci faaliyetleri yürüten örgütleri izleyerek bir şeyler öğrenmişler ve kendi sistemlerini ortaya koymuşlardır. Örneğin Bulgarların 'İç *Örgüt' (İmro)* uygulamasından esinlendikleri ileri sürülüyor.(RA-121) İttihat ve Terakki'nin örgütlenme türü ve mekanizmasının işlemesi konuları üzerinde duracak değiliz, bu çalışmamızın dışında kalır. Sadece Cemiyet'in yapısının masonlukla ne gibi farkları bulunduğunu ortaya koymaya çalışacağız.

Önce, Ramsaur'un masonluktan yararlanmanın Cemiyet'in kuruluşundan sonra düşünüldüğü fikrine (RA-122) katılmadığımıza işaret etmeliyiz. Bu konuda onun elinde kesin deliller bulunmadığı gibi, bizim de elimizde kesin deliller yok, ama vardığımız kanı, *daha Cemiyet kurulmadan, masonluk içinde bunun fikriyatı yapılırken, localardan nasıl yararlanılabileceği düşüncesinin belirmiş olduğu yolundadır.* Cemiyet'e alınanla masonluğa alınan arasındaki farklar, giriş farklılıkları, Cemiyet'in karma yapısı (Mason olan ve olmayan), ama gizli evrakının büyük bir güvence altında kalması, özellikle -biraz ilerde göreceğimiz gibi- Cemiyet'in bazı şubelerine hafiyelerin ulaşmasına karşılık bunların hiç tehlikeye düşmemesi, önceden tasarlanmış ve eskilerden çok daha mükemmel bir örgütlenmenin gerçekleştirilmiş olduğunu gösteriyor. Bu da locaların görevinin önceden saptanmasıyla mümkündü.

Cemiyet'le locular arasındaki önemli bir fark da işlemesindedir.

Localarda tek hakim bir üstad bulunduğu halde İttihat ve Terakki tek lider yetkisine karşı olmuş, ortak ve değişen grup yönetimi sistemini benimsemiştir.

Cemiyetin üyeler arası işaret ve parola sistemiyle üye kayıt töreninin de mason örneğini andırdığı ileri sürülmüştür. Gözü bağlı götürülüş, simgesel davranışlar, karanlıkta mesaj veren sesler, maskeli insanlar, mason tekris töreninden esin almış olabilir. *Ya da birbirlerini tanımak için sağ eli göğse koyup hilal işareti yapmak, karşısındakinin 'mutn' sözcüğünün harflerini teker teker söylemesi gibi işaretler kullanmak* da[KÜ-22] masonlukla bağlantılı görülebilir. Ancak iki kurumun hedefleri arasındaki büyük farkı gözardı etmek olası değildir. Birinin teorik olarak evrensellik iddiasına karşılık cemiyet 'vatanseverliği' ön planda tutmuştur. *Giriş yemini, bayrak üstündeki Kur'an ve tabancaya el koyup 'vatanı kurtarmak ve yükseltmek için icabında hayatını feda etme' sözünü içerir.* Masonluğun hiçbir zaman kabul edemeyeceği bir şey. Ayrıca, yine masonlukla hiç bağdaşmayacak, *yeminden dönmenin cezasını kabul şartı vardır.* [AK-2/61] Hainler hakkında cemiyetin vereceği kararları infazı ve kendi hakkında verilebilecek bir karara da kanını helal etmeyi bu yeminle peşinen kabul ederler. Bunlar da kanıtlıyor ki, cemiyet localardan tamamen farklıdır ve onları belli bir amaç için kullanmaktadır. Daha önce Fransa'da, İtalya'da, Mısır'da, ya da Osmanlı'nın Rum ve Ermeni localarında olduğu gibi.

Bir diğer fark, masonluğa bir kere girdikten sonra loca içinde biraderlerin birbirlerini serbestçe tanımalarına karşılık, Cemiyet'te yeni üyenin bir güvenlik önlemi olarak bir süre sadece kendisini inisiye eden kişiyi tanıması dır. Sonra bildiklerini genişletir ve toplantılara katılır. Yine locaların aksine üyeler isimle değil, sadece numara ile belirtiliyordu. 3/10 üçüncü komitenin 10. üyesi demek-

ti.[MA-195] Bunun yanı sıra masonun biraderliğini, kendi seçimiyle istediği zaman bırakma özgürlüğü bulunmasına karşılık İttihatcı bu derecede özgür değildi. Vazgeçmek, korku ve sırrı açıklama anlamı taşıyabilirde. Onun için bir kez yemin eden, bundan kolay vazgeçemezdi.

Herşeyin üstünde amaçlar farkı da görülür. Masonluktaki, barış için dostluk ve dayanışma arayışının yerini Cemiyet'te savaş ve ölüm için dayanışma alıyordu. Masonların İttihadı Anasır'dan yana olmaları barışçılık ilkesinden ileri geliyordu. Ama Osmanlı Devleti'nin yaşamasıyla ille de bağımlı değildiler. İttihatcılar içinse birinci ilke Osmanlı'nın yaşaması ve statükonun devamıdır.

Bu bölümü, *İttihatcıların* İtalyan masonluğunu seçmiş olmalarına göre, bundan, yani *masonluğun İtalyan türünden etkilenip etkilenmedikleri noktasına getirerek tamamlayacağız.*

İtalyan masonluğu, ülke birliğinin gerçekleşmesinde diğer bütün akımlardan daha etken olmuştur. İtalyan ulusunun kalkınması (Risorgimento)nun 19. yüzyılın ikinci ve üçüncü çeyreğinde Avrupa'yı kasıp kavuran işçi hareketlerine katılmayıp burjuva nitelikli kalmasında masonluğun ağırlığı açıkça hissedilmiştir.[RM-3] İtalyan sosyalist grupları ve partisi –Avrupa'nın diğer yerlerine nazaran hayli geç olarak– belirdiği zaman İtalyan masonluğu çok kökleşmiş, özellikle kilisenin devlet işlerinden uzaklaştırılmasında başlıca rolü oynamıştı. Layik eğitimin yerleştirilmesinde de başrolü oynamıştı. Üstelik fiilen iktidara gelmiş gibiydi. Kısacası ilericiliğin timsali halindeydi. *Gramsci* İtalya'da işçi sınıfındaki bu gecikmeyi *"Fransız tarihine nazaran tarihin gecikmesi"* olarak nitelemiştir. Bu sebeple ülkede ilericilik masonların tekelinde görünmüştür.[GR-264]

Selânik'te Makedonya Rizorta İtalyan locasının kurulduğu

1900'ün ilk yıllarında masonluk İtalya'da varlığı ve etkisi açıkça bilinen, karşısında Papalığın aciz kalmış olduğu, hergün basında eylemleri tartışılan, temsilcileri yönetimin en üst kademelerine yerleşmiş bir kurumdu. Ve o yıllarda sosyalistler masonluğun sultasından sıyrılma savaşı veriyorlardı. Programlarındaki bir çok noktanın aynı olması, benzer hedefler için çalışmaları bu iki akımı zaman zaman karşı karşıya getiriyordu. Masonluk, mülkiyetin ve verasetin kaldırılmasına karşı olmakla birlikte, sosyal adaletçi ilkeleri ve sosyal demokrat eğilimiyle sosyalizme yaklaşıyordu.(RM-4) İlk görüşleriyle kiliseyi yumuşatan, ikincisiyle sosyalistleri yanına çekmeye çalışan masonluğa karşılık sosyalistler kesin bir kopma yanlısıydılar. 1904 kongresinde mason olan sosyalistlerin partiden çıkarılması kararı alındı. Onlara göre kilise ile loca birlikte ortak çıkar için çalışıyorlardı. Ve gizli çalıştığı için masonluk daha tehlikeliydi:(OP ve NO)

"Masonlar, dinsiz kanısı yaratırlar ama gerçekte hepsi kilisede evlenirler. Papazlardan da masonlar vardır. Hepiniz Mazziniciyiz. Mazzini ilericiydi, ama biz bilimsel sosyalizmle onu aştık. Masonluk ise tutucu kaldı."

Ancak masonlardan kopmaları sosyalistlere yaramamış, ilk seçimde meclisteki sandalyalarının üçte birini kaybetmişlerdi.

Sosyalist unsurlarla kopması, İtalyan masonluğunun mesajının evrenselliğinin büsbütün yitirilmesi sonucunu yarattı. Zaten tarihsel süreçten gelen uluscu bir niteliği vardı. Roma İmparatorluğu'nun M.S. 5. yüzyılda çöküşünden sonra ilk kez, şehir cumhuriyetleri ya da dükalıklar yerine bir ulusal İtalyan birliği'nin gerçekleştirilmesinde ön planda rol oynamış olmak bunu kaçınılmaz kılıyordu.(ES) Ayrıca gizli örgüt niteliğini sürdürse de İtalyan masonluğu öyle açık bir savaş vermişti ki, bütün varlığıyla ülke politikasının günlük dalgalanmala-

rına bulaşmıştı. Yirminci yüzyılın ilk yıllarında mecliste kaç mason milletvekilinin bulunduğu, sosyalistlerle nasıl savaştıkları, layik eğitim konusunda hangisinin ne yönde oy verdiği hergün gazete sütunlarında tartışılan konulardı. Bir parti olmadığı halde kamuoyu önünde böylesine ulusal politikaları tartışılan bir kurumun, ülkenin Avrupa'nın emperyalist ve sömürgeci devletler klübüne katılmak savaşı verdiği bir dönemde, ulusal mesajlara ağırlık vermesi kaçınılmazdı. Üstelik o dönem ülkedeki yoğun işsizliğin nüfusun en genç kesimini kuzey ve güney Amerika'ya kaçırdığı dönemdi. Bunların İtalyanlığı kaybetmemesi sorunu da yönetim kadrolarının ve tabii masonların çözüm bulması gereken bir sorundu. İtalyan Mason Dergisi 1901'de şöyle yazıyor:

'Masonluk evrensel, amaçları da evrenseldir. Ama ülke dışında bulunanlar için vatanın ülküleştirilmesi (idealita) çok daha zorunludur. Pek saf bir sofizm ile felsefe yaparak başka vatanlar benimsemek zamanı değildir. Eğer bizim kurucularımız Mazzini ve Garibaldi bugün yaşasalardı ve böyle inkârcıları işitselerdi, localardan kovarlardı.' (RM-5)

Goffredo Mameli (Roma) locasının 1906'da hazırladığı 'Politik-Sosyal Komisyon Raporu', hem uluscu ve evrensel ilkeler arasında denge arayışı, hem de Osmanlı topraklarına bakışı açısından konumuzu özellikle ilgilendiriyor. Raporda İtalya'nın dış politikası ve göç olayı üzerinde uzunca durulmaktadır. İngilizlerin Mısır'da İtalyanlara kapitülasyon haklarını kullanmada sınırlamalar getirmelerine temas ediliyor. *Trablusgarp üzerinde İtalya'nın hiçbir hakkı bulunmadığı belirtilmekle birlikte, buradan ekonomik olarak tam yararlanmanın gereği de vurgulanmaktadır.* Sonuçta şu yargıya varılıyor:

'Mazzini hudutları aşan fikirlerin yaşama gücünden bahsederdi. Kolonizatör olarak en geride mi kalacağız. Göç sorunumuz halledilmelidir.' (RM-6)

İtalyan masonluğu ile ilgili bir kimse bu her günkü tartışmaları izleseydi, varacağı sonuç, o dönemin deyimiyle 'beynelmileliyetçi' değil ancak 'milliyetçi' bir düşünce olabilirdi. Ancak biz, İttihatcıların İtalya'daki masonluk tartışmalarını dilini bilmemeleri sebebiyle, hiç izlemedikleri kanısındayız. Esasen İttihatcıların ilgisi aşırı şekilde içeri dönüktü.

HAFİYELERİN ÇÖZEMEDİĞİ GİZLİLİK

Abdülhamit'in Selanik'teki loca-cemiyet bağından acaba hiç haberi olmamış mıdır? Yukarda, Taşra'daki hafiye ağının nisbeten daha hafif olduğundan ve Selanik'te diğer yerlerde rastlanmayan bir özgürlük bulunduğundan bahsetmiştik. Ancak 1908'e yaklaşırken Selanik'e durmadan yeni müfettiş ve polis kadroları tahsis edildiği, Yıldız Evrakı arasında görülür. Önceki kitabımızda belirttiğimiz gibi, *Abdülhamit'in jurnalcilerinde, doğrudan mason araştırmasından çok 'fitneye, fesata, ihtilâle, anarşizme ilgi vardır.* Bu çerçevede her türlü Jöntürk hareketi hemen saptanıyordu. Talat Edirne'den Selanik'e sürülmüş ve kendisine bir de iş verilmişti ama kontroldan uzak tutulmuyordu. Hakkında jurnaller devam ediyordu. Bu arada kendisinin de şüpheleri çekecek davranışlardan asla uzak durmadığını belirtmek zorundayız. Ve de, devrimci arkadaşlarıyla dayanışmalarının açık şekilde devam ettiğini.

1903'de muzır yayınları dağıtmak konusunu da içeren bir olay yüzünden çıkan çekişmede Selânik Posta başmüdürü, merkez müdürü hakkında dava açmış, Talât'ı da tanık göstermişti. Oysa başkâtibin tanıklığı aksine merkez müdürünü aklıyordu. Kuşkusuz Yıldız'a bağlılığı sebebiyle bu göreve atanmış olan başmüdür kızarak 'Talât beyin şahitliğinin kabul edilmemesi gerekir, çünkü kendisi hükümet ve zatı hazreti padişahinin aleyhinde bir hain ve politika maznunudur' dedi. Bunun üzerine, başmüdürün avukatı olan Man-

yasizade Refik söz aldı:

-Müvekkilim, Talat bey gibi en namuslu ve hamiyetli bir evladı vatan hakkında tecavüzat ve iftiralarda bulunduğundan dolayı bu andan itibaren vekilliğinden istifa ediyorum.

Mahkeme salonu müthiş bir alkış ile çalkalandı, reis neye uğradığını şaşırdı ve bir hayli de korku geçirdi.(GÖ) Tabii ihbarlar da devam etti. Buna rağmen, Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin kurulmasını ve mason bağlantısını gerektiren faaliyetler azalmadan devam etti. İkisi arasındaki bağlantıyı kuran en etken kişilerden olan Manyasizade'nin nasıl çalıştığını, onunla birlikte bulunmuş olan bir genç Jöntürk şöyle anlatıyor:

"Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'ndeki ortak çalışmaya başlandığı zamandanberi gece uykusuzluklarına, kule kahvehanelerinden yalılardaki evine sabaha karşı yaya dönmek yorgunluğuna dayanıyor, cemiyete ait hiç bir hizmetten geri kalmıyor idi. Kaç defa evinde toplanmış iken sekiz-dokuzda (gece yarısı) ayrılır, bir saat sonra Manastır'a veya başka bir yere gidecek evrakı almak üzere tekrar döndüğümüzde kendisini uyandırır, rahatını bozardık; o bunlardan hiç üzülmez, aksine memnun olur, sevinirdi."(ŞU-1)

Bu bilgilerin ışığında varacağımız sonuç, cemiyet toplantılarının bazan kahvelerde, bazan üyelerden birinin evinde yapıldığıdır. Örneğin Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin kuruluşu ile ilgili toplantı Ömer Naci'ye şehir dışında kiralanmış bir evde yapılmıştı. Enver'in cemiyete girişi Saul Modiano'nun evinde oldu. Bu toplantıların zaman zaman localarda da yapılmış olması mümkündür. Aynı yerde muntazaman toplanılmamasının, hafiyelerin dikkatinden kurtulmak için önlem olduğu anlaşılıyor. Bu önlemin, localara aşırı bağımlı kalmayı engelleyen bir yöntem olduğu da açıktır. Yani localar, za-

man zaman kullanılan ve her halde dokunulmazlıkları sebebiyle gizi belgelerin saklandığı yerler olmuşlardır.

Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin kuruluşundan sonra, 1906-07 kışında Talat ile Manyasizade şube açmak amacıyla İstanbul'a gittiler. Bir yandan Talat'ın meslekdaşı *Kara ya da Züluflü Kemal* ile ilişki kurdular.[ZÜ-77] Yıldız Sarayı Posta ve Telgrafhanesinde çalıştığı için ve her çevreyle teması bulunduğu için iyi bir bilgi kaynağı idi.[ER-15] Diğer yandan Manyasizade'nin Mülkiye hocalığı zamanından kalma tanışıklıkları arandı. *Serveti Fünun takımıyla (Ahmet İhsan, Mahmut Sadık)* ve Selanik'teki Mehmet Cavit'in arkadaşı olup Fransız Devrimi ile ilgili bir yazısı sebebiyle Serveti Fünun'dan uzaklaştırılmış olan *Hüseyin Cahit* ile ilişki kurdular.

Hemen hepsi, casus ağının yoğunluğu sebebiyle İstanbul'da sır saklamanın güçlüğünü anımsatıp, hafiye örgütünün zayıf olduğu taşrada çalışmanın daha yararlı olacağını savundular.[ZÜ-77] *Ahmet İhsan daha sonra, bu tavsiyeye uyulması ve bu ihtiyat sayesinde İttihat ve Terakki'nin varlığından Yıldız'ın haberdar olamadığını yazmıştır.* İşin ilginci, iki Selanik temsilcisinin de mason olmasına karşılık, İstanbul mason çevrelerine yaklaşma eğilimi göstermemeleridir. Temas ettikleri içinde de o dönemde mason yoktu. Bu da gösteriyor ki, Paris'teki Jöntürklerde mevcut olan masonlara karşı çekingenlik onlarda da vardı.

İstanbul ile ilişkinin eskisi gibi sadece güvenilir haber kaynaklarıyla (Kara Kemal gibi) yetinilerek devamına karar verilmekle birlikte yine de bu gezi tamamen sonuçsuz kalmadı. Devrimin gerçekleşmesi anında İstanbul'da nelere güvenip güvenemeyeceklerini en azından biliyorlardı. Örneğin herkesin Abdülhamit'e bağlı diye bildiği Ahmet İhsan, bu temaslar sonucunda *'Manyasizade Refik Bey'e*

avukat Baha Bey vasıtasıyla yemin ederek verdiği sözü tutarak, devrimin fikir yönünü savunmak amacıyla' Meşrutiyet'in ilânıyla birlikte Serveti Fünun'u gündelik hale getirmiştir. *(SE-2)* İttihat ve Terakki'nin ilk kurulan İstanbul şubesindekilerin de *(Kâzım Karabekir, Fatin Hoca (Gökmen), Kâmi Bey, Tevfik Fikret, Hüseyin Kâzım Kadri)* bu ilk temas sonrasında belirlendiği anlaşılıyor. Hüseyin Kâzım Kadri, bu durumu anılarında şöyle anlatıyor:

'İlk zamanlar Cemiyet'in İstanbul'da bir teşkilâtı bulunmasına taraftar olmamıştık; çünkü vasi casus şebekesinin gözünden ve kulağından masun kalmak kabil olamazdı. Bu mülahazaya binaen cemiyetin Makedonya'da kalması ve fakat bizimle münasebette bulunması takarrur etmişti. Temmuzun onuncu günü Meşrutiyet ilân edildiği zaman, cemiyetin İstanbul'daki kuvveti onbir (!) kimseden ziyade değildi.' *(HÜ-63)*

Bu gezi sırasında, hafiyelere yakalanmamak için gece yarıları dolaşıyorlardı. O yıl kış sert geçiyordu. Moda'da karlar içinde yürürlerken Refik Bey'in burnu donmuş ve bir ölüm tehlikesi geçirmişti. *(ŞU-1)*

Cemiyet kurulduktan sonra, eskiden sadece dedikodu türü şikâyetlerden ve yakınmalardan oluşan muhalefet hareketi gücünü artırmağa ve kendini 'hissettirmeğe' başladı. Kuşkusuz bu hemen olmadı. Örneğin 1907 Mart'ında, *Ömer Naci* ve *Hüsrev Sami* (Kızıldoğan) için, örgüt faaliyetleri sebebiyle tutuklama emri geldiğinde Talat 'cemiyetin henüz harekete geçecek kadar kuvvetli olmadığını' belirterek şu öneride bulunmuştu: 'Tevkifinizi daha başka tevkifler takip edebilir. Biz cemiyetin selâmeti namına ikinizin de memleketten ayrılmasının muvafık olacağı fikrindeyiz.' Nitekim ikisi de Fransa'ya kaçmışlardır. *(KJ-623)*

Buna karşılık sekiz ay sonra, 1907'nin Kasımında Talât'ın muzır faaliyetleri sebebiyle Anadolu'ya sürülmesine[BB-4] irade çıktığında, cemiyet, onu götürecek muhafızların elinden zorla kurtarılması için karar ve gerekli önlemleri aldı. Kuşkusuz, Talat'ın cemiyet içindeki değeri kadar, İttihat ve Terakki'nin artık eylem yapacak düzeye erişmiş olmasından ileri geliyordu. Cemiyetin etkenliği öylesine artmıştı ki Talat Umumi Müfettiş Hüseyin Hilmi paşayla konuyu şahsen tartıştı ve görevden çıkarılmasına itiraz edemeyeceğini, ama sürülme durumunda iki taraf için de iyi olmayacağını söylemekten çekinmedi.[GÖ] Bu gözdağı Umumi Müfettişi ürküttü. Selânik'te gizli bir kuvvetin Talat'ı muhafaza ettiğini biliyordu. Ne yapıp yaptı, iradenin uygulamasını durdurdu. Görevinden ayrılan Talat, Karasso'nun Z. Sait ile ortak olarak işlettiği avukatlık yazıhanesinde çalışmaya başladı. Bu suretle cemiyetin işlerini daha rahatlıkla yürütmeye devam etti. Mithat Şükrü'ye göreyse, o tarihlerde Selânik'te 'Leyli ve Nehari Ticaret Mektebi' adında bir özel okul açmışlardı. Talat'ı kendisinin yerine oraya müdür atayarak işsiz kalmamasını sağladılar.[BL-41]

Cemiyetin etkenliği arttıkça özgürlükler konusunda konuşmalar daha açık yapılmaya başlandı. Selânik'de Mektebi Hukuk kurulduğunda Manyasizade, 'Hukuka Giriş' ve 'Ceza Hukuku Teorisi' derslerine hoca atanmıştı. Daha ilk derste kişisel özgürlüklerden bahsetti ve jurnal edildi. Ama o hiç aldırmıyordu. Bir dersinde de, ilân edilmiş ve yayınlanmış yasaları hükümdarın kendisinin de engelleyemeyeceğini, bunu uygulamaya hükümdarı mecbur etmenin milletin görevi olduğunu söylüyordu, herkes bunları konuşabiliyordu.

Hukuk Mektebi'nden sonra Selânik'te Polis Mektebi'nin de kurulması, Cemiyet'in genç subaylarının yanı sıra genç üniversitelileri de etkileme şansını arttırdı. *Manyasizade, Cavit, Karasso, Azmi, Ha-*

cı Adil gibi İttihatcıların buralarda hocalık yapmaları Cemiyetin yayılma şansını büsbütün arttırdı. Ama bunun yanısıra kütleye mal olmanın yakalanmak şansını arttırdığı da bir gerçektir.

Feroz Ahmad 'İttihat ve Terakki' konusundaki kitabına, İngiliz elçisinin 17. 2. 1908 tarihli bir raporunda bahsettiği bir olayı kaydetmekle başlar.[AH-17] "1908 Şubatı başlarında Selânik Hukuk Mektebi öğrencilerinden bir genç, Manastır'daki akrabasına, okulda bazı arkadaşları tarafından gizli bir cemiyete üye olmaya davet edildiğini yazıyordu. Kabul ederse, Kur'ana el basarak ant içmesi ve yasak yayınları izlemesi gerekecekti. Öğrencinin akrabası Adliye'de küçük bir memurdu ve mektubu hemen ilgili makamlara teslim etti. Bu olayı izleyen soruşturma sonucu on kadar hukuk öğrencisi ile Selânik'teki Üçüncü Kolordu'ya mensup bir o kadar küçük rütbeli subay tutuklandı. Tutuklular uzun uzun sorguya çekildi, arkasından da ayrıntılı bir soruşturma açıldı. Bir kaç hafta sonra tutuklular serbest bırakılıyor, ancak soruşturmayı yürüten Selânik Polis Müdürü Nazım Bey, küçük rütbeli subaylardan bir kaçını alıkoyuyordu."

Böyle önemli bir ipucu yakalanmış olmasına rağmen sistemin çözülememesi, örgütlenmenin başarısını kanıtlıyordu. Ve bu arada şunu da ekleyelim ki, İngiliz haber kaynakları da mason bağlantısından bahsetmediklerine göre, Cemiyet'e davette bu husus bahis konusu değildi. Kun'ana el basarak yemin ise –her iki örgütte de bulunmasına karşılık– İngilizlerde her halde bir islamcı örgüt çağrışımı yapmıştır. Bu noktanın önemi ilerde, İngilizlerin Jöntürk Devrimi'ne karşı tutumlarında ortaya çıkacaktır.

Yaygınlaşmaya rağmen, Yıldız örgütü belirlemeyi başaramadı. Başları kim, nerede ne zaman toplanıyor, nasıl karar alıyorlar, bilinemiyordu. Ancak 1908 yılı ilerledikçe hafiyelerin sırrı çözmeye

yaklaştıkları görüldü.

Tam bu dönemde Yıldız'ın, kendisine ulaşan bir jurnale dayanarak Selânik eşrafından *Rahmi ve Mithat* beylere mektupçu muavini *Fazlı Necip*'in masonlukla ilişkileri ve genel fikirleri üzerinde Umumi müfettişlikten rapor istenmesi, cemiyet–mason bağı konusunun hissedilmekte olduğu kanısı yaratıyor. Valilikçe hazırlanıp Yıldız'a sunulan raporda şöyle deniyor:

'Mason cemiyetinin kırk elli senedenberi İstanbul ile memaliki şahanenin bir hayli şehirlerinde ve yirmi yirmi beş senedenberi de Selânik'te mevcut olduğu herkesce bilinmektedir. Beş yıldanberi bu bölgede bulunduğumuza göre bu cemiyetin varlığı zatı alinizce de (Umumi Müfettişe hitap ediyor) malum olmak lazım gelirse de üyelerinin kimler olduğu hakkında inandırıcı olacak hiç bir işaret olmadığı muhakkaktır. Burada Yahudilerden bir miktarının bu mesleğe mensup oldukları ve Selânik eşrafından Rahmi ve Mithat beylerle Fazlı Necip efendinin de mason oldukları rivayet kabilinden işitilmiştir. Ancak dine itina etmeyenlere mason denmesi ötedenberi adet olduğu ve bir çoklarına da aşağılamak amacıyla masonluk isnat edildiği cihetle bunlar hakkındaki isnatların hangi nev'e dahil olduğu gayri malumdur. Bununla birlikte bu kişilerin şimdiye kadar sadakata aykırı hiç bir hareketleri görülmemiş olup her üçünün de hazreti padişaha en sadık kişilerden oldukları ve hatta Rahmi beyin özel hizmetlerle görevli bulunması sebebiyle nezdinde yüksek makamlardan verilmiş bir de şifre olduğu işitilmiştir. Vakıa şifre bulunması bu yolda şüphe altında bulunmasına mani değilse de, gerek Rahmi beyin ve gerekse diğerlerinin hal ve davranışları hakkında işitilenler ve acizane tecrübelerime göre sadakata aykırı hallerde bulunmadıkları kesin ise de, bu kerre emirleri üzerine ihtiyaten icra kılınan tahkikat dahi bunu teyit etmektedir. Ve taraflarından girişil-

diği bildirilen tahkikatın da belirtilen bu gerçekleri ortaya çıkaracağına inandığımızı beyanla...'

Üçü de hem mason, hem de cemiyet içinde üst düzeyde aktif olan bu kişilerin böylesine aklanması, insanda bu raporun cemiyet üyelerinden biri tarafından hazırlanmış olduğu kanısı yaratıyor. Rahmi beyde İstanbul'la doğrudan telgraf ilişkisinde bulunmayı sağlayacak bir özel şifrenin bulunması bir yandan jurnalciye karşı bir gözdağı oluşturuyor, diğer yandan da cemiyetin bütün resmi ve gizli resmi yazışmaları kontrol edecek bir yaygınlığa kavuştuğunun kanıtı oluyor. *Sadrazam Avlonyalı Ferit Paşa'nın mühürdarı ve özel katibi Faik beyin Talat'ın Edirne'den çocukluk arkadaşı ve muzır evrak dağıtımı olayında birlikte tutuklandığı Faik bey olması da cemiyetin devlet çarkına sızmaktaki başarısını kanıtlıyor.*(GÖ)

Bu rapordan varacağımız bir diğer sonuç da, Abdülhamit'in İstanbul'daki mason localarını çok sıkı kontrolda tutabilmesine karşılık, taşrada aynı başarının gösterilememiş olmasıdır. Talat ile Manyasizade'ye İstanbul'da hiçbir şeyin gizli kalmayacağı ve taşrada örgütlenmeleri yolundaki tavsiye bu çerçevede çok daha iyi anlaşılabilir.

Mayıs 1908'den itibaren bildiriler yayınlayarak ve Makedonya olayının çözümü üzerinde görüşlerini açıklayarak İttihat ve Terakki fiilen varlığını açıklamış oldu. Bunlar Rumeli'de duvarlara yapıştırılıyor, konsolosluklara gönderiliyordu. Avrupa basını bunlarla ilgili haberlerle doluydu. Diğer yandan hafiyeler hem Cemiyete hem de mason bağlantısına yaklaşıyorlardı ama loca ismi verecek kadar kesin bilgiler sağlanamamıştı. Başkatip Tahsin Paşa, anılarında bu hususta geniş bilgi veriyor:(TA-242)

'Müfettişi Umumi Hüseyin Hilmi Paşadan, 19 Mayıs 1324 (2.

6. 1908) tarihiyle şifreli bir telgraf alındı:

Jöntürk, Ermeni, Makedonya fesat komitelerinin son umumi ictimalarında verdikleri karara tevfikan Selânik yahut Manastır dahilinde bir mahalli mahsusta 'Merkez İcraat Komitesi' namiyle bir heyeti ihtilaliye teşkil edip pek yakın vakitte fiiliyata başlayacakları, *malum olan İtalyan menbaından* istihbar edildi. Bu bapta tahkikatı mahremaneye devam olunuyor.'

Aynı sırada *Arnavutluk'ta Görice*'den İstanbul'a gelen üç kişi sultana bir ariza sundu. Bunda içlerinde Türkler de bulunan çeşitli millctlere mensup ihtilâl komitelerinin birleştiği, Paris'ten talimat aldıkları, kuvvetli bir intimalle Manastır'ı merkez yapacakları belirtiliyordu. Göriceliler ayrıca, Selânik'te mason cemiyetine mensup ve tanınmış bir takım kimselerin bunlara yardım etmekte olduklarını ve masonluğun gayet gizli ve fakat son derece kuvvetli teşkilatından ihtilalcilerin çok yararlandıklarını, komitenin İstanbul'a el atarak burada örgütlenmeye başladığını ve bu işe iki üç zatın memur edildiğini de ayrıca şifahan bildirdiler. Komitenin amacının anayasayı iade, meclisi toplatmak ve meşrutiyeti kurmak olduğunu da ekliyorlardı. Avrupa gazeteleriyle temasta olduklarını istcklerini ariza ile saraya sundukları ama kabul edilmediğinden şimdi eylemle vc zorla bunu gerçekleştirmeyi planladıklarını da bildirmişlerdi.

Tahsin Paşa, cemiyetin içine sokulmayı başaran Atina sefareti özel istihbarat memurunun da bir raporunu aktarıyor. Bu zat 2. ve 3. ordulardaki subaylardan çoğunun ihtilâl komitesinin fikirlerine katıldıklarını, Arnavutları yanlarına çektiklerini ve Meşrutiyeti ilânda kararlı olduklarını belirtiyordu. Ancak kesin isim ve adresler verememişti.

Göriceliler daha fazla bilgiye sahip olduklarını ancak bunları sa-

dece sultanın kendisine açıklayabileceklerini söylüyorlardı. İttihat ve Terakki'nin her yerde gözü ve kulağı bulunduğunu bildiklerinden verecekleri bilgilerin cemiyete ulaşmasından ve intikama maruz kalmaktan korkuyor olmalıdırlar. Abdülhamit söyleyeceklerinin saklı kalacağını vaadedip, Başmüddei umumi Cemal beyle görüşmelerini istedi. Göriceliler ise kararlıydılar. Cemal'e sadece, Rumeli'de yönetimi değiştirmek yolunda sözler ve fikirler dönmekte olduğunu söylemekle yetindiler, daha fazlasını ancak sultanın kendisine açıklamakta kararlı olduklarını belirttiler. *Tahsin Paşa, Abdülhamit'in bütün bu işlerde haricin ve özellikle İngilizlerin parmağı bulunduğuna inandığını açıklıyor.* Kimbilir belki de vesveseli sultan, Göricelilerin bile İngiliz ajanı olduklarını düşünmüş, onun için kabul etmemiştir.

1908 yılı Haziranına girildiğinde Abdülhamit'in kuşkuları büsbütün artmış ve ciddi soruşturma yapılması emri verilmişti. Tabii ki endişe mason localarından değil, subayların toplu olarak ihtilâlci eylemlere yönelmesi olasılığındandı. Yıldız'ın çabalarını yakından izlemek olanağına sahip olan cemiyet artan baskı karşısında bir huzursuzluk içindeydi. 11 Haziran günü, soruşturmayı yöneten *Selânik Merkez Kumandanı Nazım Bey*, cemiyetin fedaisi *Enver Bey* tarafından vuruldu ve apar topar İstanbul'a kaçtı. Arkasından Manastır polis müfettişi *Sami bey* yine İttihatcılarca öldürüldü. Bunların cemiyetin sırrını çözmeye yaklaştıkları anlaşılıyordu.

Tam o sırada 9-10 Haziran günleri *Reval'de İngiliz ve Rus İmparatorlarının buluşmasının* -aslı olmadığı halde-[(KO-1)] Makedonya'nın paylaşılması antlaşmasıyla sonuçlandığı haberinin gelmesi, İttihatcı çevrelerin huzursuzluğunu arttırdı. Baskı rejimini sürdürmek için her şeyi yaparken ülkenin parçalanmasına seyirci kaldığı gerekçesiyle Abdülhamit'e tepki büsbütün arttı. Eyleme geçmek fik-

ri kuvvet kazandı.(AH-21)

Bu dönemde, cemiyetle ilgili temaslarda bulunmak üzere *Talat* ile *Karasso* İstanbul'a geldiler. Zaten mimli oldukları için hafiyeler hemen peşlerine takıldı. Talat Paşaya ulaşan haberlere göre, üç gün boyunca bazı masonlar ve ricali ilmiyeden önemli kişilerle görüşmeler yaptılar. Karasso sorguya çekildi. Tahsin Paşa hiç bir şey söylemediğini, asıl amaçlarıyla hiçbir ilgisi bulunmayan bir takım işler için geldiğini açıkladığını yazıyor. Tabii ki sözlerine kimse inanmadı ve görüştüğü ricali ilmiye hakkında takibata geçildi.(TA-248) Bu davranışın Abdülhamit'e pek yakışır bir şey olduğu görülüyor. Masonları, Avrupa'yı rahatsız etmemek için sorguya çektirmezken, tahttan indirme fetvası verebilecek olan ulemayı sıkıca izlettiriyordu.

Karasso'nun bir yabancı gazeteciye, Meşrutiyet'in ilânından ve olaydan iki yıl sonra açıkladığı bilgiler, sorgusunun Yıldız'da *Kabasakal Mehmet Paşa* tarafından yapıldığı yolunda. Sorgu sırasında kendi tutumu hakkında verdiği bilgilerin başka tanığı bulunmadığından ihtiyatla ele alınması gerektiğini belirterek aktarıyoruz:(MC-267)

'Buradan bir daha sağ çıkmayacağım korkusuna kapılmıştım, bu yüzden sorguculara büyük bir açıklıkla ve ayrıntılı şekilde yanıt verdim. Durumlarının ümitsiz derecede kötü olduğunu söyledim. Bu davranış benim açımdan çılgınlıktı ama huzursuzlaşan ve terör korkusuna kapılan Abdülhamit Karasso'yu serbest bıraktı ve şartsız olarak devrime teslim oldu.'

Kitabın bir başka sayfasında şöyle deniyor: *'Kabasakal Karasso'yu yanına alıp bir tekneyle Boğaza açıldılar. Adeti kurbanlarını boğmaktı, korkutmak için onu yanına almıştı.'*

Karasso'nun iddiası bize gerçek gibi görünmüyor. Tahsin Paşa'nın yargısı daha akla yakındır. Karasso sorgucularına dişe dokunur bilgi vermemiştir ama hiçbir şey söylememiş olması mümkün değildir. Dolayısıyla kahramanca açıklamalarını ciddiye alamayacağız. Buna karşılık bir başka yazar, 'masonuz' diyerek kendilerini kurtardıklarını yazıyor ki, çok muhtemeldir. Yıldız Evrakı içinde *'Emanuel Karasu Efendinin Jurnalleri'* kaydı altında iki belge vardır ki, bu iddiamızı kanıtlar nitcliktedir.(KS)

Birincisi 'Osmanlı ülkesindeki ahaliyi isyana teşvik eder mahiyettc yazılar neşreden Avrupa gazetelerinin Selânik'te alenen okunmakta olduğuna' dairdir. Diğeri, 'hükümdar aleyhindeki anarşistlerden Viçenso adındaki bir şahsın riyasetinde bir kaç kişinin Selânik'te dolaşmakta olduklarına' dairdir.

Bunların Karasso'nun gönüllü açıklamaları olduğuna inanıyoruz. Özellikle içeriklerindeki İttihat ve Terakki'ye hiç atıfta bulunmayan genel bilgiler, akıllı bir avukatın tehlikeden sıyrılma çabasını andırıyor. Selânik'te muzır içerikli Avrupa gazetelerinin açıkça okunduğunu bilmeyen yoktu. Örneğin, İttihat ve Terakki'nin kumandan öldürme ve kaçırma olaylarını bir genç subay Edirne'deki Yahudi kahvehanesinde bir Belçika gazetesinde okuduğunu anılarında anlatır.(AA-30) *Halil Menteşe* de ülke içi haberleri üyesi olduğu İzmir'deki Fransız klübüne gelen çeşitli Avrupa gazetelcrinden öğrenip arkadaşlarına anlattığını anılarında yazıyor.(ME-118) Dolayısıyla Karasso'nunkini jurnal saymak yanlış olur. Bir anarşisti ihbar etmesi ise, dikkatleri başka yöne çevirmenin en akıllı oyunudur.

Bu olay üzerine Selânik'e tekrar mason localarıyla ilgili sorular soruldu. *Vali Raıif Paşa*, değişik milletlere mensup çeşitli localar bulunduğunu bildirdi. Ancak bağları kesin olarak ortaya konamıyor-

du. Bu kez soruşturmayla, sadrazam Ferit Paşanın akrabası oldukları için Miralay Ali Rıza ve Hasan Rıza görevlendirildiler. Aslında İttihat ve Terakki'nin üyesi oldukları ve bütün çabalarının gerçeği saklayıp cemiyete vakit kazandırmak olduğunu Saray biraz geç farketti. Haklarında takibata da geçilemedi, çünkü İttihat ve Terakki bunların rehine diye tutuldukları düşüncesiyle Müfettişi Umumi'ye başvurup iade edilmelerini, aksi halde eyleme geçeceğini bildirdi. *Hüseyin Hilmi Paşa* da bu isteğin kabulü yönünde görüş belirtti ve *'benden başka cemiyete girmemiş kimse kalmadı'* sözlerini bu vesileyle kullandı.(TA - 254)

İTALYANLARIN DA BİLMEDİĞİ İLİŞKİ

Sadece Abdülhamit değil başta İtalyanlar olmak üzere yabancı çevrelerin hiç biri de masonluk bağını farkedememiştir. Gizliliğe iyi uyulmasının dışında bunun sebeplerinden biri de, Osmanlı ordusunun resmi harekatıyla ordu içi örgütlenmeyi ayırmaktaki zorluktan ileri geliyordu.

Devletin bütünlüğü ve devamı, ister istemez Balkanlardaki bütün çeteler ve gizli cemiyetlerle, onların destekcisi küçük ve büyük devletlerle mücadele anlamı taşıyordu. Mücadeleyi fiilen yürüten Osmanlı ordusuydu. Ancak muntazam ordu taktikleri çok boyutlu çete savaşçıları ile başetmeye yeterli olmuyordu. Bunun üzerine ordu kadrolarından oluşturan çetelerle bu komitacılarla mücadeleye girişildi. Genellikle başında İttihatcı saflarından gelen genç subayların bulunduğu bu kadrolar tabii fiilen Padişahın askerleriydi. Dolayısıyla dışardan bakanların İttihatçı eylemleriyle padişah ordusunun eylemlerini birbirine karıştırması doğallaşıyordu.

Anayasanın yürürlüğe konmasından dört gün sonra Sofya'nın yarı rasmi *Vreme* gazetesinin yorumu bu yaklaşımı kanıtlar:

'Türk dostu telgraf ajansları Jöntürk hareketinin niteliği konusunda kimseyi kandıramazlar; çünkü özellikle Bulgaristan'da bu hareketi yaratan sebepleri biliyoruz... Makedonya'nın Bulgar halkı, Jöntürklerin çekici ile sultanın örsü arasında sıkışmış bulunmaktadır... Bu halk, Jöntürk hareketini desteklememektedir.'(ID-1)

Anayasanın ilânı üzerine bir süre bütün ülkeyi kaplayan coşkunun ve kardeşlik, dayanışma gösterilerinin yüzeyselliği çok kısa zamanda anlaşılmış, Abdülhamit döneminde iyice oluşmuş ve ifadesini komitacı hareketlerle bulmuş akımlar açıkça ortaya konmuşlardır. 1908 öncesinde ise bu komiteler sürekli olarak bir yandan Türkler diğer yandan birbirleri aleyhinde komplolor düzenlemekle meşguldüler. İngiliz, Fransız, İtalyan, Avusturya konsolos raporları bu çeşitli grupların birbiri aleyhindeki suikast ihbarlarıyla doludur. Yüzde sekseni Türk dışı unsur tarafından işlenen bu suçların sorumluluğu, failini bulsa da bulmasa da günahı, barbarlığı hep Türk'e yıkılmıştır.

Bütün bu oluşumlar İttihatcıları sıkı bir gizlilik altında çalışmaya zorluyordu. *Bu gizlilik o derecede idi ki, İttihatcılar İtalyan masonluğu ile bağlantılı oldukları halde bundan, başta elçi, askeri ataşe ve jandarma ıslahat komutanı olarak hiçbir İtalyan temsilcisinin haberi yoktu.* İtalyan arşivlerinde ve basınında (Özellikle İtalya hükümeti ve dışişlerinin sözcülüğünü yaptığı bilinen gazeteler üzerinde) yaptığımız kapsamlı bir araştırmada, 24 Temmuz 1908 öncesinde İttihat ve Terakki'nin gerçek yapısını ve İtalyan masonluğu ile ilişkisini hiç bilmediklerini saptamış bulunuyoruz.

Abdülhamit ile pek içli dışlı olan elçi *İmperiali*'nin konuya yabancılığı raporlarından anlaşılıyor. Zaten elçi Yıldız'la o kadar dostça ilişkiler içinde kalmıştır ki, Meşrutiyet'in ilanı üzerine 'Yıldız çe-

tesi'nden *Nafia ve Orman Nazırı Selim Melhame'nin ve bütün ailesinin İtalya'ya kaçırılmasını elçilik sağlamıştır.* İttihatcılara yuva görevi gören İtalyan masonlarının, bilgilerin elçi kanalıyla Yıldız'a ulaşabileceğini hesaplayarak ondan sakladıkları açıktır.

Ancak durum, Selanik'teki İtalyan konsolosu için de farklı değildir. *Bu kişinin 29. 7. 1908 tarihinden önceki hiçbir raporunda da localardan bahis yok.* İlk kez bu raporunda yani anayasanın Selanik'te ilanından altı gün sonra, Jöntürklerin Selanik'teki komitesini oluşturanların adları verilirken en sondaki Emanuel Karasso'nun karşısına Makedonya mason locası başkanı ibaresi konmuştur. Bunda bile ismin tam olmaması (Yani Makedonya Rizorta denmemesi) ve ondan önceki 11 ismin hiç birinin mason üyeliğinin belirtilmemiş olması, konsolosun yine de işin çapını tam bilmediği kanısını güçlendiriyor.(İD-2)

Manastır konsolosunun raporlarında da bol bol Jöntürklerden bahis varsa da, masonluk işine hiç rastlanmıyor. Bunlardan konsolosluklara dağıttıkları ilk bildiri sebebiyle 5. 6. 1908 raporunda Bâbıâli'yle birlikte çalıştıkları iddiasını ileri sürmesi, durumun hiç de farkında olmadığını gösteriyor:(İD-3)

'Bugünlerde Jöntürkler de kendilerinden bahsettirmeyi yararlı saymış olmalılar. (Makedonya'da) yapılan ve yapılacak olan reformlar konusunda görüşlerini uzun bir bildiri ile konsoloslara ulaştırdılar... Bunun ilgili resmi memurlarca çevreye yayılması, olaya Türk hükümetinin yabancı olmadığı kanısını yaratıyor. Nitekim bildiri, 'resmi yayınlardan Makedonya ismini kaldırmış olan Sultan hükümetine fazlasıyla karşı değil; yoksa, bunu açıkça sunanlar, hiçbir tehlikeye maruz olmadıklarından emin olmasalardı yabancılara göndermek cesaretini kendilerinde bulamazlardı. Hemen her yerde de-

mokratik fikirlerle yüklü sivil ve askeri görevliler var. *Ama gerçek bir politik parti niteliğine sahip ciddi hiç bir örgüt yok.* Bu yüzden kimse, kafasını tehlikeye atmadan kimseye açılmaya cesaret edemiyor. Türkler yapı olarak kapalıdırlar. Ayrıca Türk hükümeti, kendi memurlarının en zararsız konuda bile yabancı konsoloslara yazı sunmasını bir hiyanet sayacaktır.'

İngiliz ve Avusturya-Macaristan konsolosluklarınca dağıtılan Jöntürk bildiri örneklerini evvelce de görmüş olduklarından bahsettikten sonra rapor sahibi ekliyor:

'Eğer, sarayın eli olmadan Paris'teki gerçek bir Jöntürk komitesinden geldiğini varsayarsak (...) bu durumda buradaki Jöntürkler, Avrupa devletlerine karşı aşırı kibir dolu bir dil kullanan bu bildiriyi onaylamayacaklardır.'

İki hafta sonraki raporunda da aynı konsolos, İttihat ve Terakki'yi hiç önemsemeyen ve evvelki raporunu tekrarlayan bilgiler sunmaktadır:

'(Jöntürklerin bahsettiğim) bildirisi. Selânik'te Hilmi Paşa'nın bilgisi altında hazırlanmıştır. Belgeyi hazırlayanın ismini de verdiler. Yeni parti, her makam ve sosyal durumdaki sivil ve asker her rütbeden müslüman entellektüellerden oluşmaktadır. İki aydan biraz daha fazla bir süre önce, İmaparatorluğun mevcut yasalarına saygılı bir programla kurulmuştur. Buna karşılık, bir islamcı hareketten çekinerek şimdilik, gerçek Jöntürklerin aksine gölgede kalmayı yeğliyorlar. Komite herhalde hangi ırktan olursa olsun, hıristiyan üyelerinin sayısını arttırmak için aktif bir propaganda yapıyor. Arnavut ileri gelenlerini ve memurlarını çekebilmek için çok çalışıyorlar. Adetâ açıkta çalışıyorlar ve kaydolmayı reddeden memurları görevlerinden uzaklaştırmakla tehdit ediliyorlar. Bu suretle işten atılmış

memurların isimleri verildiği gibi, kafalarının üzerinde Demokles'in Kılıcı asılı duranların da isimleri söyleniyor. Başlangıç planı, düzeni sağlamak amacıyla ihtilâlci komitelerle savaşmak üzere mevcut Türk çetelerinin sayısını arttırmaktı. Oysa şimdi (Yabancı sevmeyen) renkli bir eğilimle diğer ırkları da dost edinmeğe çalışıyorlar. Böylece Avrupa devletlerinin Makedonya sorunlarına mülki ya da mali ajanları ve jandarma subaylarıyla müdahalesine karşı ayaklanmayı tasarlıyorlar. Anlaşılıyor ki yeni komite, anlaşma için Yunan komiteleriyle temasa geçmiş. Ancak, siyasal statükonun devamına karşı oldukları cevabını almış. Bu yüzden Bulgar komitesine başvurmak cesaretini gösterememişler... Komite 'Cemiyeti Osmaniye' ismini taşıyor... Bu ayrıntıları bana mahrem kaydıyla veren kişi, Türklerin ne kafası ne de enerjisi olmadığını ekliyor...'(İD-4)

Bu önyargılı değerlendirme, çok yaygın olan iki kanıyı pekiştiriyordu: 1)Jöntürklerin gerçek merkezi Paris'tedir, 2)Balkanlardaki subay hareketleri Osmanlı yönetimiyle işbirliği halinde gerçekleştirilen şeylerdir.

Miralay Nazım Bey'in Selânik'te vurulması olayını aktaran Selânik konsolosunun 14. 6. 1908 tarihli raporu da subaylar içerisinde bir büyük rahatsızlığın varlığını belirtmekle birlikte ciddi bir örgütün varlığını reddediyordu:

'(Olay) kentte büyük bir etki yarattı. Eylemin, saldırgan subayın mensup olduğu Jöntürk partisinin işi olduğuna inanılıyor. Nazım Beyin sarayın casusu olduğuna inanıldığından genellikle subaylar tarafından iyi gözle bakılmıyor. Bu casusluk sistemine karşı, aralarında bura garnizonu subaylarının büyük kısmı bulunan ve son zamanlarda aşırı bir heyecan içinde görünen Jöntürklerde genel bir rahatsızlık duyuluyor. Şimdiye kadar Osmanlı subaylarının kahvehaneler-

de ve halkın buluşma yerlerinde sultana karşı açık açık sözler sarfettikleri asla görülmemişti. Diğer yandan buradaki *Jöntürk komitesi* büyük bir canlılık içine girdi. Yine de *gerçek bir parti örgütüne sahip olmadıklarından ciddi bir hareket yapmaları düşünülemez.* Ancak resmi makamların ihtiyatsızlığı sonucu bazı kargaşalıklar çıkması beni şaşırtmayacaktır.'(İD-5)

Bir yandan örgütün Umumi Müfettiş Hilmi Paşa ile ilişkisi bulunduğu ileri sürülürken diğer yandan kaynaklar Hilmi Paşa ile arasında çatışmadan da bahsediyorlardı. Üsküp konsolosuna göre Hilmi Paşa'nın Jöntürklere karşı kullandığı casus Sakıp Efendi bunlar tarafından vurulmuştu. Selânik konsolosunun, polisin emrine önce 60 yeni gizli ajan sonra geliş ve gidişleri kontrol için 12 yeni görevli atandığını belirtmesi de Jöntürk hareketinin Yıldız güdümlü olduğu iddiasıyla çelişki oluşturuyordu.(İD-6)

Selânik konsolosunun Meşrutiyet'in ilânından iki hafta önce gönderdiği rapor o zamana kadarkilerin en sağlıklı bilgi içereni olmakla birlikte yine de mason bağlantısından bahis içermemektedir.

'Jöntürkleri yakalamak için yönetim hergün yeni casuslar atıyor... Bu aşırı kapsamlı casusluk servisi, özellikle önde gelen eylemcilerin büyük ihtiyatkârlığı karşısında başarılı sonuçlar getiremeyeceğine ve ihbar edecek olay ve bilgiler bulamayacağına göre, harekete yabancı ya da daha az ilgili kimseleri ihbar edecektir.

Bilgi olarak şunu eklemek isterim ki, bana bildirildiğine göre Jöntürklerin Makedonya Komitesinin adı İttihat ve Terakki'dir. Altı yıldanberi vardır ve partiye, din ayırımı yapmadan sivil ve asker bütün Osmanlı uyruklarını kabul etmektedir. Her üye girişte, beş maddeden oluşan bir yemini tekrarlamaktadır. Bunların sonuncusu bütün vatandaşların hayat, mal ve onurunu koruma zorunluğu getir-

mektedir. Hatta söylediklerine göre, parti bir ayaklanma durumunda yabancıların mallarını korumak ve Avrupa'nın müdahalesini engellemek için bir tür milis kuvveti de organize etmiş bulunmaktadır.'(İD-7)

İttihatcıların, ortalarında yaşayan bir İtalyan subayından bile her şeyi ne denli saklamayı başarmış olduklarını kanıtlayan bir rapor da, Jandarma reformlarıyla ilgili olarak Selânik'te görevli bulunan *İtalyan Yarbayı Cicognani* tarafından Meşrutiyetin ilanının üçüncü günü, yazılmıştır. Elçiliğine devrimin merkezinden en sağlıklı bilgileri vermesi beklenen yarbayın aslında ne derece olaylardan habersiz olduğu bu raporunda anlaşılıyor:

'Cemiyet saraya kadar sızacak ve sultanın Makedonya'yı Avusturya'ya peşkeş çekmek için yaptığı antlaşmayı öğrenecek kadar bir yaygınlığa sahipti. Merkezi önce Paris'te olan komite sonra bunu Yunanistan'da Larissa şehrine aktarmıştır. Bu bilgiyi doğru, en azından kabul edilebilir sayabiliriz, çünkü sınıra yakın olmaları gerekiyordu. Yunanlılar şu andaki davranışlarıyla bugünkü olaylarla ilgili olduklarını ortaya koyuyorlar, ancak gerçek duygularını belli etmiyorlar. Yunanlılar Makedonya'ya sahip çıkmak istediler. Bu uğurda kurban verdiler. Yıllarca Türkler arasında altın dağıtarak milliyetçiliği desteklediler ve onların ülkeyi tahribine, halkları can kıyımına gözlerini kapadılar. Biliyorlardı ki, Makedonya'ya sadece 15 gün gerçek barış ve sükunet gelirse Avrupa, Makedonya'da pek az Yunanlı bulunduğunu, aslında Bulgar olduğunu anlayacaktır...'(İD-8)

İtalyan subayı bu derece herşeyden habersiz iken Alman hükümetine yakın basında Hilmi Paşa'nın, Jöntürklerin kışkırtıcısı olarak İtalyan subaylarından yakındığını yazıyordu.(İD-9)

Serez'de de altısı Fransız olmak üzere İtalyan, Avusturya, İngiliz, Rus temsilcisi ve subayları vardı. Hepsinin şefi İtalyan Generali Robilant idi. Onlarla konuşan Fransız gazetecisinin yazdığına göre onlar da hiç bir şey bilmiyorlardı.(Fİ-3)

Bir tepkiden bahsetmekte birleşmekle birlikte bunun örgütü hakkında kesin bilgisi olan bulunmadığı gibi, mason bağlantısından bahseden de yoktur. Bütün haber kaynakları içinde komite üyelerinin ismini ilk olarak açıklayan Selânik'in İtalyan konsolosu bunlardan sadece birinin masonluğuna işaret etmiştir; liste şöyledir:

"Refik bey (Avukat); Rahmi bey, başkan -kentin ileri gelenlerinden; Mithat bey, kentin ileri gelenlerinden; Cemal bey, topçu miralayı; Faik bey, avukat; Galip bey adliye müfettişi; Enver bey, erkanıharp binbaşı; İsmail Hakkı bey, erkanıharp subay- Genel Müfettişin şahsına bağlı; Nazmi bey, hukuk mektebi müdürü; Raşit bey, Serez mutasarrıfı; Hıfzı bey, kentin ileri gelenlerinden; Emanuel Karasso, avukat -Makedonya mason locası başkanı."

Bu listenin tam ya da eksik olmasından çok bizi ilgilendiren, Karasso dışında hiçbirinin masonluğundan bahsedilmemiş olmasıdır. Oysa aralarında, üst derecede ermiş, Manyasizade Refik beyden başka bir kaç mason daha vardı.

İtalyan mason bağlantısının yönetici çevrelerce de yeterince bilinmediğini, milletvekili Roberto Galli'nin 3. 9. 1908 tarihli La Tribuna'da Arnavutları yeren ve yeni liberal rejimden şüphelerini belirten bir yazı yayınlamasından anlıyoruz. Buna karşılık, milletvekili *Barzilai*'nin ve *Luigi Luzzatti*'nin devrimi öven ve İtalya'nın Trablusgarp üzerinde amaçları bulunmadığını ifade eden yazıları İttihatçılar tarafından memnunlukla karşılanmıştı.(İD-10)

Bütün bunlardan anlıyoruz ki, faaliyetlerini İtalyan masonluğu

içinde yürütmüş olmalarına rağmen İttihatcıların varlığından İtalyanların da haberi olmamıştır. Olduysa bile bunun bir iki en üst düzey kişinin dışına çıkmadığı belli oluyor. Bu konuda Makedonya Rizorta locasının üstadı E. Karasso'nun rolü takdirle anılmalıdır.

İttihatcılarla masonluk arasında bir bağın varlığından Selânik'teki tüm mason çevrelerinin haberi bulunmadığını kanıtlayan bir diğer örneği, Fransız *Veritas* locasından verebiliriz. Manyasizade Temps'a[TP-1] demecinde bu locadan bahsetmiştir ama, onun ölüm ilânına eklediği notta Fransız masonlarının dergisi Acacia 'Bu kişiyi tanımadığını'açıklamıştır. Hem İttihatcı liderliğinde hem de masonlukta ileri bir mevkiye sahip, ayrıca Selânik'in devrimci çevrelerinde çok tanınan Manyasizade'yi tanımadığını itiraf, o bağlantıyı bilmemek demektir.

Acacia'nın Ekim 1908 sayısında (no 70) Fransız Büyük Doğusu'nun *'Devrimde masonlar ne rol oynamıştır?'* sorusuna, büyük bir olasılıkla Veritas locası tarafından verilen yanıtta, masonluğun bu işe karışmadığı, ama Fransız Büyük Doğusu'na bağlı çok sayıda masonun -yani bireysel olarak- küçümsenemeyecek oranda katkıda bulundukları, belirtilmektedir. Birçok subayın tekris edilmiş olduğu söyleniyorsa da devrimle ilgili faaliyetlerinin farkedilmemesi, locaların içinde de olsa, cemiyetin faaliyetlerini ayrı bir yapı olarak sürdürdüğünü gösterir. Veritas'takiler esasen *Makedonya Rizorta*'dan ayrılarak bunu kurduklarına göre, ya orada onları onaylamamışlardı, ya da zaten haberleri olmadığı için uzaklaşınca büsbütün habersiz kaldılar denebilir.

Selânik'teki Fransız localarının Meşrutiyet'in ilânından üç gün sonra (27. 7. 1908) Fransız Büyük Doğusu'na baş vurmaları mason ilişkisini bilmediklerinin en belirgin kanıtıdır. Bunda İngiliz ve Al-

man localarına kaptırmadan Jöntürkleri hemen Fransız bayrağı altında toplama projesi, İtalyanların başardıkları şeyden haberleri olmadığını gösterir.[DU-1/44] Nitekim Acacia dergisi, Eylül 1908 (no. 68-69) sayısında Manyasizade'nin Temps gazetesinin 20. 8. 1908 sayısında mason bağlantısı açıklamasını aynen aktardıktan sonra şunu eklemiştir: 'Kendi kendimize böyle bir devrimde farmasonluğun rolü yok mu diye düşündük ve olması gerekeceğini farzediyorduk...' Böylece bilgileri olmadığını onaylamaktadır. Hemen arkasından dergi şunları yazıyor: 'Refik Beyin bahsettiği locaları biz uzun zamandan beri tanıyoruz. İçlerinden dördü ve üyelerinden bir çoğu dergimiz Acacia'ya abonedir. Hatta İspanya Büyük Doğusu obediyansındaki Perseverencia locasının kuruluşuna katkıda bulunduğumuzu hatırlıyoruz.'

II. BÖLÜM
AÇIĞA ÇIKIŞ VE ULUSAL ÖRGÜTLENME

DEVRİMDEKİ MASON BAĞININ AÇIKLANMASI

Meşrutiyet'in ilânı *Rumeli'de* –özellikle *Manastır, Serez ve Selânik*'de İstanbul ve Anadolu'dan çok ayrı şekillerde karşılandı. Manastır ve Serez'de anayasanın yürürlüğe konduğu İttihat ve Terakki örgütleri tarafından önce açıklandı (Rumi 10 Temmuz = 23 Temmuz 1908) sonra da Padişaha telgraf gönderilip buna uyması istendi. Aksi halde biatlarını geri alacakları belirtiliyordu. Selânik bütün gelişmeleri biliyordu, ancak İstanbul'dan iradenin gelmesi beklendi.

Padişah 23 Temmuz akşamı, zamanında kendisinin tesis etmiş olduğu anayasanın yeniden yürürlüğe konması ve meclisin toplanması için gereğinin vilayetlere bildirilmesi yolunda Dahiliye Nezaretini görevlendiren iradeyi çıkardı. Ve bu telgraflarla her tarafa bildirildi. Bazı yerlere ertesi gün, daha uzak köşelere bir hafta içinde ulaştı.

Böylece Rumeli, anayasayı kendisinin getirdiğini bilirken, çoğu yer bunu padişahın inayeti gibi karşıladı. Her yerde bu kansız başarı, değişik gerekçelere dayanan törenlerle kutlandı.

24 Temmuz'dan evvel varlığı hele İttihatcılarla ilişkisi ağızlara bile alınmayan masonluğun o günden sonra yavaş yavaş su yüzüne çıktığı görülür. İlk adım Selânik'te atılmıştır. Cuma akşamı telgrafla Selânik'te *Umumi Müfettiş H. Hilmi Paşa*'ya ulaşan iradenin metni derhal paşanın yaveri tarafından halka açıklanmıştır. Halk bir anda sokaklara döküldü. Çalgılı bahçenin mızıkası başa geçirildi ve topluluk doğruca Cemiyet'in en saygın ve kıdemli üyesi sayılan *Manyasizade*'nin evine yöneldi. Alkışlarla balkona çıkmaya davet edilen Refik bey, bir konuşma yaptı ve İstanbul'dan aynı içerikli bir mesaj almış olduğunu açıkladı. Böylece kamuoyuna kimliği açıkla-

nan ilk İttihatcı lider, mason niteliği de bulunan biriydi.

Ertesi gün Selânik halkı yine, hem askeri, hem gazino, hem de okul bandolarının peşinde sokaklarda gösteriler yaptı. Aynı akşam binlerce insan ve 200 araba, Üsküp'ten gelen Hürriyet kahramanı Binbaşı Enver beyi karşıladı. Okul çocukları hemen bir gün önce yazılmış olan Hürriyet Marşı'nı okuyorlardı.(ST-1)

Mason örgütü ilk kez açık şekilde bu gösteriler sırasında ortaya çıktı. Kuşkusuz bütün ülke halkı için olduğu gibi, Selânikliler için de bu alışılmış bir şey değildi. *Progrès de Salonique* gazetesinin yazdığına göre 25 Temmuz Cumartesi günkü gösteriler sırasında çeşitli cemaatler arasında mason locaları heyetleri de yürüyüşlere katılmışlardır. Dumont'un verdiği bilgiye göre 24, 25, 26 Temmuz günleri Selânik'te yapılan büyük gösteriler sırasında *bütün obediyanslara bağlı masonlar yan yana bayrakları ile sokaklarda yürümüşler ve herkesce vatanın kurtarıcıları arasında alkışlanmışlardır. Ama aralarında en fazla alkış alanlar, başta Emanoel Karasso olmak üzere, Makedonya Rizorta locasının üyeleriydi. Program'da Karasso'nun bir nutku da vardı.'* (DU-1/80)

Bu gösteriler sırasında Türkler genellikle karma gruplaşmaları tercih ediyor, ayırımcı ve İttihadı Anasırı yadsıyan davranışlarda bulunmuyorlardı. Rum, Bulgar, Ermeni ve Yahudi gruplarının ise ayrı ayrı gösteriler yapmalarına çok rastlanmıştır.

Bu mason gösterileri tabii ki cemiyetle ilişkiyi belgeleyecek bir nitelik taşımıyordu. Nasıl ki *Yunan Büyük Doğusu'nun büyük üstad vekili A. Alexandropulos*'un Sultan Abdülhamit'e Meşrutiyet'i ilânı dolayısıyla bir kutlama mesajı yollanmasını(MO-1, TH-1) mason bağlantısı işareti saymak mümkün değildir. Esasen Meşrutiyet'le birlikte patlayan büyük coşku ve heyecan içinde masonlukla ilgili haber-

ler öylesine sınırlıdır ki bunlardan herhangi bir anlam çıkarmak da mümkün değildir. Bulabildiklerimiz şunlardır:

25 Temmuz günü, İstanbul'da, hepsi de Selânikli olan ünlü İstanbul tüccarlarından *Mehmet Balcı ve Kardeşleri, Ali Kibar, İpekci Kâni, Şamlı Mustafa ve oğulları, Selânik Bonmarşesi sahiplerinin* büyük çaplı bir sokak gösterisi düzenlettirdikleri görülüyor. 'Ticaret dünyasına mensup olan binlerce insan ırk ve din ayırımı yapmadan bu gösteriye katılmışlardır.[ST-2] İstanbul'da hergün düzinelercesi yapılan mitingler arasında bu bir tancnin özel ilgi yarattığını söylemek mümkün değildir. Acaba, daha sonra dillere pelesenk edilecek 'Dönme' ilişkisiine bir gerekçe hazırlamış olabilir mi?.. Sadece bir varsayım.

19 Ağustos'ta Türk farmasonları Pera Palas'ta, Kudüs locası üstadı Mısır kökenli Muhammed Ürfi Paşanın başkanlığında 36 kişilik bir ziyafetle anayasayı kutladılar. [MO-2]

Trablusgarp valisiyken devrim üzerine Harbiye Nazırlığına atanan, fakat İstanbul'a varışından birkaç gün sonra ölen Recep Paşa için İstanbul gazeteleri sütun sütun övgüler ve ağıtlar yazdıkları halde hiçbiri masonluğundan bahsetmemektedir. Oysa Trablusgarp vilayet gazetesinin yazdığına göre *'Mısırlı Muhammed Ürfi Paşanın başkanlığı altında bulunan Mısır mason çevreleri rahmetlinin vefatından dolayı kırk gün matem tutmağa karar vermişlerdir.'* [TG]

Anlaşılıyor ki, özgürlüklere kavuşmanın sevinci kadar seçim heyecanı da mason bağlantısını aramak ihtiyacı yaratmamıştır. Bir yandan da bu bağlantının fazla önemli olmadığı anlaşılıyor. Bu sebeple Türk ve yerli çevreler işin üzerinde durmamışlardır. Bu bağlantıyı soruşturan ve su yüzüne çıkaran batılı çevreler olmuştur. Ancak bunun da hemen değil yavaş yavaş anlaşıldığı görülüyor.

Ne Balkanlar için İngiliz politikasının aracı ve haber toplama merkezi olan *'Balkan Committee'*, ne de *Times* gazetesinin kulağı gerçekten çok delik Sofya'da oturan Balkan muhabiri, cemiyetin varlığını ve mason bağlantısını öğrenememişlerdir.

Ortada İtalyan masonluğuna onur kazandıracak bir olay bulunduğuna göre, İtalyan çevrelerinin bundan ne zaman bilgi sahibi olduklarının saptanması da önem taşıyor. Üstelik 1908 yılı Temmuz ayında İtalya kendi işindeki yoğun bir mason tartışmasıyla çalkalanıyordu.(GD-1) Mason yanlısı ve karşıtı basın pek sık olarak masonluğun ülkedeki rolü, sosyalistlerle ilişkileri ve kendi içindeki oluşumları manşetlerden sunuyorlardı. Masonluğun ultra radikal olmasını isteyenlerle ılımlı olmasını isteyenler arasında boğaz boğaza bir çekişme vardı. Bunlardan bazılarının başarılı bir devrimci eylem olarak İttihat ve Terakki'ye sahip çıkması düşünülebilirdi. Bu gazeteler zaman zaman Makedonya'da Jöntürklerin eylemlerini de sütunlarına aktardıkları halde Masonlardan bahsetmiyorlardı.

İtalya dışişleri bakanlığı ve diğer resmi kuruluşlarla yakın ilgisi olduğu halde (Çoğu kez resmi raporlara sütunlarında yer veriyordu) *Giornale d'Italia* Selânik'in Cemiyet'in merkezi olduğundan bile bahsetmiyordu. 18 Temmuz sayısında 1895'deki Harbiye olayı, Ahmet Rıza'nın Meşveret'i, Damat Mahmut Paşa ve oğullarının kaçışı hareketin kökeni olarak anlatılmakta böylece her şeyin Paris'te düzenlendiği kanısı tekrarlanmaktadır. 24 Temmuz'da anayasanın ilânını bildiren ama bunu sağlayanların kimler olduğunu belirtmeyen Giornale d'Italia'da ileriki günlerde şu bilgilere rastlıyoruz:

25 Temmuz- Bir Türk memurunun demeci: Jöntürklerin başkanı yoktur. Sayıları azdır. Galiba orduya sızmışlar.

27 Temmuz- Jöntürklerin lideri: Prens Sabahattin.

28 Temmuz- İstanbul'daki İtayan Okulu Müdürü Bonaiuti: Bazısı Jöntürkler tanıdım, anayasa istemiyorlardı. Sultanın anayasayı ilânı onlara da sürpriz oldu. *Jöntürk hareketinde idealist taraf vardır ama önemsizdir, asıl niteliği ekonomiktir: Aylıklarını muntazam alsalardı ayaklanma olmazdı.*

29 Temmuz- Herkes Jöntürklerin Paris'te uyumakta olduğu sanıyordu, 30 bin sürgün geri dönüyor. Bunlar arasında ünlü Türk vatanseveri Ali Kemal de döndü. (Oysa kendi isteğiyle devrimden önce İstanbul'a dönmüş ve ilk iş olarak Padişahı ziyaret etmişti.)

30 Temmuz- İttihat ve Terakki Komitesinden Rıza Tevfik'in demeci. (Oysa Rıza Tevfik'in Selanik komitesi ile bağı sonradan oluşmuştur.) Bir haftadır elçilerin ve gazetelerin rapor haberleri işin içyüzünü bir türlü ortaya koyamadı. Kimin yaptığı hâlâ belli değil. Herkes sultanın başarılı taktiğinden bahsediyor. Yabancı devletlerin bir entrikasından bahsedenler de var. Olayın gerçek hazırlayıcısı sultandır.

31 Temmuz- Selânik'ten gönderilen 30 Temmuz tarihli özel haberle ilk kez Avrupa'ya mason bağlantısı işittiriliyordu:

'Masonluğun Jöntürklere yardımı

Jöntürklerin anayasaya doğru ilerlemesinde, Doğu'nun kapılarında yeşeren mason localarının tahrikleri az rol oynamadı. Dört yıldanberi aralarında canavarlar gibi birbirlerini parçalamağa çalışan Türkler, Bulgarlar, Sırplar, Yunanlılar ağlaşarak ve birbirlerinden af dileyerek kucaklaşıyorlar. Muzıkalar mümkün olan her marşı çalıyorlar: Yunan, Bulgar ve özellikle özgürlük marşı Marseyyez ve Garibaldi marşını. Bunları bu ezilen halka kim öğretti?.. Buralardaki Avrupalılar, gizlilik ve sessizlik içinde.'

Çok yüzeysel olan bu bilginin mason ilişkisini kanıtlamaktan uzak olduğu açıktır. Nitekim aynı gazete 1 Ağustos sayısında yine İstanbul'daki İtalyan öğretmen Bonaiuti'nin ağızından örgüt diye birşey olmadığını yazabiliyordu:

'Jöntürk örgütü diye bir kuruluş yoktur. Her gayri memnun Jöntürktü. Jurnalcilik entrikalarıyla kopuk olan ağları bir türlü bir araya gelemiyordu. Zavallılar, melankolik ve mütevekkil halde, biz Avrupalılardan bile şüphe ederek – herhalde kendilerine de saçma görünen – ölümcül bir sağanak ya da temizleyici bir yangın bekliyorlardı. Ne o, ne de bu oldu ve anayasa yağdı.'

24 Temmuz'dan az önce ve sonra Türkiye'ye gelen bütün Balkanları ve İstanbul'u dolaşan, kendi konsolosları ve elçisinden bilgi aldığını saklamayan İtalyan gazeteci *Vico Mantegazza*'nın kitabında da Jöntürkler olarak sadece *Ahmet Rıza*'dan, *Mizancı Murat*'tan, *Prens Sabahattin*'den, *İsmail Kemal*'den bahsedilmekte, İttihat ve Terakki'nin 1894 olayları anlatılmakta ama ne yeni örgütün niteliğinden, gerçek liderlerinden, ne de mason ilişkisinden bahsedilmektedir.*(MA)*

Giornale d'Italia ilk kez 2 Ağustos sayısında, özel görderdiği muhabirin 27 Temmuz tarihli mektubunda gerçeğe yaklaşmıştır: 'Örgüt, çok sıkı yapılı bir yerel komiteler ağı ile bütün ülkeyi sarmıştı. Bu özellikle Rumeli'de belirgindi. Ve ilk işleri jurnalcileri temizlemek oldu. Yabancı elçilikler saray entrikaları ile öylesine ilgiliydiler ki, ülkede neler olduğunu farkedemediler.'

Ertesi gün de ekliyor: 'Anayasayı kazandıran Türk ordusudur, sultanın atıfeti değil. Ordu bunu Jöntürk örgütünün yönetimi ve iradesi altında yaptı.'

5 Ağustos'taki yazısında 'Said ve Kâmil Paşalar hükümetin is-

men başıdırlar, bugün Osmanlı'da tek gerçek kuvvet gizli genç Jöntürk örgütüdür' diyor ama yine yanlış bir lider gösteriyordu: 'Birkaç yıl önce kaçan, İtalyan dostu İsmail Kemal.'

İtalyan elçiliğinin yardımıyla İtalya'ya kaçan *Selim Melhame*'nin verdiği bilgilerin de, Padişaha yakınlığına rağmen hiç de açıklayıcı olmaması ilginçtir. 'Anayasa için Jöntürk propagandasının bizim sandığımızdan da daha yaygın bir etkisi olduğu anlaşılıyor' demekle bildiğinden çok bilmediği bulunduğunu ortaya koymuş oldu. Rahmi Bey'in demeci de mason konusuna açıklık getirmekten çok kafa karıştırdı.*(GD-3)*

Hükümetle af ve rejim konularını tartışmak üzere İstanbul'a gelen İttihatcıların merkezi umumi temsilcileri *(Talat, Cemal, Hafız Hakkı, Rahmi, Cavit...)*nin ortaya çıkması gerçek İttihatcı liderlerinin tanınmasına yol açtı. Bilinen kahramanlar *Enver* ve *Niyazi*'nin yanısıra bu isimler tekrarlanmaya başladı. Ancak mekanizmayı hâlâ anlamak mümkün olamıyordu. 'Abdülhamit'in ve bütün imparatorluğun Jöntürklerin tam hükmü altına girmiş olması açıklanır gibi değil... Birkaç casusunki hariç bu kadar az kan dökerek böyle büyük bir ülkeye hakim olmak akıl almaz şey' (7 Ağustos).

Ülkede valiler, komutanlar Jöntürklerin emriyle değiştiriliyor, ama örgütün şekli anlaşılamıyordu. İhtilalin bir lideri görülemiyordu. Herkes kendini Jöntürk diye tanıtıyordu. Sokak mitinglerinde en çok bağıran, en kesin konuşan liderlerden sayılıyordu. Bu yüzden politika alanında görülen her yeni sima bir Jöntürk sayılıyordu. Yeni Kâmil Paşa hükümetindeki Evkaf Nazırı *Recaizade Ekrem Bey* Giornale d'Italia'ya göre bir Jöntürk'tü (8 Ağustos). İngiliz Times gazetesi görünmez Jöntürk hükümetinden bahsetmekteydi (10 Ağustos). *Ahmet Rıza* ile, *Prens Sabahattin* ile röportajlar yapılıyor

ama asıl gücün bir başka yerde olduğu giderek daha çok anlaşılıyordu.

Bütün dünyaya Cemiyet'in mason bağlantısını herhalde İtalyan dostlukları sayesinde ilk kez açıklayan yine de Giornale d'Italia oldu. 12 Ağustos sayısında *'Masonluk Genç Türkiye'ye nasıl yardım etti –Jöntürklerin genel merkezinin karargâhı bir locanın içindeydi'* başlığıyla 11 Ağustosta Selânik'ten gönderilmiş şu yazıyı yayınladı:

"Jöntürklerin mason bağlantısını evvelce bildirmiştik. Şimdi bu konu üzerindeki ayrıntıları bildirecek durumdayım. Beş yıl önce, Osmanlı İmparatorluğundaki sayısız aydın derneğinde olduğu gibi, Jöntürklerde de, sultan Abdülhamit'in ajanlarının baskısıyla bir boğulma durumu belirmişti. Bütün liderler ve bütün önde gelen kişiler, liberal harekete sempatiye yönelik pek basit şüpheler üzerine ya hapsediliyor, ya da Trablusgarb'a, Asya'ya sürülüyor, ya da İtalya'ya, Paris'e, Londra'ya kaçma zorunda bırakılıyordu. Ama Yıldız'ın hesapları yanlış çıktı."

Böylece başlayan yazının yazılmasında, Selânik'te İtalyan tüccarlarının İttihat ve Terakki komitesi şerefine bir ziyafet verilmiş olmasının rol oynadığı anlaşılıyor. Yemeğin ertesi günü gönderdiği raporunda, o güne kadar İttihatcı liderleri hakkında doğru dürüst bilgi verememiş olan İtalya'nın Selânik konsolosu, buna Cemiyet'ten *Manyasizade, Enver, Miralay Nureddin, Niyazi ve Hasan*'ın katıldıklarını ve Manyasizade'nin önemli bir nutuk verdiğini belirtiyordu.[İD-11] Onun masonluk bağından bahsetmemesine karşılık Giornale d'Italia muhabiri bu bağı ayrıntılı şekilde işlemekteydi:

"Batının başkentlerinde ve özellikle Paris ve Londra'da Türk elçileriyle, onların koruması altındaki casusların burnu dibinde ilk Jöntürk cemiyetleri kuruldu. Bunlar kısa zamanda, İmparatorluğun

belli başlı kentlerinde diğer komiteleri kurmayı başardılar. Propaganda hızla ve sessizce yayıldı. *Eğer imparatorluk içindeki merkezlerini iyi yerleştirmeseydi, bu kez de yenik düşebilirdi. Bu seçimde Jöntürklere destek veren Masonluk oldu. Selânik'teki mason locası Jöntürklerin genel merkezi oldu. Ordunun davaya kazanılması, paraların toplanması, Paris, Londra, İsviçre, İtalya ve dünyaya yayılmış sayısız sürgünün liderliğe gelmesi hep orada hazırlandı.*

Türk polisi hiç bir şeyin farkına varmadığı gibi, kapitülasyonların koruması sebebiyle kolayca kontrol edilemeyen localara da dikkat etmedi. Sır çok büyük dikkatle hem müslümanlardan, hem de Avrupalılardan saklandı ve propaganda faaliyeti öylesine hızlı ve şanslı geçti ki, 1908 yılının başında hemen hemen 2. ve 3. orduların bütün subayları, Arnavutlar ve diğer Makedonya liderleri liberal davaya kazanılmışlardı.

Yazışmalar, mücadele kasası, üyeler ve komitelerle ilişkiler hep Selânik locasının kontrolundaydı. İttihat ve Terakki'nin liderlerinden biri olan Enver Bey de haber ve mektuplarını localardan alıyordu.

Avrupalı masonlar ayrıca, ihtilalcilere, batılı eylemcilerin deneyimlerinden yararlanarak tavsiyeleriyle yardımcı oldular. Hatta bazı kimseler, İttihat ve Terakki Merkezi Umumisinin, Alman büyücülerinin sultanın çevresinde oluşturdukları sihirli halkayı kırmak niyetlisi bir batılı devlet tarafından nasıl desteklendiğini ve özel yardım gördüğünü de anlatıyorlar. Bu son haberin doğru olup olmadığını saptayacak durumda değilim. Ancak, Selânik masonluğu olmadan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin böyle hızlı ve mucizevi başarılara ulaşamayacağını kesinlikle söyleyebilirim.

Artık Genel Merkez Selânik'te kalamaz, işin çapı büyüdü. Eski çağlarda gelenek olduğu gibi bütün üyelerin kütle halinde bir katli-

amı olasılığı da ortadan kalktı. Artık ne sırra ne de yardıma gerek yok. *Selânik locası, bu tarihi anın temelini ve kıymetli belgesini oluşturan İttihat ve Terakki'nin arşivini güvenli bir yere yerleştirmekle görevini tamamlamış oldu."*

Yazarın kendisinin de şüphe ile karşıladığı, dış mason desteği, hele Abdülhamit'in çevresindeki güvenlik ağını aşmada Avrupalı desteği iddialarını bir kenara bırakırsak, bu haberle mason locasının devrimin gerçekleşmesindeki rolü çok kesin çizgilerle belirir: *Faaliyetlerin düzenlenmesi ve yürütülmesini, müslüman ya da Avrupalı bütün kendinden olmayanlardan saklamak.*

Diğer yandan, haber kaynağının bilinçle üzerinde durduğu iki noktayı işaret etmek gerekiyor. Birincisi sadece Makedonya Rizorta ve biraz da Labor e Lux bu görevi üstlendiği halde, herhalde, güvenlik düşüncesiyle adından bahsedilmemesidir. Bazan Selânik locası, bazan da genel olarak mason locaları denmesi bütün masonluğun devrime yardımcı olduğu kanısı yaratmıştır. Bu belirsizlik daha sonraki mason tartışmalarında önemli bir etken olmuştur. İkincisi, artık Genel Merkez'in Selânik'te kalamayacağı, gizliliğin sürdürülmesine gerek olmadığı, locanın da görevini tamamladığı dolayısıyla Cemiyet'in ona ihtiyacı kalmadığı yargısıdır. Bunun da bazı politikaların oluşmasına zemin hazırladığı kadar, tartışmalara da sebep olduğunu şimdilik işaret etmekle yetiniyoruz.

Bu yazının Roma'daki gazetede çıktığı aynı gün (12 Ağustos), İstanbul'un iki Fransızca gazetesi *Stamboul* ve *Moniteur Oriental*, aynı haberi 11 Ağustos tarihiyle Roma kaynağı göstererek yayınlıyorlardı. Böylece İstanbul kamuoyuna devrimin Selânik'te localarda hazırlandığı haberi ilk kez açıklanmış oluyordu. Anlaşıldığına göre İtalyan haber ajansı bir gece öncesinden haberi telgrafla İstanbul'a

ulaştırmıştı.

18 Ağustos tarihli *Corriere Della Sera*'da çıkan bir haber yukardakini tamamladı. Selânik'ten alınan bir telgrafa göre, kentin ileri gelen İtalyanlarından Şövalye *Jacobbe Modiano*'nun Jöntürk komitesi şerefine düzenlediği büyük ziyarette Manyasizade önemli bir konuşma yapmış ve İtalyanlardan 'Türklerin geleneksel dostu' diye bahsetmişti. Haber şöyle devam ediyor:

'Selânik'teki İtalyan tüccarlar cömertlikle Jöntürk komitesine yardım kampanyasına katıldılar. Selânik'te olduğu gibi, Üsküp ve Manastır'da da İtalyan temsilcilerine sempati ve saygı gösterileri yapıldı.

Haberde yetkili bir şekilde, komitenin İstanbul'a nakledileceği iddiası yalanlanıyor ve 'Selânik'te kalacak... çünkü komite gizli kalmaya kararlı' deniyordu. Böylece, Jöntürklerle İtalyanların iç içeliği vurgulanmaya çalışılıyordu. İtalyanların bu çabasının arkasındaki sebepleri ilerde açıklayacağız.

Artık İttihatcı Mason bağlantısı sır olmaktan çıkmıştı. Fransız *Le Temps* gazetesinin yazarı *Jean Rodes*'in *Manyasizade Refik Bey*le yaptığı bir söyleşi (20 Ağustos 1908) konuya tam açıklık kazandırdı:

'Farmasonluğun, özellikle İtalyan farmasonluğunun moral desteğine sahip olduğumuz bir gerçektir. Selânik'te birçok loca vardır: Makedonya Rizorta ve Labor e Lux İtalyan Büyük Doğu'suna; Veritas, Fransız Büyük Doğusuna; Perseveranza, İspanyol, Filippos ise Yunan Büyük Doğusuna bağlıdırlar. Bu sonuncunun amacı tamamen ulusaldır. Gerçeği isterseniz sadece ilk ikisi bize tam olarak yardım etmiştir. Bizim için sığınak teşkil ettiler. Orada mason olarak toplanıyorduk, zira içimizden birçoğu masonluğa girmiştir, ama

gerçekte örgütlenmek için toplanıyorduk. Ayrıca, üyelerimizden büyük kısmını bu localara almamız, masonların üye yazımında çok dikkatli araştırma yapmalarından dolayı bize elek görevini üstlenerek hizmet etmelerindendi. İstanbul'da (Abdülhamit hafiyeleri anlamına) localardaki gizli çalışmamız konusunda pek muğlak niyetli şüpheler doğmuştur. Oraya polis sokmaya çalıştılar ama başarısız kaldılar. Esasen localar İtalyan Büyük Doğusuna başvurmuşlardı, gerektiği takdirde İtalyan elçiliğini harekete geçirmek vaadini almıştık. Farmasonluğun bizim için çok yararlı olan yardımı işte bu çerçevede gerçekleşmiştir...'

DEVRİME İÇTEN VE DIŞTAN TEPKİLER

Özetle söylersek, ne yurtdışı çevreler ne de ülke içindeki gruplar mason bağı ile fazla ilgilenmediler. Bu da çok doğaldı, çünkü Devrimi yapanlar ortaya bir mason düzeni, ya da bir cumhuriyet getirmek iddiasında bulunmuyorlardı. Aksine, *Meclisin toplanması ve Yıldız kliğinin dağıtılması dışında, Padişah da dahil herşeyin aynen devam edeceğini Tanin'le (6 Ağustos 1908) ilân etmişlerdi.* Bu, içerde yaratılan heyecanı kontrolda tutmak için akıllı bir davranış olabilirdi ama, ülkede çok büyük ekonomik çıkarları bulunan Avrupa devletleri için bir anlam taşımıyordu. Ayrıca *yüz yıldan fazla bir süredir devrimler içinde çalkalana çalkalana artık bunun felsefesini yapmış olan Avrupalılar, ihtilâli izleyen sürecin neler getirebileceği konusunda tahminler yürütmede gayet tecrübeli idiler. Herşeyin tek bir meclis toplanmasıyla sona ermesi mümkün değildi.*

Meşrutiyet'in ilânı, Avrupa'da progresist ve emperyalist çevrelerde farklı değerlendirmelere uğradı. Bu değerlendirmeler sonraki mason tartışmalarında önemli roller oynadığından burada özetle vereceğiz.

İlerici kadrolar genellikle çok olumlu karşıladılar. Hatta *Fransız sosyalistlerinin ünlü liderlerinden Jaurès devrimde kendi etkilerinin bulunduğunu bile yazdı.*[HU] Ancak bu çevreler pek küçük ve sınırlı bir grubu oluşturuyordu. Büyük ve asıl kamuoyu oluşturan basını kontrolunda tutan ikinci kesim ise olaya şartlı iyimserlikle yaklaştı.

Avrupa devletlerinin yönetici kadrolarını ve sermaye çevrelerini şaşırtan ve telaşa düşüren, kendi kontrolları dışındaki bir gücün iktidarı ele geçirmiş olmasıydı. Avrupalılar görünüşte Abdülhamit rejimini yeriyorlardı ama bir yandan da Yıldız'dan avanta koparma yarışında taviz vermekten de geri kalmıyorlardı. Abdülhamit saltanatının devamını bu sayede sağlamıştı. Ekonomi alanında istediklerini elde ettikleri sürece Osmanlı statükosunun devamı işlerine geliyordu. Aksi, yani devletin parçalanması sömürgecilerin birbirine girmesine, bir genel savaşın çıkmasına sebep olabilirdi.

Meşrutiyet'in ilânı ile birlikte 'Yıldız Çetesi'nden en ünlü ikisinin yurt dışına kaçmasına elçiliklerin katkısı, Abdülhamit rejimi karşısındaki bu ikili oyunun kanıtıdır. *İkinci Kâtip İzzet Paşa* Alman ve İngiliz elçiliklerinin yardımıyla, İngiltere'ye; *Ziraat Nazın Selim Melhame* ve bütün ailesi ise İtalyan elçiliğinin yardımıyla İtalya'ya kaçırılmışlardır.[ST-4] Alman ve Avusturya elçileri ise esasen doğrudan sultanla ilişkide olmakla ünlüydüler. Fransa'ya gelince, Osmanlı topraklarında en büyük sermaye yatırımına sahip olan ülke olarak doğal bir etkenliğe sahipti.

24 Temmuz 1908'le birlikte bu kurulu düzenin artık eskisi gibi kullanılamayacağı korkusu bütün batılı diplomat ve iş çevrelerini sarmıştı. Zincirlerini koparmış olan Osmanlı basını eski çarkın dönmesini sağlayan kadroları yerden yere vuruyor ve her gün bunlar görevlerinden uzaklaştırılıyorlardı. Yeni oluşacak mekanizmayı bir an

önce tanımak ve hızla işbirliğine girişmek için bir yarış başladı. Bunu sağlamanın çok etkili bir yolu, Avrupa basınında yayınlanacak yazı ve haberlerle Osmanlı kamuoyunu yönlendirmekten geçiyordu. Zira hem kamuoyu hem de yöneticiler Avrupa'da söylenenlere aşırı önem vermekle uzun zamandanberi şartlanmışlardı.

Şunu özellikle belirtmemiz gerekir ki, İngiliz, İtalyan, Fransız iş çevreleriyle hükümetleri arasında önemli görüş farkları yoktu. Ve ülkelerin güçlü basınları da her ikisinin sözcüsü durumundaydılar. Aynı şey Almanya ve Avusturya için de geçerlidir. İşin sonunda bu gazetelerin sütünlarına yansıyanlar, diplomatların, iş ve sermaye çevrelerinin genel isteklerine uygun olan raporlarıydı. Günün uluslararası politikasında en etkili olan ve Osmanlı kamuoyunda da iyi bilinen İngiliz *Times*, Fransız *Temps* İtalyan *Giornale d'Italia* bu mekanizmaların araçlarıydı. Özellikle ilk ikisiyle İttihatcıların yıldızlarının bağdaşmaması dikkatleri çeker.

Önyargılı davranış daha ilk günden başlamıştır. Devrimin İttihadı Anasır'ı gerçekleştirme iddiasına karşılık Temps kuşkusuz bunu arzulamayan yerli unsurların kışkırtmasıyla aksini yazmıştı. *Jozef Karasso,* 26 Temmuz akşamı Selânik kulübünde, *Halil Bey, Melek Bey* ve *Hristo Delimanof* çetelerinin dağdan inmeleri şerefine düzenlenen toplantıda özellikle Fransız gazetesini hedef alan şu konuşmayı yaptı:*(ST-3)*

'Osmanlı İttihat ve Terakki Komitesi tarafından ister muhabir olarak, ister başka şekilde Avrupa'yı bilgi sahibi etme görevine sahip kimselerden gördüklerini ve duyduklarını sadıkane yazmalarını istemekle görevlendirildim. Dün düşman ve bugün kardeş olan unsurların barışmasının gözlerden kaçmayan gerçeğini kimse inkâr edemez. Gerçeği yazmakla insanlığa hizmet edilecektir.'

Gerçi muhabir haklı çıkmış ve bir ay sonra 'Meşrutiyet'in getirdiği balayı' (TP-2) bitmiştir ama, daha ilk günden ve barış gösterilerinin en etkilileri yapılırken bunun göstermelik olduğunu söylemek, kuşkusuz ileri görüşlülükten çok bunun olmamasını istemenin işareti oluyordu.

Times'ın da daha ilk günden şüpheci olan ve 31 Mart olayları sırasında anti-İttihatcılıkta doruğa varan tutumu hakkındaki yargıyı da bir İngiliz'den aktaracağız. İngilizlerin yürüttüğü ve çıkarlarına çalışan *Balkan Committee*'nin üyelerinden *W.W. Ramsay*, kitabında, "İngiliz basını ve özellikle Times'ın yayınları öyleydi ki, vatansever Türkler, İngiltere'nin sempatisi tirandan (Abdülhamit) ve özgürlük düşmanlarından olup olmadığını soruyorlardı" diyor ve ekliyor:*'Sadece Türkler değil, konuştuğum herkes ve bilhassa vatansever İngilizler de Times'ın kötü etkilerini belirtirler. İngiltere'nin ününe çok zarar verdiğine inanıyorlar ve hemen hızla tam aksi yönde bir politikaya dönmenin gereğini vurguluyorlar. Çok utandım.'* (RS-33)

Bu ön yargılı davranışları belirttikten sonra Avrupa devletlerinin politikalarının temel konularına geçelim.

1- Yeni Kadroların Sempatisine Sahip Olmak Sorunu: Her biri, iktidara kendisine bağlı kimselerin gelmesiyle işlerinin istediği gibi yürümesi hayalini taşıyordu. Fransızlar, *Ahmet Rıza, Prens Sabahattin, Ali Kemal* gibi Paris'te yaşamış, Fransız kültürünü benimsemiş kişilerden umutluydular. İtalyanlar, Selânik grubu ve *mason bağlantısını* kullanabilecekleri umudundaydılar. Avusturyalılar ve Almanlar, zamanında Abdülhamit'le aşırı dost olmanın damgasını nasıl silecekleri arayışında idiler ve bu yüzden, Devrim'den sonra Osmanlı kamuoyunda en çok prestij toplamış olan İngilizlere saldırıyorlardı. Almanlar bir de genç subayların eski hocası *Von der Goltz Paşa*'ya

yazılar yazdırarak sempati toplamaya çalışıyorlardı.

İngilizler çok özel bir konumdaydılar. Avrupa'dayken çok yakın ilişki kurmuş oldukları *Prens Sabahattin*, hele birlikte ihtilâl teklif etmiş olan *İsmail Kemal* (RA-94) onlar için ideal yöneticilerdi. Ülkenin içindeyse yeniler değil, eskilerle ilgiliydiler. Meşrutiyet'in ilânından hemen sonra İstanbul'a varan yeni elçi *Lowther* tabii ki olayları iyi bilmiyordu. Halkın arabasının atlarını çözüp çekerek Sirkeci'den götürmesinden etkilenmişti. Ama bunun değerlendirmesini tek başına yapması olanaksızdı. İstanbul onun yirmi yıl önce ikinci katiplik yaptığı İstanbul değildi. Bu sebeple, 1902'denberi İstanbul elçiliğinde görevli olan, Ermeni olaylarında faal rol oynadığını kendisi itiraf eden baştercüman Fitzmaurice'in yönlendirmelerini benimsedi. Onun aracılığıyla Abdülhamit'e ulaşabilmek(AL-38) ve her ikisi de zamanında İngiliz elçiliğine sığınmış olan Meşrutiyet'in birinci ve ikinci sadrazamları *Sait* ve *Kamil* Paşalarla kolayca temasa geçebilmek (ki Sait Paşa onun aracılığıyla ittihat ve Terakki'ye karşı İngiliz desteğini istemiştir)(AK-3/22) imkânını bulabildiğinden yeni elçi tercümanına sonsuz inandı. Fitzmaurice Kamil Paşa'yı *'çılgınlık derecesinde bir İngiliz yanlısı'* diye tanıtıyor ve destekliyordu. Bu etkiyledir ki, İngiliz Kralı, Kâmil Paşa'nın sadarete getirilişini tebrik etmek gibi, protokola hiç de sığmayan bir davranışta bile bulunmuştu.(AK-3/31)

Özetlersek, İtalyan ve Almanların İttihatcılara yanaşmanın yollarını aramalarına karşılık, İngiliz ve Fransızların eski kadrolar içinde yandaş aradıkları ortaya çıkar.

2- Kapitülasyonların Geleceği Sorunu: Avrupa ekonomilerinin Osmanlı ülkesini sömürme mekanizmasının temel dayanağı buydu. Çıkarlarında asla birleşemeyen Avrupa devletlerini Osmanlı'ya kar-

şı tek bir cephe haline getiren tek konu buydu. İttihatcıların Selânik'ten yayınlanan ilk mesajlarında Meşrutiyet'in ilânıyla Batı Uygarlığı düzeyine erişildiği, dolayısıyla Kapitülasyonlara artık gerek kalmadığı yolundaki ifadeler bütün Avrupa'yı rahatsız etmiştir. Bu yüzden hepsinden İttihatcılara sert uyarılar yöneltilmiştir. Bu yüzden İttihatcıların güçlenmesine yarayacak politikalardan kaçınmışlardır. Bu husus, İttihatcılarla yakınlaşma politikası izleyen Alman ve İtalyanlar için de geçerlidir. Avusturya ise Bosna, Hersek'e el koyarak yeni rejimi krize sokmuştur.

3 – Diğer İslam Toplumlarının Etkilenmesi Sorunu: Bu iki açıdan bahis konusuydu. Birincisi, diğerlerinin de özgürlükleri istemesi tehlikesiydi. İngiltere dışişleri bakanı Grey'in yeni İstanbul elçisine Devrim'den hemen bir hafta sonraki ilk uyarılarından biri bu konudaydı:

'Meşrutiyet gerçekten yerleşirse bunun Mısır ve Hindistan'da müthiş etkileri olabilir... Şimdiye kadar tebaamıza diyebilirdik ki 'dinlerinin reisi (Halife) tarafından idare edilen ülkelerde hiç de şefkatli olmayan bir istibdat idaresi vardır, halbuki bizim istibdadımız yumuşak ve şefkatlidir'. Fakat şimdi Türkiye'de meclis açılırsa, Mısır'da meşrutiyet isteği çok kuvvetlenecek ve bizim bu isteğe direnç gücümüz çok azalacaktır. Ve orada meşrutiyet isteyenlere karşı silah kullanmamız çok güçleşecektir.'

Böyle bir uyarıyı alan bir diplomatik misyonun, görevli olduğu yerde meşrutiyet'in işlemediğini yayması ve böyle bir propaganda sürdürmesinden daha doğal bir şey olamaz.

İkinci konu, yarım yüz yıldan beri Avrupa'nın sömürgeci güçlerinin karabasanı olan *Panislam* sorunuydu. Abdülhamit'in bu konuda gerçekte son derece pasif olmasına, sadece korkutmak amacıy-

la, varmış gibi davranmasına karşılık sömürgeciler böyle bir şeyin gerçekleşmesi halinde düşecekleri zorlukları hesaplayarak bu eğilimleri daima yakından izlemişlerdi. Abdülhamit ikinci plana düşünce bazı çevreler Panislam'ın da sona erdiğine karar verdiler.(FD-1)(MO-5) Gerekçeleri, Jöntürklerin esasen dinden vazgeçmiş ve artık bir devlet dini fikrini terketmiş oldukları esasına dayanıyordu.(GD-4)(MO-4) Ama pek çoğu buna inanmıyor ve bir deneme devresi geçmesini arzu ediyorlardı. Esas olarak başlayan milliyetçi dönemin yeni bir islam dayanışması yaratması endişesindeydiler. İngiliz, Fransız, İtalyan hatta Avusturya diplomatları ve basını bu konuya ısrarla eğiliyorlardı.

Ahmet Rıza'nın bu konudaki deneyimi hayli ilginçtir. Anılarında şöyle yazar: *'Meşrutiyet'in ilânından sonra Paris'teki müslümanlar çevremde toplanmışlardı. Bu fırsattan yararlanarak bir Uhuvveti İslâmiye Cemiyeti kurdum. Üyeleriyle iki üç defa toplandık... İslâm cemiyetinin başında bulunuşum İstanbul'a dönüşümde yabancılar nezdinde düşmanlığı üzerime çekti. Beni islâm taraftarlığıyla suçladılar... Ancak müslümanlara hiç bir tesiri olmadı. Hiç memnuniyetini bildiren bulunmadı. İslâm lehinde yazdığım kitapları, makaleleri anan olmadı.'* (AR-24)

İttihatcılar, başlangıçta Abdülhamit'ten ne daha az ne daha fazla bir islâmcılık göstermek niyetinde değildiler. Oysa özellikle İngilizlerin beklentisi Türkiye'nin bundan tamamen vazgeçmesiydi. Çünkü Abdülhamit kadar islâmcı olmak bile, Osmanlı Devleti'nin Mısır ve Tunus Cezayir üzerindeki haklarından vazgeçmemesi demekti. Oysa böyle bir şeyi yapmak, Jöntürk devrinin halk kütleleri üzerindeki bütün prestijini kaybetmesi olurdu. İngilizler bu fırsatla bu sorunu da çözümlemek istiyorlardı. Times muhabirinin *Enver Bey*'le konuşmasında sözü hemen Mısır'a getirmesi ve İttihatcıların

bu konudaki düşüncelerini sorması asıl ilgilerinin nerede olduğunu kanıtlar. Enver'in Mısır konusunun gündemde bulunmadığı hakkındaki sözleri onları memnun ettiği oranda Selânik'teki Merkezi Umumi'nin aksi tezi savunması da onları rahatsız etmişti.(MO-3)

Bütün bunları özetlersek şu sonuca varırız:

Avrupa'nın ekonomik çıkarlarını gözeten, kapitülasyonlara dokunmayan, diğer islâm toplumlarının da meclis kurmasını teşvik etmeyen, hele panislamcı olmayan bir İttihatçı iktidarının devamı için hiç bir sakınca yoktu. Fakat Osmanlı, Türk, islâm kişiliğini ve yaşam koşullarını düzeltmeğe kalkışırsa Abdülhamit kadar düşman durumunda kalacaktı. Bu gerekçeler daha sonraki mason tartışmalarını etkilemiştir.

Devrim'in bir de iç yapıdaki etkilerini dikkate almak zorundayız.

Meşrutiyetin ve anayasanın ilânından memnun olmamış -Abdülhamit'e çıkar bağlarıyla bağlı olanlar dışında- tek bir kimseye rastlanmamıştır. Buna ulema da dahildir. Daha sonra İttihatçıları yerip Abdülhamit'e övgüler düzenler bile meşrutiyet ve anayasayı istemiyorduk dememişlerdir. Ancak daha ilk günden itibaren, devrime sahip çıkmak, milletvekili seçilmek ve üst kademelerde görev almak yarışı tatsız çatışmalara ve kişisel çekişmelere sebep olmuştur. Bu çekişmeler bazan çok çirkin düzeylere varmış, işletilmek istenen çoğulcu sistem daha başlangıcında büyük yaralar almıştır. Kadro çekişmelerini dört grupta toplayabiliriz:

1- Devrim'i gerçekleştiren *Selânik-Manastır* grubu. Burada Selânik ağır basmış, daha sonra Manastır'lı İttihatçılar, cemiyeti bölecek girişimlerde bulunmuşlardır.

2- Pariss'te *Ahmet Rıza grubu, Prens Sabahattin grubu* gibi bölünmelere uğramış olanlar, çok uzun süre ülkeden uzak kaldıktan sonra birden bire geri dönmüş ve herşeyi yönetmek istemişler, tabii içerdekilerden tepki görmüşlerdir. *Ali Kemal, Mizancı Murat* da bu arada sayılabilir.

3- Ülkenin içinde çeşitli yerlere sürülmüş olanların aniden toplu olarak İstanbul'a dönmeleri ve iyi mevkilere tayinlerini istemeleri, birden çözümlenmesi mümkün olmayan bir sorun olduğundan, büyük çoğunluğu yeni yöneticilere düşman kesilmişlerdir. Bazı kimseler sayılarını 30 bine kadar çıkarırlar. İttihat ve Terakki'yle çok uğraşan *Fedakâran-ı Millet Cemiyeti*'ni 1908 Ağustos'unda bunlar kurmuşlardır.

4- Her dönem ve yerde olduğu gibi çıkar peşinde koşanlar. Bunlar arasında Abdülhamit rejimine hizmet etmiş olanlar da vardı.

Kadrolaşmadan dolayı belirsiz bu grupların dışında bir de *uluscu, ayrılıkcı akımların yarattığı gerginlikler* vardır. *Önce özerklik, sonra bağımsızlık arayan* bu akımlar, özgürlükleri amaçları için en yoğun şekilde kullanmışlardır. Eskiden bunlar sadece hıristiyanlara mahsus iken, Meşrutiyet'le beraber islâmlara ait olanlar da (Arap, Arnavut gibi) Osmanlı topraklarında da resmen belirmişlerdir.

Başlangıçta özel Türkçü kuruluşlar olmamıştır. İttihat ve Terakki bunu üstlenmiştir. Buna karşılık islâmın çok mutaassıp kesimleri sokaklardaki aşırı gösteriler, müslüman, hıristiyan-yahudi kaynaşması, kadınların sokaklarda gösterilere katılması gibi sebeplerle *'din elden gidiyor'* feryatlarıyla zaman zaman aşırı tepkiler göstermişlerdir. *Ali Canip Yöntem*, daha Devrim'in ilk gününde, hukuktan hocası olan *Manyasizade*'nin kendisini çağırıp *'Kadınların göste-*

rilerine bazı çevrelerin tepki gösterdiğini, buna karşı arkadaşlarıyla birlikte mitinglerde konuşmalar yapmalarını istediğini' yazıyor.(YÖ-1)

1326 Hicri yılının müslümanlar için kutsal ayları Meşrutiyet'in ilânından bir hafta sonra başlar. Recep ile Şaban 30 Temmuz ile 26 Eylülü kapsar. 27 Eylül'den 26 Ekim'e kadar Ramazan'dır. 27-29 Ekim Şeker Bayramı, 3-6 Ocak Kurban Bayramı'dır. Bilindiği gibi bu aylarda mollalar İstanbul ve büyük şehirlerden taşraya yayılır, vaaz eder, para toplarlar. Yukarda bahsettiğimiz konular sebebiyle tepkilerin yayılmasına yardımcı olmuşlardır. 31 Mart olayından önce Anadolu'nun bir çok yerinde olduğu gibi İstanbul'da da gerici hareketler görülmüştür. *Meyhaneler kapatılmalı, resim çıkarmak yasaklanmalı, müslüman kadınların sokağı çıkması önlenmeli, tiyatrolar kapatılmalı temalarını işleyen ve Yıldız'ın kapısına kadar dayanan Kör Ali olayı bunlardan biridir. Anayasanın kaldırılmasını da istemişti.* Yine İstanbul'da bu dönemde karısı ve kızıyla arabada giden bir subay saldırıya uğramış, Rumla evlendiği için bir müslüman kadın da kocasıyla birlikte linç edilmişti.(AK-2/95)

Bütün bunlardan doğan tepkiler de konumuzda rol oynamışlardır.

İTTİHATCILARI AVRUPA MASONLUĞUNA ÇEKME ÇABALARI

İttihatcı kadrolarına girebilme yarışı, mason localarının aracılığını arama yolunu açtı. Bazıları bunu İttihatcıların kendilerinin desteklediğini iddia ediyorlarsa da doğru olmadığı kanısındayız. İngiliz mason gazeteci Edwin Pears *'Abdülhamit'in karşısındakilerin farmasonlar olduğu gürültüsünün kopması pek çok Türkte mason olmak arzusunu yarattı ve ülkede farmasonluk hiç bir zaman rastlanmadığı bir gelişme gösterdi'* diyor ki, iddiamızı kanıtlar niteliktedir.(PR-259)

Fransız localarının bu alandaki çabaları konusunda *Dumont*'un araştırması buna daha da kesin kanıtlar getirmiştir.

Anayasanın ilânından üç gün sonra 27 Temmuz'da *Proodos* locasının eski bir üyesi *Marakyan*, İstanbul'da bir atelyenin acilen kurulmasını dileyen ilk yazıyı gönderdi. Bunda *'Mevcut Alman ve İngiliz locaları Jöntürklere el koymazdan önce onları Fransız bayrağı altında toplamamız gerekiyor. Alman politikasının kötü etkilerini bildikleri için bize canı gönülden iltihak edeceklerdir'* diyordu.(DU-1/44)

Selânik'teki *Veritas* locasının eski üstatlarından *David J. Kohen* 12 Ağustos mektubuyla aynı dileği belirtti. Bazıları Marsilya'daki tanıdıklarına yazmışlardı. *Mişel Noradungiyan*'ın 15 Ağustos tarihli başvurusu da siyasi nitelikliydi:

'Çıkarcı ve hain Alman politikasının boyunduruğundan kurtulacak olan Osmanlılarda Fransa'ya karşı yeni bir sempati uyanmaktadır. Fransızlar bundan yararlanmayı bilebilseler, atelyemiz çok işler görebilecektir ama bize moral destek gerek.'

Sonunda Paris'ten iznin gelmesiyle *La Renaissance* locasının kuruluş toplantısı 28 Ağustos 1908'de yapıldı. Rum doktor *Siyotis* üstat seçildi. *Casanova, M. Noradungiyan, Yorgi Kasiotis, Mıgırdıç Tokatlıyan* değişik görevlere getirildiler. Rönesans'ın kurucuları büyük umutlarla doluydular. Öncelikle Devrimde rol oynamış olanların tümünü sinelerinde toplayabileceklerı inancındaydılar. 28 Eylül'deki mektubunda M. Noradungiyan bu umudu yansıtıyor: *'Çalışmaya başlamakta gecikmezsek hepsi bize gelecektir. Zira onlar benim dostlarımdır.'* Hemen İtalyan localarını terkedip onlara katılacakları kanısındaydı.

Kısa süre sonra İttihatcıların 'Fransız localarına hücum etmeye niyetli olmadıkları' ve de -İhtilalin ilk günlerinde göründükleri ka-

dar ilerici düşüncelere açık olmadıkları' farkedildi. Rum-Ermeni koalisyonundan oluşan bir grubun Fransız masonluğunu aracı ederek İttihatcıları yönlendirme çabalarının boşa çıkmasına şaşmamak gerekir. Kuşkusuz o andaki rağbet doğrudan masonluğa değil, İttihatcıların bulunduğu mason localaraydı. Nitekim *Dumont herkesin Makedonye Rizorta'ya girmeye çalıştığını belirtiyor.*(DU-1/80) Oraya alınmış kimse bulunup bulunmadığı hakkında bilgi vermiyor. Kanımızca alınmamıştır. Aksi olsaydı, İttihatcıların Devrimle birlikte masonluğu yaymaya koyuldukları ileri sürülebilirdi. Buna karşılık, Rumeli'de çok önemli iki ismin, *Umumi Müfettiş Hüseyin Hilmi Paşa* ile Manastır'ın eski valisi *3. Ordu Kurmay Başkanı* (1919-20'de sadrazamlık yapan) *Ali Rıza Paşa* Fransız Veritas locasına kaydolunmuşlardır.

Azınlıklara mensup masonların, Fransız masonluğunu geliştirme gayretlerinin kısa süre sonra Fransa'daki üst kademeleri de etkilediği anlaşılıyor. Yayın organı *Acacia* 1908 Eylül sayısında *O. Pontet* imzasıyla yayınladığı *'Türk Devrimi ve Farmasonluk'* başlıklı yazısında Devrimin gerçekleştirilmesinden haberi bulunmadığını itirafla birlikte, fikir yönünden kendi eserleri sayılabileceğini iddiadan kaçınmıyordu: "Türkiye'de olanların 1903 yılında Doğu Sorunu ve Farmasonluk başlıklı bir yazımızda geliştirdiğimiz programın gerçekleşmesinden başka bir şey olmadığını belirtmeyi yararlı görüyoruz. Paris'te oturan ve ülkesinden uzaklaştırılmış olan Jöntürk Partisi'nin şefi Ahmet Rıza tarafından bize kısmen ilham edilmiş olmasaydı, peygamberce denebilecek bu yazıyı, yeniden okuduk."

Fransa'nın, çoğunluğu Bulgar ya da Yunan yanlısı basınına karşılık, tam bir mason doktriner bakışıyla durumu değerlendirmeyi başaran tek yayın organı olduğunu belirten Acacia yazarı, Türk devletinin bütünlüğünün korunması ile özgürlük içinde eşitlik yoluyla

Doğu Sorunu'nun çözümleneceğini savunduğunu ve bugün haklılığının ortaya çıktığını belirtmektedir. "Hattâ 1903'de Doğu hıristiyanlarının lehine düzenlenen bir toplantıya karşı çıktık ve en az hristiyanlar kadar ezilen müslümanların da aynı sempatiye hakları olduğunu ve Osmanlı'yı parçalamaya kalkışmanın yaratacağı tehlikeli sorunları ortaya koymuştuk, bu o zaman da olumlu karşılanmıştı" dedikten sorna ekliyor:

"Şu halde bazı haklarımız var ve Türkiye'deki son olayların temennilerimize uygun bir şekilde gerçekleşmesinden mutlu olduğumuzu beyan edebilecek Paris basınındaki tek organ olduğumuzu söyleyebiliriz."

Devrimin fikir babalığı konusu hayli abartmalı da olsa, Osmanlı devletinin bütünlüğünü ve ittihadı anasırı savunmanın Fransız masonlarını üstün bir yere koymaya yeteceğini belirtmeliyiz.

İlk yazı Fransa'da kaleme alınmıştı onun için olayların tam içyüzünü yansıtmıyordu. Bu arada masonluğun gerçekten ne rol oynadığını anlamak üzere Türkiye'ye gönderilmiş olan bir yazıya gelen cevap, *Acacia*'nın 70 nolu Ekim 1908 sayısında yayınlandı:

"Bana, masonluğun Osmanlı anayasasının ilânına katkıda bulunup bulunmadığını soruyorsunuz. *Farmasonluğun bu işe karışmadığını, ancak özellikle Fransız Büyük Doğusu'na bağlı çok sayıda masonun buna küçümsenemeyecek oranda katkıda bulunduklarını belirterek isteğinizi yerine getiriyorum.* Ordunun pek çok subayı bizim Selânik locasında tekris edilmişlerdi. Eski rejimde son derece gizli çalışıyorduk ve imparatorluk içinde localar kurmayı bin türlü cambazlık yaparak sağlamıştık. Varlığımızı bilmiyorlardı ve ayrıca masonluğun anayasanın yeniden ilanı için çalışabileceğini de bilmiyorlardı. O zamandan beri, müstebit bir rejime karşı saldırı cesaretini göste-

renlere masonların ne tür yardım yapmış olduklarını öğrenmiş oldular. Bu sebeple şimdi hem sivillerden hem de subaylardan pek çok Türk masonluğa kabul edilmek ateşiyle yanıyorlar. Şu anda localara gerçek bir saldırı var. Tabii bunun başka sebepleri de var ama bunları bugün açıklamak istemiyorum. Daha sonra, seçimlerin ertesinde bu soru üzerinde küçük bir makale hazırlayacağım ve sanırım orada Fransız farmason biraderlerimiz için okumaya değer yeni şeyler bulunacaktır.

Bir başka açıdan da masonluk ve Jöntürkler konusunda bir makale yazmayı acilleştiren bir sebep bulunduğunu sanıyorum. Bu da Jöntürklerin kurumumuza girmek konusundaki gösterdikleri telâştır. Hiç kuşkusuz aralarında çok iyi mason birader olacak kimseler var; ama öyle bazıları var ki, kirli maddeden oluşmuşlar ve bizim genç Selânik localarımız yeni üye kaydederken çok büyük dikkat göstermelidirler."

Yazı, ilk başarılı adımı atmış olmakla birlikte İttihat ve Terakki'nin arzulanan iç barışı sağlayamadığını, Rum Bulgar ve Valak'ların birbirleriyle çatışmaya devam ettiğini, bunun ancak cüppelilerin (rahipler anlamına) tamamen ortadan kaldırılması ve mason ilkelerinin herkesce kabulüyle gerçekleşebileceğini ileri sürerek sona ermektedir.

Acacia'nın, tek kaynak olarak Manyasizade'nin Temps'a açıklamasına dayanarak, çeşitli yerlere sorular yöneltip durum hakkında bilgi sağlamağa çalıştığı anlaşılıyor. *Manyasizade*'nin Rum locasını uluscu olmakla nitelemesinin doğru olup olmadığı konusunda yöneltilen soruyu Filippos locası da Refik Bey'e aktardı ve açıklamasını istedi. Onun yanıtı ise son derece diplomatçaydı:

'Benimle yapılan söyleşide Selânik'de ikisi İtalyan, biri Fransız, biri İspanyol ve biri Yunan beş loca bulunduğunu söylemiştim. Ben localarda bizim siyasal sorunlarımıza ait toplantılardan ve tartışmalardan bahsetmedim. Bütün demecim, komitemize farmasonluğa mensup kimseleri daha kolay kabul ettiğimizi çünkü bu adaylar diğer mason biraderler tarafından daha sıkı bir kontrola tabi tutulduklarından, bunların ahlâkına daha çok güvenebiliyorduk, demekten ibaretti. Söylediğim sadece budur ve eğer arzularsanız, yayınlayabilirsiniz.' *(AC-2)*

Fransız Büyük Doğusu'nun devrimde bir rolü bulunmadığını belirtmesine rağmen, Acacia, Jöntürklerin özgürlükler yönünde attığı adımın mason etkisi taşıdığını vurgulamak fırsatlarını kaçırmıyordu. Katolik *La Croix* gazetesinin 7. 10. 1908 sayısında İstanbul'da bir papazın İttihat ve Terakki Komitesinden biriyle yaptığı konuşma yayınlanınca Acacia bunu düzeltmeyi üstlendi. İttihatcı 'Biz herşeyimizi sizden (Fransa'dan) aldık' demişti, 'özgürlükleri de, dili de, fikirleri de'.

Acacia yazarı köpürmüştü: 'Jöntürklerin uyguladıkları fikirlerini aldıkları kaynak sizinki (Kilise) değildir. Dinci ve Kralcı Fransa'nınki değil, demokratik ve masonik Fransa'nın fikirleridir. Bu Jöntürklerin çoğu farmasondur ve siyasal ilkelerini çıkardıkları kaynak da localardır.'*(AC-2)*

Kısa zamanda tartışma daha da genişledi. Doğu Avrupa'daki katolik misyoner okullarının başı olan rahip Caharmettant, *Semaine Religieuse de Paris* dergisinde Jöntürk devriminin misyoner okullarının eseri olduğunu yazınca *La France Chretienne* 7. 1. 1909 sayısında bu rahibi farmasonlarla aynı paralelde olmakla suçladı. Acacia

da işe karışmakta gecikmedi:

'La France Chretienne Türkiye'de anayasal rejimin kurulmasından memnun değil. Yeryüzünde Allah'ın gölgesi olan müslüman padişahının mutlakiyetciliğinin yok olmasından üzüntü içinde. *Yirminci yüzyıl Fransızlarında şaşırtıcı olan bu duygunun sebebi, yeni rejimin başarısında farmasonluğun bir rol oynamış bulunmasıdır. Ve bir yerde masonluk görülür görülmez France Chretienne insanların onuruna saldırıyor. Meğer, Jöntürk cemiyetinin yemin töreninin farmasonlarınkine benzediğini keşfetmiş.'*

İngiliz masonluğunun İttihatcıların masonluğu ile ilgilenmesi Mısırlı masonlar aracılığıyla olmuştur. Konu üzerinde Latin ve Anglo-Sakson türlerinin etkisi kadar, Mısır uluscularının o dönemdeki mücadele yöntemleri de etkili olmuştur.

Correspondant dergisinde Türk masonluğunun çoğu İngiliz obediyanslıdır şeklinde bir yazı yayınlanınca Fransız Acacia dergisi bunu yetkili bir şekilde yalanladı:

'Fransız Devrimi korkusu İngilizlerde bir sabit fikir halindedir. Jöntürkler İngiliz masonluğundan olamaz çünkü İngiliz masonluğu Fransız Devriminin fikirlerini öğretmez ve esasen Fransız masonluğu bunları öğrettiği için aralarında çatışma vardır ve daima olmuştur.' (AC-3)

Anglo-Sakson masonluğu bu nefretini açıklamaktan çekinmiyordu ve *Acacia* da *American Masonic World* dergisinden naklen bunu yayınlamıştı:

'Sosyalistler ve anarşistler tarafından yönlendirildiği için dinsizlik ve politik eylemlerin bulaştığı Avrupa kıtasındaki masonluk o kadar kötü kokuyor ki bizim temel simgelerimizi unutan bu yapılarla

ilişkilerimizi kesmemiz gereklidir.'(AC-4)

Fransız localarından nefret ve kuşku o hale gelmişti ki, Fransız locaları ve Enternasyonal masonluğun (Yani Anglo-Saksonlar dışında kalanların), İtalya, İspanya ve Portekiz seçimlerinde, kazanmak özellikle kilise ile savaşmak için büyük paralar akıttığı ileri sürülüyordu.(AC-5)

Mısır'a gelince 1882'denberi İngiliz işgalindeydi ama egemen Avrupa kültürü Fransız kültürü idi. Fransa hükümeti kadar Fransız çevreleri de İngiltere'nin Mısır'ı terketmesi için kampanya sürdürüyordu. Açık konuşmak gerekirse Paris hükümeti bu konuda Abdülhamit rejiminden daha az tehlikeli fakat daha ısrarlıydı. Bu sebepten Mısırlı *Vataniyun* gibi aydınların çoğunluğu Osmanlıyla ya da Fransızlarla temas içindeydiler. *A.B. Kuran*'ın verdiği bilgiler, Jöntürklerin masonluğa fazla sıcak bakmamalarına karşılık, en azından Paris'teki İttihat ve Terakki erkânıyla Mısırlı milliyetçi masonlar arasında o yıllarda bir bağ bulunduğunu ortaya koyuyor:

'1906'da Said Halim Paşa Terakki ve İttihad'ın Paris Müfettişi ilân edilmiştir... Mısır'da çalışması cemiyete para bulması isteniyordu... O tarihlerde Mısırlılarla İngilizler arasında büyük bir mücadele başlamıştı. Hizbül Vatan Reisi Mustafa Kâmil Paşa ile meşhur gazetecilerden El Liva başyazarı Abdülaziz Şaviş vb. daha bir çok Mısır münevverleri İngilizlerin Mısırdan çekilmesini istiyorlardı. O sırada Terakki ve İttihad'ın Paris merkezi Heyetinde Mısırlı Prens Mehmet Ali Paşa ile Mustafa Fazıl Paşa torunu Mahmut Bey aza, Prens Sait Halim Paşa Müfettişi Umumi olarak bulunuyorlardı. Aynı zamanda diğer Mısırlılara da, maddi yardım temini bakımından hoş görünmek icap ediyordu. Doğrusu 'Terakki ve İttihad' Mısırlılara bağlıydı.'(KR-1/429)

İngiliz masonluğunun, daha doğru bir deyişle İngiliz yönetiminin masonlar aracılığıyla yürüttüğü politikanın bu girişimler karşısında sessiz kaldığını sanmıyoruz. *İsmail Kemal*'in İngiliz desteğiyle, Trablusgarp'tan gemilere bindirilecek askerler vasıtasıyla Abdülhamit'i devirme yolunda bir projesi vardı.(KR-1/359) Bunu, başta *Trablusgarp vali ve komutanı Recep Paşa* ile Trablusgarp'teki sürgünler gerçekleştireceklerdi. Recep Paşa'nın Mısır masonluğuna bağlı olduğu, ölümünde bunların matem ilân etmesiyle anlaşılmıştır. Bu durumda mason eylemleri üzerinde İngilizlerin de etkili olduğu ortaya çıkıyor.

Zaten çekişmeler Mısır masonları arasında da belirmişti. *İngiliz obediyansındaki Mısır Ulusal Büyük Locası*'ndan ayrılan bir grup 1908 Mayısında 'özerk bir örgüt ve loca' kurdular. Bu çekişmede, büyük olasılıkla, 1907'deki *Brüksel'deki Ulusal Yüksek Şuralar toplantısı*'nda Mısır'ı Osmanlı toprakları dışında sayarak bağımsız bir Yüksek Şura kurmasının onaylanması rol oynamıştı. Bu karar tabii ki öncelikle Mısır masonluğunu büyük çapta kontrolu altında tutan İngilizlerin işine geliyordu. Bu konuda *'Abdülhamit ve Masonluk'* kitabımızda geniş bilgi vermiştik.

Acacia'ya göre bu ayrılan grup Mısır Büyük Doğusu'na (Fransız obediyansına) entegre olmak yolundaydı.(AC-6) *Ama İngilizler Mısır Büyük Doğusu'na da Büyük Üstat aracılığıyla 'İngiliz müstebitliği' yaparak müdahale ediyorlardı.* Bu yüzden Büyük Doğu'da çatlama başlamıştı.(AC-2)

1910 Haziran'ında İstanbul'daki İngiliz elçiliği tarafından hazırlatılan özel mason raporunda(LO) Mısır ve İttihatcılar arasındaki masonluk bağının başlangıcı kesin çizgilerle verilmemiştir:

"Şafak locası, Mısır yeraltı politikası araştırıcılarının meçhulü ol-

mayan bir kurumdur. *Hidivden nefret eden Sait Halim, kardeşi Abbas Halim, Aziz Hasan ve diğer Mısırlılar İttihat ve Terakki ile çalıştılar ve maddi olarak desteklediler. Jöntürklerin masonluğu ile Mısır masonluğunun birbirine bağlanmasının Boğaziçi kıyılarında politikayı karakterize eden karşıt akımlarla şekil alışı, bu konuda masonların kendileri de çelişkili açıklamalar yaptıklarından bir parça karanlıktır.*

İskoçya Büyük Locası'nca tanındığı söylenen *Mısır Büyük Locasının üstadı İdris Bey Ragıp,* Mısır, Suriye, Filistin ve Lübnan'da birçok locayı kurmuş ve bunlar üzerinde hakimiyete sahip olmuştu. Özellikle Lübnan'da çok sayıda katolik mason bulunması gibi şaşırtıcı bir durum yaratmıştır... (31 Mart olayından) az zaman önce *İdris Bey Ragıp, İskenderiye'deki İtalyan locasında 17 dereceye ulaşan Prens Aziz Hasan'ı İstanbul localarını Mısır Büyük Locasının (Yani İngiliz obediyansının) hükmüne sokmakla görevlendirdi."*

Rapor bunun yanısıra 'Mısır, Kudüs ve Güney Suriye'de bir çok locanın kurucusu olan *Muhammed Ürfi Paşa*'nın da İstanbul localarını kendi sistemine sokmak amacıyla 1909 ilkbaharında oraya gittiğini' yazıyor. Bu bilginin iki eksik yanı var. Meşrutiyet'in ilânından sonra Harbiye nazırlığına atanan *Recep Paşa* için matem ilân eden Mısır locası vardır. Ragıp'ın mı yoksa Ürfi'nin mi bilemiyoruz. Ayrıca Ürfi'nin 19 Ağustos'ta Pera Palas'ta Devrim şerefine verilen ziyafete başkanlık ettiğini de biliyoruz.

Görülüyor ki İngiliz masonluğu da Fransızların gerisinde kalmamak için harekete geçmiş bulunuyordu. İkisi arasındaki bezerlik, önerilerin kendi obediyanslarına bağlı yerli kadrolardan gelmesiydi. Fransızlarınki rakip olarak bütün dışardakileri hedef alırken, İngilizlerinkinde ayrıca iç çekişme vardı.

ULUSAL MASONLUK GİRİŞİMİ: OSMANLI YÜKSEK ŞURASI

İttihatcıların Selânik düzeyini bırakıp bütün ülke boyutunda bağımsız masonluk düşünmelerinde mutlaka, Devrimle birlikte karşılaştıkları şu veya bu obediyansa katılma önerileri etken olmuştur. İttihatcıları Sabahattin -İsmail Kemal grubundan ayıran ögelerin başlıcalarından biri, devrim için yabancı desteğini reddetmeleri oluşturur. Yani bağımsızlıklarına aşırı bir tutkuları vardı. Kuşkusuz bu masonluk konusunda da geçerliydi, Fransızın, İngilizin ya da İtalyanın etkisi altında görünmeyi istemiyorlardı.

Türkiye masonluk tarihi üzerine bir mason tarafından yapılmış en kapsamlı kitabı yazmış olan *K.Apak 'Türkiye'de Türk masonluğunun milli teşkilatını kurmak için ilk hazırlık toplantısı 1908 Ağustos ayında, yani Meşrutiyet'in ilânından hemen bir ay sonra Beyoğlu'nda Splandit kahvehanesi üstündeki Tokatlıyan otelinin salonunda, Mıgırdıç Tokatlıyan biraderin yardımı ile yapılmıştır.'* diyor. Ona göre bu toplantıda İstanbul'daki yabancı localara mensup bir çok masonla Rumeli ve Makedonya bölgesindeki locaların azasından bazıları hazır bulunuyordu. Maliye müfettişi *Ferit Aseo* Selânik'teki genç ve idealist masonların faaliyetlerini anlattıktan sonra örgütün vücuda getirilmesi zamanının geldiğini söylemiş, bunun lüzumunu ve yollarını belirten konuşmalar da yapılmıştır.*(AP-50)*

K. Apak'ın verdiği bu bilgilerin doğruluğunu tartışabilecek durumda değiliz. Ancak onun da yukarda belirtilen Fransız ve İngiliz girişimlerinden haberdar olmadan yaptığı değerlendirmede bazı yanlışlıklar olabileceğini düşünüyoruz. Diğerlerinin girişimlerini ittihatcılarınkilerle karıştırmış olabilir. Yine de İttihatcıların yukarda bahsettiğimiz bağımsızlık tutkusu çerçevesinde yerli ve bağımsız bir örgüt düşüncesine hızla vardıkları kabul edilebilir.

İttihatcı masonluğunun Devrim gerçekleştikten sonra aldığı şekli asıl etkileyen, cemiyetin yeraltından toplum içine çıkma sürecinin özelliği olmuştur. İttihatcılar konusunun en büyük uzmanı *Tarık Zafer Tunaya*, İttihat ve Terakki'nin daima yaşadığı Cemiyet (Dernek) –Fırka (Parti) ikiliğini vurgular. Esas olan Cemiyet'ti. Efsaneleşmiş, kutsallaştırılmıştı. *İttihatcılar için Selânik, Cemiyet'in merkezi olduğu kadar da 'Kâbe–i Hürriyet' idi. Bu karizmatik görüntüsüyle Cemiyeti Mukaddese ülkeye karış karış yayılmıştı.* Cemiyet dışındakiler, hatta mecliste fırkayı oluşturması düşünülen temsilciler ise, Cemiyet'in seçip seçtirttiği, yönlendirip devlet hizmetinde kullanacağı kimselerdi. Tarihi boyunca Tunaya'nın deyimiyle "İttihat ve Terakki'nin kamburu" olan bu ikilik, hele 1908'de henüz meclisin toplandığı bir dönemde daha da belirgindi.(TU–3/227) Kanımızca Cemiyet'le masonluğun birlikte yürütülmesi düşüncesi, seçimler için adayların saptanması sürecinde su yüzüne çıkmıştır.

Cemiyet'in yeraltından kesin çıkışı 1908'in 18 Ekim–8 Kasım'ı arasında Selânik'te ilk kongresinin toplanmasıyla olmuştur. Varlığını, kurumları bulunduğunu ilân etti. Ama kongre halka açık değildi. Büyük bir gizlilik içinde yapıldı. O günün ortamında bu fazla yadırganmadı, Cemiyet de gizliliği bir ilke olarak benimsediğini açıklamaktan çekinmedi. Seçilen "Yeni ve Hafi –gizli– Merkezi Umumi" üyelerinin isimleri de açıklanmadı.

Bu davranış, bir ihtiyatlılığın olduğu kadar, Osmanlı toplumunun karmaşık ortamını yeni düzene uydurmakta bir geçiş sürecinin gereği diye değerlendirilebilir. Hiçbir parlementer, hattâ yerel yönetim deneyimi olmamış kadroların, tamamen açığa çıkıp bütün sorunlara çözüm önermesi belki daha da tehlikeli olurdu, zira, Jöntürklerin 1876 anayasasının geri gelmesini istemek dışında böyle bir hazırlıkları olmamıştı. Hatta denebilir ki, ayrılıkcı amaçlarına

ulaşmak açısından azınlıkların hazırlıkları çok daha mükemmeldi. Kuşkusuz bu sebeplerden, devletin yönetimini Yıldız'dan almakla birlikte Bâbıâli'ye (Yıldız'ın eski paşalarına) devretmekle yetinmişlerdi. Ama başarılarının boşa çıkmaması için bir kontrol mekanizması işletmeleri de gerekliydi. Gizli Merkezi Umumi fikri bunun sonucudur.

Gizlilik konusunun nasıl işleyeceği üzerinde bu Birinci Kongre'de neler konuşulduğunu kimse bilmiyor. Kararın sadece özeti kamuoyuna açıklanmıştır ve hiç de net değildir. Esasen gayri resmi olarak masonluktan yararlanılmış olduğu biliniyor idiyse de hiç kimse bu hususta bilgi vermediği için, gizliliğin masonlukla ilgisi bulunabileceğini düşündüren işaretler de yoktu. Zaten hemen Ağustos ayında Cemiyet'e karşı beliren muhalefetin de mason konusuna hiç dokunmadığı dikkatlerden kaçmaz. Bunun iki sebebi vardır. Muhaliflerin arasında da masonlar vardı ve ayrıca, batılıların aksine bu bağa Türk çevrelerinde fazla önem verilmemişti. Manyasizade'nin Temps'da çıkan açıklamasını orijinalinden mutlaka on binlerce kişi okumuştu, çok yerli gazete de sütünlarına aktarmıştır ama o kısım atlanmıştır. Örneğin 8. sayısında Temps'ın yazısını 'Meşrutiyet'in Sureti Tesisi' başlığıyla veren *ittifak*, Manyasizade'nin *'içimizden hiç bir hain çıkmadı'* sözlerini aynen aktarmış ama masonluk kısmına dokunmamıştır.

Meşrutiyet'in ilk aylarında, özgürlükleri getirmeye katkıda bulunmuş bir kurum olarak masonluğun hatta saygı ile anıldığını bile söyleyebiliriz. Haydar Rıfat'ın T. Nadir imzasıyla 29. 11. 1908'de yayınladığı *Beynelmilel İhtilal Fırkaları* isimli kitabındaki Farmasonlar ve Karbonariler bölümü, bu saygılı bakışı ve büyük bir olasılıkla İttihatcıların masonluk anlayışını yansıtır.

Kitabının ön sözünde belirttiğine göre bu notlar Meşrutiyetten

önceki yıllarda, meraklı üç dört arkadaş arasında konuşulmak üzere tarihçi *Seignibos*'un eseri temel alınarak hazırlanmıştır. Kırlarda dolaştıkları sırada bu arkadaşların her biri üstlendiği konuyu diğerlerine anlatıyordu. Dolayısıyla konu son derece özetlenerek ele alınmıştır. Zaten kitapta da ancak küçük beş sayfa işgal etmektedir. Bu yaklaşım, Jöntürkler arasında çok rastlanan doktriner konulara yüzeysel yaklaşımın bir örneğini oluşturmaktadır. 80 sayfalık kitapta jön Avrupa, Sosyalistler, Komünistler, 1848 İhtilâli, Karl Marks, Alman Sosyalist fırkaları, Anarşistler gibi 12 konunun incelenmiş olması bu yüzeyselliği yansıtır. Şimdi, *Haydar Rıfat'a göre masonluğun nasıl anlaşıldığını aktaralım:*

-18. yüzyılda insanlığın iyiliğine yararlı ilkeleri yaymaya mahsus bir tarikat haline dönüşmüştür.

-Bir politika fırkası olmaktan uzak olmakla birlikte uluslararası bir heyet, bir heyeti müttehidedir.

-Din özgürlüğünü kurmağı çalıştığı için Kiliseye savaş açmış ve ulemayı din tarafından rafızalik ve ilhad ile mahkum edilmiştir.

-Kilisenin gücünü yıkmağa çalıştığı oranda ihtilal nitelikli bir tarikat şeklini almıştır.

-Hiç değişmeyen ortak genel kuralı, din özgürlüğünü sağlamaktan ibarettir.

-Her ülke ile ilgilidir fakat ilke olarak hükümet şekli ile bağlı değildir.

-Taassubun ve taassuba destek olan mutlakiyetçi hükümetlerin muhaliflerinden oluşur.

-İttihat ülkelerin bağımsız locaları arasında kurulur. Yani milli olur. Ve her millette bir reis ve bir de Sûrayı fevkalâdesi vardır.

-Meşrutiyetle yönetilen yerlerin farmasonları, müstebit hükümet aleyhinde -belli belirsiz de olsa- çaba sarfetmiş, fikir üretmiş-

lerdir.

Yazar 'Felsefi düşünceleri dışında cumhuriyet ve dindışı hükümet kurmakla görevli uluslararası bir gizli sabit yönetimleri var mıdır?' sorusuna sorup şu cevabı veriyor:

'Bu nokta karanlıktır. Henüz tarih açıklayamadı. Yalnız farmasonluğun işlerinde bir birlik niteliği teşkil ettiği ve inkilâb reislerinden bir çoğunun farmason olduğu, ayaklanma fikirlerini telkin ettikleri biliniyor. Ama farmasonların sadece farmason olmaları itibariyle veya farmasonluklarının icabı olarak ihtilâli yaymaya çalıştıklarını gösterir hiçbir işaret yoktur, yahut bulunamamıştır.'

Cemiyeti hafiyelerin başarılarına örnek olarak Rusya'da Dekabristleri, Fransa'da 1830 ihtilâlcilerini, Belçika'da Ahrar fırkasını, ve son olarak Rusya'da Duma'nın, İran'da Şurayı Milli'nin, Osmanlı Devletinde Meşrutiyetin ilânını belirtiyor. İttihatcıların masonluğunu da şöyle değerlendiriyor:

'Vilâyatı selasede, bahusus Selânik'de farmasonluk yayılmış, kuvvet ve kudret peyda eylemiş ve sonuç olarak İttihat ve Terakki kolayca ve adeta his olunamadan kurulmuş bulunmaktadır. Hattâ İttihat ve Terakki cemiyetine kabul hususunda geçerli olan usul ve tören farmasonluk usulünden aynen alınmıştır.'

Masonluğa yumuşak yaklaşımın bir başka örneğini de T. Zarcone, *Rıfkı Baba'nın* 1909'da yayınlanan *'Bektaşi Sırrı'*ndan veriyor: *'Farmasonluk ülkemizin ayak takımı arasında laubali mezhep olanlara yakıştırılan hakaret kelimelerindendir. Oysa mensuplarının din özgürlüğüne kefil olan bir dayanışma ve yardımlaşma yolundan başka bir şey değildir.' (ZA – 145)*

Masonluğa böylesine objektif bakıldığı bir dönemde mason bağlantısını ilk açıklayan kişi olan *Manyasizade*'nin Adliye Nazırlığına

atanmasına (30 Kasım 1908) hiç bir tepki gelmedi, aksine saygı ile karşılandı. 2 Aralık'ta da Abdülhamit'in hafiyelerinden İsmail Mahir Paşa, İstanbul'da şüpheli şekilde sokakta öldürüldü. İki yıl sonra İngiliz elçiliğinin raporu bu cinayetin İttihatcılar tarafından, gizli bağlarını bildiği için işlendiğini ileri sürdü se de zamanında hiçbir tepki görülmedi.(AL-159;AY-1-II/132)

Muhalefetin cemiyetin gizliliğine tepkisi, mason bağlantısı düşüncesiyle değil, karizmatik gücüne karşı mücadele vermenin güçlüğünü farketmelerinden ileri geliyordu. İlk seçimde, kim olursa olsun cemiyetin desteklediklerı karşısında, yüksek tecrübeli devlet adamlarından adı Jöntürk'e çıkmış özgürlük savaşçılarına kadar herkesin aciz kalıverdikleri görülmüştür. Kuşkusuz olaya bir de ilke açısından yaklaşanlar vardı. Parlamenter düzene geçilecekse o zaman her parti açıklığa çıkmalı, siyasi yarış normal şartlarda cereyan etmeliydi.

Kasım ayı bütün ülkede seçim faaliyetleri ve çatışmalarıyla geçti. Bundan dolayı büyük gerginlikler doğdu. Aynı zamanda Bosna-Hersek, Bulgar ve Girit olayları sebebiyle de içerde ve dışarda gerginlikler artmıştı. 17 Aralık'ta Meclis açıldı.

İttihatcıların bu arada bağımsız Osmanlı masonluğunu kurma yolunda çabalara girdikleri anlaşılıyor. Bunun için izlenen yolu ve sarfedilen çabaları K. Apak'dan kısaltarak aktarıyoruz.

İttihatcıların çabaları *'eski ve kabul edilmiş İskoç Riti üzerine bir Yüksek Şura (Şurayı Ali) kurulması'* amacına yönelikti. Bunun için 'mevcut ve muntazam diğer bir üksek şuraya istinat etmek ve onun tarafından doğurulmak, sonra da durumun diğer şuralara bildirilmesiyle onay ve tanıma cevabı almak lazımdı. Ve herşeyden evvel gerekli sayıda 33 dereceli biraderi biraraya getirmek gerekliydi.

Bunları gerçekleştirebilmek için Avrupa Şuralarıyla temasa geç-

mek zorunluğu vardı. Bunlar ve özellikle İngiliz Şurası gibi muhaliflerin aracılığıyla konunun İstanbul siyasi çevrelerine yansıması hiç de güç değildi. Açıkçası Yüksek Şura kurma girişimi hiç de gizlilik içinde geçmedi. Zaten *Rönesans* locası gibi, Jöntürkleri Fransız obediyansına sokmak amacıyla kurulan fakat 4-5 aylık çabası boşa çıkan bir grup 25 Ocak 1909'da Paris'i *'ulusal obediyansın kurulmasına engel olamadıklarına göre hiç olmazsa kurucular arasında bulunmak'* yolunda izin vermesi için uyarıyordu. Onun arkasından Mişel Nuradunkiyan da birkaç kez yazarak Osmanlı Büyük Doğusu'nun (Maşrıkı Azam) kurulmasına aktif olarak katılabilmesi için Paris'i iknaya çalıştı.(DU-1/46) Dumont'un belirttiği gibi, Fransız Büyük Doğusu'nun cevap vermekte hiç acele etmemesi bu işi arzulamadıklarının bir deliliydi. 33 dereceli biraderler için gerekli diplomalar elde edilmedikçe iş yürütülemeyecekti.

Fransızların yanaşmadıkları yardım İtalyanlardan sağlandı. İstanbul'daki İtalyan okullarının müfettişi olan ve İtalya Yüksek Şurası'na mensup *Nikola Forte* bunları İtalyan Yüksek Şurası'ndan sağladı. K. Apak, Dumont'un aksine, David J. Kohen'in de Fransız Yüksek Şurası'nın onayını sağladığını ileri sürüyor. Ancak İtalyan desteğinin hiç de kolay elde edilemediğini, *Rivista Massonica*'nın 30. 4. 1909 (no 7-8) tarihli sayısından öğreniyoruz:

"Bir zamandanberi, özellikle İtalyan kökenli bazı kardeşlerin kafasında İstanbul'da Osmanlı İmparatorluğu için bir bağımsız mason merkezi -Büyük Doğu ya da Yüksek Şura- kurmak düşüncesi yer etmişti. İtalyan Büyük Doğusu girişime karşı çıkmıyor, hatta açıkça belirtilmiş bazı koşullar altında destekliyordu da. Bu koşullar kısa ve netti: Bu Osmanlı merkezinin kurulması için yapılacak girişimler organik yasalara ve Kurum'un disiplinine uygun olmalı, İmparatorlukta mevcut locaların çoğunluğu İstanbul'a bir kurucu meclise gön-

derecekleri yasal temsilcileriyle buna katılmalıydı. Kendi açısından İtalyan Büyük Doğusu Türkiye'nin en önemli merkezlerinde kendisine bağımlı localar bulundurmak hakkını muhafaza edecekti.

Şimdi aldığımız bilgiye göre, masonluğun merkezi İstanbul'da, özellikle kardeş Nicola Forte'nin girişimiyle kurulmuştur. Kendisi, Osmanlı merkezinin gerçekleştiği aynı anda maceralı bir şekilde yaşamını yitiren İtalyan *'Bizansio Rizorta'* locasının muhteremiydi. *Birader Forte'nin girişimi tahmin edilir ki, gayri nizami, aceleye gelmiş, gürültülü olmuştur. Bunu, en güvenilir kardeşlerin karşı çıkmalarından anlıyoruz.* Konuyla ilgili olarak, Osmanlı Büyük Doğusu'na katılmayı isteyip istemedikleri ve şartları olup olmadığı sorulan İtalyan locaları cevaplar göndermeye başlamışlardır. Bu arada Makedonya'daki İtalyan locasının cevapları dikkati çekicidir. Hepsi de İtalyan Büyük Doğusu'na bu konuda sordukları soruların cevabını almadıkça bu kuruluşa katılmayacaklarını bildirmişlerdir.

Olaylar bu düzeyde iken –ve şimdilik başka herhangi bir görüşe gerek kalmadan– *Evrensel Mason Konfederasyonunun kurucu otoritelerinin Osmanlı Büyük Doğusu'nu tanımasının son derece güç olacağı açıktır."*

Osmanlı Büyük Doğusu Temmuz 1909'daki bildirisinde Forte'nin girişimindeki aksaklığı saklamamıştır.

Bu yazının en önemli yanı, kuşkusuz İtalya'daki makamları en çok etkiyecek olan, *devrime yataklık yapmış Makedonya Rizorta locasının ve Emmanoel Karasso'nun girişime karşı bir tutum içine girmiş olmalarıdır.* Bundan da anlıyoruz ki, devrime önemli katkısına karşılık, devrim sonrasında locanın İttihat ve Terakki'nin faaliyetlerine katkısı hiç yoktur.

Apak, Macaristan, Belçika ve İsviçre Şuralarının onaylarının sağlanmasıyla, İngiliz ve Skandinavların karşı çıkmasına rağmen, Türkiye'de bir yüksek Şura kurulması kararının elde edildiğini yazıyor. Bunda Belçika Yüksek Şurası Başkanı (Amiri Hakimi Azam) Belçika ayan meclisi 2. reisi Prof. *Kont Eugène Goblet d'Alviella*'nın olumlu rolü sebebiyle kendisine *Osmanlı Yüksek Şurası'nın fahri Amiri Hakimi Azamlığı* sıfatı verilmiş, 1932'de ölümüne kadar bu sıfatı taşımıştır. Onunla birlikte Belçika Yüksek Şurası üyelerinden Belçika Demiryolları idaresi müdürü A. Poppe ve Lüksemburglu sanayici Jozef Yunek'e de Osmanlı Y. Şurası fahri üyelikleri verilmiştir. Bu kararlar, sonuç almak için bazı iş ilişkilerinin harekete geçirildiği kanısını yaratıyor.

Aynı şekilde, İtalyanların olaya pek de olumlu bakmadıkları bir sırada 1909 Ocağında bir *İtalyan-Osmanlı Komitesi*'nin kurulmasını da aynı şekilde değerlendirmek gerekli görünüyor. İki tarafın komitelerinde de en ünlü ticaret ve politika adamlarına rastlıyoruz: İtalyanlarda başta başkanlık yapmış olan *L. Luzzatti* (Aynı zamanda masondur) ile Milano, Torino ve Napoli'nin en ünlü isimleri var. Osmanlı tarafında, *Talat, Karasso, Cavit, Midhat, Şükrü, A. Babikyan* (Manyasizade'nin yanında çalışmış bir avukat), *Mehmet Galip Paşa, Senatör A. H. Hamada Paşa* ve 40 kadar isim yer alıyordu.(CO-1)

Apak, Yüksek Şuralar Konferansınca 1907'de mevcudiyet ve intizamı kabul edilmiş bulunan Mısır Yüksek Şurasının bu işi gerçekleştirmekle görevlendirildiğini belirtiyor ve ekliyor:

'Mısır Yüksek Şurası da kendi üyelerinden *Prens Aziz Hasan Paşa* üstadı geniş yetkilerle bu örgütü kurmaya memur etti. Aslen Mısırlı olan Aziz Hasan, o sırada İstanbul'da birinci kolordunun 2. Se-

limiye fırkası komutanı idi. Fakat her yıl Mısır'a gidip geliyordu ve Mısır masonluğu ve Yüksek Şurası ile ilgisi devam ediyordu. Aziz Hasan'a yardım etmek üzere Brüksel Güneş Büyük Şövalye şapitri üyelerinden *Jozef Sakakini* de müşavir ve müşahit sıfatıyla İstanbul'a gönderildi. Mahfil dahilindeki hizmetler ve mesleki teşrifat için Mısır obediyansından Yakup da getirildi.'

Apak İttihatcılarla Mısırlılar arasındaki temasların tek yanlı olmadığını Türkiye'den de Mısır'a bu iş için gidenler olduğuna örnek de veriyor:

'(İstanbul'daki Vefa mahfilinin üstadı olan) *Nail Reşit* birader 1908 senesi sonlarında Mısır'a uğramış, orada Mısır Üstadı Azam'ı *İdris Ragıp* ile görüşmüş, İdris Ragıp birader, Türkiye'de artık Meşrutiyet ilân edilmiş bulunduğuna göre milli mason teşkilatının kurulması lüzumunu telkin eylemiş ve bu hususta her türlü yardımı da vadetmiş. Nail Reşit birader, İdris Ragıp'tan aldığı çekiçleri, önlükleri ve diğer âletleri ve bu meyanda Mısır'da hemen Arapçadan Türkçeye tercüme edilerek orada tabettirilen ilk üç dereceye ait ritüelleri bir sandık içinde İstanbul'a getirmiş. İstanbul'a gelince, kendisinden birkaç gün daha önce Mısır'a gitmiş ve İdris Ragıp biraderlerle buluşmuş olduklarını öğrendiği *Osman Fehmi* ve *Mehmet Tevfik* biraderlerle *Doktor Mehmet Ali Baba* biraderimizi buluyor. Hep beraber faaliyete geçiyorlar. Birkaç ay kadar evlerde toplanıp tekrisler yaparak aza adedini çoğaltıyorlar. Ondan sonra da *Şükrü Rıza* biraderin Beyoğlu'nda Tarlabaşı civarında tuttuğu ve döşediği binada faaliyete başlıyarak....'*(AP-85)*

İttihatcı – Mısırlı mason ilişkisinin karmaşıklığı daha Apak'ın verdiği bilgilerden farkediliyor. Bunlara İngilizlerin iki raporundaki bilgiler de eklenince karmaşıklık büsbütün artıyor. Geleceğin araştı-

rıcılarının daha kesin sonuçlara varmalarını sağlamak için her ikisinden konuyla ilgili bölümleri yeri geldikçe aynen aktaracağız.

Bu çabalar sonucunda 3.Mart 1909 tarihinde yapılan toplantıyla *Şûrayı Aliyi Osmani* kuruldu. Bunun için *Talat, Mithat Şükrü, Cavit, Rıza Tevfik, Mehmet Arif, Nesim Masliyah, Mehmet Galip, Mişel Noradungiyan, David J.Kohen, Osman Adil, Fuat Hulusi, Asım'*a, Yüksek Şuranın kurulması için gereken çoğunluğu sağlamak amacıyla 33. derece verildi. Böylece 'usulü dairesinde 1786 Gran Konstitüsyonu ile 1875 Lozan Konvan Üniverselinin kararlarına uygun olarak eski ve kabul edilmiş İskoç Ritinin Osmanlı ülkesinde en büyük yüksek ve hakim kudreti bulunan Şurayı Aliyi Osmani kurulmuş oldu. Aynı gün yapılan görev seçiminde de şu sonuçlar alındı: *Âmiri Hâkimi Âzam, Aziz Hasan; Kaymakamlığına, Cavit Bey; Umumi Büyük Müfettişliğe, Talât Bey; Umumi Büyük Hatip, Mithat Şükrü, Umumi Büyük Kâtip, David J.Kohen.*(AP-51)

Şuranın kuruluşu, ittihada dahil diğer Yüksek Şuralara derhal bildiriliyor. 18.Mart'ta da yukardaki 12 kişiye ek olarak *Rahmi, Hüseyin Cahit, Osman Talat beylerle Galip Paşa'ya da 33. derece verilmiştir.*

Dumont, Osmanlı Yüksek Şûrası ve daha sonra Büyük Doğusu'nun kuruluşunda amacın *'Yabancı atelyelerin çoğalması ile, kısa bir süre sonra, Osmanlı İmparatorluğu'nun yabancı farmasonlukların bir sömürgesi haline gelmesini önlemek'* olduğunu kaydediyor.(DU-1/81)

MANYASİZADE REFİK BEY'İN ÖLÜMÜ

Büyük Şura'nın kuruluşunun ertesi günü akşamı (4 Mart) saat dokuzda Cemiyet'in en gözde üyesi ve kabinedeki tek bakanı Manyasizade öldü. Zaten zayıf ve hasta olan bünyesi son üç-dört yılın yorgunlukları, heyecanları ve gerginliklerine daha fazla dayanamamıştı. Daha devrimin ilk ayı dolmadan Zaptiye Nazırlığını kabul etmesi önerilmiş ama kabul etmemişti. Red cevabı da gayet politikti: *'Meclise girip hizmet vererek kendimi affettiririm.'* (MO-6) O kadar temiz bir ünü vardı ki Süleyman Nazif bu red kararını *'ihtirastan uzaklığı ve o nezaretin geçmiş niteliğinden iğrenmesi'*yle açıklamıştı.(SE-3) Bursalı olmasına rağmen İstanbul'dan adaylığını koyma kararı da arzuyla karşılandı ve seçimlerde ikinci seçmenlerin 503 oyuyla birinci sıraya yerleşti. Ona göre ismi çok daha fazla işitilmiş olan Ahmet Rıza 31 oy aşağısında üçüncü sıraya yerleşebildi. Aynı seçimde sadrazam Kamil Paşa 18, Prens Sabahattin 18, Mizancı Murat 16 oy alarak seçilemediler. Bu sonuç İttihat ve Terakki'nin gücünü, fakat aynı zamanda Manyasizade'ye gösterilen saygıyı kanıtlar. İstanbul halkına ilk sunuluşu Günlük Serveti Fünunun 12. sayısında (24 temmuz 1324) şu sözlerle olmuştur:

'Üstadı Muhterem Manyasizade Refik Bey,

İşte bir vücudu kıymettar, işte bir nadirei dehr (Dünyanın eşi bulunmaz adamı), işte bir dâhi-i azam ki, ben ve benim gibi bütün kendisini tanımak, hitaplarına nail olmak, tedrisinde bulunmak şerefiyle mübahi olanlar namını takdis eder, hürmetle anarlar. Derslerde 400 talebenin yüzü bulunurken onunkine hepsi gelirdi. Hatta yabancılar ve meraklılar da gelirdi.. ve her şeyi anlatırdı...Selanikteki yargıçlar hakimler, riyakâr ve tabasbuscular ve ekseri meslektaşları da onu sevmezlerdi..'

Özgürlük ve dürüstlük arayan genç kadroların bu aşırı ilgisine karşılık onu sevmeyenlerin Abdülhamit iktidarına yakın olanlar oldukları anlaşılıyor.

Ölümü hem İttihat ve Terakki, hem de muhalefet çevrelerinde üzüntü ile karşılandı, oysa açtırdığı bazı kovuşturmalar yüzünden muhalefet hakkında gensoru vermişti.

Tanin'de *Cavit Bey* özgürlük çabalarını öven bir yazı yazdı. *Talat, 'Ey Muhterem Peder'* başlığıyla duygusal bir fıkra kaleme aldı. *Paris Uhuvveti İslamiye* ve *Halep İttihat ve Terakki Cemiyeti* başsağlığı mesajları yayınladılar. *Ö.Nuri* imzasıyla oğlu Feridun Beye ithaf edilmiş bir şiir de vardı:(ŞU-1)

Timsali ulviyet Refik
Müstahlif Midhat Refik
Etti büyük himmet Refik
Bizden sana minnet Refik
Tarihi tam nhletin
Şehidi hürriyet Refik

İstanbul Dava Vekilleri Cemiyeti ise onun adını verdiği bir bursla bir hukuk mezununa Avrupa'da tahsil şansı açtı.(İK-1)

Yandaşları tarafından övülmesi doğaldı. Ancak bu kampanyaya muhalefet de katıldı. O sırada İttihat ve Terakki ile en sert çekişme içinde bulunan *Ahrar Fırkası* yayınladığı bildiride *'Meşrutiyet'in kazanılması uğrundaki mücahedesiyle (cihadıyla) milletin kalbinde ebedi bir saygı kazanmıştır... Büyük vatanperver...* Ahrar fırkası mensuplarını hüzün ve teessüfe gark etti... Fırka üyelerini cenazede bulunmaya davet ederiz' diyordu.(İK-1)

Serbesti bile olumlu bahsettiği gibi, İkdam da *'Vatanı ağlatacak*

bir gaybubet' başlığı altında şunları yazıyordu: 'Kalbi faziletleriyle herkesin sevgisini kazanmıştı...Biçarelerin vekaletini üstlenmekle ünlüydü...Vatanın tarih sahifelerinde bir abidei hürriyet olarak yerini alacaktır...'*(İK-1)*

Muhaliflerden *M.Selahattin* yıllarca sonra yayınlanan anılarında onu yerilmeye layık bir İttihatcı olarak değil, İttihatcıların kurbanı olmuş biri olarak sunmuştur.*(MH-27)* Ona göre cemiyet 'Avcı taburlarıyla Kamil Paşa hükümetinin tehditi yolunda izin vermediği için onun kalp krizi geçirmesine ve bir müddet sonra da ölümüne sebep olmuştur.'

Yine muhaliflerden *A.B.Kuran,* doğruluğu kanıtlanamayacak, ama İttihatcıları yerme – Manyasizade'yi yüceltme taktiğine uygun bir söylentiyi aktarıyor:

'Manyasizade Refik Bey çok vatansever ve kıymetli bir zattı. Meşrutiyet'i müteakib vefat etmiştir. Refik Bey, ölümünden bir kaç gün evvel, kendisini hasta döşeğinde ziyaret eden İstanbul avukatlarından bir zata şu acı sözleri söylemiştir: 'Biz Meşrutiyet'i ilân için canla başla çalıştık; fakat korkarım ki 'bu çocuklar' memleketi batıracaklar!..' Bu sırada Ahmet Rıza Bey döşeğin öbür ucunda hazır bulunuyordu.'*(KR-1/470)*

İkdam'a göre, cenazesinde Hoca Vildan efendi meziyetlerini bir bir anlattı. Hem Arapça hem de Türkçe dua okundu. 'Tarikatı âliye meşayih ve dedegânı tehlili hân halde (Yani Lâilahe illallah sözünü makamla okuyarak) tabut taşındı. Padişahın Seryaveri Müşir Şakir Paşa, sadrazam, nazırlar, İttihat ve Terakki ile Ahrar fırkalarının erkânı ve mebusları, Rus, Amerikan ve Avusturya elçilik temsilcileri törende bulundular.*(İK-2)* Olayı uzunca aktarmamız, daha sonraları, tabutunun üzerine mason arması konduğu hakkında bir

iddianın ortaya atılmış olmasındandır. Öyle olsaydı, bu kadar ayrıntı veren, hem de muhalif bir gazete her halde unutmazdı.

Masonluğu bilinen bir kimsenin, masonluğun yoğun tartışma konusu olduğu bir dönemde böylesine benimsenmesi sonraki olaylar dikkate alınınca, önemle üzerinde durulması gereken bir noktadır.

Manyasizade, ölümü hakkında İtalyan ve Fransız mason yayınlarında o dönemde haber yazılmış tek masondur.

Rivista Massonica şunları yazdı: 'Locanın ve onunla birlikte İtalyan ailesinin karşılaştığı telafi edilemez kayıp, eksikliğini hissedeceğimiz ölü kardeşin masonik meziyetleri, Nizam için duyduğu ateşli aşk ve kendisini bu halklar nezdinde saygın hale getiren ilkelerimizin zaferi için sarfettiği çabalarının ortadan kalkmasıyla, zamanla daha da çok hissedilecektir.'

Acacia da, bu ilânı aynen yayınladıktan sonra şunları ekledi: 'Biz kendisini tanımıyoruz ve hayatının ne olduğunu bilmiyoruz. Ancak Türkiye'nin geçirkmekte olduğu zor şartlar sırasında işgal ettiği önemli mevki, bizim için büyük bir adam olduğu konusunda bir garantidir. Hiç kuşkusuz İttihat ve Terakki Komitesinin üyesi olarak, ülkede gerçekleşen mutlu değişmenin yaratıcılarından biri olmuştur.'

Muhalefetin Manyasizade'yi başka konularda hırpalarken masonluğuna hiç dokunmaması belki Şura işine karışmamış olmasından ileri geliyordu.

MASONLUĞA TEPKİNİN 31 MART'TAKİ PAYI

Şura girişimleri daha 1908'in Aralık'ında meclisin açılış günlerinde dinci çevrelerce öğrenilmiş bulunuyordu. Aralık'ın ikinci yarısı, ya da 1909 başında İttihadı Muhammedi Cemiyeti'ni temsil eden bazı kimseler *Volkan gazetesinin sahibi Derviş Vahdeti'ye başvurarak İstanbul'da kurulacak mason örgütüne karşı destek ve cemiyetin sözcüsü haline gelmesini istemişlerdi.* Vahdeti, başlarında bulunanları şüpheli, jurnalci, ve yalancı diye niteleyerek öneriyi red etti.(*RA-16 Sina Akşin*, 'Belki de işin başına kendisi geçmek istediği için onları geri çevirdi ve kendisi bir İttihadı Muhammedi cemiyeti kurup açıklama ve yazılarıyla bunlara çattı' diyor.(*AK-3/41*)

7 ve 11 Mart tarihli sayılarıyla başlattığı bu kampanya Volkan'ın birdenbire gelişmesine yol açtı. Ondan önce bir türlü tutunamamış, iki kez kapanmak durumunda kalmıştı. Para yardımı elde etmek için başvurduğu Abdülhamit'ten bir miktar sağlayabilmişti. Fakat asıl gelişmesini, bu kampanyayı başlatmasıyla tirajının sekiz bine çıkması sağlamıştır. Böylece Volkan da İttihatcı aleyhtarı kampanyaya hızla katılmış oldu.

Anti-İttihatcı akımın içinde çok değişik görüşte gruplar vardı. Amaçları da farklıydı. Birleştikleri iki nokta ise İttihat ve Terakki'yi iktidardan uzaklaştırmak ve devletin politikasını tamamen İngiltere'ye bağımlı hale getirmekti. Bu eğilim daha sonraki olayların yön alışında çok etken olmuştur.

Rıza Nur anılarında Ahrar Fırkası ve destekcilerinde 'Kâmil Paşa İngilizleri Türkiye'ye hizmet ettirir kanısının bulunduğunu' belirttikten sonra ekliyor: 'Ben de bu fikirle, safderun bir çocuk gibi İngiliz sefarethanesine gitmiş, Meşrutiyete yardım dilenmiştim.'(*NU-1/279*)

Muhalefet, İttihat ve Terakki aleyhtarı mitingler düzenlendiğinde yer olarak Kâmil Paşa'nın konağı ile İngiliz elçiliğinin önünü seçiyordu.[AK-3/39] Belki Rıza Nur, dediği gibi 'saflıkla' İngilizlere yaklaşıyordu ama, bunu bambaşka amaçlarla yapanlar da vardı: Örneğin, Arnavut hakları için *İsmail Kemal'in* ve politikaya karışmaması gerektiği halde seçimler ve Bulgar olayları hakkındaki bildirisiyle *Rum Patrikhanesi*'nin İngilizler nezdindeki girişimleri hiç de 'safiyane' değildi.

Derviş Vahdet'nin Volkan'ı da 15 Ocak ve 21 Şubat 1909 sayılarında, Kıbrıs'tayken hizmetinde bulunduğu *İngilizlerle islâmcı politikanın nasıl bağdaştırılacağını inceliyordu.* Bu 'İngilizlerin ve Rusların müslüman uyruklarının hükümetlerine karşı olan bağlılığını sarsmayacak biçimde yürütülecekti.' Ayaklanma günü çıkan yazısında *Mevlânzade 'Bizi bizden ziyade düşünen İngilizlerin'* teklifini açıklıyordu: 'İttihat ve Terakki ortadan kaldırılırsa Avrupa'nın güveni geri gelir ve Osmanlı ülkesine bir çok yatırım yapılır.'

Bu derece kendisine teslim olmaya hazır kadrolar bulduktan sonra İngiltere'nin, esasen başından beri şüphe ile karşıladığı İttihatcılara karşı daha da katı davranması doğaldı. Böylece Mısır üzerindeki kuşkularını bastırmak, Mısırlı Vatanseverlerle İttihatcıların yürüttüklerine inandığı komployu bozmak fırsatını yakalamış oluyordu. En büyük desteği olan *Kâmil Paşa* devrilip İttihatcıların desteğiyle *Hüseyin Hilmi Paşa* sadarete getirilince (14 Şubat 1909) muhalefet kadar İngilizler de partiyi kaybettikleri endişesine düştüler ve saldırı dozunu artırdılar.

Hiç de olmadığı halde, İttihat ve Terakki, diğerlerinin aşırılıkları karşısında sanki ülkedeki tek İngiliz düşmanıymış gibi bir hava belirdi. Ve İttihatcıları aksini kanıtlama çabalarına zorladı. H. Hil-

mi Paşa kabinesi dış siyasetin değişmeyeceğini özellikle vurguladı. İttihat ve Terakki Fırkası adına *Lazkiye milletvekili Mehmet Arslan* İngiliz elçiliğine giderek, İngiliz dostluğunun devam edeceğini açıkladı. Cemiyet de, aynı içerikle *Times* ve *Daily Telegraph* gazetelerine telgraflar yolladı. Tanin de her fırsatta İngiliz dostluğunu vurguluyordu. 31 Mart Olaylarından üç gün önce, 10 Nisan sayısında *Tanin*, bir Fransız gazetesinin, İngiltere'nin Meşrutiyet'in başında İttihatcıları tutarken şimdi Ahrar'a dönmüş olduğu yolundaki yorumunu değerlendirirken, bunu şiddetle reddediyor ve İttihatcılar olarak bir değişiklik görmediklerini kaydediyordu. Olay günü Meclis önünde *Hüseyin Cahit* zannedilerek öldürülen Mehmet Arslan'ın yanında bir İngiliz yüzbaşısının bulunuyor olması da, son ana kadar İttihatcıların İngiliz dostluğundan vazgeçmek niyetinde olmadıklarını göstermek arzularını kanıtlar.*(AK-3/38)*

Siyasal ortamdaki bu karışıklık devam ederken Osmanlı Yüksek Şûrası da çalışmalarını sürdürüyordu. Bir yandan yabancı Şûralara başvurulurken diğer yandan da içerde gücünü arttırma çabalarına girişildi. 9 Mart'ta Yüksek Şûra'dan patentesini alarak İstanbul'da ilk Türk Locası *Vatan* kuruldu.*(AP-84)* Üstadı *Aziz Hasan Paşa* idi, üyelerinin çoğunluğu da milletvekilleri ve ayanlardı. 13 Mart günü Pera Palas'ta İttihat ve Terakki 162 kişilik bir ziyafet vererek bir tür gövde gösterisi yaptı. Meclis Başkanı, bütün nazırlar, milletvekilleri ve yüksek subayların katıldığı yemekle fırkanın gücü anlatılmak istendi.

Böylece İttihat ve Terakki'nin yolundan dönmeyeceğini gösterdiği bir sırada *Derviş Vahdeti'nin İttihadı Muhammedi Fırkası* siyaset alanına atıldı. *Hedef olarak İttihat ve Terakki'yi değil, içindeki Avrupa ahlâkını huy edinmiş dört-beş 'herifi nâşerif'in ülke dışına çıkarılması konmuştu.* Bunlar *Ahmet Rıza, Hüseyin Cahit, Talat, Rahmi ve*

Bahaettin Şakir'di.[TU-1/87] İçlerinde mason olmayanlar bulunmakla birlikte, o günün anlayışı ile dinsiz dediği her kişiyi mason saymak alışkanlığı ile bu seçimin yapıldığı anlaşılıyor. Volkan loca kurma toplantılarının Ayandan Müşir Deli Fuat Paşa'nın konağında yapıldığını da yazmıştır.[AM-1]

Nizamnamesine göre başkanı Hazreti Muhammed olan cemiyet meşrutiyete ve çoğulculuğa karşı değildi. İttihat ve Terakki, Ahrar, İtidal gibi fırkalarla İlmiye, İslamiye, Hayriye gibi cemiyetlerin varlığını saygı ile karşılıyor 'hiçbirine yan gözle bakmayınız... bize gireni ya da girmeyeni de muaheze etmeyiz' diyordu. Ülke dışındaki cemiyet ve partileri de şöyle bir sınıflandırmaya tabi tutmuştu:

'Gerek memleketimizde gerek hariçte, siyasi olarak bir çok cemiyetler vardır. Hindistan'da İttihad-ı İslam; Avrupa'da Amerika'da Cizvit ve Misyoner, Cemiyet-i İsrailiyeler; ve daha nice dini cemiyetler olduğu gibi birçok da siyasi fırkalar vardır: Farmason, Karbonariler, Jön Avrupa, Sosyalistler, Komünistler, Pozitivistler, Karl Marks'ın Cemiyet-i Beynelmileli, Anarşist fırkaları ve idare fırkaları ve daha türlü türlü kütleler mevcuttur.'

İttihadı Muhammedi'nin dini nitelikli ve Avrupa karşıtı bir parti olmak istediği anlaşılıyor. Dikkati çeken taraf, batı kurumları hakkındaki bilgileri, dini kaynaklardan ve ayırımı pek uyduğuna göre Haydar Rıfat'ın kitabından almış olmasıdır. Bunları birbirine karıştırmıştır. Orijinalliği ise farmasonluğu bir siyasi parti saymasıdır. Diğer yandan Siyonizm'den bahsetmemesine karşılık dini cemiyet olarak bir 'Cemiyeti İsrailiye'yi bahis konusu etmektedir. Bundan da anlıyoruz ki, 31 Mart olayında ne doğrudan masonluğa, ne Siyonizme ne de hattâ İttihat ve Terakki'ye yönelik bir yöneliş yoktur. Netekim *Derviş Vahdeti* 5 Nisan'da Ayasofya camisindeki konuşma-

sında şunları söylemiştir:

'İnkılâbımızı meydana getiren Allah'tır. Binaen aleyh, İttihat ve Terakki Cemiyeti muhteremesinin bu inkılâba büyük bir hizmeti olmuştur... Niyaziler, Enverler, Sabahaddinler, Eyüp Sabriler, Hasan Beyler bu zevatı muhteremenin emsali, zamanın Halid bin Velid'leridir. Allah bunlardan razı olsun...

Mason yuvasında hazırlanmış bir olayı ve aralarında masonlar da bulunan kahramanları övmekten kaçınmayan dervişin sadece Cemiyeti o anda yönlendiren kadroları hedef alması esin kaynağının başka yerde olduğu kanısı yaratıyor. Masonluğu bir parti olarak da özel şekilde yermediğine göre, hedef bunların kurduğu masonluk da değil, izledikleri politikaydı. Ve bu politika Derviş'inkinden çok daha kapsamlı bir şeydi, zira işe sadece din açısından bakılsa başta masonluk bütün din dışı davranan, İttihadı Anasırı destekleyen, İttihad ve Terakki ile Ahrar'ın da yerilmesi gerekirdi. Akla bu esin merkezinin İngilizler olabileceği geliyor. Bunun da kesin belgeleri yok, bazı işaretleri vardır.

İngiliz basınının anti-İttihatcı kampanyası 1909'un ilk aylarında da hiç yumuşamadan devam etmiştir. Aynı zamanda Mısırlı milliyetcilerle İttihatcılar arasında ilişkiler de devam etmiştir. *Le Temps*'ın 14 Mart 1909 sayısında şöyle bir haber var:

'Merkezi İstanbul'da bulunan Mısırlı milliyetciler bir toplantı yaptılar ve Mısır'da anayasanın ilânı lehinde aktif bir kampanya sürdürme kararı aldılar. Mısır halkını vergi ödememeye çağırıyorlar. Eğer anayasanın ilânı bir ay içinde gerçekleşmezse halk vergileri ödemeyecek.'

Olay doğru mu, İngiltere'yi huzursuz etmekten zevk alan Fransa'nın bir oyunu mu, İttihatcılarla bir ilişkisi var mı?.. Yanıtlayama-

dığımız sorular. Ancak o günlerde Mısır ve Londra'da içinde İngiliz parmağı bulunan bazı olayların tezgâhlandığı da bir gerçek. İstanbul'da, İngiliz çıkarlarının savunucusu olarak *Lewis G. Mizzi* adlı Yahudi tarafında çıkarılan *Levant Herald* gazetesi İttihat ve Terakki ve Türkler aleyhinde yoğun bir kampanya yürütmeye başlamıştı. Avukat olan Mizzi, İngiltere'ye, sonra Mısır'a sığınan *Abdülhamit'in İkinci Kâtibi İzzet Paşa*'nın vekaletini almış buradan çok büyük kârlar bekliyordu. Belki davalarında resmi destek sağlamak amacıyla şantaj yolunu tutuyordu.

Tanin'e göreyse *'cani' ve 'çıngıraklı yılan'* diye nitelediği Mizzi (ya da Miçi) açıkça *'mevkii fiile konmak istenen bir tertibin başlangıç hücumunu'* yapmaktaydı.[TN-2] Gazetenin yayınladığı belgelere göre, bu komploya İttihat ve Terakki aleyhtarı Rumca *Proodos* ve *Neologos* gazeteleriyle Londra'daki Yunan Konsolosu ve Arap İzzet de katılmaktaydı. Gazetenin 18 Mart sayısındaki suçlama gayet ağırdı:

'Miçe, İttihat ve Terakki Cemiyeti aleyhinde bulunanlar arasında bir ruhu habis gibi temayüz ediyor... Kime güveniyor? Kimlerle ortaktır? İttihat ve Terakki Cemayeti aleyhinde yazılan, muhtelif anasırı Osmaniyeyi birbirine düşürmeğe sevkeden o alçakça isnatlar yalnız Miçe'nin mahsulü melaneti midir? Yoksa işin içinde başka esrar var mıdır? Şimdilik bir şey söyleyemeyiz.'

Yukarda bahsettiğimiz, İngilizlere doğrudan çatmama politikasına sadık kalarak Tanin, her dilin ucuna gelen o sözcüğü kullanmıyor ve kullanmayacaktır.

Tanin'in Kahire Hususi Muhabiri de, bir yandan anti İttihatcıların Mısır'daki faaliyetlerinin arttığını belirtiyor[TN-3] diğer yandan da *Bedrettin Mümtaz* imzasıyla Mısır'dan aldığı 'Mısır'ın hâli ve istikba-

li' yazısında, ülkeyi Osmanlı'dan koparmağa çalışan gizli emellere çatıyor ve 'Mısır'ın Hilâfeti İslâmiye'ye ve Hükümeti Osmaniye'ye son derece bağlı olduğunu' vurguluyordu.(TN-4)

Bu arada Şûra'nın faaliyetleri daha da yoğunlaşıyordu. 18 Mart günü, evvelce 33 dereceye çıkarılmış olan 12 kişiye ek olarak *Rahmi, Hüseyin Cahit, Osman Talat* beylerle *Galip Paşa*'ya da bu derece verildi.

Bir yandan da İttihatcılarla muhalifleri arasındaki gerginlik giderek tırmanıyordu. 6 Nisan'da gazeteci muhalif *Ahmet Samim*'in İstanbul'da güpegündüz yol ortasında öldürülmesi heyecanların sokağa dökülmesi sonucunu yarattı. Mitingler, karşı eylemler, sert suçlamalar başıboş kalmış askerlerin *'Din isteriz, Şeriat isteriz'* feryatlarıyla meclisi basmalarına, bazı milletvekillerini dövüp öldürmelerine, *Tanin* ile *Şûrayı Ümmet*'i basıp yıkmalarına, ültimatom verip istemedikleri 5-6 milletvekilinin görevlerine son vermelerine, meclis reisini değiştirmelerine kadar vardı. İttihatcılar kaçar ya da saklanırken Ahrar'cılar bunun meclisin bağımsızlığına müthiş bir darbe olduğunu unutup, emirvakiyi topluma kabul ettirme yolunu seçtiler. Böylece kısmen kendi dışlarında gelişmiş de olsa, darbeden yararlanıp iktidarı ele geçirmenin yollarını aradılar. Kuşkusuz olaylarda baş rolü oynayan Volkan ve Vahdeti idi.

Bu olaylar olurken İngiliz basını, özellikle Times'ın tutumu, fiili düzenleyici olmasa da İngilizlerin bu anti İttihatcı eylemi ne derece arzulamış olduklarını ortaya koymaktadır. *Feroz Ahmet* ve *M. Kemal Öke* gibi araştırıcılar, İngiliz Dışişleri arşivlerinde 31 Mart olayına ait belgelerin azlığına dikkati çekmektedirler. Biz kendimiz de aynı yerdeki çalışmamızda bu eksikliği gördük. Burdan hareketle, *Doğan Avcıoğlu*'nun yaptığı gibi, 31 Martın tamamen bir İngiliz

komplosu olduğu ileri sürülebilirse de, kanımızca abartmalıdır. Buna karşılık Times'ın yayınlarını izleyerek ne derece destekleyici ve kışkırtıcı oldukları ortaya konabilir.

Olayın ertesi günü Times, bunu 'ordu eliyle yeni bir devrim' diye sunmuştur. İstanbul muhabirine göre gerici bir hareket değildi ve 'İttihat ve Terakki'nin sorumsuz diktatörlüğünün devamının devlet için tehlikeli olacağı ve hızlı bir batılılaşmaya karşı oldukları kanısına varınca harekete geçmişlerdi.'

Sir Lowther'in 31 Mart üzerine raporu da benzer bir yaklaşıma sahiptir. İttihat ve Terakki'lilerin gerçekleri 'yüzsüzce' çarpıtmaları karşısında elçi sükunetin sağlanmasına yardımcı olmakla kendini yükümlü saymış (anlaşılan İsmail Kemal'in isteğine uyarak) ve olayların gerçek yüzünü özetle anlatan bir genelge hazırlayarak 'uygun görüldüğü biçimde kullanılmak üzere' Osmanlı toprakları içindeki İngiliz konsolosluklarına yollamıştı. Ülkenin iç işlerine böylesine bulaşmak ve diplomasi kurallarını bu derece altüst eden bir adım atmak için 31 Martın başarısını daha doğrusu İttihatcıların uzaklaştırılmasını nasıl çılgınca istedikleri anlaşılır.*(AK-3/138)*

Volkan'ın 'İnkılâbı Şer'i' adını verdiği ayaklanmayı ilke olarak bütün islâmi hareketlere karşı olan Times ilk günlerdeki baş yazılarında umut verici bulmuş, yönlendiren ulemaya övgüler düzmüş, 'askersiz kalmış subaylarla' alay etmiş ve Hareket Ordusu girişimini, isiminden başlayarak blöf diye nitelemişti.*(TS-1)* Elçi Lowther de aynı inançtaydı. Üsküp konsolosundan aldığı 100 bin Arnavut'un Selânik üzerine yürümekte oldukları ve İttihatcıları dağıtacakları haberini Londra'ya aktarmakta acele ediyordu. İşin ilginci ikdam da bu ikisiyle aynı paraleldeydi.

Ama olayın birinci haftası dolmadan Hareket Ordusu İstanbul

kapılarına dayanınca Times 'hızlı yığınağıyla bir modern ordu yeteneği göstermesine' övgüler yağdırmış, İkdam ise bunu 'İstanbul'un ikinci fethi' diye alkışlamıştı.[TS-2;İK-3] *İsmail Kemal* sığındığı İngiliz elçiliğinin yardımıyla yurt dışına kaçıyor ve onu *Ali Kemal, Rıza Nur, Ahmet Cevdet, Mevlânzade Rıfat* vb'leri izliyordu.

Abdülhamit'in tahttan indirilmesi, yüzlerce insanın ölümüne ve yaralanmasına, parlamenter rejimin büyük bir yara almasına sebep olan olaylar, bir yandan da İttihatcılarda İngilizlere karşı duyulan hoşgörünün azalması sonucunu yarattı. İngiltere'deki Balkan Komitesinin 20 Nisan tarihli Times'da yayınlanan mektubunda bu sonuca varılmasında İngiliz basınının 'Türk meclisindeki hizipçi hareketleri kışkırtarak İngiliz menfaatlerine hizmet etme, ya da İngiltere'ye sempatiyi arttırma çabalarının rolü vurgulanmaktadır.

Alman elçisi raporunda, neredeyse Kâmil Paşa ile birlikte hükümeti İngilizlerin idareye kalkmış olmasından bahsediliyor.[AK-3/290] Ziya Şakir Mevlânzade ile İngiliz baştercümanı *Fritzmaurice*'in ilişkilerinin fazlasıyla yakın olduğuna dokunuyor.[AK-3/357] Bir Fransız yazar ise İngiliz Haberalma servisleri ve Fritzmaurice'in para desteğiyle işin yürütüldüğü iddiasında. Kuşkusuz ortaya belge koymadıkça para iddiası havada kalıyor, ancak Fitzmaurice'in hareketsiz olduğu düşünülemez. Esasen İngiliz elçisine en çok haber sağlayan kimselerden olduğuna göre bu doğaldı. Ve tabii, konuştuklarını İttihatcılar aleyhinde kışkırtmış olabileceği de daha sonraki olaylardaki davranışları dikkate alınırsa, tartışılamaz. İngiliz elçisinin 6 Haziran 1909'da Dışişleri bakanına gönderdiği raporda *'masonluk üzerinde soruşturma yapmanın tehlikelerinden'* bahsetmesi İngiliz ajanlarının nerelere kadar burunlarını sokmuş olduklarını gösterir. Bu kişi kuşkusuz Fitzmaurice'den başkası olamazdı.[FO-1]

31 Mart olayında anti-masonluk tezi zayıftır. Başka konular öylesine gündemi işgal ediyordu ki, dinsizlik genel suçlaması içinde masonluk eriyip gitti. Kanunu Esasi yerine Şeriatı koyma eğilimi herşeyi bastırmıştır. Bu sebeple daha sonraki mason polemiklerinin başlama işareti bile sayılamaz. Dolayısıyladır ki, ayaklanma bir kez bastırılıp İttihatcılar yeniden hükümete hakim olunca (1909 Mayıs başı) *Osmanlı Büyük Doğusu* işini ciddiyetle yeniden ele aldılar. Muhalefet ise bir uzun süre için ayakta duramayacak haldeydi, masonlukla uğraşacak hali ise hiç yoktu.

Vahdeti ve arkadaşlarının hedef aldıkları kişiler, Talat, Cavit, Cahit, vb... önce İstanbul'da saklandılar. Bir kısmı Rus elçiliğinin yardımıyla yurt dışına kaçtılar ve oradan Selânik'e geçip *Hareket Ordusu*'na katıldılar. Yine de masonların hepsinin ortadan yok olduğu söylenemez. *M. Arslan*'ın 17 Nisandaki cenaze töreninde ve arkasından tabutunun defnedileceği Beyrut'a götürülmek üzere gemiye yüklenmesi sırasında yapılan cesur konuşmalara bir çok mason da katılmıştır.*(AB-10)*

Ayaklanmanın bastırılmasından iki ay sonra *Osmanlı Büyük Doğusu*'nun kurulması da tamamlandı. Yabancı çevrelerin olaylar sonucu işin suya düşeceğini hesapladıklarını *Rivista Massonica*'nın 31 Mayıs 1909 sayısındaki haber doğruluyor:

'Madem ki *Büyük Üstad Ürfi Paşa* hiç ortalıkta görünmeden bir aydan beri kayıptır ve *Büyük Üstad Vekili Hamada Paşa*'nın görevi kabul etmediğini açıkladığını resmi kaynaklardan öğreniyoruz, o halde Osmanlı Büyük Doğusu sadece ismen vardır ve gerçekte yoktur. Osmanlı Büyük Doğusu'nun kuruluşuna katılmış olan üç Muh-

terem bu durum karşısında bir çare bulunması gerektiğini kabul etmişlerdir. Bu haberler, Osmanlı Büyük Doğusunun ilânı konusunda ihtiyatlı davranmayı öneren İtalyan Büyük Doğusu'nun tutumunu tamamıyla haklı çıkarmaktadır.'

Aynı sayfadaki, 31 Mart olayıyla ilgili yorum ve ona eklenen *Emanoel Karasso*'ya hitap eden mektup da bağımsız bir Osmanlı B. Doğusunun arzulanmadığını, devrime katkısı bulunmuş olan İtalyan obediyanslı localar ve üstatlarının bunun içinde eritilmesi olasılığının olumlu karşılanmadığını gösteriyor. Bu düşüncelerin Karasso tarafından da paylaşıldığını düşünmek yanlış olmaz. Yazı şöyle:

"Konunun yabancısı gazeteler geçen yıl boyunca ne demiş olurlarsa, bizim kardeşlerimiz, Selânik ve İstanbul'daki kardeşlerimizin Osmanlı İmparatorluğu'na anayasal özgürlüğü getiren barışçı devrimde ne önemli bir rol oynadıklarını bilmektedirler.

Bu biraderlerin eseri, bu son günlerde barışçı devrimin başardıklarını durdurmaya ve geri çevirmeye çalışan tutucu eylem karşısında devam etmeli ve daha etken bir şekilde kendisini kabul ettirmeliydi. Bir kaz daha, biraderlerimiz, kamu bilincinin yüceltilmesinin düzenleyicisi ve eylemcisi olduklarını göstermişler ve yeniden Boğaziçi kıyılarında muzaffer olmuşlardır.

Büyük Üstat, muhterem birader Emanoel Karasso'ya dergimiz sütunlarına aktarmaktan onur duyduğumuz aşağıdaki mektubu yollayarak, bütün İtalyan masonluğunun duygularının tercümanı olmuştur:

Roma, 1 Mayıs 1909
Saygıdeğer ve sevgili Birader E. Karasso 33.
İstanbul

Cereyan eden çeşitli olağanüstü olaylara ait gazetelere aktarılan haberler, Türk halkının, haklarının bilincine vararak, sonuçta kesin şekilde yüzyılların boyunduruğunu atarak özgürlüğe kavuştuğunu gösteriyor.

Bu olaylarda güçlü ve yüce çabanın, geçmiş yüzyıllardan kalmış şiddetli bir direnci yenmesini, böylece genç ulusu uygarlık tarihinde ve insanlığın ilerlemesinde lâyık olduğu yere oturtmasını, endişe ve hayranlıkla izledik.

Alınan büyük sonuç karşısında düşüncemiz, aydınlatıcı girişimi, ısrarlı, güçlü ve ani eylemi yapan, böylelikle esirlik ve barbarlığın altında ezilen bütün bir halka kaderin zaferlerini sağlayan size ve sevgili biraderlerimize yöneldi.

İsminizi tarihin en muhteşem olaylarından birine bağlayan bu olaylardan dolayı insan ve mason olarak görevimizi üstlenerek size daha sıkı kardeşlik bağlarıyla ve daha sıcak duygularla bağlandık.

Müthiş tehlikeden ve silahların tarrakasından çıkar çıkmaz, hakkın sakin ve sabırlı mantığından esinlenen politikanın ihtiyatlı sanatına dayanarak, büyük yapının temellerini pekiştirmenizi bekliyoruz.

Eminiz ki, birinciden hiç de daha az önemli olmayan bu ikinci dönemdeki mesainiz bizim kutsal sevgi ilkelerimizden esinlenecektir. Bu sevgi, çatışmaların ızdırap verici sonuçlarını sınırlayıp, geçmişin her üzücü anısını hemen unutturur ve uygar dünyanın güveni içinde hoşgörülü halkın yeni yaşamının güven ve bereket içinde geçmesini sağlar.

Biraderlerimizin her birine, dayanışma, sevgi ve cesaret verici sözü teker teker yöneltmek isterim. Tümü için bunu sizinle yapma-

yı ve duygularımızı onlara aktarmakta tercüman olmanızı istemekle yetinmek zorundayım. Şundan emin olabilirsiniz ki, her ne kadar uzakta isek de ruhlarımız sizinle beraberdir, sizinle endişelenerek, umutlanarak.

Büyük Üstat Ettore Ferrari 33.

Açıkçası İtalyanlar yeni kuruluşu kendi yapıları içinde oluşturmayı arzuluyorlardı. İttihatcılar ise bağımsızlıktan yanaydılar. Sûrayı Âlî olayının yeni değil, yarım yüzyıl önce gerçekleştirilmiş bir olayın canlandırılması olduğu tezini bu sırada ortaya atmaları da kuşkusuz raslantı değildir. *Apak* bunu şöyle anlatıyor:(AP-56)

25 Haziran 1909 tarihinde, yani ikinci kuruluştan sonra Prens Aziz Hasan Paşa Üstadın Reisliğinde yapılan bir yüksek Şura toplantısında hazır bulunan *Jozef Sakakini* birader şu beyanatını okumuştur:

Türkiye ile bağlısı memleketlere mahsus Süprem Konsey (Sûrayı Âlî) Fransa süprem konseyi azasından bir büyük müfettiş birader tarafından 1861 yılında teşkil edilmiştir. Bu süprem konseyin ilk Gran Komandörü merhum *Prens Halim Paşa,* bu toplantıda hazır bulunan Prens Aziz Hasan Paşa'nın amcasıdır. Resmi bültenler üzerinde yapılan tatkikattan elde edilen neticeye göre Goodal ve Findel biraderler dahi Türkiye Süprem Konseyini o zaman muntazam tanımışlardır. Hukuken Osmanlı İmparatorluğu arazisine şamil olan bu teşekkül, konstitüsyon hükümlerine tecavüz edilmeksizin yabancı mason obediyansları tarafından ihlal edilmeyecektir. Siyasi sebeplerle ve sukut eden rejimin ika ettiği manialarla muntazam çalışmamış olması ve böylece mevcudiyetini muhafaza edememesi 1907 tarihli Bürüksel Konferansını, Osmanlı İmparatorluğu arazisinin bir Süprem Konsey tesisinde serbest olduğu yolunda hata-

lı bir beyana düşürmüştür.'

Müteakiben Sakakini birader, Türkiye Süprem Konseyinin tekrar tesis ve teşkilinin muntazam olduğunu ve 1786 tarihli Gran konstitüsyon hükümlerine muvafık bulunduğunu teyit ettikten sonra, yabancı bir mason obediyansı tarafından Türk masonluğunun (Territorialité) hakkına tecavüz ihtimali taktirinde Süprem Konseyin eskiliğini iddia etmeğe hakkı olduğunu ve şimdiki Süprem Konsey azası bu hakkı müdafaaya salahiyettar bulunduklarını beyan ederek sözlerine nihayet vermiştir.

Sakakini biraderin beyanatını ihtiva eden bu tersimat Prens Aziz Hasan Paşa ve diğer vazifedarlarla birlikte bizzat Sakakini birader tarafından dahi imza edilmiştir. Bu suretle ikinci defa Türkiye Yüksek Şurası kurulduğu zaman Sakakini birader gibi masonik bilgisi bakımından ayaklı kütüphane diye şöhret kazanan en salahiyetli bir zat bu kuruluşu 1861'deki ilk tesisin devamı mahiyetinde telakki ve bunu resmen de ifade etmiştir. Bu toplantıdan 15 gün sonra *Büyük Maşrık*'ın kurulması için yapılacak içtimaa bütün masonları daveti muntazammın olarak neşredilen 9 Temmuz 1909 tarihli sirkülerde de yine aynı ifadeyle Türkiye Yüksek Şurasının kuruluş tarihi olarak 1861 yılı gösterilmiştir.'

1909'dan 1913'e kadar *Souverain Grand Commandeur= Amiri Hakimi Âzam* olarak Aziz Hasan, kaymakamı olarak da Maliye Nazırı *Mehmet Cavit* görev almıştır. 1913'te Aziz Hasan'ın İstanbul'dan ayrılması üzerine kendisine bir kaç ay *Sakakini* ve daha sonra İttihat ve Terakki Kâtibi Umumisi *Mithat Şükrü* vekâlet etmişler, Cavit Bey görevine devam etmiştir. 1915'ten 1926'ya kadar Amiri Hakimi Âzam *Dr. Mehmet Ali Baba*, kaymakamı ise *Fuat Hulusi (Demirelli)* dir.

Aziz Hasan, Sakakini ve Davit J. Kohen'in imzaladıkları 9 Temmuz tarihli sirkülerde '1786 esas kanunlarına tevfikan eski ve kabul edilmiş İskoç riti üzerine 1861 tarihinde muntazam bir şekilde kurulmuş ve 1869'da Amerika Birleşik Devletleri cenup jüridiksiyonunun merkezi Çarliston şehrindeki konfedere Yüksek Şûralar valide-si Ana Yüksek Şûra tarafından tanınmış bulunan, ancak o zamanların icabatından dolayı faaliyet gösteremediği için bu defa yeniden tesis edilen, bütün Osmanlı İmparatorluğu ülkesi Yüksek Şurasının, Osmanlı İmparatorluğunda Ritin yegane nazım kuvveti olmak salahiyetiyle bütün biraderleri 13 Temmuz 1909 salı günü Davit J. Kohen biraderin yazıhanesinde hazır bulunmağa davet ediyoruz' kaydı vardı.

Sirkülerin devamında 'müteveffa Nikola Forte biraderin hayatta iken teşkiline teşebbüs ettiği Büyük Maşrık'ın olbabdaki nizamlara aykırı olduğu oysa İstanbul'da nizami bir Maşrık'ın kurulması ile Ritin icabat ve kanunlarının uygulanmasının gerekli olması sebebiyle' Osmanlı Büyük Doğusu'nun kurulması ve yetkililerin seçilmesi için locaların ikişer temsilci göndermeleri isteniyordu.(AP-63)

13 Temmuz'da yapılan toplantıya Yüksek Şûra Reisi *Aziz Hasan'ın dışında İspanya obediyanslı Konstitüsyon locasından Osman Talat, İtalya obediyanslı localardan Makedonya Rizorta'dan Bohur Kamhi, İtalya Rizorta'dan Rafaello Ricci, Bizansiyo Rizorta'dan 6 kişi ve Fransız obediyansından Rönesans locasından Mişel Noradunkiyan, Davit J. Kohen, Yorgi Şassatis, Yorgi Slotis katıldılar.* Büyük Doğu'nun hemen kurulmasını onaylamakla birlikte ileride itirazlara sebep olmamak için daha geniş bir katılımla seçim yapılması için 1 Ağustos'ta tekrar toplanılması kararlaştırıldı. Bir yandan da Büyük Doğu'nun kurulması için usulen varlığı gereken yedi locanın kuruluş veya katılma işlemlerinin tamamlanmasına girişildi. Bu çabaları

da Apak şöyle anlatıyor:

'Daha 3 Mart 1909 tarihindeki ilk toplantı zamanında, Yüksek Şûraya bağlı dört loca kurulmuş bulunuyordu ki, bunlar *(Vatan, Muhibbanı Hürriyet, Vefa, Şafak)* mahfilleri idi. Biraz sonra Mısır obediyansına bağlı *(Resne)* locasının iltihakıyla bu sayı beşe çıktı. Arkasından Fransız Maşrık'ına tabi *Rönesans* locasından ayrılan bazı biraderler de *(İttihat ve Terakki Hakiki Muhipleri = Les vrais amis de l'Union et Progrés)* namı altında bir Türk locası kuruyorlar. *Nadra Moutran* birader de mensubu ve üstadı bulunduğu Mısır obediyansına bağlı *(Uhuvveti Osmaniye=La Fratemité Ottomani)* locasının Türkiye obediyansına iltihakkını temin ettiğinden, yedi remzi loca tamamlanmış oluyordu. Bu locaların 29 temsilcisinin katılmasıyla 1 Ağustos günü yapılan toplantıda, Apak'ın deyimiyle 'Türkiye dahilinde ilk üç remzi derecenin yegane nazım kudreti olarak (Maşrıkı Azamı Osmani) unvaniyle bir büyük Maşrık'ın, bir Gran Loj'un (Büyük loca) tesisine karar veriliyor.' Burada, Türkiye deyiminin kullanılmasındaki hataya dikkati çekmek istiyoruz. Bazı çeviriler ve özellikle Avrupalıların kullanımında Türkiye sözü geçmekte ise de kurulan kurumun Osmanlı sıfatını taşıdığı daima hatırda tutulmalıdır.

1.Ağustos toplantısında yapılan seçim sonucunda Osmanlı Büyük Doğusu Büyük Üstatlığına o sırada Meclisi Mebusan İkinci Reisi olan *Talat Bey,* muavinliğine *Miralay Galip* seçilmişlerdir. Diğer 20 göreve atananların listesi Apak'ta (s.69) görülebilir. Konumuz açısından bizi ilgilendiren bu seçimde oy kullananlar ve seçtikleri kişilerin milliyetleri daha doğrusu cemaatleridir.

Seçen 29 kişinin dağılımı: Türk 11, Yahudi 9, İtalyan 4, Mısır 3, Ermeni 1, Rum 1.

Seçilen 22 kişinin dağılımı: Türk 10, Yahudi 5, İtalyan 4, Ermeni 2, Mısır 1.

Seçenlerden 17'si yönetici kadrolarda yer almıştır. Oylamada bulunmadıkları halde seçilenler, *Talat, Galip, Rıza Tevfik, Sarım Kibar* ve *Diran Kelekyan*'dır.

Üstadı Âzam Talat Bey'in 'tahlif ve is'at' töreni 7.Eylül'de yapılmıştır. Yemin ederken 'Eski ve kabul edilmiş İskoç Ritinin nizamlarına ve esas kanunlarına riayet edeceğini ve ettireceğini, Büyük Maşrık'ın Türkiye'de (Kanımızca Osmanlı ülkesinde olmalıdır) yegane muntazam kuvvet olan Yüksek Şuranın himayesinde teşekkül eylediğini, Yüksek Şuramızla İskoç ittihadına dahil Yüksek Şuralar tarafından tanınmış olan mason teşkilatından başka kuvvetlerle münasebette bulunmayacağını, bu yeminin yalnız kendini değil, bilahare meşru bir şekilde halefi olarak yerine gelecekleri de aynı taahhüt altında bulunduracağını' söylemiştir.(AP-70)

Bu aynı celsede, ilk iş olarak, Adana olayları dolayısıyla *Vali Cemal (biraderin)* girişimiyle kurulmuş olan yardım heyetine ve inşası tasarlanan Yetimler Yurduna yardım edilmesi için derhal 250 altın lira toplandığı gibi, bu konuda diğer Türk yerli ve yabancı localara da başvurulması kararlaştırılmıştır: Yine aynı oturumda, Sakakini, Osmanlı Büyük Doğusu'nun en önemli yedi yabancı Büyük Doğu ya da Büyük Loca tarafından derhal onaylandığı müjdesini veriyor ve bu güvene şimdiye kadar kurulmuş olan Büyük Doğu'lardan hiç birinin mazhar olamadığını açıklıyor.

Formaliteleri tamamlamak için gereken, Yüksek Şura ile Büyük Doğu arasındaki ilişkileri ve karşılıklı yetkileri düzenleyen konkordato da 1.Kasım 1909 günü Âmiri Hakimi Âzam (Aziz Hasan) ve Üstadı Âzam (Talat) arasında imzalanmıştır.

1909 - 1912 arasında Büyük Doğu'nun Üstadı Âzam'lığını *Talat Bey,* sonra çekildiğinden yeni seçimle *Faik Süleyman Paşa* yapmıştır. Muavini, önce *Miralay Galip,* sonra *Emanoel Karasso'*dur. 1912-1915 arasında Üstadı Âzam *Mehmet Ali Baba, Muavin Mişel Noradungiyan'*dır. 1915-1918'de üstadı Âzam önce *Faik Süleyman Paşa* sonra *Mehmet Cavit;* Muavini ise, önce *Tevfik Hamdi,* sonra *Nail Reşit*'tir. 1918'de Üstadı Azamlığa *Rıza Tevfik*'in gelmesiyle İttihatcı dönemi kapanmıştır.

Osmanlı Büyük Doğusu'nun localarla ülkede yayılma sürecine bakarsak, yoğunluğun İstanbul'da olduğu görülür. 1909'da hemen sadece İstanbul'da kurulanlar ve Mısır'dan katılan iki loca vardır. İstanbul'da Fransızca ve İtalyanca konuşulan localar da kurulması, bütün masonları toplama arzusunun göstergesi sayılabilir. İstanbul'da 1910'da, 1911'de, 1916'da, 1918'de localar da kurulmuştur. 1910 yılında ağırlığın *Mısır, Suriye, Lübnan*'da olduğu görülür. *Yanya*'da da bir loca bu yıl kurulmuştur. Anadolu ise en son gelendir. *İzmit*'te (1912), *Sivas*'ta (1913), *Mamuretülaziz*'de (1914), *İzmir*'de (1918) birer loca vardır. Bunlar hakkında ayrıntılı bilgi K.Apak'ın kitabında bulunabilir.

AVRUPA'DAN MASON-SİYONİST KOMPLOSU SUÇLAMASI

Avrupalı masonlar, Osmanlı Büyük Doğusu'nun kuruluşuna, Devrim-' in mason damgalı oluşunasevindikleri kadar sevinemediler. Kendilerine bağlı locaları içinde eritmekle, yeni kurulmuş onların gelişmesini de engellemiş olmaktaydı. İtalyan *Rivista Massonica* 31.Ekim.1909 (no.14-16) hâlâ güçlüklerden bahsediyordu:

'İstanbul'dan gelen haberler, Osmanlı Büyük Doğusu'nun kesin olarak kurulduğunu bildiriyor. Anlaşıldığına göre bizim Bisanzio Ri-

sorta locamızın Osmanlılardan oluşan önemli bir kısmı yeni örgüte katılmıştır. Geri kalanların İtalyan Büyük Doğusu'na bağlılıkta devam edecekleri anlaşılıyor. İmparatorluğun çeşitli merkezlerinde kurulmuş olan diğer İtalyan locaları kararlarını saptamakta serbest bırakılmakla, eski bağlılıklarından vazgeçmeyeceklerini göstermişlerdir.

Osmanlı Büyük Doğusu'na gelince, diğer mason güçlerinin onayını almak zorundadır. Bu konuda bir başvuru ve resmi istek İtalyan Büyük Doğusu'na gelmemiştir. Geldiğinde İtalyan Büyük Doğusu Osmanlı Büyük Doğusu'nun düzenli ve mason yasalarına uygun kurulup kurulmadığını tetkik edecektir. Ve her hâlükarda, diğer mason güçler, özellikle Avrupalılardan gerekli onayı almadan kendi görüşünü açıklamayacaktır.'

Bu yazıdaki şüphe yaratma eğilimine rağmen kısa zamanda İtalya'dan Osmanlı Büyük Doğusu'na onay çıkmıştır. 15.12.1909 tarihli (no.17–18) *Rivista Massonica* şunları yazıyor:

'Son zamanlarda Türkiye Büyük Doğusu kurma yolunda İstanbul'daki oluşumlarla ilgili olarak İtalyan Büyük Doğusu onu tanımayı kararlaştırmıştır. Ancak, halen Türkiye'de çalışan İtalyan localarını devam ettirme hakkını, ya da ulusal Büyük Doğuya geçenlerin, ya da herhangi bir sebeple bozulan ya da kapananın yerine yenisini kurma hakkını elinde tutacaktır.'

Anlaşılıyor ki, İtalyanlar Selânik'te Devrim'e yataklık etmenin ödülü olarak kendi localarına destek beklerlerken aksine bunların Osmanlı Büyük Doğusu içinde eritilmesinden iyice rahatsız olmuşlardı. Eski localar devam edecekti ama artık yerli unsuru çekemeyeceklerini farketmişlerdi. Özellikle yönetici takımı.

Fransızlar da İtalyanlar kadar gayri memnundular:

'Fransız Büyük Doğusu isteksizliğini bir çok kez belirtmesine rağmen, Rönesans locasının bir çok üyesi, yeni masonik gücün kuruluşuna kişisel olarak iştirak ettiler. Genç Türklerin girişimine önayak olanlar arasında David J.Kohen ve Mişel Noradungiyan'ı öncelikle belirtmek gerekir.'*(DU-1/47)*

Bunlardan birincisinin Yüksek Şûra'nın katipliğine, ikincisinin obediyansın Hatip Muavinliğine getirilmeleri herhalde Fransız cephesini bölmekteki hizmetlerinin ödülüydü. Dumont şöyle devam ediyor:

'Osmanlı Maşrıkı Azamı'nın kuruluşu bir çok yabancı loca için kötü sonuçlar doğurmuştur. Kurbanlarından birisi (olan) *Renaissance* Locası (...) bütün Türk gençliğini Fransız Büyük Doğusu'nun bayrağı altında toplamayı umut ediyordu. Kısa bir zaman sonra, ulusal yeni aydın kitlesinin büsbütün başka bir yöne baktığını görmüştü. Yöneticilerin yeni üye almak için sarfettikleri bütün çabalara rağmen 1910'da yani yaşantısının ikinci yılında, ancak yirmiye yakın üye toplayabilmişti. Üç Fransız, bir Rum çoğunluğu, bir kaç Musevi ve Ermeni ve sadece bir Türk. Bu sonuncusu Türkiye'de sosyalist bir hareketi yaratacağı düşüncesine saplanmış, akli dengesi bozuk Dr.Hasan Rıza idi.

La Renaissance'ın gelişme çabalarını daha da çok engellemek amacı ile Osmanlı Maşrıkı Azam'ı 1909'da Fransızca çalışan bir loca kurmuştu. Görünüşe göre Les Vrais Amis du Progrès et de l'Union = Terakki ve İttihat'ın Hakiki Dostları adı verilen bu locanın Fransız Büyük Doğusu'na büyük zararları dokunmuştur. Yöneticilerinin bir çoğu, başta Üstadı Muhterem Mişel Nuradungiyan, aynı zamanda la Renaissance'in üyesi idiler. Bazı belirtiler, bu ikili oyun sayesinde bir çok biraderi Osmanlı locasına çekmeyi başardıklarını

göstermektedir.

Dumont, 1910 başında Renaissance'ın iç durumunun Ermeni ve Rum hizipleriniin oluşmasıyla büsbütün bozulduğunu, Ermenilerin Osmanlı Maşrıkı Âzâmına geçtiklerini, kalan Rumların locaya hakim olduğunu yazıyor. Bunlar Fransa'dan daha çok destek elde etmek için Fransız düşüncesini, kültürünü yayma önerisinde bulundular. Bir tür bilgi iletim merkezi rolü oynamak istiyorlardı. Tabii başarılı olmadı. Kapalı bir çevre içinde yaşamaya başladılar, böylece yavaş yavaş tabii bir ölümle yok oldu.

Selanik'teki Fransız Veritas locasının tepkisi de ilginçtir. David J.Kohen'in yerine Büyük Üstatlığa Üstadı Muhteremliğe gelen İzak Rabano de Botton Osmanlı Büyük Doğusu'na şiddetle karşıydı, Ekim 1910'da Paris'e gönderdiği bir mektupta şöyle yazıyor:

'Farmasonluğun şerefine en küçük bir saygısı olan basit bir çırak bile, Maşrıkı Azamı Osmani'nin ileri gelenleri kadar hafiflikle hareket etmez... Türkiye Maşrıkı Azamı'nın kuruluşu kuşkusuz zamansızdır. Yeni masonik gücün gelişmesine karşı gelmemin nedeni kendisine tabi olan locaların, üye almayı yönlendiren mason tüzük ve yönetmeliklerine hiç bir suretle uymayarak, başka amaçlarla çalışan partilerin emirlerine boyun eğerek, kayıtlar yapmalarıdır.'*(DU-1/82)*

İttihatcıların kendi obediyanslarını kurma hakkına sahip oldukları fikrine Veritas locası ancak 1910 senesi sonuna doğru yanaşmıştır. Genç masonluğun aleyhine şiddetli bir kampanya sürdürdükten sonra yenilgisini kabul etmiş ve 23.Kasım 1910'da yazdığı bir mektupla *Fransız Büyük Doğusu'ndan 'Türkiye Şûrayı Âlisi ile Maşrıkı Âzamı'nın masonik birer kuruluş olarak tanınması için elden gelen herşeyin yapılması' ricasında bulunmuştur.*

Fransız masonlarının Osmanlı masonluğuyla ilgisi çeşitli alanlarda görülmüştür. Katolik *La Croix* gazetisi 4.Haziran 1909 sayısında Türklere bir uyarı yazısı yayınlar: *'Dikkat ediniz bu Jöntürkler, din konusunda özgür düşünce sütünü Batı'da emmiş olan akılcılardır. Üstelik hepsi de farmasondur.'* İttihatcıları dinsiz ilan etmekte Katolikler yalnız değildiler. Abdülhamit'in desteğiyle uzun yıllar Paris'te Orien adlı gazeteyi çıkaran Rum Ortodoks Nikolaides de 1909'da Brüksel'de 'Une Année de Constitution: 11/24 Juillet 1909 = Anayasalı bir Yıl: '11/24 Temmuz 1909' adlı bir kitap yayınlamıştır. Ana teması, masonluğun Türkleri müslümanlıktan vazgeçirmek emeli güttüğü idi. Acacia derhal karşı saldırıya geçer: 'Bunların hepsi abartmadır, *masonluk Türk Devrimi'nde rol oynamadı, örneğin Ahmet Rıza mason değildir.'* [AC-7] İki yayın organı arasındaki *karşılıklı suçlamalar Croix'nın Acacia'yı (Yani farmasonları) Yahudilere satılmış olmakla suçlamasına kadar varır.* Bu vesile ile iki önemli nokta ortaya çıkar. Birincisi Fransızların Osmanlı masonluğunu fazla ciddiye almadığıdır; ikincisi ise, *Avrupa'da başlamış olan masonlukla Siyonizmi özdeşleştirme eğiliminin Jöntürklere de bulaştırılması keyfiyeti.*

Bu vesile ile İttihatcı hareketine Yahudi damgası vurmakta ilk adımın *Abdülhamit'in 2. kâtibi İzzet Paşa* tarafından atıldığını belirtmeliyiz. Esasında 'Arap İzzet' diye ünlü olan Paşa, ülkeden kaçtıktan sonra aleyhinde çok ağır şeyler yazılmış, karikatürler yapılmıştı. Onun adıyla birlikte Arap adı öylesine kötülendi ki, sonunda İstanbul'daki Arap gençleri gazetelere başvurup, kişi olarak kendisini aşağılayabileceklerini, ama Arap ismini kullanmamalarını istediler. Bu hakaretlerin kendisini hayli üzmüş olduğu anlaşılıyor.

24 Ekim'de İngiltere'de Fransız elçisi *Cambon* ile görüşmesi sırasında şunları söylemiştir:*'Selânik'te müslüman olmuş ve çok zen-*

gin bir Yahudi tüccar kendisi anayasayı ilân etti ve masrafını ödeyerek bütün şehre bir büyük ziyafet verdi. Aynı anda kentin bütün yönetimi prestijini kaybetti ve subaylarla memurlar yukardan hiç bir emir alamadıklarından Jöntürklerle yakınlaştılar.' Kendisi olayın sert şekilde bastırılmasını istemişti.[FD-2] Saray'da en gizli bilgileri bilen bir kişinin koskoca bir devrimi böylesine basit *'tek bir zengin dönme tüccara bağlaması'* olsa olsa aşağılamalara kızgınlığı ile açıklanabilir. Elçinin Paris'e rapor ettiği görüşme, Fransa'da esasen çok yoğun şekilde 1880'lerde başlamış olan, katoliklerin *'Fransa'yı yıkmayı planlayan Yahudi, Mason, Protestan komplosu'* fikrine aykırı düşmediğinden benimsenmiştir.[ÖK-1/31]

Bu oluşuma rağmen Fransız masonlarının Jöntürk Devrimi'ni iyice anlayabilmek için konferanslar düzenlemekten geri kalmadıklarını görüyoruz. O yıl Fransa'daki bütün locaların düzenledikleri toplantılarda ele alınan konular arasında yüzde üç oranında Türkiye konularına rastlanıyor: Jöntürkler, eski Türkler; Abdülhamit ve Türkiye'deki eski rejim; Masonik açıdan bugünkü Türkiye; Türkiye'deki sosyal değişme; İslamdaki modernleşmeye bir bakış (projeksiyonla); Türkiye'de ruhani iktidar ve cinsmani iktidar.

Bu dönemde İttihat ve Terakki, Avrupa hükümet ve toplumlarıyla iyi ilişkiler kurmak ve sorunları çözmek amacıyla Avrupa'ya bir dizi grup gezisi düzenlendi. İleri gelen politikacı, parlamenter, yüksek yönetici ve iş adamlarından oluşan, bazan 20 bazan da 200 kişilik gruplar ayrı ayrı zamanlarda Avrupa'ya gönderilmiştir. *Osmanlı Büyük Şurası* bu fırsatlardan yararlanarak heyetlerde temsilcilerini bulundurmuş ve tüccar tüccarla, politikacı politikacıyla konuşurken masonlar da masonlarla temasta bulunmuşlardır. Aslında hepsinin vermeye çalıştıkları *mesajlar aynıydı: Osmanlı toplumu dostluk ve yardım istiyor. Uygarlık yolundaki çabalarına destek veriniz.*

İlk olarak 1909 Temmuz'unun ilk günlerinde 17 milletvekilinden oluşan bir heyet, *Meclis 2. Başkanı Talat Bey*'in riyasetinde Fransa ve İngitere'yi ziyaret etmek üzere yola çıktı. 11 Temmuz'da *Paris*'e varıldı. Doğal olarak politik yanı ağır basan temaslar hakkında daha çok elimize politik bilgiler ulaşmıştır. Masonluk ve konumuzu ilgilendiren hususlardaki bulabildiğimiz bilgileri aktarıyoruz:*(MO-7)*

Paris'te *Dış İşleri Bakanı Pichon* tarafından ağırlanan ve *Doğu Dostları Cemiyeti* türü kurumlarla da temasa geçen heyetin masonlarla ilişkileri konusunda tek bir bilgi var:

'Fransa'ya gelen ve en az 15 mason ihtiva eden Türk Heyeti, aslında Büyük Doğu'nun misafiriydi. La Sincerité de Reims locası delegesi Lenoir K. Osmanlıları ülkelerinde cumhuriyeti kurmaya teşvik ederek peşinden sulhçu bir orduya sahip Avrupa Birleşik Devletleri'nin kurulmasını önermişti. Paris'te *Ataşe Militer olan Fethi Bey* bu öneriyi hemen kabul ederek Volter locasında *'Türkiye'de Farmasonluk Fransa'da oynamış olduğu rolü oynayacaktır' demiştir.' (Mİ-1/14)*

Kilise yanlısı ve mason düşmanı bir yayın organında olaydan üç yıl sonra yayınlanmış olduğu için bu haberin ne kadar abartma içirdiğini bilemiyoruz. Ama en azından Fransız masonlarıyla doğrudan diyalog kurma çabası bulunduğu ve bir ölçüde başarıya ulaştığı anlaşılıyor.

Osmanlı masonları bu çabalarında diplomatik bir görevi de üstlenmişlerdi. O dönemde Avrupa'nın önde gelen devletleri iki gruba ayrılmıştı: Üçlü İttifak (Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya), Üçlü İtilaf (İngiltere, Fransa, Rusya). 1870 Prusya-Fransa Savaşı'ndan beri Avrupa bir genel savaş korkusu içinde yaşıyordu ve

1910'lu yıllara girilirken bu kutuplaşma daha da keskinleşmişti. Tabii iki grup da yandaşlar arıyordu ve Osmanlı Devleti hilafeti elinde bulundurmakla müslümanlar üzerindeki etkisi sebebiyle ikisinin de rakibine kaybetmek istemediği bir güçtü.

İttihatcıların toplu gezileri ayrım yapmadan herkesle dost olduklarını vurgulamak ve ülkeyi kalkındırmak için yardım sağlamak amacını güdüyordu. Bu sırada, heyet içindeki masonların da, ziyaret ettikleri ülkelerin masonlarıyla ilişki kurdukları ve mason kardeşliği dayanışmasını ülke yararına kullanmağa çalıştıkları görülüyordu. Örneğin Budapeşte'ye 1909 Ekim'inde ziyaret eden 230 kişilik gruptaki masonlarla ilgilenmek üzere Macar Comenius locası görevlendirilmişti. 22 Ekim günü yapılan karşılıklı konuşmalarda masonluğun anayasal düzenin kazanılmasındaki rolü anlatılmış, Makedonya Rizorta'dan Kazım Namık, Meşrutiyet locasından Rıza Tevfik, Selânik'ten Sam Levi konuşmuşlardı. Böylece Osmanlı Büyük Doğusu dünyaya açılmanın yolunu aramaktaydı.[Mİ-2]

MISIR YÜZÜNDEN OSMANLI ŞURASI'NA İNGİLİZ TEPKİSİ

İngilizlerin Osmanlı Yüksek Şurası ve Büyük Doğusu'na yaklaşımı herkesten katı olmuştur. İngiltere'de *İskoçya Büyük Locası* ilk ağızda Osmanlı Şurası'nın kuruluşunu tanımamakta gayet kararlı davranmıştır.[AP-52;DU-82;LO] Hatta 1909 yılının kesin bilmediğimiz bir ayında, *Türkiye locası* kurulmasına izin de vermiştir. 'Üyeleri kozmopolit, İngilizler, Türkler, hıristiyan ve Arap Suriyeliler, Yunanlılar, Ermeniler ve Yahudiler.'[ZA-147] Öyle anlaşılıyor ki, Osmanlı Yüksek Şurası ve Büyük Doğusu'nun İngiliz masonluğu tarafından da onaylanmış olduğu propağandası yapmasına karşı bunun doğru olmadığını anlatmak için böyle bir önlem alınmıştı.

İngilizler sadece pasif girişimde bulunmakla yetinmediler. Osmanlı Şurasının kurulmasına katkıları sebebiyle, o zamana kadar Mısır, Belçika ve İngiliz masonluğunda iyi bir mevki yapmış olan Sakakini'nin İngiliz masonluğu ile bağı kesildi.[AP-52] İngiliz çevrelerinin Sakakini hakkındaki yargısı hayli ağırdı:

'(Meşrutiyetten sonra varlıkları yok edilemez maceraseverler Türk masonluğunu sömürmeğe geldiler. Mısır'ın ileri gelenlerinden Ürfi Paşa'(dan sonra)... dan sonra sahnede görünen bir diğer macerasever daha da büyük dikkate layıktır. Bu İskenderiye'de oturan, Fransız koruması altında kökeni şüpheli, büyük bir olasılıkla Suriyeli Yahudi olan Yusuf Sakakini Efendi'dir. O zamanki Hidiv'e (Abbas Hilmi) casusluk ederek, Prusyalı-Türk ahlâkına sahip olan ve İngiliz ve Alman ordularında subaylık yapan Mısırlı Prens Aziz Paşa Hasan'a ve diğer ileri gelenlere çeşitli esrarengiz hizmetleri vermek için farmasonluğu doğunun değişik yerlerinde sömürerek yaşamış biriydi. O da İstanbul'a geldi ve Aziz Hasan'ı ve kendisini reklam etme fırsatını kaçırmadan hizmetlerini Selânik localarına arzetti...

Bu arada Türkiye Büyük Doğusu'nun Mısır milliyetcilerinin aşırı ucuyla ilişkide olduğu haberi geldi. 1909'un hemen başında, daha sonra İstanbul'un ünlü polis müdürü olan *Azmi Bey*, Selânik farmasonlarıyla bazı Mısır farmasonları arasında iyi ilişkiler kurmak iddiasıyla Mısır'ı ziyaret etti. Söylendiğine göre hükümetine Mısır'da 'Türk mason locaları' adı verilecek İttihat ve Terakki şubeleri kurmanın gerekliliği hakkında bir rapor vermiş ve küçümsenmeyecek Türk yanlısı entrikalara girişmişti. Belki de Sakakini'nin Türkiye'yi ziyareti Azmi'nin görevinin bir sonucuydu.'[İA]

İngilizlerin, kendilerine hizmet ettiği sürece saygıdeğer buldukla-

rı kimseleri, başkalarına yardımcı olunca yermeleri doğaldı. Özellikle ki bu pasajı aldığımız rapor, Birinci Dünya Savaşı sırasında propagandada kullanılmak üzere hazırlanmıştır. Buna karşılık olayın bir de ilkesel düzeyde değerlendirilmesi vardır. *Z.H.Velibeşe*'nin belirttiği gibi İngilizler 'Anglo-Amerikan alemince tanınmamış localardaki doğmaları' masonluk dışı bir olay sayıyorlardı. Ayrıca, Yüksek Şura ile Büyük Doğu arasındaki ilişkileri ve karşılıklı yetkileri düzenleyen konkordatonun o zaman yayınlanmaması ve Şûra'nın Maşrık'tan bağımsız değil iken bağımsızmış gibi gösterildiği gerekçesi de İngiliz davranışına dayanak sayılmıştır.(*VE-49*) Buna karşılık Belçika Fransa ve diğerleri İttihatcıların tutumunu geçerli saymışlardır. Temelde İttihatcıları mason saymayan İngilizlerin onları müslüman kütleler nezdinde aşağılamak istediklerinde 'mason oldukları' tezini kullanmalarındaki çelişkiye daha sonra temas etmek koşuluyla şimdi, Osmanlı parlamento heyetinin İngiltere ziyareti sırasındaki bazı olaylara temas etmeğe çalışacağız.

İngiliz Arap Bürosu raporu o günleri şöyle tasvir ediyor:

'Farmasonluğun böyle siyasal ve özel amaçlar için kötüye kullanılmasının (metinde 'prostitution = fahişelik' deyimi kullanılmıştır) İngiltere'de öğrenileceğinin farkına varmadan, Türkiye Büyük Doğusu İngiliz farmasonlarıyla bir yakınlaşmayı sağlamak için sayısız çabalarda bulunmuştur. Talihsiz geçmişine rağmen Karasso Efendi 1909'da Londra'yı ziyaret eden Osmanlı Parlamento Heyetine refakat için seçilmişti. Çünkü, Arabistan'ın derinliklerinden gelen bir delegenin deyimiyle 'kendisi Selânik'teki mason locasının başıydı ve Talat, İngiltere'deki bütün önemli farmasonlar kendisini saygıyla karşılayacakları için Londra'ya gitmesi gerektiğini' söylemişti.

Bu çabaların başarısızlığı Türkiye Büyük Doğusu üyeleri arasın-

da aşırı rahatsızlık yarattı.'[İA]

Bahsi geçen ziyaret, İttihatcı heyetinin Paris'ten sonra Londra'ya geçişidir. 19 Temmuz'da vardılar. *Dışişleri bakanı Grey* tarafından kabul edildiler. Masonlarla bir ilişkileri olduğunu gösteren her hangi bir kanıt yok. Aksine yukarda İngiliz Arap Bürosu'nun raporundan aktardığımız gibi *İngilizlere göre, Karasso Efendi, İngiliz masonları kendisini saygı ile karşılayacakları düşüncesiyle heyete alınmıştı.* Bunun dışında bir şey söylenmediğine ve İngiliz masonluğunun Osmanlı Büyük Doğusu'nu kabulü red ettiğine göre, Londra'da görüşme denemeleri olduysa bile sonuçsuz kalmıştır.

Buna karşılık *'Constantinople'* Ajansının aksettirdiğine göre, 25 Temmuz'da Londra'da, İngiltere'nin ünlü sermayedarlarından ve *İngiliz Siyonistleri Birliği Şeref Başkanı Sir Francis Montefiore*, heyete bir yemek verdi. Bunda Yahudilerin Osmanlı topraklarına göçü gündeme getirildi. *Jewish Chronicle'in yayın müdürü Türkiye'ye gelecek Yahudilerin rejime sadık kalacaklarını ve Türk vatandaşlığını kabul edeceklerini belirtti ve Siyonistlerin ayrılıkçı emeller taşıdıkları iddiasını yalanladı.*Burada dikkati çeken, İngilizlerin İttihatcı heyetini masonlarıyla değil, kendilerine bağlı Yahudi örgütleri temsilcileriyle bir araya getirmeleridir. Almanya kökenli ve kültürlü olan Herzl'in Siyonist hareketinin Alman çıkarlarına çalışan bir mekanizma haline geldiği inancı İngiliz diplomasisine yer etmişti.[ÖK-1/142] Nitekim Londra'nın *Standard* gazetesi hemen 'Genç Türkler bundan önce sultan Abdülhamit'in Yahudilerden esirgediği bir izni vermek ve onlara iyi kabul göstermek arzusundadırlar' diye yazarak, Fransa'da başlayan İttihatcılığı Siyonizm'le özdeşleştirme kampanyasına katılmış oldu. Ebüzziya bunu asılsız diye red ettiyse de, etkisini silmiş olabildiğini söylemek güçtür.[TF-2]

Heyet İngiltere'de iken iki ilginç gelişme oldu. Birincisi, Dahiliye Nazırı, eski sadrazam *Ferit Paşa*'nın istifasıyla Talat Bey'in yerine atanması ve bunun kendisine telgrafla tebliğ edilmesidir. Bu atama, hükümetin daha da fazla İttihat ve Terakki'nin kontroluna girmesi anlamını taşıyordu ve kuşkusuz İngilizlere, Talat'la daha yetkili olarak görüşülebileceğini hatırlatıyordu.

İkinci gelişme, İttihatcı heyeti Meşrutiyetin ilanının birinci yıldönümünü Londra'da kutlarken, Mısır'la ilgili bazı oluşumların belirmesidir.

İngilizlerin İttihatcılara karşıtlığı sadece masonlukla sınırlı olsaydı belki ilkelere bağlılık görüşü ağırlık kazanabilirdi. Oysa 1909 yılının ikinci yarısı, *Mısır'ın İngiliz destekli basınından* Osmanlı Devleti ve özellikle İttihatcılara karşı yoğun saldırılarla doludur. *Yemen*'de ayaklanmış olan *İmam Yahya*'ya tam destek veriliyor, Osmanlı yönetimi yeriliyordu.(FD-3) *Al Moayyad*'ın sahibi *Ali Yusuf* Abdülhamit'i tahttan indiren fetvayı yermekle başlıyor – Oysa kendisi Abdülhamit rejiminden kaçarak Mısır'a sığınmıştı –, halifenin yetkilerinin meclisce sınırlandırılmasını yeriyor *'Herhalde yarın da meşruti sultanın halife ünvanını red edeceklerdir'* diyordu.(FD-4) Yine Moayyad'da *Al Moghrabi* imzasıyla Osmanlı kontrolunda bir islam birliği öneriliyordu. Ancak bu, *siyasi bir yanı olmayan 'Yahudiler, Katolikler ve Masonlarınki gibi bir sosyal ve moral birlik'* olacaktı. Aynı yazı Aden'deki şeyhlerin bir Arap konfederasyonu kurmak ve aralarından bir de halife seçmek kararı aldıklarını duyuruyordu.(MY-1) Anayasadaki devletin resmi dilinin Türkçe olduğu kaydının uygulanması Al Moayyad ve Al Ahram gazetelerinde *'İttihatcıların Kur'an diline saldırmaları'* şeklinde değerlendiriliyordu. Bu insafsız davranışı yerdiği için de Mısırlı milliyetcilerin sözcüsü Leva'nın davranışı *'panislamın en kararlı savunucularının milliyetciler olduğu anlaşılıyor'*

diye sunulmaktaydı.(FD-5)

Bu dönem Mısırlı milliyetcilerin faaliyetlerini çok artırdıkları ve İttihatcılardan büyük şeyler umut ettikleri dönemdi. Bu yüzden Bâbıâli de, İttihatcıların sözcüleri de çelişkiler arasında bocalamak durumunda kalıyorlardı. Anayasanın birinci ilân yıldönümündeki törenlere katılmak üzere, Hidiv'le aynı zamanda Mısır milliyetcilerinden bir heyet, reisleri *Muhammed Ferit*'in başkanlığında İstanbul'a geldiler. Meclis Başkanı *Ahmet Rıza*'yı, sadrazamı, şeyhülislamı, harbiye nazırı *Mahmut Şevket Paşa*'yı ziyaret edip, *'Mısır'ın anavatanla ilişkilerini'* konuştular. Hatta meclisi yeniden faaliyete geçen *İran*'ın elçisini de ziyaret ettiler. *Muhammed Ferit, Mısır'ın mutlaka yakında anayasaya kavuşacağını, Mısır'ın Osmanlı Devletine ödediği yıllık ödeneğin, donanma ve ordunun güçlendirilmesi için üç misline çıkarılmasından yana olduklarını açıkladı.*(MO-8)

Bu arada, belki abartmalıydı ama, Mısır'da Osmanlı anayasasını kutlama törenlerine 40 bin kişinin katıldığı şeklindeki haberlerin İngilizleri rahatsız etmemesi olanaksızdı.(MO-9)

Hidiv'le Mısırlı milliyetçiler İstanbul'da bir araya gelmediler ama, Muhammed Ferit ona, bir telgraf yolladı: *'Alteslerinin de katıldığı anayasa (Meşrutiyet) bayramında bulunduktan sonra, Mısır Milliyetçi Parti heyeti sizden, bütün uluslardan aşağı kalmaması için Mısır'a anayasasını kazandırmanızı istemeyi görev sayar.'* (MO-10)

Bu oluşumlar, dışişleri bakanı *Grey*'in meşrutiyet'in daha birinci haftasındaki *'ya Mısır ve Hint'te de anayasa istemi başlarsa halimiz ne olur?'* yolundaki uyarısı ve korkusunun gerçekleştiğini kanıtlıyordu. Ayrıca bu sırada İranlı meşrutiyetcilerin İstanbul'da açık faaliyet göstermeleri, *Dağistan*'dan gelen bir şahsın *Şeyh Şamil*'in tarihi kılıcını sultana sunması, Panislam'dan korkanları rahatsız etmeye-

cek gibi değildi. Bu eylemlerde İttihatcıların ne derece parmağı olduğunu tam olarak bilmiyoruz, ama Abdülhamit döneminde rastlanmayan şeyler İstanbul'da görülünce bunlardan İttihatcıları sorumlu tutmak doğaldı.

Cenevre'de toplanan Genç Mısırlılar kongresi, Mısır'ın hakimi sıfatıyla Osmanlı Devleti'ni tanıdıklarını, işgalci İngilizlerin çekilmesi gerektiğini açıklayınca hava büsbütün gerginleşti. Hükümet asla bir anti-İngiliz tutum içine girmemekte kararlı olduğunu, sadrazam *Hüseyin Hilmi*'nin *Temps* gazetesine verdiği bir demeçle açıkladı. Hattâ, muhabirin bazı sözleri yanlış anlaşılabilecek şekilde aktarması üzerine *Osmanlı Telgraf Ajansı* aracılığıyla bir de düzeltme yaptı:*(MO-11)*

'Bana Mısırlı milliyetcileri destekliyor musunuz, temasınız var mı, diye sordu. Hayır ilgimiz yok, dedim. Hidiv'le bu konuyu konuştunuz mu sorusuna da hayır, dedim. Mısır'ın İngilizler tarafından işgali konusundaki görüşlerimi de 'Bu zamanı gelince Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında halledilir, şu anda Mısır'daki durum bize hiç endişe vermiyor; Mısır milliyetcileriyle görüştüğümde de ihtiyat ve itidal tavsiye ettim şeklinde belirttim.'

İttihatcıların Mısırlı milliyetcilerden bu kadar koparak, Abdülhamit'in bile gerisine düşmeleri mümkün değildi. Eylemlere katılmasalar bile onları tanımıyor gibi görünemezler. Hüseyin Cahit, Tanin'de hiç anti-İngiliz görünmemeye çalışmakla birlikte 'bu demece karşıyız' demekle apayrı bir politika izlediklerini ortaya koydu.*(TN-5)* Bu, Mısır milliyetcileriyle ilişkinin itirafı demekti. Yine H.Cahit, 'Mısır'ın Arapça gazetelerinin' Osmanlı aleyhtarı kampanyasından şikayetciydi. Osmanlılıkla islamlığı ayrı şeylermiş gibi sunmalarına - aslında Arap hilafeti tezine - teessüflerini belirtiyordu.*(TN-6)*

III. BÖLÜM

SİYASİ POLEMİK KONUSU OLMASI

KOMPLO TEZİNİN CEMİYETİN İÇİNDE TARTIŞILMASI

Masonluğa karşı ilk sistemli ve Siyonistlikle bağdaştırılmış tepki *İttihat ve Terakki'nin 1909 Kongresinde* ortaya atılmıştır. Aslında biribirinden ayrı iki önergenin sunulmuş olduğu anlaşılıyor.

Birincisi, 1909 Eylül sonu ve Ekim ayında Selânik'te toplanan *Mustafa Kemal*'in önerileridir. Bunda, *Cemiyet'in yasal -açık- bir siyasi parti haline gelmesi, masonlukla ilişkisinin kesilmesi, askerlerin tamamen siyasetten çekilmesi* bahis konusuydu. O döneme ait bütün eserler bu önerilerden bahseder ama ayrıntı vermezler.(BY-63;AY-2/1-146) Üç yıl sonra yazdığı bir mektupta Mustafa Kemal, bu önerileri sebebiyle 'mürteci' ilân edildiğini ve idamına karar verildiğini yazmıştır.(EN-599) Gerçekten, Cemiyet içindeki zaten pek yüksek olmayan prestijinin bu kongreden sonra tamamen kaybolduğu, yönetici çarkının dışına itildiği farkedilir. Kanımızca bu itilmede, yeni düzende mason localarına bir işlev kabul etmemesinden çok, askerlerin siyaset dışı kalmasındaki ısrarı rol oynamıştır. Kendisi bu önerisini uygulamıştır.

İkincisi, *Cumhuriyet dönemi Bahriye Nazırlarından İhsan Bey*'in anılarına göre, *Miralay Sadık*'ın 'Siyonistlik ve Masonluk' konulu layihasıdır. Bu anıları görmedik, aktaranlardan aktarıyoruz:(Aİ-144-157)

"Sadık Beyin evinde toplanan mühim şahsiyetler kendisiyle samimi surette hasbıhal etmektedirler. Miralay Sadık Bey, İttihat ve Terakki Kongresine *"Siyonistlik ve Farmasonluk"* aleyhine bir lâyiha göndermiştir. Bunda, İttihat ve Terakkinin inkılâbımızın maksat ve gayesine aykırı bir cereyana kapılmakta olduğunu, belki de bilmeyerek ve istemiyerek Talât ve Cavit, Cahit ve Ahmet Rıza beyler vesa-

ire vasıtasiyle; Farmason teşkilâtına ve ayni zamanda Siyonistlere âlet mevkiine getirilmek istendiğini iddia ediyor ve bunların cemiyetten koğulmalarını istiyordu.

Sadık Bey bu lâyihada diyor ki:

"Yahudi ırka, diğer milletlerin mukaddesata olan rabıtalarını kırmak ve onların dini ve milli vicdanlarını karartarak aralarındaki tesanüt, muavenet ve kardeşlik duygularını köreltmek, buna mukabil nifak, tefrika ve hodgâmlık tohumları saçarak Yahudi olmayanları zaafa düşürmek hususunda tarihin tanıdığı bir ırktır. Vaktiyle, bidayeti islâmda zamanı saadette Medine ve civarındaki Yahudiler bütün Arapları müslüman dini aleyhine tahrik etmişlerdir. Bu millet, aynı zamanda yalandan müslüman olarak, islâm arasına girmişler ihtidalarını hakikat ve kendilerini de samimi birer mümin göstererek rüesa ve ümerayı islâmı birbiri aleyhine düşürmeğe çalışmışlardır."

"Bugün bu Yahudilik bütün dünya iktisadiyatına hakimdir. Dünyada mevcut ve (müdahhar) ne kadar altın varsa hepsi ellerindedir. Büyük sanayi, dünya ticareti onlardadır. Avrupada, İngilterede, Amerikada hulâsa dünyanın her yerinde amele ve işçi âlemine sanat ve ticaret dünyasına Yahudiler hâkimdir.

Yahudilerin hakikatte milliyetçi görünüşte beynelmilelci teşkilâtları vardır. Bu teşkilât sayesinde bilhassa menfaat ve ikbal cazibesine çekerek dünya matbuatına nafiz olmuşlardır. Bu suretle cihan efkârı umumiyesini istedikleri istikamete sevk ederler.

Denebilir ki bugün dünyaya hükmeden bir Yahudi saltanatı maneviyesi vardır. Büyük dünya devletleri, İngiltere, Almanya, Amerika vesaire bugün az çok Yahudi saltanat ve nüfuzu altındadır..."

"Bu gün Avrupada feylesof, edip mütefekkir geçinen nice kuvvetli

kalemler ve meşahid iradelerini bu hain teşkilâtın ilhamına bağlamışlar, saffeti ahkâmiyeyi bozmak, fertleri zevk, işret, kumar ve sefahete sevk etmek için neler yazmıyorlar? Onlar üniversiteleri de işgal etmişlerdir. Bir fikri kabul veya reddetmek için faideli veya muzır olduğunu anlamaktan ziyade yeni veyahut eski bulunduğuna dikkat eden iğfale müstait olan gençliğe güya ilim ve nazariye namına insanları mukkadesata bağlılıktan ayıran, dinsizliğe, milliyetsizliğe, hodgâmlığa sukutu ahlâka sevk eden ne zehirli nazariyeler ortaya atıyorlar!..

Biz ihtilâl ve inkılâp yaptık. Ümmeti ve milleti büsbütün sukutu ahlâka sevk etmek için değil. Biz Sultan Hamid'i hallettik, bunun yerine bir kaç türedinin sivrilmesi, halkın yeni baştan bu sivrilen türedilere esir olması için değil... Bugün Siyonistler nazarında Osmanlı Devleti, o devletin tam olarak çökmesi, hiç değilse Kudusün ve Filistinin bizden koparılması matmaı nazar olmuştur. Orada bir Yahudi devleti kurmak istiyorlar ve Kudusün kendilerine, arzımevcut olduğuna inanıyorlar."

Sadık Seye hitaben:

– Fakat beyfendi nasıl olur da devletin milletin aleyhinde olan böyle hain bir teşekküle âlet olabilir? O, belki inkılâptan evvel Selânikte Mason locasına girmiştir. Devir sabık malûm. Dört kişinin bir arada birkaç defa bulunması ve görüşmesi tehlikeli. Memleket hafiyelerle dolu. Bundan başka Pariste çalışan harici merkezi umumi ile temas ve muhabere lâzım. *Talât Bey İttihat ve Terakki'nin selâmet ve muvaffakiyeti için Mason Localarından, Masonluğun beynelmilel nüfusundan istifade etmeyi düşünmüş ve o düşünce ile oraya intisap etmiş olabilir,* demiştim.

Sadık Bey cevaben:

-Şüphesiz, Talât hattâ Ahmet Rıza ve Hüseyin Cahit Beyler bilerek, duyarak Siyonistler elinde oyuncak, Osmanlılık için nuzır böyle hain bir teşekküle âlet olmak istemezler. Fakat onlar Siyonistlerin elinde vasıta olmuş dünya matbuatının ve bu locaların ifsad ettiği hava içinde bütün dini, hatta milli ve şahsî hüviyetlerini kaybetmiş bulurlar. Onlar, Siyonist ve Mason nüfuzundaki üniversitelerin ilmî nazariye diye tedvin edip bu münevver zümreye aşıladıkları gûya yeni ve yüksek (!) fikirlerle o hale gelmişlerdi ki bugün ancak kendilerinin terbiyei fikriyeleri yüksek, düşünüşleri yüksek, ruhları hür, vicdanları hür olgun insanlar olduklarına inanırlar. Onların nazarlarında bizler ve bizim gibi düşünen, hayata, kâinata bizim gözlerimizle bakanlar kör bir insiyak ruhu ile maziye merbut, düşünüş ve düşüncesi mahdut, geri ve sabit fikirli basit ve zavallı kimseleriz.

Onlar vatan millet ve devlet meselelerinde bizim fikir ve mütalealarımızda, görüşlerimizde bir hakikat olabileceğine asla ihtimal vermezler, yalnız kendilerince sabit ve değişmez bir kanaatle biz zavallıları (!) da kendi yüksek seviyelerine sürüklemek isterler.

Kuvvetin İttihad ve Terakkiye geçtiğini gören mevki menfaat ve şöhret harisleri şimdiden İttihad ve Terakki klüplerini doldurmuşlardır. *Yarın onlar Masonluğun beynelmilel olan yardımcı nüfuzundan kendilerine arzu ettikleri sahada bir istifade temin etmek veya şöhret kazanmak hırsı ile bu localara girecekler, o kanal ile Meclisi Millîde meb'us sıralarını, Nazırlık sandalyalarını, Mahkemei Temyiz ve Şûrayı Devlet Reisliği makamlarını işgal edecekler. Evet; İttihat ve Terakki'yi Mason localarının üstadları, Meşrikiâzamları Talât Beyler ve hempaları ellerinde bırakırsak millet namına kanun tanzim edecek, devlet sefinesine rota verecek, zahirde hâkimiyeti milliyenin tecel-*

ligâhı sayılan Meclis bu localar yârânile dolacak, Nezaret mevkileri, devletin sair yüksek idare makamları onların ellerine geçecek bizler de ihtilâl yaptık, inkılâp yaptık, milleti yükseltecek, devleti vatanı kurtaracağız diye bu faciaya karşı gafil bir seyirci kalacağız." dedi.

Kongrede Sadık Beyin lâyihası okunmamıştı. Ben, *Doktor Nazım, Ömer Naci* Beylerden bu lâhiya hakkında malûmat ve tafsilât istedim ve lâyihanın kongre heyeti umumiyesinde tetkik olunmasını talep ettim. Vatanın her yerinden gelen, inkilâptan sonra cemiyete girmiş âzalar arasında bu lâyihanın mevzuubahis olması o zaman muvafık görülmemişti.

İttihad ve Terakki'ye inkılâptan evvel girmiş, İttihad ve Terakki komitesi mensupları ile merkezi umumî âzaları arasında hususî bir iki içtimada bu lâyiha üzerinde görüşüldü. Münakaşaya dahil murahhaslar ve merkezi umumî âzaları arasında Farmason olduklarından şüphe edilen birkaç kişi bulunuyordu. Bu yüzden münakaşa bazan pek hararetli bir manzara almakta idi.

Kongre âzaları hattâ Mason olduklarından şüphe edilenler de dahil oldukları halde şöyle diyorlardı:

"Biz ihtilâli memleketin muhakkak felâketinden derin bir ızdırap duymakla, mahzâ akıl ve müslümanlık esaslarından kuvvet ve ilham alarak yaptık. Akıl ve İslâmiyet bize; (Size emrü hükûmet edecekler makul mütalea ve itirazları kabul etmezler, sizden yalnız bu fikirlerine inkıyadı, her sözlerine itaat edilmesini isterlerse onlara teslimiyet hatadır.) ve [Ma'sıyyette kimsenin kimseye itaat etmesi caiz değildir. İtaat ancak şer'e ve akla muvafık gelen şeylere olur (Hadis)] [Üzerinizde size hükûmet edenler içinizden nasa menfaatli ve hayırlı olanlarınız olduğu vakit, işleriniz aranızda müşavere ile görülürse.. Sizin için yerin yüzü altından hayırlıdır. Aksi olarak başı-

nızda bulunanlar sizin hayır ve menfaatinizi düşünmez, işlerinizi iktizasına uygun olarak müşavere ile değil, başka tesirlerle tedvir etmek isterlerse sizler için yerin altı yüzünden hayırlıdır. (Hadis)]

Biz Millet Meclisini, Mason localarını kendilerine basamak yaparak oraya girmiş kimselerle dolu görmek istemeyiz. Şeriat ve akıl bize: "Kendisile istişare olunacak, memleket idarcsindeki rey ve tedbiri alınacak kimseler kendilerine emniyet ve itimat olunur kimseler olmalıdır. Hadis." diyor. Keza biz Nezaret sandalyalarında, büyük mevki ve memuriyet başlarında ancak ehil, rey ve tedbir sahibi âdil ve muktedir zevatı görmek isteriz.

Şeriat bize "Allah sizleri emanetleri ehline tevdi etmekle ve beynennas adalete memur kılmıştır." "Ayeti kerime" diye emrediyor.

Hülâsa İttihad ve Terakki, yaptığı yalnız memleketi istihlâs ve i'tilâsına, milletin selâmet, saadet ve refahını temine matuf kendi gayesi üzerinde ikmal etmiye mecburdur, bu düşünceler inkilabımızın gayeleri ve bizim prensiplerimizdir, diyordu.

Doktor Nazım Bey münakaşanın çok ciddileşmesi üzerine söz almış ve:

-Bu lahiya Sadık Beyin kendi görüş ve duygusunun bir ifadesi olmadığı gibi mahiyet itibarile hakikate de muvafık değildir. Bu lâyiha geniş bir muhayyilenin tertip ettiği bir romandır. Inkılâbımızdan maddeten ve manen mutazarrır olanlar veyahut bekledikleri ikbal ve menfaati elde edemiyeceklerini gören İttihad ve Terakki düşmanları hakikaten mahirane ve üstadane olarak bu romanı tertip etmişler, cemiyetimizi içinden sarsmak ve yıkmak için onu son zamanlarda bize karşı aldığı vaziyetten ümitlenerek Sadık Beye vermişlerdir. Hissiyat üzerinde daima heyecan dalgaları yapan din, İslâmiyet, ahlâk gibi yazıları

zaten son günlerde kendisini infiale kaptırmış olan Melâmi derviş ruhunda lâzım gelen tesiri yapmış, iş buraya kadar gelmiştir. Görüyoruz ki aleyhimizde yine şeriat bayrağı altında harekete geçilmek isteniyor.

Arkadaşlar! Masonluk siyasî olmaktan çok uzak, beynelmilel bir teşekküldür. Localarda siyasetten bahsolunmasını sureti kat'iyede menetmiştir. Her din mukaddes her milliyet muhteremdir. O yalnız umum insanlığın saadet ve i'tilâsı düşüncelerile meşgul olmak ister. Milletleri ve milletlerin büyük ve münevver adamlarını birbirlerine tanıtmak, devletler arasında çıkacak ihtilâfları kanlı harplere meydan vermeden hakem usuliyle sulhan halletmek gibi düşüncelerle teşekkül etmiştir.

Bugün dünya masonluğunda her milletten birçok münevver ve insanlığı sever zevat, hattâ Krallar, İmparatorlar vardır. Siyasetleri ve millî menfaatleri yekdiğerlerine tab'an zıd ve muarız olan bu zevat Yahudilerin bizim zararımıza Filistinde bir devlet kurmaları için mi bu teşkilâta intisap etmişlerdir?.. Buna ihtimal vermiye muhtelif milliyetlere, dinlere mensup yüz binlerce münevver, ilim ve irfan sahibi zevatı Yahudiliğe ve Siyonistliğe körü körüne âlettir diye itham etmiye aklen ve mantıkan bir imkân var mıdır?

Talât'ı, bu inkılâbın en büyük adamı, yüksek vatanperver ve milliyetçi arkadaşlarımızı, kardeşimizi vaktile Mason locasına girmişsin diye İttihad ve Terakki'den tard mı edeceğiz? Talât İttihad ve Terakki'yi kuranlardan değil mi?

Cavit Dönme, onun damarındaki kan Yahudi kanı imiş, Maziyi tetkik edelim. Tarihimize şeref veren eâzım arasında ecdadı şu veya bu dinden dönmüş kan itibarile başka ırklara mensup ne kadar zevat vardır.

Masonluk ilcasile dinî akidelerin gevşeyeceğinden, umumi ahlâ-

kın bozulacağından, memleketin ve milletin manen çökeceğinden dem vurulmak isteniyor. 31 Martta mürteciler: Biz şeriat isteriz, İslâmiyet ortadan kalkıyor, ahlâkı İslâmiye sönüyor, diye bağırıyorlardı.

İhsan Bey kardeşimiz İstanbul'da İkinci Divanı Harbi Örfî'de âzadırlar, bunu hepsinden ziyade ve daha vüs'atle bilmeleri lâzım. Yarın da başkaları: "Devletin siyasetini idare edenlerde, ef'al ve harekâtı şeriati mutahharaya tamamiyle tatbik etmek faziletini görmek isteriz. Ricali devlet için herşeyden evvel Allah korkusu ve bunun için de dinin emrettiği kâffei faraize riayet, nehyolunanlardan mücanebet lâzımdır. Filân namaz kılmıyor, zekât vermiyor, bilmem hacca gitmiyor, bu gibilere Emanet-u-allah olan devlet vazifesi verilemez derlerse ne yapacağız?...

Arkadaşlarım? *Hakikat şudur ki vaktile Manastır heyeti merkeziyesinde bulunmuş olan Sadık Bey şimdi de bir an evvel Fırkanın başına, oradan da hükümet riyasetine geçmek istiyor. Bunun için bilhuzurdur. Talât ve Cavit, nisbet kabul etmiyecek derecede zekâ, irfan ve müşkül vaziyetlerde karar verip tedbir almak hassaları itibariyle kendisinden yüksektirler. Onların varlığını ihtiraslarının husulüne mâni görüyor, onun için bunların cemiyetten kovulmalarını istiyor*" demişti.

Gerek Sadık Beyin lâyihasındaki iddiası, gerekse o iddiaya karşı serdolunan mütalealar ve bu meyanda bilhassa Doktor Nazım tarafından Sadık Beye atfolunan ihtiras töhmeti de her ikisi de sıtka olduğu kadar kizbe de ihtimali olan birer görüşler idi. Sıtkı da aynı kuvvetle ihtimal dahilinde gözüken bir mütalea üzerine ne Talât Bey vesaire, ne de Sadık Bey aleyhinde bir hükme varmıya imkân yoktu. Talât Bey İttihad ve Terakki Cemiyetinin inkılâptan evvel en faal müessislerinden arkadaşları içinde birçok zeki asker ve erkânı-

harp, hukukçu, maarifci gibi birçok mümtaz zevat bulunduğu halde temayüz ederek başa geçmiş, nihayet dahile ve harice karşı ihtilâl ve inkılâbımızın âdeta mümessili tanınmış bir zat ihtimale dayanan böyle bir iddia üzerine nasıl cemiyetten kovulabilirdi? Öyle bir hareket ve karar fılhakika Nazım Beyin dediği gibi İttihad ve Terakki'nin ve inkılâbın çökmesi telâkkisini bihakkın tevlid etmez miydi?

Yalnız biz inkılâbımızın sırrı muvaffakiyetini tehdit eder mahiyette olduğu ileri sürülen veya zihinlerde o mahiyette mütalealar tevlid eden ihtimalâta karşı tedabir düşünmiye ve almıya mecburduk.

Birbirlerimize şöyle sormıya başladık: "Biz ne istiyoruz? İttihat ve Terakki gizliden gizliye başka ve muzır maksat ve emeller takip eden *Siyonistliğe* âlet olmasın, fertleri daima mealiye birbirleri lehine fedakârlığa, sadakat ve doğruluğa sevk eden, kalplere vatan aşkını, vatan millet ve devletin selâmeti yolunda çalışmayı hattâ bu yolda ölmeyi bir vazife olarak telkin ve ancak adle, akla uygun teşebbüsata müzahereti emreyliyen hissiyatı diniye millette zayıflamasın... Türkün cesaret, sabır ve metanet, ahde vefa, hukuka riayet ve namusperverlikle tavsif edilen millî seciye bozulmasın değil mi?

Bu iki korkunç ihtimale karşı mâni tedabir düşünelim: inkılâp ricalı ikiye ayrılır:

1- Hükumette ve Meb'uslar Meclisinde vazife alacaklar (devlet ricali).

2- Merkezi umumî âzalığı, murahhaslık gibi millet içerisinde çalışacaklar (millet ricali).

Millet ricali mülk ve milletin selâmeti uğrunda fedakârane va inkılâpçı harekâtı; içtimaî, iktisadî, sıhhî kalkınma yolunda müessir tahrikâtı ve teşebbüsatı ve ef'ali ile umuma nümune; intihap zaman-

larında da belediye reisliklerine, vilâyet meclisleri âzalıklarına meb'usluğa ancak rey ve tedbirlerinden istifade edilebilecek dürüst muktedir ve ehil zevatı intihap hususunda halka rehber olur.

Devlet siyasetini idare edecekler, alelûmum ricali devlet millet ricalinin rehberliğiyle intihap edilmiş bir heyetin kontrolü altında çalışacaklar değil mi? Merkezi umumiyi takviye eder, kâtibi umumiliğe dindarlığı, ahlâkındaki salâbeti, hayatındaki dürüstlüğü ile mümtaz bir zatı geçiririz. Diğer inkılâpçı kardeşlerimizi de murahhas olarak vilâyetlere gönderiririz" denildi.

İş bu kadarla da kalmamış idi. Merkezi umumî arkadaşlarile, Emniyet Umumiyede Siyonistlik teşkilâtı aleyhinde faaliyetin artması lüzumu üzerinde görüşülmüş ve İstanbul murahhası Kara Kemal Beyle de müderrisinden, ulemadan bir heyet teşkil edilerek millete dinî his ve terbiyenin takviyesi ve ahlaki umumiyenin korunma ve ıslahı hususunda esaslı programlı neşriyat temininde mutabık kalınmıştı.

Kongreden avdetimde Sadık beyle İstanbulda tekrar temas etmiş lâyihası üzerinde cereyan eden müzakere ve münakaşayı ve varılan karar ve neticeyi etrafile ve tafsilâtiyle kendisine anlatmıştım. Benim beklediğime göre Sadık Beyin bu neticeden müsterih olması lâzım idi. Halbuki kendisi bundan hiç de memnun olmamış, bu kararları idarei maslahat nev'inden yarım ve gayrikâfi bir tedbir addetmiş. Talât Bey vesairenin cemiyetten tardedilmeleri lüzumunda ısrar eylemişti. Hattâ benim bu ısrarı lüzumsuz buluduğumu herkesin bundan Sadık Beyin başka ve hususî bir maksat takip ettiği zannına düşeceğini ifade eylemekliğim üzerine kendisi münfail olmuş ve birbirimizden öyle ayrılmıştık.

Sadık Bey hâdisesinden sonra İstanbul muhitinde ve bilhassa Hürriyet ve İtilâf mehafilinden çıkma kulaktan kulağa bir fısıltı dev-

rana başlamıştı.

İttihad ve Terakki'nin teşekkülünde en başlı muharrik Selânik Mason locası imiş. Bundan gaye de Siyonizm ile mücadelede bulunan Sultan Abdülhamit hâkimiyetini yıkmak, hürriyet ve serbesti yolu ile memleket idaresinde teşettüt, Osmanlılığı teşkil eden anasır arasında nifak ve tefrika emelleri yaratarak devleti zaafa düşürmek ve bu tarikle Filistinde bir Siyonist saltanatı kurmak imiş...

Ben Sultan Hamidin Siyonistlikle mücadelesi şayiasını da tetkik etmiştim. Vasıl olduğum netice şudur:

"Filhakika Yahudilerin Kudüsü kendilerine Arzı Mev'ud addeden ve Filistinde bir Yahudi saltanatı kurmak istiyen "Siyonist" namında büyük ve zikudret bir cemiyeti vardır. Kudüs civarındaki Sahyun dağı ki, Yahudiler buna (Sion) diyorlar, İşte Arzı Mev'udu hatırlatan bu dağa izafeten isim verilerek kurulmuş Siyonist Cemiyeti vaktile Sultan Hamide bir yolunu bularak Filistinde kendilerine muhtariyeti andırır imtiyazlı bir idare verilirse emrine sekiz milyon İngiliz altını hazır olduğunu teklif ediyor.

Sultan Hamid bu teklife iltifat etmiyor, hattâ Defteri Hâkanî Nazırı hoca Mahmut Esat Efendiyi Siyonizm ile mücadeleye memur ediyor.

Sultan Hamid zamanında Kudüse gelecek Yahudi hacılarına kırmızı birer kağıt verilmesi hac ve ziyaret müddeti biter bitmez onların Kudüsü terke mecbur tutulmaları bundandır.

O tarihte Siyonist kongreleri reisliğine seçilen *Maks Nordau*'ın aynı zamanda Beynelmilel Dünya Sosyalist Kongreleri Reisliği bulunduğu düşünülürse Siyonistliğin Mason locaları teşkilinde de alâkalı bulunduğu iddiası varid görmek ve bu görüşle İttihad ve Terak-

ki teşkilinde de Masonluğun yardımını tahmin etmek mümkündür.

Fakat İttihad ve Terakki'nin Masonluğun tahriki ile teşkil edildiğini ve Emanuel Karasso'nunu bu noktada Talât Bey üzerinde âmil olduğunu düşünmek hata ve hakikate tamamiyle gayrim uafıktır.

İttihad ve Terakki yalnız devletin muhakkak addedilen inkirazı ihtimalinden ızdırap duyan vatanperverlerin heyecanlarından vücut bulmuş bir teşekküldü. *Talât Bey bu teşekküle bir Müzaheret temini için Masonluğa intisabı düşünmüş ve Karasso'yu o bulmuştur.*

İttihad ve Terakki Osmanlı camiasından ayrılmak istiyen gayrimüslim ve müslim bilûmum iftirakçı anasırla mücadele ettiği gibi Siyonistlik aleyhinde de mücadeleye germi vermiş ve poliste bir büro tesis ederek faaliyete ehemmiyetle devam etmiştir. Masonluğa karşı ise yukarıda suret ve esbabını tafsilâtile yazdığım veçhile dindarlığı, salâbeti ahlâkiyesi ile mümtaz Hacı Adil Beyi İttihad ve Terakki Cemiyeti Kâtibi Umumisi yapmış, mevki, şahsî menfaat ihtiraslarından uzak yalnız vatan ve milletin selâmet ve i'tilâsı endişesile hali heyecanda gördüğü inkılâptan evvel Cemiyete girmiş fedakâr evlâtlarını da ricali millet olarak vilâyetlere murahhas olarak göndermiye karar vermiştir.

Şehzadebaşı klübünde Manastırlı hoca İsmail Hakkı Efendi ve emsali zevatın teşkil ettikleri Cemiyeti İlmiyye, o cemiyetin bütün neşriyatı ve o tarihlerde ulemayı islâmiye taraflarından ahlâka dair olan telifat İttihad ve Terakki'nin devletin ve memleketin selâmeti için dine ve ahlâka ne derecelerde kıymet verdiğini göstermiye kâfi delillerdir."

Yıllar sonra kaleme alındığı için bu anılarda 1909 olaylarına Hürriyet ve İtilaf'ın karıştırılması (1911 sonu) türü yanlışlara rastlanıyor. Ancak genelde iki karşıt tezi bütün gerekçeleriyle yansıtmıştır.

Miralay Sadık'ın bütün dünyanın altınına, ticaretine, sanayiine, işçisine, basınına, üniversitesine, Amerikasına, İngilteresine, Almanyasına hakim, sosyalizmi, masonluğu, milliyetçiliği yöneten *"Siyonizm komplosu"* tezi için Doktor Nazım'ın *'mahirane ve üstadane bir roman'* tanımlaması gerçekten çok nazik bir sıfattır. *Melâmi dervişi duygusallığı yanında, halen İttihat ve Terakki'yi yönetenleri uzaklaştırıp iktidarı kendisi ele geçirmek amacının yeni bir 31 Mart yaratacak niteliği de dikkatlerden kaçmamıştır.*

Buna rağmen, Sadık'ın uyarıları ciddiyetle ele alınıp yargılar ve kararlar ortaya konmuştur. *Cemiyet, masonluğa yöneltilen suçlamaları ve siyasete karıştığı iddialarını kesin olarak red etmiştir. Devrime katkılarını saygı ile anmıştır. Siyonizm konusundaki uyarılar ise, İhsan Bey'in belirttiklerinin dışında, kırmızı pasaport uygulamasına yeniden geçilmesi, toprak satışının engellenmesi kararlarıyla ciddi önlemlere bağlanmıştır.* Böylece Cemiyet içinde, kamuoyuna yansıtılmadan gizli oturumlarda geçen bu tartışma, yönetim açısından sonuca bağlanmış oldu. *Ancak* İhsan Bey'in de belirttiği gibi, buradan yenik çıktığına inanan *Sadık grubunun, masonluğun sırf Filistin'i Yahudilere vermek üzere Siyonistler tarafından kurulduğu E. Karasso ve Dönme'lerin bunun araçları oldukları iddiasını dedikodu olarak yaymalarını engelleyecek bir çare yoktu.* Böylece ülkedeki henüz zayıf olan muhalefet, belki aklından geçirdiği, ama açıklayamadığı eleştirilere, İttihat ve Terakki'nin kendi içinden hem de liderlik görevi yapmış bir üyesinden çıkan dedikodularla gerekçe kazanmış oldu.

SİYONİZM MECLİSTE. YAPICILAR GİZLİ CEMİYETİ KOMPLOSU

12 Ocak 1910'da Hüseyin Hilmi kabinesi devrilince muhalefet büyük başarı sağladığını sanmıştı. Oysa kurulan İbrahim Hakkı Paşa kabinesi eskisinin bir çok nazırını muhafaza ettiğinden, İttihatcıların hâlâ güçlü olduğu hemen anla-

şıldı. Buna karşı meclis içinde parti halinde örgütlenerek ilmiyecilerin ağırlıkta olduğu *Ahali fırkası* Şubat ayında belirdi. Başlarında *Gümülcineli İsmail*'in liderliğinde, Karesi'den *Vasfi*, Konya'dan *Zeynelabidin*, Tokat'tan *Mustafa Sabri*, Karahisar'dan *Ömer Feyzi*, Erzurum'dan *Şevket* vardı. *Bu partinin konumuz açısından önemi, ilk kez Meclis kürsüsünden Siyonizm sorununu ve Yahudi düşmanlığını ifade etmiş olmasındadır.*(TV-1-1/234)

Programında *'Ahali' deyimiyle 'bilâ tefriki cins ve mezhep' bütün vatandaşların anlaşıldığını ve İttihadı Anasır kabul ettiğini belirten partinin lideri Gümülcineli net olarak Yahudi düşmanı olduğunu ve bu milletin Osmanlılar ve Türkler için büyük tehlike oluşturduğunu ileri sürmüştür.* Partisinde Yahudi hariç her cemaatten insan bulunmasıyla övünen liderin İzmirden İstanbul'u bütün Batı Anadolu ve Makedonyayı isteyen Yunanlılarla Bütün Doğu Anadolu'yu isteyen Ermenileri tehlikeli bulmazken, Yahudileri hedef alışı, bunların Filistin ve Şattülarap'da (Mezopotamya) bir İsrail hükümeti kurmak projeleri bulunduğuna inanmasındandı.(TU-1-1/237) Her ne kadar Yahudi milletvekillerinden *Nesim Masliyah* bu iddiayı kürsüden red etmiş ise de Gümülcineli'yi ikna zordu. Devlet değil Osmanlı vatandaşı olmak şartıyla göç bahis konusuydu ama Gümülcineli fikrinde sabitti.

Aslında Ahali'nin ve liderinin gerçek hedefi *Maliye Nazırı Cavit Bey*'di. Onun Dönme kökenli olmasından hareketle Siyonistlerle İttihatcılar arasında bağ kurma yolunu seçmişti. Cavit bey, bilgili ve bu yüzden polemiklerden kaçınmayan, Cemiyet'e çok bağlı bir kimseydi. Muhalefetin keskin dilli konuşmacıları ve yazarlarına karşı aynı yöntemlerle karşı çıkmaktan geri kalmamıştı. Bu sebeple, Talat'la birlikte devrilmesi için en çok çaba sarfedilen kişiydi. 1909 yılı sonunda, başlattığı istikraz görüşmelerinin kesin sonuca bağlana-

cağı kanısının egemen olduğu bir dönemde bir yabancı gözlemci tarafından *'Günün kralı'* diye övülmüş[MO-12] ve başarısıyla Osmanlı–İngiliz gerginliğini çözmeyi başarmış kişi olarak alkışlanmıştı:

'Maliyeyi almakla herşeyi kendine bağladı... İktidarı yöneten o. İngiltere'den gelecek yedi milyon liralık istikraz ile devletin maliyesini düzeltecek ve bu durumda Lynch işi dost bir ülkeye uyumlu bir imtiyazdan başka bir şey olmayacak. İngiltere'nin bu dostluğunun sağlanmasını Cavit'e borçluyuz. Tanin İngiltere'nin tepkisine sözcü oldu. İmtiyaz verilmezse (Lynch işi) İngiltere dişlerini gösterecek dedi. Bu Cavit'in zaferidir.'[MO-13]

Tanin'in katkısına rağmen Lynch işinde meclisten red kararı çıkmasında Cavit'e karşı muhalefetin tepkisi ve bazılarının kıskançlığı baş rolü oynadı. Mali–ekonomik konulardan hareketle siyasi sorunları çözümleme yeteneği sebebiyle bu çevreler tarafından, Talât'dan da daha tehlikeli görülmüştür. Talât'a yöneltilen *'Çingene'* aşağılaması kalitesiz bir hücumdan başka bir sonuç vermiyordu. Buna karşılık Cavit'e yöneltilen *'Dönme'* suçlaması aşağılama amacı güdüyordu ama, Avrupa mali çevrelerinde hiç bir önem taşımıyordu. Hattâ belki de bir referans niteliği taşıyordu. Bu sebeple başka suçlama temaları arandı. Siyonizmin gündeme getirilmesi, buradan Yahudi–Mason komplosuna yönelmeye de zemin hazırlayabilecek bir adımdı. Siyonist sermaye ile bağlantı olarak *İngiliz Cassel*'in bankasıyla uluslararası *Selânik'li avukat (Metr) Salem'den* bahsediliyordu.

Sina Akşin'e göre, İttihat ve Terakki'ye karşı İngiliz politikasının dönülmez bir noktaya gelmesinde *Lynch* imtiyazının reddi başlıca rolü oynamıştır.[AK-1/174] İngilizler kendi çıkar bölgesi saydıkları bir alanda yarım yüz yıldır süren bir imtiyazın kaldırılmasını düşmanlık, daha önemlisi buranın başka bir güce verilmesi gibi algıladı-

lar. Meclis tartışmaları hakkındaki *elçiliğin Londra'ya gönderdiği raporda, Lynch olayında Yahudi mebusların şirketi engelleyecek yönde davrandıkları öne sürülüyordu.*(ÖK-1/141) 200'ü aşkın milletvekilinin bulunduğu bir yerde dört milletvekilinin düşüncesi bu kadar önemli miydi?.. Üstelik hepsi de buna karşı değillerdi. Ama İngilizler bunların hepsinin Siyonist ve Siyonistlerin de Alman çıkarlarına hizmet eden kişiler olduklarına inanıyorlardı.(ÖK-1-146) Dolayısıyla bu red, Irak'ın Almanlara peşkeş çekileceği gibi bir anlam taşıyabilirdi. Almanların *Bağdat demiryolu* inşaatını üstlenme girişimi de zaten midelerini bulandırıyordu. Bu korkularla Bağdat hattını birlikte finanse etmek yolundaki Alman önerisini de geri çevirdiler. Bazı araştırmacılar bu kararı I. Dünya Savaşı'na sebep olan olaylarda İngiltere'nin kesin olarak Almanya karşısında yer almasının işareti saymışlardır.

İşin sorumluluğunu sadece İttihat ve Terakki'ye yüklemek de mümkün değildi. Tanin'de *Hüseyin Cahit* İngilizleri desteklerken muhaliflerden *Rıza Nur*, imtiyazı vermeyi planlayan Hüseyin Hilmi hükümetini devirdiği için son derece mutlu olmuştu.

Bir yandan Avrupa'nın Yahudi sermayesinin kontrolüne girdiğini iddia eden, diğer yandan hem bunların daha ehven şartlar verdiklerini kabul ederken, hem de Cavit'e başka kaynaklar bulamadığı için kızan Gümülcineli'nin asıl çelişkisi, kendisinin bir çözüm önerememesindeydi. Başta sadrazam *Hakkı Paşa* olmak üzere yöneticilerin çoğunu 'bir şey bilmemekle' suçlayan Gümülcineli *'o halde siz çare gösterin'* diyenlere sadece *'Muktedir bir maliye nazırı bulmak gerektiği'* cevabını vermekle yetinmiştir. Hedefi bu kadar kesin şekilde Cavit'ti. Bu saldırıların fiili bir sonucu görülmemişse de, politik polemik konularımız arasına Siyonizm'i sokmayı başarmıştır. Buradan Yahudi-mason komplosu ve İttihatcıların Filistin'i sattıkları te-

zine yol açılmış oluyordu.

Kısa süre sonra bu temaların iç içe kullanılmalarına zemin hazırlayan olaylar birbirini izledi.

'1910 yılı ilkbaharında İngiliz adalarındaki mason otoritelerinin Türkiye Büyük Doğusu'nu tanımayı 'düzmece' oldukları gerekçesiyle reddettikleri öğrenildi. Bazı Yahudi farmasonların, birgün İngiliz kraliyla birader olarak konuşabilecekleri inancını ısrarla kafalara yerleştirmeye çabalamaları sonucu bir takım doğulu züppelerin Türk locasına katılmaya teşvik edildiği haberleri sızdı. Başka skandallar da saptandı. Bu Büyük Doğu'ların üyeleri, mason biraderlerin sempatilerini çekebilmek için Pera'nın eğlence muhitlerinde polisle önemsiz kavgalar sırasında işaretler –mason işaretleri– verdiler ve 'tehlike formülü'nü kullandılar.'

İngiliz Arap bürosunun raporu, ülkesinin İttihatcılara yönelik politikasına yeni bir yön verecek olan *Lowther raporu*'nun ortaya çıkmasından önceki ortamı böyle anlatıyor. Açıkça mason çevrelerinde İngiliz masonlarıyla İttihatcıların başkanlığındaki Osmanlı Büyük Doğusu arasındaki çekişme su yüzüne çıkmış gibiydi. Ayrı bölümde ele alacağımız Osmanlı Büyük Doğusu'nun Mısır'daki örgütlenmesi de kuşkusuz bunu kızıştırdı.

9 Haziran gecesi *Sadayı Millet* gazetesinin *başyazarı Ahmet Samim*'in sokak ortasında öldürülmesi siyasal ortama yeni boyutlar getirdi. Ülke üzerindeki kontrollarını ve muhalefet üzerindeki baskısını giderek artırmış olan İttihatcılar onu ayrılıkçı eğilimlere sahip olmakla suçluyorlardı. Fransız elçisi de raporunda, *'Girit işinde İngiliz tezini savunan tek Türk gazetesinin başyazarı'* diye tanıtıyor.*(FD-6)*

Hükümet, olayı 31 Mart öncesinde *Hasan Fehmi*'nin öldürülme-

sine benzetmişti ve aynı olayların tekrarını önlemek için bu kez çok sıkı önlemler alındı. Mahmut Şevket Paşa'ya bağlı olan sıkı yönetim hızla harekete geçti. Böylece Cemiyeti Hafiye ya da Yapıcılar Derneği olayı gündeme geldi.(TU-1/1-217) Olayın başlangıcı, 1909 yılının başına dayanıyordu. Abdülhamit'in Stokholm sefirliği sırasında Jöntürklere yardım etmiş olan, ancak Devrim'den sonra arzuladığı yüksek mevkii elde edemediği için 31 Mart olayından hemen önce İttihat ve Terakki Pangaltı Şubesi reisliğinden istifa eden *Damat Şerif Paşa* (Beau -güzel- Şerif=Boş herif) İttihatcıların kendisini öldürecekleri iddiasıyla Paris'e çekilmişti. Meşrutiyet adlı gazeteyi yayınlatıyor ve İttihatcılara en ağır suçlamaları yöneltiyordu. Çevresine 31 Mart'la ilgileri sebebiyle yurt dışına kaçan *Mevlânzade, Ali Kemal* gibi muhalifler toplanmıştı.

Şerif, *İslahatı Esasiye-i Osmaniye* adıyla bir de fırka kurmuştu. Programının 7. maddesi, her hangi bir isim altında mechul maksatlarla kurulan gizli cemiyetlerin yasaklanmasını amirdi. Herhalde masonları hedefliyordu. Sıkı Yönetim'de bunun *Cemiyeti Hafiye* adında ülke içinde de bir örgütlenmeye gittiği ortaya atıldı.(TU-1-1/227) İşi karıştıran, Abdülhamit'in şeyhülislâm'ı *Cemâlettin Efendi'nin oğlu Muhtar Bey*'in Ahmet Samim'in İttihat ve Terakki tarafından idama mahkûm edilmiş olduğu hakkındaki bir mektubunun suretlerini bütün elçiliklere yollamış olmasıydı. Tıpkı 31 Mart öncesinde olduğu gibi Avrupa güçleri İttihat ve Terakki'ye karşı harekete geçirilmek isteniyordu. Fransız elçisinin bu konuda bakanlığına gönderdiği uyarı ilginçtir:

'Muhtar Bey, İstanbul'un Mahmut Şevket Paşa tarafından alınmasına kadar cereyan eden bütün liberal entrikalara karıştı. Çok kültürlüdür, İngilizce kadar Fransızcayı da mükemmel konuşuyor. *Son derece şüphe çekici bir ahlakı olmasına rağmen İstanbul'un ya-*

bancı sosyetesinin içinde dolaşıyor ve Genç Türkiye'nin davası aleyhinde en korkunç rivayetleri yaymaktan geri kalmıyordu. Divanı Harp korkusu onu dışarıya sığınmak zorunda bıraktı. Orada da entrikalarını devam ettirecek ve muhtemelen orada kuracağı parti, dostu general Şerif Paşa'nınkinden daha fazla üye toplayacaktır; ancak buradaki ünü öyle kötü ki bir etki yaratması beklenemez (...) Bu mektubu yazmamın sebebi sadece, Paris'te projelerine önem vermeye kalkışacaklara karşı bakanlığı uyarmak içindir.'[FD-7]

Fransız çıkarlarına hizmet etmediği -ve büyük bir olasılıkla İngilizlerle ilişkide olduğu için- Fransız elçisinin şüpheli bulduğu Muhtar, yazısına 2 tehdit mektubu kopyası eklemişti: Kendisini öldürecekleri hakkında *Talat* ile *Enver'in amcası Halil Bey*'in mektubu; ve Ahmet Samim'in İttihat ve Terakki tarafından ölüme mahkum edildiği hakkındaki mektubu. İttihatcılar liderlerile kendilerinin 31 Mart'taki gibi hedef alınmış olduklarını iddia ediyorlardı.

Başta *Cemiyeti Hafiye* diye sunulan harekete mason adını veren Viyana'nın ünlü *Neue Freie Presse* gazetesi oldu. Ama ondan çevirirken, başta Tanin olmak üzere Türk gazetelerinin mason karşılığı *'Yapıcı'* sözcüğünü kullanmaları ilginçtir. Neden bu yola başvuruldu?.. Türkçe'de ısrarla yapıcı denirken İstanbul'un Fransızca gazeteleri masonu kullandılar. Moniteur Oriental 'Selanik mason locasına teşbihen yapıcı' diye sunuyordu.[MO-14] *Daily Telegraph* gibi İngiliz ve *Giornale d'Italia* gibi İtalyan gazeteleri de *'Masonlara ait denilen bir ihtilâlci dernek*'ten bahsediyorlar. Yine de bu ikincisi 'ama masonlukla hiç bir ilişkisi yok' diye eklemekten geri kalmıyor.[GD-5] 19 Temmuz'daki hükümetin resmi tebliğinde de bu hususa hiç dokunulmuyor. Ama aynı gün, *Rıza Nur*'un tutuklanmasıyla ilgili olarak, İttihat ve Terakki türü örgütlenme numarasına rastlandığı açıklanmıştır. Sadrazamın Meclisteki açıklamasına göre, Şe-

rif Paşa tarafından Paris'ten gönderilen adamın 19/91 numarasını anlayan Rıza Nur, paşanın kartını da almış, ama yakalanmadan önce kağıtları yaktığı için ilişkisi tam ispatlanamamıştır.(MO-15)

Yapıcıların İttihat ve Terakki'yi kopya ettiğini Berliner Tageblatt da belirtiyor.(NU-1-1/142) Tanin, programına bakarak bu cemiyetin İttihat ve Terakki'nin Devrim'den önceki yapılaşmasını andırdığını belirtirken şunları da ekliyor: 'Programlar yapmışlar, nizamatında inkilab'dan önce İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yapmış olduğu gibi bir takım numaralı usuller kullanmışlar, teşkilat yapmışlar, şifreler tesis etmek istemişler. Ve hatta bunların azası sekiz ondan ziyade olmayan on tanesini de İstanbul'da vücuda getirmişler...'(TN-7)

Rıza Nur *'Cemiyeti Hafiye' isimli kitabında*(Nu-2) bu söylentileri Tanin'den naklen aktarır ancak bir yorumda bulunmaz. Kendisine yöneltilen suçlamalar ispatlanamamış ve bir buçuk aylık tutuklulluktan sonra -Milletvekili olmasına rağmen- serbest bırakılmıştır. Buna karşılık 45 kişi çeşitli cezalara çaptırılmıştır. Ancak Tanin'in de belirttiği gibi bunlar eylemin beyinleri değil, ayak takımıydı. Rıza Nur'un kitabı 1912'de İttihatcılar iktidardan düştükleri dönemde yayınlanmıştır. İttihatcı masonluğunun şiddetle yerildiği dönemde böyle bir benzetmeyi üstlenmeyeceği tabii idi. Oysa Rıza Nur, ölümünden sonra yayınlanmak kaydıyla kaleme aldığı anılarında iki önemli kayıt vardır. Birincisi bu tutuklanmasında *İngiliz sefareti tercümanı Fitzmaurice*'in hükümet nezdinde -suçsuzluğu ve serbest bırakılmasıyla ilgili olarak- teşebbüsde bulunmuş olmasıyla ilgilidir.(NU-1/2-339) İkincisi ise 1911 sonu ve 1912 başı olaylarında *'Beyoğlunda bir mason locasında yaptıkları toplantılarla' ilgilidir.*(NU-1-2/374)

Bu açıklamalardan İngiliz elçiliğinin tıpkı 31 Mart'ta olduğu gibi olayla fazlasıyla içiçe olduğunu, ve muhalefetin de daha modern gizlilik yöntemlerine başvurmaya başladığını öğrenmiş bulunuyoruz. Bilmediğimiz şey, Rıza Nur'un serbest bırakılışında *Fitzmaurice*'in etkisinin bulunup bulunmadığıdır. Bu üzerinde düşünülmesi gereken bir olasılıktır, zira o dönemde İttihat ve Terakki hâlâ İngiltere ile dostca ilişki sürdürmenin yollarını araştırıyordu. Bunun başlıca sebebi, ülkenin ihtiyacı için Avrupa sermaye çevrelerinde borç aranmasıydı. Muhalefet bir yandan Gümülcineli İsmail'in ağzından garip suçlamalar yaparken, diğer yandan da *Şehbenderzade Hilmi* gibi yazarlar aracılığıyla islâm dünyasında Alman – İngiliz rekabetinden yararlanmayı önerenler belirmişti.(Hİ-1) İstanbul'da çıkan Almanya'nın sözcüsü *Osmanischer Lloyd* gazetesi de bu eğilimi destekleyici yayınlara başlamıştı. Tanin ise Türkiye'yi Üçlü İttifaka çekme oyunlarına çatıyor ve devleti İngiltere ve Fransa ile çatıştırma oyunlarına karşı çıkıyordu.(TN-8)

Konumuz açısından, neden mason üzerinde durulmayıp yapıcı deyiminin tercih eldildiği noktasına açıklık getirmek gerekiyor. İttihatcıların, resmi bir masonluk kurdukları bir dönemde, masonluğu böylesine isyancı eylemlerden tenzih etme istedikleri, bunu düzmece bir masonluk diye tanıtmayı arzuladıkları düşünülebilir. Bir diğer olasılık, olayın soruşturmasının devam ettiği ve henüz her şeyin anlaşılmamış olduğu bir zamanda 1 Temmuz günü *Şeyhülislam'ın istifa etmesi ve yerine İttihat ve Terakki'nin güvenine sahip, Osmanlı Büyük Doğusu üyelerinden Musa Kâzım efendi'nin getirilmiş olmasıdır.*

Düşen şeyhülislam resmen muhalefeti destekleyen davranışları sebebiyle, muhaliflerin fazla güvenilmeyecek iddialarına göreyse, silâh zoruyla görevinden uzaklaştırılmıştı. Tıpkı Abdülhamit'in şeyhü-

lislamları çok güvendiği kimselerden seçmesi gibi, İttihatcılar da iktidara hakim olmanın yolunda bu makamın öneminin farkına varmışlardı. *Musa Kâzım* Efendi'nin önce Ayan'a tayininin sağlanması, sonra kendilerine bağlamaları; ya da aksine, önce mason bağıyla kendilerine bağladıktan sonra Ayanlığa atayarak, bu makama hazırladıkları anlaşılıyor. Tabii çok az kişi dışında bu bağı bilen yoktu. Üstelik Musa Kâzım çok isabetli bir seçimdi. Dini bilgisi çok köklüydü ve daha Abdülhamit zamanında islâmda ıslahat konusunda düşüncelerini kağıda dökmeye başlamıştı. Kısacası ilmiyyeden tepki almayacak bir adaydı.(KA-1/45) Onu korumak düşüncesi de mason yerine yapıcı'nın kullanılmasındaki tercihi belki açıklayabilir.

SİYONİST-MASON KOMPLOSU HAKKINDA İNGİLİZ RAPORU

Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin Lynch olayı sebebiyle daha da bozulduğu bir sırada, 20 Şubat 1910'da Mısır bakanlarından İngiliz yanlılığıyla ünlü *Butros Gali*'nin bir Mısırlı milliyetçi fedai tarafından, Süveyş kanalı imtiyazını uzatma çabalarının Mısır meclisinde reddinden sonra öldürülmesi, İngiliz işgal yönetiminin uyguladığı politikayı yeniden gözden geçirmesi zorunluluğu yaratmış ve ülkede gerginliği artırmıştı. Hemen arkasından, Mısır'daki İngiliz siyasi temsilcisi *Gorst*, 23 Nisan'da gönderdiği bir telgrafla Londra'yı, milliyetcilerin lideri *Muhammed Ferit'in Osmanlı masonluğunun Mısır temsilciliğine* atandığı söylentisinden haberdar ediyor ve tamamlayıcı bilgi gönderilmesini istiyordu. Böylece İttihat ve Terakki'nin gizli ilişkilerini araştırma süreci başladı ve 29 Mayıs raporuyla ürününü verdi.

İttihatcıların şüpheli ilişkileri -doğru ya da yanlış olmasına pek bakılmadan- zaten Mısır'daki İngiliz yanlısı basında işlenip duruyordu. *Al Moayyad*'a göre İngiliz kralının Türkiye'yi ziyaretten vazgeçmesinin sebebi, Jöntürklerle Genç Mısırlı milliyetciler arasında-

ki gizli bir ittifak yapılmış olmasındandı. 'Mısır hükümeti iki müslüman parti arasında bir bağın varlığından bir süredir haberdardı' diyen gazete bunların Hintli ihtilâlcilerle de ilişkide olduklarını ekliyordu.(EG-1)

1909'da Osmanlı ülkesinde satışı yasaklanan Al Moayyad Hidivin ara buluculuğuyla yeniden izin koparmıştı ama, saldırılarının dozu da giderek artmaktaydı. Aslında Hidiv'in gazetesi diye tanınıyordu ama, İstanbul ile Kahire'nin arasını bozucu yayınları tamamen İngiliz çıkarlarına yarıyordu. Abdülhamit'in Mısır'a yerleşmiş yakınları (İzzet Paşa gibi...) ve *Mevlânzade* türü 31 Mart destekcilerini *'gerçek bir vatanperver'* diye savunmakla Tanin'i çileden çıkarmış o da karşı saldırıya geçmişti. Mısır'daki diğer Avrupalı gözlemciler, aslında olayları İngilizlerin yönlendirildikleri ve kışkırttıkları kanısındaydılar. Hidiv'i sadece, İstanbul'da önemli etkisi olan *Prens Said Halim* ile kişisel ilişkilerini bozduğu için eleştiriyorlardı.(İD-12)

Mısır'daki İngiliz işgalini sona erdirmeye yönelik gizli cemiyetlerin faaliyetleri hakkında araştırma yapılıp yapılmadığı Avam Kamarası'nda da gündeme getirildi. Ancak dışişleri bakanı *Grey*, 'yapılmış da olsa böyle bir şeyin gizliliği sebebiyle açıklanamayacağını' söyleyerek konuyu kapattı.(EG-2) Oysa bu arada hem rapor hazırlanıyor, hem de olaylar birbirini izlemeğe devam ediyordu. Bu çabalarda, haber alma örgütü, diplomatlar ve gazeteciler yoğun bir çalışma içine girmişlerdi.

Nineteenth Century dergisinin Nisan sayısında *Tavernier*'nin, Lâtin masonluğunun Türkiye'de hızla yayıldığı konusundaki makalesi, bu çabalara yeni bir ufuk açtı. *Times*, Türkiye'de çok kişinin sayıları giderek artan yerli localarda, İngiliz masonluğuna girdikleri propagandasıyla kandırıldıklarını ileri sürdü. İngiliz kralının adının da

bu vesile ile yakışıksız şekilde kullanılmasından şikayetçiydi. Daha sonra bu tema, locaya girenin İngiliz kralının elini sıkmak şerefini kazanacağı şekilde kullanılmıştır. Gazete, ayrıca, yerli masonlar arasında Yahudi etkisinin güçlü olduğunu ekliyordu.(TS-3)

Bu sıralarda, Osmanlı Büyük Doğusu'na katılmış olan *Resne* ve *Uhuvveti Osmaniye* adlı Mısır locaları, anti-İngiliz görünmemeye özel dikkat sarfediyorlardı. İngiliz Kralının ölümü üzerine bir anma töreni düzenlenmiş ve bu eski mason üstadı için övgü konuşmaları yapılmıştı.(EG-3) İstanbul'daki Muhibbanı Hürriyet locası da ilk matem celsesini bu vesileyle yaptı.(AP-84)

Salt Mısır işinde İngilizlerin iflah olmaz düşmanı olan Fransızlar da *Lâtin masonluğu ve ihtilalciliğini* destekleyen yayınlarıyla İngiliz kuşkularını körüklemekte başarılı oluyorlardı. İttihatcıları ilk gününden beri tanıyan *Temps*'ın yazarı *Jean Rodes*'in Genç Türklerle Genç Mısırlıları karşılaştıran yazısı bu türün iyi bir örneğidir. Ona göre, *Jöntürkler heyecanlı, reformist, ilerici, ya dinsiz ya da aydın dinci kimselerdi ve esin kaynakları Paris'di. Genç Mısırlılar ise tutucu, dinci, mutaassıp ve gözlerini El Ezher'e çevirmiş kişilerdi. Yazı İttihatcıların din karşısındaki şüpheci tutumundan bol örnek veriyor ve bunun müslüman kütlelerde sorun yaratabileceğinden bahsediyordu.* Egyptian Gazette'i bu yazıyı aynen aktarmaya yönelten (25 Mayıs 1910) iki yargısı oldu. Rodes, milliyetçi lider *Muhammed Ferit'in panislamcı olduğuna inandığını yazıyor.* Ayrıca Genç Türklerle Genç Mısırlılar arasındaki farkın, birincilerin zeki, ikincilerin ise yönlendirilebilir kimseler olmalarından doğduğunu ileri sürüyordu.

Siyasal ortamın bu gergin havası artarken *Osmanlı Büyük Doğusu*'nun, İngilizlerin masonluk açısından kendi ya da kontrollerindeki Mısır localarının etki bölgesi saydıkları *Lübnan, Suriye, Filistin* ve asıl önemlisi *Mısır*'da arkası arkasına localar açtığı görüldü:

İskenderiye'de 29 Mayıs'da *El Felah, El Muruvve, Nurül Muhabbe, Şemsül Maşrık; Kahire'de* Temmuz 1911'de *El Kemal* ve ayrıca *Fidelité* ve *Nurülhüda.*

Lübnan'da *İtidal* (Mayıs 1910) ve *Hürriyet ve İtidal* (Haziran 1910).

Beyrut'ta *Merci uyun el Osmani* (Ağustos 1910) ve Cebel (Şubat 1911)

Şam'da *Vahdetül Osmaniye* (Ağustos 1910)

Halep'te *Halep* (Eylül 1910)

Kudüs'de *Mabedi Süleyman* (Aralık 1910)

İngilizlerin içinde yaşadıkları paniğin derecesini, Daily Telegraph gazetesinin muhabirinin Kahire'den yolladığı telgraf açıklar: *'Eğer Mısır'ı daha sert bir yönetimle idare etmezsek, kısa zamanda yerinizi Türk ya da Alman alacaktır.'* (EG-4) *Cromer*'den sonra yumuşama siyaseti başlatmış olan *Grost* da durumun farkındaydı ve yıllık raporunda milliyetci akımlara karşı sert bir politikaya dönme gereğini vurguladı.(Fİ-4)

Osmanlı Büyük Doğusu'na bağlı locaların dördünün İskenderiye'de açıldığı gün (29 Mayıs) İstanbul'daki İngiliz elçiliği, İttihatcıların masonlukla ilişkileri konusunu işleyen raporunu tamamladı ve Londra'ya yolladı. 10 Haziran'da Dışişlerine varıp hemen bakan *E. Grey*'e sunulan raporu takdim notunda, sadece İttihatcıların masonluğunun değil, bunlar üzerinde Yahudi etkisinin ve Doğu Farmasonluğu'nun Mısır, İran ve Hindistan'daki yayılışının incelendiği belirtiliyordu.(LO) Grost'un raporuyla, İstanbul elçisi *Lowther*'in imzasını taşıyan fakat gerçekte *Fitzmaurice* tarafından hazırlandığı bilinen bu rapor, 1910'un ikinci yarısında Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar İngilizlerin İttihatcılara karşı yürüttükleri politikayı damgala-

mışlardır. Evvelce bazı kısımlarını aktardığımız bu raporun 1910'a ve geleceğe yönelik değerlendirmelerini, önemi dolayısıyla olabildiğince aynen aktaracağız.

"Abdülhamit'in devrilmesinden sonra görüşmeler başladı. İtalyan Büyük Doğusu'ndan izin sağlandı ve *Prens Aziz Hasan* Belçika Yüksek Şurası'ndan *Yusuf Bey Sakakini* aracılığıyla verilen özel yetkilerle 33. dereceye çıkarıldı ve Türkiye Büyük Doğusu'nu kurmak yetkisini aldı (...) Böylece *bütün localar Osmanlı Büyük Doğusu'na bağlandı ve Suriye ve Mısır vs'deki locaların Osmanlı Büyük Doğusu'na bağlanması kararı alındı.* Bu amaçla *Prens Aziz Hasan, Sakakini* ile birlikte Mısır'a döndü. Ancak *İdris Bey Ragıp* ve diğerleri buna karşıydılar ve Mısır'la Lübnan 'imtiyazlı eyaletler' olmakla (politika gibi) masonlukta da bağımsız olmaları gerektiğini savundular. Aziz Hasan bu durumda kendisini İstanbul'da görevlendirmiş olan İdris Ragıp ile ters düştü ve Osmanlı Büyük Doğusu'nun Büyük Üstadı *Talat Bey*'den aldığı talimata uyarak Mısır'ın milliyetci lideri *Muhammed Ferit*'i Mısır'da İstanbul Büyük Doğusu'nun temsilcisi olarak atadı. Göreve atama ile ilgili tören *Tanta* locasında yapıldı. Milliyetcilere sempatisi bulunmayan *Halil Hamada Paşa*, Mukattam'dan *Şahin Makarios* ve diğer ünlü Mısırlı masonlar bu atamaya şiddetle karşı çıktılar. Hidiv hazretleri de İttihat ve Terakki ile Mısır milliyetcileri arasında bağ kurmaya yönelik siyasal masonluk adımına şiddetle karşıydılar, fakat bir kere yapılmış atama iptal edilemezdi. *Halil Hamada Paşa buna çözüm olarak bir ayrı Mısır 'Osmanlı Büyük Doğusu' kurulmasını* ama Muhammed Ferit'in Büyük Üstat yapılmaması şartını ileri sürdü. Mısır'da Osmanlı Büyük Doğusu kurulmasıyla ve bir Büyük Üstadın atanmasıyla İstanbul Büyük Doğusu'nun temsilciliği kendiliğinden düşmüş olacaktı. Halen (Mayıs 1910), Halil Hamada Paşa İstanbul'dadır ve Yahudi millet-

vekili ve Selânik İtalyan locası mensubu *Karasso*'yla görüşüp Talat beyi kararından vazgeçirmeğe çalışacaktır. Prens Aziz Hasan ve Muhammed Ferit de İstanbul'a doğru yola çıkmış bulunmaktadırlar. *Talat Bey M. Ferit'in Mısır delegesi olduğunu yalanladı ve kendisiyle komite arkadaşlarının böyle bir gafa düşmeyeceklerini belirtti.* Herhalde, Komite'nin sırlarını açıklamama ilkesine bağlılığın zorlaması altında bilerek yalan söyledi.

Bu arada Sakakini de, Mısır ve Suriye'de dolaşıp İstanbul'a geldi ve bu son ülkenin localarıyla Osmanlı Büyük Doğusunu birleştirmek amacıyla orada bir süre kaldı.

İttihat ve Terakki Komitesi ile Türk Büyük Doğusu Mısır localarını kontrola alır ve milliyetcilerle doldurularsa şüphe yok ki amaç, gizli ve yeraltı çalışmasıyla günün birinde, 1908 Temmuz'unda Selânik'te patlayan ve dünyayı şaşırtan bomba gibi, beklenmeyen bir bomba patlatmak olacaktır."

Burada yazar birdenbire, konuya yabancı görünen bir olayı ayrıntıyla anlatıyor. Bu, yeni Hahambaşının bir İtalyan/Osmanlı Yahudisinin Sudan'da bir İngiliz çavuşuyla giriştiği tütün kaçakçılığı sebebiyle açılan davada yardım istemesiyle ilgilidir. İşte bir mason Yahudi de, Dr. Farih, yerel İngiliz locası üstadından tavsiye ile karışmış ve elçilik desteklemezse Lordlar Kamarasındaki Yahudileri harekete geçireceğini ileri sürmüştü. Hatta elçinin kaydettiğine göre bu zat, gerekirse Mısır hükümetini ve Mısır'daki İngiliz yönetimini devireceği tehdidinde de bulunmuştu. *'Adam hiç de deli değildi ve gayet temkinli konuşuyordu'* diyerek elçi, bununla İttihatcı bağlantılı Yahudilerin İngiliz aleyhtarı çabalarını kanıtlamaya çalışıyordu.

Rapor şöyle devam ediyor:

"İçişleri nazırı *Talat Bey, Edirne tarafından Kırcaali'den gelen bir*

Çingene ailesindendir. Maliye Nazırı Cavit Bey ise bir dönmedir ve her ikisi Komite'nin esrarlı gücünün resmi temsilcileridir. Kabinenin kayda değer iki üyesi onlardır ve Türkiye'deki masonluğun da zirvesinde bulunmaktadırlar. Bu kişilerin *Sakakini* ayarında bir ajanı kullanmaları çok şüphe çekicidir. Bir yıl önce Dahiliye Nazırı olduğundan beri *Talât Bey,* taşra görevlerine vali ya da yardımcısı olarak masonları ve de güvenilir Komite üyelerini, çok kez de ikisini atayarak mason komitenin ağını imparatorluğun her yanına yaymıştır. Amaç, şimdiki meclisin çoğunluğunun kazaen ya da sıkı yönetimin getirdiği teröre rağmen muhalefeti, Talat ve Cavit Beylerin bakanlıklarını tehlikeye sokacak duruma getirmesi halinde, bunlar derhal bir hükümet darbesiyle cevap verecek, meclisi dağıtacak ve yeni seçimlere gidilmesini sağlayacaklardı. Seçimler taşradaki Komite kulüpleri ve mason locaları tarafından ayarlanacağından, yeni seçilen milletvekilleri de tabiatıyla daha yumuşak huylu olacaklardı. Böylece *Türkiyenin görünmeyen hükümetinin Talât Beyin yönetimindeki Büyük Doğu olduğu anlaşılmaktadır.*

Eugène Tavernier Nineteenth Century dergisinin Nisan sayısındaki makalesinde Fransız Cumhuriyetini 'Büyük Doğunun Kızı' olarak betimlemektedir. Aynı deyim belki İttihat ve Terakki'nin Osmanlı Komitesi'ne de uygulanabilir, çünkü masonlar Komite'nin taraftarı olmakla birlikte, mason olmayanların çoğu, yani halkın büyük çoğunluğu da gizlice onun hakimiyetine karşıdır. Fransız Cumhuriyetcileri ve masonları gibi dudaklarının ucundaki ilk kelimeler *'reaksiyon'* ve *'din adamları'* sözcükleridir. *İlk eğilimleri islâm kanunlarını değiştirmek ve modernize etmek değil çürütmek ve yok etmektir. Her ne kadar liderlerinin çoğu akılcı iseler de, büyük bir çelişki ile, kitlelerin islâmcılık heyecanlarını, ulusal yani Asyacı ve Panislamcı ulusal çizgilerde kanalize ederek siyası olarak kullanmayı tasarlıyorlar.*

Muhalefete hoşgörüyle bakmazlar ve düşmanlarını altetmek için kullandıkları metot onları meydan muhalefetine itmek, sonradan reaksiyoner diye gösterip ezmektir. *Bir çok ulema mason olmaya zorlanmıştır* ve örnekleri halkın önyargılarını ve teereddütlerini aşmakta kullanılmaktadır. *Bir Türk, olayı 'Halkı Yahudi ilâcıyla uyuşturma' yöntemi diye izah ediyor.*

Genç Türk Hareketini şu andaki durumuyla incelersek, içinde, Araplar, Rumlar, Bulgarlar ve Ermeniler gibi Osmanlı azınlıklarından ziyade Türk ve Yahudi olduğunu görürüz."

Türkler gibi Türk kökenli Macarların da yeteneksizliğinden ve ekonomiyi tamamen Yahudilere teslim ettiklerinden bahsettikten sonra şöyle devam ediyor:

"Yahudilerin, ekonomi kafasına sahip olmayan Türkleri tuzaklarına düşürüp şaşırttıktan sonra, Fortnightly Review'ın Nisan sayısında *Israel Zangwill'in bahsini ettiği Filistin ya da Babilonya'da (Mezopotamya) bir özerk Yahudi Devleti kurulması* amacıyla, İsrail'in kutsal saydığı toprakların sahibi olan Türkler üzerinde nüfuz sahibi olmak istemeleri doğaldır. Türklere Yahudilerin bu ülkeye şartsız göçünü kabul ettirebilirlerse bir taşla iki kuş vurmuş olacaklardır. İsrael'in yıllardır hayalini kurduğu, Rusya ve Romanyada esaretteki milyonlarca dindaşını Türkiye'ye getirmek oradan da Mezopotamya'ya aktarmaktı.

Yabancı Yahudilerin bu şartsız göçüne karşılık, Yahudilerin de özverileri, kendi ana dillerinden vazgeçmek, Türkçeyi kabul etmek ve de Türk borçlarının hemen tamamını üstlenmek olmuştur. Selanik komitesi'nin en nüfuzlu üyelerinden biri olan ve Yahudi asıllı olduğu söylenen *Dr. Nazım Bey,* sadık adamı olan Selânikli dönme *Faik Bey (Toledo)* ile birlikte ICA'nın (Yahudi Kolonizasyon Cemiyeti) Paris

Şubesini ziyaretle açıkça Romanya'dan 200 bin Yahudi'yi Makedonya'ya ve bir kaç milyon Rus Yahudisini Mezopotamya'ya yollamak tezini açıklamıştır. Israel Zangwill makalesinde bu olaya değinmiş ve *Sadrazam Hakkı Paşa*'nın Bâbıâli'yi Mezopotamya'da özerk bir Yahudi Devleti kurulması için ikna edecek feraseti göstereceğini umduğunu belirtmiştir ve Hakkı Paşa bazı Yahudi evlerini diğerlerine nazaran daha fazla ziyaret etmektedir ama bu hülya henüz gerçekleşmemiştir.

Şüphesiz, Genç Türkiye korkunç askeri harcamaları sonucu borç alma zorunda kalınca Yahudi bazirgânların eline düşecektir. Abdülhamit aynı mali zorluklarda olduğu zaman kendisine Herzl tarafından yapılan benzeri teklifleri red etmiştir. Aynı fikrin Zangwill'in de aklında olduğunu şu sözlerden anlıyoruz: 'Eğer Türklerin aklı selimi paralarından da az değilse, kendilerine barışsever ve sanayici beyaz bir topluluğun vatanlarına barışçı şekilde girmesine izin vermelerinin ne kadar faydalı olacağının anlatılması gerekir.'

Zangwill'in dediğine göre, Osmanlı Parlamentosundaki dört Yahudi milletvekili korkunç derecede anti-siyonisttir. Kelimenin Filistin anlamında böyle denebilirse de Mezopotamya anlamında böyle olmadığı muhakkaktır. Genç Türkiye'nin siyasetinin bu kısmı, Mezopotamya, Suriye ve hatta Mısır'da yatırımlar planlayanların dikkatten uzak tutamayacağı bir konudur. Bir yıl önce İstanbul'da çıkmaya başlayan Siyonist *Şafak(Aurore) dergisi, hiç bıkmadan okuyucularına Yahudilere, piramitleri yaptıran Firavunların memleketi olan Mısır'ın istikbaldeki İsrael topraklarının bir parçası olacağını hatırlatmaktadır.* Bu teori her ne kadar uzak görünüyorsa da, bazı idealistlerin ağızından düşmemektedir. Mezopotamya ve Filistin Yahudilerin uzak hülyasıdır. Yakın rüyaları ise Türkiye'nin ekonomisini ele geçirmek ve yeni yatırımlar yapmaktır."

Yahudilerin bol para sağlayarak Türkleri kontrollarına aldıkları buna karşı da onlara hizmet verdikleri yine uzunca anlatıldıktan sonra tekrar masonluğa dönülüyor:

"Jöntürkler başlangıçta Britanya yani İskoç masonluğu üyeleriyle çok yakınlaştılarsa da, bunlar, kısa zamanda çoğu Yahudiler tarafından yönetilen yerli locaların bir karikatür niteliği taşıdığını ve gerçek masonluğun yozlaşması (fahişeleşmesi) gibi olduğunu farkettiler ve sonunda İskoçya Büyük Locası onları düzmece olarak ilân etti. *Böylece İngiliz locası kapılarını, başta son derece güçlü nazırlar Talat ve Cavit Beyler olmak üzere,* bütün yeni masonlara kapadı. Türk ordularını, maliyesini, sıkı yönetimi, parlamentoyu ve kısaca İmparatorluğun genel olarak geleceğini kontrol eden bu kişiler tabii 'İngilizlerin bu yüz vermemesinin' dedikodu kulislerinde hızla yayıldığına göre, gücendiler ve sonuçta İngilizlere sempatileri daha da azaldı. Söylendiğine göre 'bu hakaret yüzünden çılgına dönmüşlerdi.' Ancak bunun hükümetlerinin bize karşı olan dostça politikasını değiştirmeye yönelttiğini düşündürecek bir davranışta bulunmadılar. Hattâ, şüphenin avantajını onlardan yana sayıp, Mısırlı farmasonlarla ilişki ve sempatileri olan ve Kahire, İskenderiye vb. yerlerde aynı yeraltı yollarında onlarla beraber çalışan yerel locaların bazı üyelerinin aşırı görüş ve politikalarından pek az, ya da hiç haberleri bulunmadığını da farzedebiliriz. Zira buradaki bazı ültra şoven masonlar Mısır'daki anti-Hidiv ve anti-İngiliz partileriyle birlikte oynuyorlar. *Ve mason bir Arap milletvekili geçenlerde bir demeç vererek, bunların kafalarının arkasındaki düşüncenin, propaganda yoluyla Osmanlı filosunu İskenderiye'de bir fırsatla gösteri sağlamak, huzursuzluk yaratmak, sonra karışıklıklar çıkarmak ve bu esnada Hidiv hazretlerini bir 'kara el' aracılığıyla ortadan yok etmek, ailenin Halim kanadından birini İran'daki son taht değişikliğinde olduğu gibi Hi-*

div'in oğlunun vasisi tayin etmek olduğunu söyledi. İttihat ve Terakki Komitesi mutlaka bu son olayda İranlılarla işbirliği yaptılar ve yakınlarda yeni İranlı maslahatgüzar *Ferrajullah Han* mason olduğundan İran'da bir İran Büyük Doğusu kurmaya girişmek bahis konusudur."

İttihatcıların İranlılar gibi Mısır ve Hintlilerin bağımsızlıklarını desteklediklerini belirttikten sonra rapor *Babanzade İsmail Hakkı*'nın kardeşi *Hikmet Beyin* bazı Suriyeliler aracılığıyla şüphe çekici temaslarından, *Muhammet Ferit* ve diğer milliyetcilerle buluştuğundan bahsediliyor. *Celâl Nuri*'nin *Jeune Turc* gazetesinde İngiliz aleyhtarı yazıları, Alman ajanı *Oppenheim*'la mali ilişkilerde bulunan Polonyalı dönme *Seyfettin Gastowtt*'un çabalarını ve Muhammed Ferit'le bağlantısını belirttikten sonra rapor şöyle sona eriyor:

"Genç Türklerin hedefi (...) İran, Mısır, Yunanistan, Bulgaristan'a karşı şoven politika izlemektir ama bunların hepsi, Avrupalı, yani çoğunlukla Yahudi bankerlerinin orduyu beslemeye gerekli para yetiştirmesine bağlı. Rusya'daki Yahudi ve aşırı Ermeni (Taşnak) ihtilalcileriyle de ilişkileri var. Bunlar aracılığıyla Rusya'yı zayıflatmayı tasarlıyorlar. Turanlı Macar kardeşleriyle de Yahudiler aracılığıyla temasta olup Afganistan ve Hint müslümanları arasında sempatik akımlar yaratmaya çalışıyorlar.

Genç Türkler Yahudi masonluğunun esiniyle, Fransız Devrimini ve onun Allahsız metodlarını taklit ediyorlar. Fransız Devriminin gelişmesi İngiltere ve Fransa arasında çatışmaya yol açmıştı, eğer Türk Devrimi de aynı çizgide gelişirse kendisini İngiliz idealleri ve çıkarlarıyla çatışmada bulur.

Arapların Siyonizm'den nefret ettiklerine ve bütün Arapların gözlerini gizlice Mısır Hidivine çevirip bir gün *İngiliz desteği sayesin-*

de merkezcil bir Arap hükümetini gerçekleştireceklerine inanıyorlar. Arap milletvekilleri Mısırlı aşırıları onaylamıyorlar... Bazıları ise İngiliz masonluğuna kabul edilen Mısır Büyük Locasının, siyasi masonların düzmece Mısır localarının kanatları altına almalarını öneriyor. Bu yaklaşım tabii ki gülünçtür ve tabii siyasal olmayan Britanya masonluğunun gerçek ilkelerine yanlış bir yaklaşımı yansıtıyor...

Bütün bu masonluk hakkında yazdıklarımız mahrem kaydıyla masonlardan elde edilmiştir (...) *Bu sanırım Kahire'yi de ilgilendirir ve herhalde Grost'a da gönderirsiniz. Aynı şekilde Tahran'a ve Hindistan'a gönderilmesi de yararlı olur. Zira önde gelen Hintli müslümanlara el altından Genç Türk hareketinin ciddi şekilde Yahudiler ve dinsiz siyasal farmasonluk tarafından ciddi şekilde etkilendiği anlatılırsa, aşırı şoven Genç Türkler tarafından yürütülen İngiliz aleyhtarı milliyetci Pan-İslamik propaganda dengelenmiş olur.* Alman meslekdaşım da Yahudi ve Latin masonluğunun Komite üzerindeki etkisinin bilincinde olduğunu ve hükümetine bu konuda bilgi ulaştırdığına inanıyorum.

G.Lowther

Not: Yukarıda İskoç Büyük Locasının masonluğu düzmece olan yeni Osmanlı Büyük Doğusu'nu tanımayı red ettiğinden bahsetmiştim. Aldığım bilgiye göre bu zorluğu vasıtalı olarak aşmak için İngiliz Büyük Locasını bu yeni Türk icadını tanımaya yönlendirmeğe çalıştıklarını öğrendim. Mısır masonluğundaki şaşırtıcı gelişmeler karşısında İngiliz Büyük Locasının, İskoç hemşiresinin izini izleyerek politikayla böylesine haşır neşir olmuş bir kurumun varlığını red etmesinin arzulanır şey olduğu görülüyor.

KOMPLO RAPORUNUN KAMUOYUNA YANSITILMASI

İngiliz elçisinin raporu verileri zayıf garip bir karışık salatadır. Kanıtları zayıftır ama içinde her çeşit bahane ve gerekçe arayana uygun malûmat vardır. Çelişkiler ve tutarsızlıklarla doludur. *Asıl amacı İttihatcıların İngiliz çıkarları için tehlikeli* olduklarını vurgulamaktır. Osmanlı yönetiminde İngiliz politikasına daha uyumlu *-Kâmil Paşa, Ahrar türü-* kadroların iktidara gelmesi arzulanmakta, bunun için İttihatcıların her tutumunu salt İngilizlere karşı gösteren bir *'komplocu'* yaklaşım sergilenmektedir. Burada hayali geniş bir kafanın Avrupa'daki oluşumları Türkiye'ye projeksiyonla değerlendirme yaptığı görülüyor. Anti-semitizm (Yahudi düşmanlığı) ve anti-Siyonizm'le çalkalanan Avrupa'daki oluşumların aynen Türkiye'de de cereyanı tasarlanıyor.

Lowther'in bu raporun altına imzasını atması doğaldı. Çünkü İstanbul'a adım attığındanberi (iki yıldır) anti-İttihatcı bir eğilim içinde olmuş, raporlarını bu yolda yollamıştı. Kendi hükümetini böyle yönlendirmiş, Türkiye'nin iç politikasında bu yönde rol oynamış ve bütün çabaları ters sonuç vermişti. Böylesine yanlış yönlendirme karşısında doğal olan bir elçinin geri çekilmesidir. Bu durumda eski iddialarının yanlışlığını ortaya koyan bir rapor verse kendi sonunu kendisi hazırlamış olurdu. Oysa İttihatcıların Mısır'a el attıkları temasını işleyerek geçmiş iddialarının haklı olduğunu vurgulama fırsatını elde etmiş oluyordu. El atmayı Siyonizm ve mason komplosuyla bağdaştırması ise, belgesi-kanıtı olmayan durumlarda bunların olağanüstü sır perdeleri arkasında bulunduğuna dayanmak olanağını sağlıyordu.

E. Kedourie bu rapor konusundaki değerlendirmesinde şöyle diyor: *"Bu belgedeki saçma fanteziler haddizatında hiçbir değer taşı-*

maz, zira, dışişleri bakanının önemli hassas bir bölge konusunda güvenilir bilgiler sağlamalarını beklediği iki adamın içine düştükleri en aşırı safdilliği ortaya dökmektedirler. Belgeler, gerçekler karşısındaki tutumlarının ne kadar yüzeysel olduğunu gösteriyor. Genç Türkler gibi doktriner subayların iktidarı kuşkusuz Osmanlı İmparatorluğu için uğursuz bir gelişmeydi. Ancak onu bir Yahudi-mason komplosunun sonucu olarak sunmak, anlamını hiç farketmemiş olmak demektir. İçi boş uydurmalarla dolu bir aldatmacadır.' (KE)

İnanmış bir anti-ittihatcı olduğunu saklamayan Kedourie tabii ki olayı bir tarihcinin zaman pertavsızından bakışıyla değerlendiriyor. *Oysa 1910'larda bu iddialar, İngiliz politikasına 'propaganda alanında' haklılık kazandıracak yeni unsurlar içeriyorlardı.* Böylece Lowther'in raporu, 1880'lerin başından beri Osmanlı aleyhtarı ön yargılara dayalı İngiliz politikasına ters düşmediğinden Londra'da itibar gördü ve derhal, *-Çok Dikkatle Okunmalı'* kaydıyla kopyaları *Hint, Mısır ve İran'daki İngiliz diplomatik temsilciliklerine gönderildi.* Doğaldır ki hem bilgi edinilmesi, hem de gereğinde kullanılması arzulanıyordu.

İttihatcı hareketin bir Yahudi ve Mosan komplosu olduğu bundan böyle, sömürgeci Avrupalılar tarafından yoğun şekilde işlenmiştir. Zamanı gelince buna Türkçü-Turancı ve Panislâmcı oldukları iddiaları da ilâve edilmiştir. Birbirine böylesine karşıt eğilimler, zamanına ve yerine göre propagandada kullanılarak İttihatcıların hem Türk, hem de diğer müslüman cemaatler nezdinde yerilmesi sağlanmıştır. Örneğin *Araplara ve Hint müslümanlarına hitap ederken propaganda hep 'Türkçü-mason-Yahudi' temasını işlemiş ama Panislamcılığı'ndan hiç bahsetmemiştir. Buna karşılık Avrupa'da en çok Panislamcılığı vurgulanmıştır.*

Ancak gerektiğinde bu yaklaşımların ters yüz edildiği de görülür. Avrupalılar arası bir sömürge paylaşma pazarlığı olan Sevr Barışı görüşmelerine katılan İngiliz heyetine bilgi için hazırlanan belgelerde *İttihatcıların Yahudi ve mason olmalarına göre dinci, hele Panislamcı olamayacakları belirtiliyordu.*(KE-104) Oysa İttihatcıların sonunu getiren olay, Birinci Dünya Savaşı'na Panislamcı bir tezle katılmış olmasıydı. Gerçek şu ki, *Balfour Beyannamesi* ile Filistin'i Siyonistlere sunan İngiliz politikası olsa olsa İttihatcıların yeterince Yahudi ve mason olmadığını ileri sürebilirdi. Ama Sevr'e katılan delegelerin ikna etmek zorunda oldukları heyetler özellikle Araplardı ve onlara Türklerin İngilizlerden de daha Yahudici olduğunu kanıtlamak gerekiyordu.

Raporun herşeye Yahudi damgası vurmak tutkusunu eleştirirken *Kedourie* tanınmış bir Suriyeli hıristiyan olan *Sakakini*'nin Yahudi diye gösterilmesini de örnek gösteriyor.(KE-104) Bu propagandanın Araplar üzerindeki etkisini araştıran Arap tarihçisi Zeine N. Zeine de *'Yahudi-mason kompolusunun aslı yoktur'* diyor ama bu propagandayla İttihatcıların samimiyetinden şüphe yaratmanın başarıldığı ve zamanındaki zararını etkilemenin mümkün olmadığını ekliyor.(ZE-89)

Fitzmaurice'in davranışı koyu katolik, dolayısıyla aşırı Yahudi ve mason düşmanı olmasıyla açıklanmak da istenmiştir ki biz buna katılmıyoruz. Kanımızca mesleki durumuyla ilgili korkularının doğal bir sonucudur. 1902'denberi İstanbul'da çalışan Fitzmaurice, görevi icabı Abdülhamit'e yakın çevrelerle sıkı bir işbirliği ve ilişki içindeydi. İşi, İngilizlere ait sorunların çözümlenmesiydi. Zamanla Abdülhamit Rejiminin çarkının işleyişini iyice kavramış ve ona göre kendine başarılı bir yer yapmıştı. Yeni elçinin göreve başlamasıyla Meşrutiyet'in ilânı aynı zamana rastlamıştır. *Lowther* sistemin nasıl

işlediği hakkında bir bilgiye sahip değildi. Tek haber ve işleri yürütme kaynağı elçiliğin başkatip/baştercümanı Fitzmaurice olacaktı. Oysa İttihatcıların içyüzünü ne o, ne de diğer elçilik yetkilileri bilmiyorlardı.

Ne Selânik, ne de İstanbul'daki İttihatcıları tanımayan Fitzmaurice için yeni dönemde de haber kaynağı olarak eski dönemin kadroları kalıyordu. Bunlardan *İzzet Paşa* gibi bazılarının ülke dışına kaçırılmalarında da rol oynamış olması mümkündür. Kısacası esas görevi olan bilgi toplamada sıkıntıya düştüğü anlaşılıyor. Diğer yandan asker kadroları ağır basan İttihatcıların, orduda görevli İngiliz subaylar ya da elçiliğin askeri ateşeleriyle ilişki kurduklarını gösteren işaretler de var. *Bunun Fitzmaurice'e işe yaramaz hale geldiği hissini duyurması mümkündür. O da bir yöntem olarak İttihatcı muhalifleri ile ilişkiyi derinleştirmeyi tercih etmiştir. Üstelik, İngiltere dışişleri bakanının Meşrutiyet ertesi ilk talimatı da olayda 'Osmanlı toplumuna ne karar vereceği'nin araştırılması yönündeydi. Bu negatif yaklaşımı muhalefet kanalıyla izlemek kuşkusuz daha kolaydı.*

Lowther'in Fitzmaurice'e İstanbul'da birlikte çalıştıkları üç yol boyunca (1911 Haziranı'na kadar) tam bir güven duyduğu, yargılarına katıldığı anlaşılıyor. 5 Mayıs 1911 tarihli bir raporunda ondan şöyle bahsediyor: 'Yerel politika dünyasının bütün çeşitli elemanları ile temasta olmasından çok memnunum. Ve belki de, Yahudi bir tercümanı bulunduğu için İttihat ve Terakki'nin Yahudi Komitesi ile yakın temasta olan Rus elçiliği dışında başka hiç bir elçilik, bizden daha iyi bilgi toplayamamaktadır.'*(KE-90)*

Bir madolyonun tek bir yüzünü, hem de çarpıtarak yansıtan bu çabaların İngiliz hariciyesini kandırmış olduğu düşüncesine katılmıyoruz. O dönemin İngiliz politikasına uygun düştükleri için de

Londra'dan onay görmüşlerdir. Dünyanın en büyük gücü ve her köşede çıkarları bulunan İngiltere, sömürgelerini kaybetmek korkusu içinde olduğundan, sadece Jöntürklerden değil, kendisine uysal yaklaşmayan her hareketi şüphe ile karşılıyordu. Başından beri İttihatcıların iyi niyetine rağmen onlarla iyi diyaloga girmek istenmemesi de bunun doğal sonucuydu. Emperyalizmin yasalarında duygusallık yoktur. İngiltere bir Yahudiyi başbakan yapabilir. Londra Belediye başkanlığına getirebilir, bütün sermaye çevrelerini (City) onların kontroluna bırakabilir; İtalya'da da başbakandan Roma belediye başkanına Yahudiler ve masonlar bulunabilir, bu o toplumların suçlanmasını gerektirmez; ama bunların yüzde birini başkası yaparsa o aşağılanabilir. Burada bir haklılık ya da haksızlık mantığı aramaya kalkışmıyoruz. Bahis konusu olan emperyalist mantığıdır ve Lowther ile Fitzmaurice emperyalizmin en başarılı iki ajanıdır. Bu ikisi İttihatcılar için çok olumlu raporlar da verselerdi, İngiltere'nin politikasını Mısır ve Hindistan'daki temsilcilerinin raporları belirleyecekti. Bunun da İttihatcılar lehinde olması olanaksızdı. İstanbul'daki iki kafadar, esasen şeklini almış çizgiye yeni gerekçeler ve propaganda elemanları kazandırarak katkıda bulundukları için kendi makamlarınca başarılı sayılmışlardır.

Lowther raporunun, İttihatcılara karşı çok kullanılmış ve maalesef hepsi de tutarsız olan ana temalarını özetle belirtmeye çalışacağız:

- Bütün Jöntürkler mason ve Yahudidir.
- Bütün Yahudiler Siyonisttir. (Şu halde bütün Jöntürkler de Yahudi destekçisidir.)
- Yahudiler Osmanlı borçlarını üstlendiler.
- Selânik'teki 80 bin Yahudi'nin çoğu masondur.
- Kırmızı-Beyaz renkler mason rengidir.

-Her Yahudi bir İttihat ve Terakki casusudur.

-Amerikan elçisi (Morgenthau) ve Selânik İtalyan Konsolosunun (Primo Levi) Yahudi olmaları İttihatcı-Yahudi ilişkisinin sonucudur. (Oysa ikisi de İttihatcılar aleyhine çalışmışlardır.)

-31 Martı Dönme ve Yahudi farmason İttihatcılar hazırlamıştır.

-31 Martın bastırılması İtalyan masonluğunun İngiliz masonluğuna karşı zaferidir.

-Abdülhamit Siyonizmi engelledi.

-Yahudi dünyasındaki Territoriyalist (Yaşadığı ülkeye bağlı) ve Siyonist ayırımı Jöntürk ihtilalinin bir mucizesi olarak ortadan kalktı. (Dünyadaki 5, 10 milyon Yahudi'ye karşılık ancak birkaç bin Yahudisi bulunan Osmanlı topraklarında Meşrutiyet'in ilanıyla bütün Yahudilerin sorunlarının sona erdiğini iddia etmek gerçekten güçlü ve geniş bir hayal gücü gerektiriyor. Oysa bu ayırım, İkinci Dünya Savaşı sırasında Nazilerin Yahudi soykırımı ortaya çıkıncaya kadar sürmüştür.)

-Osmanlı donanmasının Mısır'a gelmesiyle karışıklık çıkarılıp Hidivi devirme projesi.

-Yahudi parasıyla Panislamcı ayaklanma tasarısı.

-1 milyon Arnavut Bektaşi'nin mason olmak için başvurusu. (Bütün Arnavutlar -Katolik ve Ortodoksları dahil- bu kadar tutmazken sadece Bektaşilerinin 1 milyon sayılması abartmayla da açıklanamayacak şeydir.)

Lowther raporunun Londra'ya ulaşmasından bir hafta sonra 17 Haziran'da *Times, 'Türk ve Mısır Farmasonlukları'* başlığıyla 'Son günlerde Mısır'a giden bir muhabiri'nin yazısını yayınladı. Haberin raporla benzerliği ilgi çekicidir:

'Son birkaç aydır Kahire ve İskenderiye'nin yerli basını Türk ve Mısırlı farmasonların geliş ve gidişlerinden bir sürü bahsettiler. İskenderiye'de iyi bilindiği gibi Türk masonluğu müslüman ülkelerde ve belki bazı Avrupa Devletlerinde destek sağlamak için ve anlaşıldığına göre propaganda amacıyla siyasal masonluğa bağlanmıştır.'

Yazı, Talat Beyin üstatlığı altında İtalyan Büyük Doğusuna bağlı bir Osmanlı Büyük Doğusu'nun kurulduğunu Mısır localarını troluna almağa çalıştığını ve bu işle Mısır milliyetcilerinin lideri Muhammed Ferit Beyin görevlendirildiğini bildiriyor. Sonra da ekliyor: 'Bu yüzden Mısır masonluğunda çatışmalar çıktı ve Mısır Büyük Doğusu Ferit Beyin atanmasını etkisizleştirmek için Türkiye Büyük Doğusu'na karşı Mısır'da bir kardeş Büyük Doğu kurmayı bile tasarladı. İhtilâlci olmasa da sayısal nitelikli gizli cemiyetlerle bağlantısı bulunduğuna inanılan bu tip farmasonluk konusunda yorum yapmaya gerek yoktur. *Bu girişimi, İskoç ve İngiliz Büyük Locası ile bağdaştırmak yolunda çaba sarfedilmişse de, Britanya farmasonları gerçek masonluk olmadığı açıkça belli olan bu yaklaşımı işitmezlikten gelmeyi tercih etmişlerdir. Kolaylıkla farkedilebilir ki, İttihat ve Terakki Komitesi'nin ve onun Büyük Doğusu'nun hedefi, kendisi ile Nil vadisindeki aşırı siyasal partilerle bağ kurmaktır.*'

Bu tür anti-İttihatcı kampanya aralıksız devam edecektir. *Sunday Times*'da 'Osmanlı ideal Yıkıcı güçleri' (18. 7. 1910), *Times*'da 14. 12. 1910'daki başyazı *The Nation*'un 10. 12. 1910 sayısındaki 'Genç Türklerin başarısızlığı' yazıları hep İttihatcıların tutucu islamcı ve Türkcü, ülkeye yaramaz, başarısız kimseler olduklarını anlatan makaledir. Ana tez, Türkiye'ye 'ılımlı yöneticiler' gerektiğidir.

Bu dönemde *Berlin*'in de gerçekle hiç bir ilgisi olmadığı halde *Bâbıâli'nin Üçlü İttifak'a katılacağı* yolunda haberler yayması gergin-

liğin artmasına katkıda bulundu. Mısırlı milliyetciler gittikçe artan şekilde bağımsızlık sloganlarını kullanıyor ve İngilizlerle Fransızlar bunların İttihatcıların eseri olduğuna inanıyorlardı. 1910 yılı Temmuz'unda Berlin'deki İngiliz ve Fransız elçileri arasında geçen bir konuşmada Fransız, Jöntürk kışkırtmalarının 1.5 yıl içinde Mısır'da İngiltere'nin başına kötü şeyler getireceğine inandığını söyleyince İngiliz şöyle yanıtlamıştı: '18 aylık süre tanımanız nezakettir, durum haftadan hafataya günden güne kötüye gidiyor.'(FD-8) İttihatcıların aradıkları istikrazın kendi müslüman uyruklarını ayaklandırmada kullanacağı korkusuyladır ki Fransa ile İngiltere o yaz, tamamen siyasi bir davranışla borcu engellemişler ve parayı Almanya'dan almak durumu doğmuştu.(AK-1/177)

MASONLUĞA AÇIK TEPKİNİN BAŞLAMASI

Ülke içindeki siyasal gerginlik atarken -*Mahmut Şevket Paşa* ile *Cavit Bey'in* istifasına varan olaylar- Avrupalıların İttihatcılara bakışındaki şüpheler de artıyordu. Bunda herhalde Cemiyet'in bu gerginliklere rağmen locaları geliştirme faaliyetlerini durdurmamış olması da bir rol oynamıştır. 1910 yazında Suriye'de ortaya çıkan *Hilâli Osmaniye Cemiyeti* olayı bu konuda ilginç bir örnektir. Sadece Fransa'nın Şam konsolosunun raporlarında rastladığımız olayı oradan aynen aktarıyoruz.

Konsolos *Piat*, Paris'e gönderdiği 6 Ağustos 1910 tarihli telgrafıyla Şam'da, Türk ve Mısırlı milliyetcilerden oluşan Hilâli Osmaniye adında bir gizli cemiyetin kurulduğunu bildiriyordu. Amacı Cezayir, Tunus ve Mısır'ı tekrar Osmanlı topraklarına katmak imiş: *'İlk toplantısı 5 Ağustos Cuma günü yapıldı. Başkanı Prens Aziz, ama fiili başkanı Kahireli zengin bir kapitalist olan Jozef Sakakini'dir. İstanbul şubesi, İstanbul'da Katırcıoğlu hanında Selânik dönmelerinden Osman Talat'ın başkanlığındadır. Sakakini şahsen gelip, Şam, Beyrut*

ve Zahle'de şubelerini kurdu.' (FD-9)

Osmanlı Büyük Doğusu'na bağlı olarak 1910 yılının Mayıs'ında Lübnan'da iki, Ağustos'unda Beyrut'ta bir, Şamda -Vahdetül Osmaniye adında- bir, Eylül'de Halep'te bir locanın kurulduğunu evvelce kaydetmiştik. Hilâli Osmaniye ve Vahdeti Osmaniye isimleri arasındaki benzerliğe dikkati çekmekle yetinip, konsolosun 18. 10. 1910 tarih ve 68 nolu ayrıntılı raporunu aynen aktaralım:

'Aziz Hasan Hilâli Osmaniyi Kahire'de kurdu. Ültra-nasyonalist eğilimleri bulunan Osmanlı Büyük Doğusu'na bağlı olan Hilâli Osmani özellikle Akdeniz bölgesinde İngiliz etkisine karşı mücadele verecekti, ama yavaş yavaş müslüman uyrukları bulunan bütün Avrupa Devletleri ve bu arada Rusya ve Fransa'ya karşı da düşmanca davranışa başladılar. Bu konuda Şam'ın en etkili masonlarından biri bana Türk localarının skandal denecek oranda Alman yanlısı olmaya başlamasına tepkisini söyledi.' (FD-9)

Burada konsolos, kapitülasyonların devamına ve Meşrutiyetin ilânını sağlayan Fransız Büyük Doğusu'na övgüler yağdıran bu masonun -gerçekten saçma- sözlerini uzun uzadıya aktardıktan sonra tekrar Hilâli Osmaniye dönüyor:

'Bu kurumun hareket alanını yaymaya çalışan *Prens Aziz*, güvendiği adamı *Sakakini*'yi *Suriye*'ye gelip bazı şubeler açmakla görevlendirdi. Böylece o da *Şam*'a ilk gezisini yapıp Vahdeti Osmaniye adında bir loca kurdu. Sonra *Zahle ve Beyrut*'a geçti, oralarda da aynı tür kurumlar kurdu. Geçen ayın sonunda tekrar Suriye'ye geldi. Beyrut'ta az kaldıktan sonra Şam'a geçti. Bu yeni gezi bir teftiş turnesine benziyor. Herhalde alınan sonuçları ve kurduğu locaların çalışmasını kontrol etmek istiyor, *Şam ve Zahle*'den başka *Halep ve Homs*'u da ziyaret edecek ve İstanbul'a gidecek.

İttihat ve Terakki tarafından Jöntürk memurlarını kontrolla gönderildiği iddiası, sanırız Bay Sakakini'nin kendisine asla verilmemiş bir görevle övünmesinden ibarettir. Onu iyi tanıyan Şam'ın ileri gelenlerine inanmak gerekirse kendini övmek fırsatını hiç bir zaman kaçırmamıştır. Aksine. Ancak şunu da kaydedelim ki, davamıza son derece bağlı olduğunu söyleyen bu 'Fransız' (Yani Sakakini) ne Şam'da ne de Beyrut'ta konsolosluğumuza uğramayı yararlı bulmamıştır.'

24 Kasım 1910 tarihli yazısında ise konsolos, Jozef Sakakini'nin İstanbul'a hareket ettiğini bildiriyor.

Loca kurma faaliyetlerinin neden bir ihtilâlci, Panislamcı cemiyet kurulması şeklinde sunulduğunu anlamak güçtür. Bazı araştırmalarımda, başta İngiliz ve Fransızlar olmak üzere Avrupalı politikacı ve doğu ülkelerinde görevli diplomatların 19. yüzyılın sonu ve 20'nin başlarında Panislam eylemleri korkusuyla nasıl dolu olduklarını işlemiştim. Bu tip görevliler öylesine şartlanmışlardır ki, Panislamcılık görmedikleri olay yoktur. Konsolos Piat da bunlardan mı?.. Şimdilik daha fazlasını söyleyecek durumda değiliz.

1910 yılında Beyrut'ta Lübnanlı *Çizvit Papazı Lui Şayko*'nun masonluğa en sert saldırıları içeren Arapça ilk kitabı *(Al Sır al masun fi şi'at al farmason =Mason mezhebinin saklı sırrı)* yayınlaması o dönemde Lübnan'da bir mason sorunu bulunduğunu kanıtlıyor. Nitekim bir Arap araştırmacı da Meşrutiyet'ten sonra masonluğun yayılması sebebiyle karşıt gruplar belirdiğini ve özellikle rahiplerle bazı Lübnan kasaba ve köylerinde halk arasında çatışmalar çıktığını ikiye ayrılma görüldüğünü yazıyor.*(NA - 16)*

Meşrutiyet'e katkısı ve İttihatcı desteği sebebiyle toplumda bir süre prestiji yüksek olan masonluğun bir dönemden sonra tepkiler

almaya başlaması doğaldı. Gizliliği bırakmış fazlasıyla su yüzüne çıkmış bulunuyordu. Herkesin hele her İttihatcının mason olduğu söylentilerine de fazla iltifat etmemek gerekir. Osmanlı Büyük Doğusu'na bağlı olanlarla birlikte yeni 30 kadar locanın kurulduğu biliniyor. Her birinde ortalama 50 üye bulunduğu hesaplanırsa, eski masonlar dışında 1000-1200 kişinin yeniden mason olduğu ortaya çıkar. Bunların hepsini siyasetci saymak da yanlıştır. Çoğu serbest meslek sahibi (tüccar, avukat, doktor, vb...) kimselerdi ve uzun yıllar siyaset dışı kaldıkları bilinmektedir. Buna karşılık Meşrutiyet sonrasından masonluğa girişte normal zamanların dışında bir siyasal ve çıkarcı eğilim bulunduğu da yadsınamaz.

Bazı kimselerin bu seçilmişlerin dışında kalmak, içeri girenlerin bazılarının da masonlukla hayal ettikleri avantajları elde edememek yüzünden kuruma cephe aldıkları anlaşılıyor. Buna, hem dinciler gibi ilkesel düzeyde mason karşıtlarının, hem de Avrupa çevrelerinin Osmanlı Büyük Doğusu aleyhindeki propagandaları eklenince, kurumun başlangıçta sağladığı prestijin niçin aynı oranda tepkiye dönüştüğü anlaşılır.

Aslında masonlukla ilgili olmayarak, İttihat ve Terakki'nin gizlilik yöntemini tam terketmemiş olması ve programını ne kütlelere, hatta ne de meclisteki temsilcilerine benimsetmemiş olmasının sonucu olarak, cemiyet içindeki huzursuzluk da bir türlü yatışamıyordu. Selânik'ten gelenlerin yıllarca sürmüş bir dayanışma, tehlikeler karşısında birlik olma alışkanlığıyla disiplinli davranmaları ve Merkezi Umumiye hakim olmaları, particilik geleneğine sahip olmayan toplumumuzda, hatta İttihat ve Terakki'nin içinde eleştiriye uğruyordu. *'Selânik Rüfekası'*nın (Selanikli Arkadaşlar'ın) dışında kalanlar bunları yermek için yoğun çaba sarfediyorlardı. Mason suçlaması bunda, dönme ve Yahudi (Siyonist) suçlaması gibi, asli bir unsur değil, yardımcı bir unsur olarak kullanılıyordu.

Masonluğa ilgi ve tepkiler konusunda o döneme ait bazı örnekler vereceğiz. Bunların doğruluk dereccleri üzerinde bir görüş ileri sürebilecek durumda değiliz, sadece kamuoyuna açıklanmış olmalarına dayanarak aktarıyoruz:

Rıza Nur anılarında (I/258) şöyle yazıyor:

'Sinop müftüsü Hasan Fehmi Efendi mebus olmak istedi... İttihat ve Terakki istemedi, istifasını teklif etmişler, red etmiş... Ama İstanbul'da hemen İttihat ve Terakki ile uyuştu. İttihatcılara yanaşmış, onlara sadakatle hizmet etmeyi vadedip uyuşmuş. Halka karşı taahhüd ve Kur'ana el basarak yemin ile verdiği sözde üç gün durmadı. Ama hakikaten İttihatcıların düştükleri güne kadar onlara verdiği sözünde durdu... İşittim ki farmason olmuş. Hattâ İttihatcıların asker elebaşılarından *Galip Bey* (Emniyeti Umumiye Müdürü, sonra Galip Paşa) *locada kendisine 'Allah var mıdır?' diye sormuş. Derhal 'yoktur' cevabını vermiş. Sinoplulara haber yayıldı köpürdüler. Hasan Fehmi'ye 'Kızıl hoca' 'Gâvur hoca' adlarını taktılar.*

Masonluk Türklerce dinsizlik ve küfür sayılmıştır. Ve bunlara karşı halkta umumi nefret ve kin vardı... Meşrutiyet ilân olununca Rahmi, Talât ve arkadaşlarından çoğu İstanbul'a gelince derhal İstanbul'da mason locaları açtılar. Bir çok Türkleri localara kaydettiler. Bunların mühim bir kısmı Dönmeler idi. İttihatcılar locaları kendilerine kuvvet ve alet yaptılar.'

Rıza Nur, Selânik'li İttihatcıların mason olmasına karşılık Manastır'daki cemiyet reislerinin Melâmi tarikatından olduklarını ve bunu yaydıklarını, başkanlıklarını da Miralay Sadık'ın yaptığını belirtiyor. Son zamanlarda masonlukla islâmi tarikatlar arasında –özellikle Bektaşilikle– bağlar konusunda hayli araştırma yapılmıştır. Biz *Abdülhamit ve Masonluk* kitabımızda bu konu üzerinde uzunca

durduk. Oradaki görüş çerçevesinde, kısaca, Miralay Sadık'ın Melâmi olduğu için Masonluğa karşı çıktığı türü bir anlayışa karşı olduğumuzu belirtmek istiyoruz. İttihat ve Terakki içindeki anlaşmazlıkların tamamen siyasal olduğu, diğer unsurların siyasi amaçlara alet edildiği kanısındayız.

Ertuğrul Düzdağ, Eşref Edip'ten naklen şunu yazıyor:

'Mason olduğunu masonlardan başka kimsenin bilmediği (M.C.) ye bir gün sordum:

–Sizin de mason olduğunuzu söylediler. Sizin gibi aklı başında bir adam nasıl mason olur?

–Sorma, dedi, bir zamanlar masonluğa girmek için deli divane olmuştum. Talat Paşa'nın kalem–i mahsus müdürü Fuad Bey'e gittim. Masonluğa kabulüm için Talat Paşa'ya söylemesini rica ettim. Söylemiş, fakat Paşa aldırmamış. Çok üzüldüm. Mutlaka girmeğe azmetmiştim. Tekrar müracaat ettim. Talat Paşa'ya söylemiş. 'Ben onu akıllı bir adam sanırdım, demiş; bunun maskaralıktan başka bir şey olmadığını bilmez mi?'

Fuad bey bunu bana söyleyince çok canım sıkıldı. Beni kabul etmek istemiyorlar, onun için böyle söylüyorlar, dedim. Tekrar ısrar ettim. Nihayet kabul edildim. İçine girip de bir müddet geçtikten sonra Talat Paşa'ya hak verdim. Hakikaten onun dediği gibi maskaralıktan başka bir şey değilmiş.

–Sonra ne oldu?

–Ne olacak? Böyle kalıp gitti.'

Mason ve Yahudi düşmanlığında doruğa ulaşan, bunun sonucu Alman Nazi partisiyle işbirliğine bile kalkışan C. R. Atilhan'ın bu psikolojiye varışının öyküsü de öğreticidir.

'Farmasonluğun içyüzüne ve mahiyetine dair hiç bir fikre ve il-

mi bir kanaate sahip değildim. Sadece babamdan ve aile dostlarımdan olan büyük adamlardan çocukluğumuzda işittiğimiz şey farmasonluğun tamamen bir dinsizlik olduğundan ibarettir. Hatta merhum pederin bu tabiri bir hakaret ve bir küfür makamında kullandığı da hâlâ hatırımdadır.'

C. Rıfat 1912'de Balkan Savaşı'na katılır, parti çekişmeleri yüzünden savaşın kaybedilmesine çaresiz tanık olur ve tabii içinde bulunduğu ortamdaki suçlamalara göre yargılara varır. Aralarında, cephede vuruşan ve üstü perişan haldekilere karşı geride –yani savaşmayanlara– üstü başı düzgün olanlara tepki gösterdiğini görüyoruz: *'Bunlar İttihat ve Terakki Cemiyet'ine sırtlarını dayamış farmason züppeleridir.'* (Aİ–196) Öyle sanıyoruz ki, inançları ne olursa olsun, bu zat eğer rastlantı olarak Trablusgarp'ta görevli olsaydı ve orada İtalyanlara karşı savaşan İttihatcı subaylarla bir arada bulunsaydı, masonluğu yine de benimsememekle birlikte, yargıları çok farklı olacaktı. Daha sonra Birinci Dünya Savaşı sırasında Filistin cephesinde bulunması ve buranın kaybına tanık olması anti masonluğunu anti siyonistlikle pekiştirmiş ve herşeye bunlar yüzünden İttihatcıların sebep olduğu yargısı kafasına marazi bir tutku şeklinde yerleşmiştir.

Yine 1910 yılı sonlarıyla 1911 yılı başları arasına ait olması gereken bir hikaye daha var:

Güya bir gün Balıkesir milletvekili *Abdülaziz Mecdi Efendi,* İngiliz elçiliği tercümanı ile görüşürken *Fitzmaurice* onlara 'Yakında hepiniz mason olacaksınız. Talat beyle arkadaşları buna gizlice karar verdiler. Hatta bu maksadın hulülü için de *Musa Kâzım Efendi* gibi bir sarıklı masonu şeyhülislam makamına getirdiler. Günün birinde, bir fetva ile masonluk resmi bir din şeklini alacak. Eğer bunda tereddüt ediyorsanız, gidiniz Musa Kâzım Efendiyi bir tecrübeden

geçiriniz' demiş. Ayrıca masonların el işaretlerini Mecdi Efendi'ye öğretmiş.

Mecdi Efendi eskiden hocalığını yapmış olan Musa Kâzım'ın böyle bir şey yapabileceğine inanmamakla birlikte hemen şeyhülislama gitmiş ve mason işaretini vermiş. Onun:

– Vaaay... kardeşim, demek ki sen de bizdenmişsin!.. demesiyle gerçeği anlamış ve İttihat ve Terakki içinde *Hizbi Cedit (Yeni Hizip)* hareketini başlatmış.

Gerçekliği şüpheli olan bu olayı, İttihatcıların olduğu gibi, muhaliflerinin uydurması sayanlar da vardır. Osman Ergin 'tek harfi bile doğru olmayan adi bir hikâye'[EO-97] diyor. Ayrıca Mecdi'nin şeyhülislam'ın yüzüne tükürdüğünü söyleyenler de var. Bunun mümkün olamayacağını, aksine hocasının af ve gufranı ilâhiye mazhariyeti için Mecdi'nin 70 bin kelimei tevhit okutturduğunu söyleyen de.

Bu hikâye yalan da olsa, içine İngiliz elçiliği tercümanının dahil ediliş şekli, Fitzmaurice'in Osmanlı iç politikasına fiilen katıldığının herkesce bilindiğinin kanıtı olarak ortaya çıkmaktadır.

Hizbi Cedit olayında önemli bir rol oynayan Abdülaziz Mecdi'nin mason karşıtlığı herşeyden önce ilmiyeden olmasından ileri geliyordu. Bu arada, yazarın doğruluğunu tanık göstererek kanıtlamaya çalıştığı bir konuşmanın da bu karşıtlığını pekiştirdiği anlaşılıyor:

'Birgün *Talat Bey* ile *Abdülaziz Mecdi* arasında şöyle bir konuşma geçmiş:

– Efendi, şu bizim Cemiyete bir tarik şeklini versek, acaba nasıl olur?

– Ne gibi?

– Mesela şövalyelerin mensup oldukları tarikler gibi.

-Eh olur a. Mevlevi olalım.

-Olmaz. Mevlevilik eksantriktir.

-Eh Kadiri...

-O da olamaz.

-Rüfai...

-O hiç olamaz.

-Bektaşilik nasıl?

-O fena değil ama, kafi derecede şümullü değil.

İlk sorudan itibaren Talat beyin fikrini anlayan Mecdi Efendi, birdenbire ona dönmüş ve şu cevabı vermiştir:

-Ben sana bir şey söyleyeyim mi Talat Bey? Senin dilinin altındakini ben biliyorum. Yani farmason olalım, diyeceksin, değil mi? Bunu aklından çıkar. Biz garptan gelen ve din aleyhinde gizli maksatları ihtiva eden hiç bir cereyana tabi olamayız. Hem sana kat'i olarak söylüyorum: Böyle aykırı bir fikri ortaya sürdüğünüz gün hem kendinizi, hem de Cemiyeti mahvedersiniz.'(ZI-1)

İttihat ve Terakki içinde başlayıp sonuçta Hizbi Cedit -Hizbi Atik deyimleriyle (Yeni ve eski hizipler, eskiler Selanik grubu sayılıyordu) belirlenecek olan gruplaşmada Abdülaziz Mecdi, Manastırlı İttihatcı lider Miralay Sadık beyle birlikte baş rolü oynamışlardır. Ancak bunu da salt masonluğa karşı bir hareket gibi değerlendirmek yanlış olur. Pek çok konudaki tepkilerin bileşimi sonucu ortaya çıkmıştır. Bu görüşlerini Nisan 1911'de on maddelik bir bildiriyle açıklamışlardır ki, sadece bir tanesi gizli cemiyetlerle ilgilidir ve bunda mason sözcüğü kullanılmamıştır. İttihat ve Terakki'nin sağ kanadını oluşturan(TU-1/3-215) fırkanın batılılık görüşüne karşı oldukları gibi islamcı yönünü de yeterli bulmayan bu grubun(TU-1/3-215) tutumu da masonluk sorununun en öndeki sorun diye algılanmadığını ortaya koyuyor.

Selanik ağırlıklı İttihat ve Terakki Merkezi Umumisi'ne saldırılar artarken bunlarda gizliliğe yöneliş de arttı. Muhaliflerden *Şefik El Muayyed*'in deyimiyle işleri *'Menfur bir el'* yönlendiriyordu. Bu menfur elin mason bağlantısı olduğuna muhalefet gittikçe daha çok inanmağa başlamıştı. Özel sohbetlerde tekrarlanan suçlama en sonunda muhalefetin nisbeten ılımlı kanadını oluşturan *Osmanlı Demokrat Fırkası'nın (Fırka -i İbad)* sözcüsü *Muahede* gazetesi tarafından açıklandı.

Muahede önce 10. sayısında (5. 11. 1910) Kerbelâ milletvekillerinden birinin Irak arazisinin bir yabancı şirkete devredileceği hakkındaki iddiasını ele alarak, Siyonizm konulu bir yazı yayınladı. Sadece 'kamuoyunu aydınlatmak' iddiasıyla kaleme alındığı belirtilen yazı, *Irak-Filistin bölgesinde 45 milyon dönüm arazinin Siyonistlere verileceğinden bahsediyordu.* Siyasetcilerimiz için hiç de onur verici bir belge oluşturmayan bu iddia 1.170.000 kilometre karelik bir alan demekti ki bugünkü Irak, Suriye, Lübnan, Ürdün, İsrael'dan başka Suudi Arabistan'ın beşte birini de kaplar. Geçmiş dönemin abartma yöntemleri arasında çok rastlanan bu iddiadaki gerçeklik payı konumuzun dışında kalıyor.

Muahede, Siyonist suçlamasıyla başlattığı kampanyayı 12. 12. 1910 tarihli 17. sayısında, *'İstanbul'da Farmasonlar'* başlıklı yazısıyla sürdürdü. Bu yazı bizim araştırmalarımızda rastladığımız, bu konudaki ilk açık ve kapsamlı suçlamadır. Bu sebeple, bazı gereksiz kısımlarını çıkartarak olabildiğince aynen aktarmaya çalışacağız:

'Meşrutiyeti mesudemizin inkilabıyla... bazı sosyal meseleler hatta siyasi meseleler büyük bir ilgi kazandılar. Uluslararası gizli bir kurum olan farmasonluk da Selânik ve İstanbul'da böylece kabul edildi. Geçmiş yönetim sırasında farmasonlar yok değildi. Yal-

nız, devri sabık farmasonları derin bir korku içinde bırakmıştı... Müşterisi de hemen hemen yoktu. Çünkü *'el nas süluk mülukhum = halk yönetcilerinin yaptığını yaparlar'* kavlince davranıyorlardı... Mutlakiyet idarelerinde yegane müdürü zalim hükümdardır. Hamit ise her şeyden ziyade yalnız hafiyeliğe düşkündü. Bir kısım halk da müthiş bir arzuyla bir sosyal felâket olan hafiyeliğe adetâ sevine sevine girerdi.

Bugün ise... (Yöneticiler) arasında farmasonlar bulunduğu içindir ki farmasonluk böyle gördüğümüz gibi hızla yayılıyor... Taraf taraf aldığımız haberlere göre, üzüntü ile söylüyoruz, o gizli cemiyet için, farmasonluk için İstanbulda da çeşitli uluslara ait localar açılmış. Hatta farmasonlar o kadar artmış ki, müslümanlardan da sayısız localar kurulmuş... Böylece, farmasonluğun büyük rütbelerinden olan 33 numara ve venerabl = hurmetlu mazhariyetleriyle bir çok islam üyeleri de o alemde nüfuz sahibi olmuşlar.

Hatta ricalimizden, ricali osmaniyeden bir zat da Gran metr = Mevla, hüdavendi âzam, yüce payesine bile erişmiş.

Bizde bu mesleğin, farmasonluğun yukarda arz ettiğimiz gibi hızla, başarıyla yayılmasına İttihat ve Terakki Cemiyetinin Selanik ve İstanbul şubeleri sebep olmuştur. Zira bu iki cemiyetin bu iki şubesinde özellikle musevi ve dönme farmasonlar var.

Bu iki şubeye farmasonluğu öyle gelişi güzel ithal eyleyen zat, halen yüce bir makam işgal eden bir yahudi vatandaşımızdır.

Ülkemizde de çabukça çoğalmaya başlayan, yayılan, hatta parlak bir gelecek, bir mutlu gelecek canlandıran, geçmiş zamanda mesleki iştirakiyuna (komünistlik), sosyalistliğe açık bir meyil ve temas gösteren bu meslek için, farmason gizli uluslararası cemiyeti için saygı değer okurlarımıza elimizden geldiği kadar bilgi vermeyi uygun gördük.'

Bundan sonra yazar sistematik belgesel olmaktan ziyade kendi anlayışını yansıtan satırlarla okuyucuya masonluğun ne olduğunu anlatmaya çalışıyor. Bunların konumuz açısından en önemlilerini kısa kısa aktaracağız:

18. yüzyılda bir düşünürler heyetiydi, asla siyasi fırka olmadı... Dini özgür kılmak için çabalarken bir ihtilâl kuvveti halinde, gizli cemiyet oldu... Fransa'da ihtilâlciliği ele aldılar, din aleyhinde, hükümet aleyhinde çalıştılar... Her yerde hürriyetperverlerle temastalar ve bunda vakit vakit hemen her yerde nedense mavaffak oluyorlar... En esaslı işaretleri haç'tır... Localar birbirleriyle hükümeti müttehidei cumhuriye tarzında bağlıdır... Bu ittihatlar millidir... Tamamen hürriyetperest değildirler, yalnız kendilerini düşünürler... Kardeşlerine dokunan hükümeti meşrutaların bile zaman zaman aleyhine hareket ederler... Meşrutiyet hakkında belirsiz, kesin olmayan, dağınık fikirlere sahiptirler... Büyükleri, kardeşleri hırslarına alet ederler.

Yazının son kısmı yine Osmanlı masonluğu hakkındaki bazı görüşler içeriyor:

'Bizde Osmanlı dünyasında bazı sebepler yüzünden sırf çıkarları için heyeti hazıramızı avlamaya çalışırlar... Zannımıza kalırsa muvaffak da oluyorlar. Farmasonlukta birleşilmiş, belirgin bir fikir yoktur. *Farmasonlar adetâ 'beynelmilel serserilerdir.'*

Bizde olduğu gibi bazı ihtilalciler, özellikle mason localarına maksatlı olarak girerler... Bu sayede kendilerine taraftarlar bulmaya kadir olurlar. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Selânik'teki kuruluş zamanında masonlukdan, masonlardan yararlanma düşünülmüştü. Localara girildi. Bugünkü büyük ilgiyi sağlayan o zamanki girişitir. Bugün batıdan, İngiltere'den, İtalya'dan gelen ve burada Doğu

(Maşrık) locaları açan, üzüntüyle söylüyoruz pek çok kişi işe, hasis ihtiraslara alet oluyorlar. Bir çok emeller, siyasi ihtiraslar tatmin ediliyor.'

İttihatcılara Siyonist suçlamasından sonra masonluklarının da Yahudi bağlantılı olduğu teması böylelikle gündeme gelmiş oldu.

Yazıda isimlerden bahsedilmediği halde Sıkı Yönetim 'şahsiyata' yönelik bütün polemiklerde olduğu gibi Muahede'yi kapattı. Parti, Muhlis Sabahattin'in yönetiminde Hukuku Beşer'i yayınlamaya başladı ama tabii aynı konunun devamı gelmedi.(MO-16) Ahali Fırkası Reisi *Gümülcineli* konuyu meclis gündemine getirdiğinde farmasonluktan değil, 'demokrat ve sosyalist' gazetelerin yasaklanması, gazetecilerin tutuklanması açısından ele aldı.(MO-17) Ulemadan *Vehbi Efendi* ise, Sıkı Yönetim'e çatarak, kurban gelirlerini *Donanma Cemiyeti*'ne bağışlamayı öneren *Hikmet* kapatılmazken, diğerlerinin kapatılmasının uygunsuzluğunu ileri sürdü. Belki Hikmet'in *Musa Kâzım*'ı övmesine kızmıştı. Her halükârda masonluğu tartışmaya sokmadılar. Esasın dinci bir tepki olduğunu gösterdiler.

Muahede'nin makalesinden iki hafta sonra, 28 Aralık 1910'da *Hikmet* dergisinde, *'Şeyhülislam Efendi Hazretleri'* başlığı ile *Mehmeddin Arvasi* imzalı bir yazı yayınlandı. Bunda, 12 Temmuz 1910 tarihinden beri bu görevi ifa eden Musa Kazım'a *Şûrayı İlmiye* kurmasından dolayı *'Terakkiperver ve teceddütkester olduğunuz için sevindik'* diye hitap ediliyor ve medreselerin kalitelerinin düşüklüğünden şikayetle papazların daha bilgili olduğu belirtiliyordu. Hikmet'in tam muhalif olmasa da ağır dinci niteliği dikkate alınırsa, bu yazının masonluğu artık açığa vurulmakta olan Musa Kâzım için bir ön savunma atağı olduğu söylenebilir.

Şair Eşref'in ne zaman yazdığını bilmediğimiz bir dörtlüğü, o dönemin katı muhaliflerinin yaklaşımını iyi yansıtıyor:(DA-2/4-555)

Avdetiler (Dönmeler) ile hükümetimiz
Benzedi devleti Yahuda'ya
Bâb –ı Fetvayı da çiftlik edip
Verdiler en nihayet Musa'ya

MISIR–OSMANLI MASONLARI ÇEKİŞMESİ VE FİTZMAURİCE

İngiltere'nin İstanbul elçiliğinden dışişleri bakanlığına gönderilen 14. 12. 1910 tarihli bir raporda[FD–3] İttihat ve Terakki'nin mason ve Yahudi ilişkilerinin nasıl dikkatle izlendiğinin yanısıra, kamuoyuna açıkça yansımayan konularda da bilgilere rastlıyoruz:

İttihat ve Terakki'ye Yahudiler tarafından sokulan ve ilham edilen ve komitenin mekanizmasının parçasını oluşturan siyasi farmasonluk hakkında elçiliğimiz zaman zaman bilgiler sunmuştu.

Osmanlı meclisindeki son tartışmalarda muhalefet milletvekillerinden biri, birkaç yıl önce Fransız meclisindeki 'mason fişleri' tartışmasını andırır bir konuda konuşma istedi. Ancak Komite üyeleri, maksadını farkettikleri için, üzerine büyük baskılar yaptılar ve konunun meclise getirilmesini engellediler.

İlişikte bu konuda bir muhalefet partisinin organı ve sıkı yönetimce bir çok kez kapatılmış olan *Muahede* dergisinin bir makalesinin tercümesini sunuyorum. *Bu ülkede siyasal masonluğun cumhuriyetci niteliği farkedilmektedir.* Bugünkü şekli pratikte cumhuriyetcidir ve bazıları, eğer komite Türkiye'de iktidarı on yıl süreyle elinde tutarsa Türkiye'nin, Portekiz'deki son değişikliklere benzer şekilde açık bir cumhuriyet haline geleceğini iddia ediyorlar.

Bu raporun kopyalarını, siyasal masonluk Mısır ve Lübnan'da önemli bir rol oynadığı cihetle Kahire, Beyrut ve Selânik'e de gönderiyorum.'

İstanbul'dan Elçilik maslahatgüzarı tarafından gönderilen raporun üzerine, Londra'da dışişleri bakanlığında görüşlerini kaydeden üç yetkili de, makaleyi de maslahatgüzarın değerlendirmesini de güvenilir bulmadıklarını belirtmişlerdir. Birincisi, 'Yazar herhalde Avrupa türü mason tehdidinden ürkmüş, abartıyor... ancak Komite'nin güçlü bir Yahudi-Farmason etkisi altında olduğu biliniyor' diyor. İkincisi *'Yazarın çizdiği tablonun çok abartılmış olduğu şüphesi içindeyim'*, üçüncüsü ise 'bir müslüman ülkesinde masonluğun bir tehdit olacağına inanmak zor' kaydını koymuş.

1905'den 1916'ya kadar 11 yıl boyunca İngiliz dış politikasını yöneten *Lord Grey*'in görüşüne rastlamıyoruz. Bu şüphe kayıtlarına rağmen raporun İttihatcılara karşı politika oluşturan merkezlere gönderilmiş olması, Lowther raporuyla benimsenen çizginin değiştirilmesine gidilmediğini kanıtlıyor.

İttihatcıların Yahudi-Mason ilişkileri iddiası sınırlı bir çevrede o kadar tekrarlanmağa başlamıştı ki, hemen her konuda bunu ileri sürmek adet haline gelmişti. Üstelik bu İttihatcıların üstün bir gücü varmış anlamında kullanılıyordu. Bu konuda ilginç bir örnek, İngiltere'nin yönettiği *Balkan Komitesi* ve *Times'ın Sofya muhabiri*'nden verilebilir. Abdülhamit zamanında İngiliz politikası, Times'ın Sofya muhabirinin de üyesi bulunduğu bu komiteye çok önem veriyordu. Meşrutiyet'ten sonra komite giderek etkenliğini kaybetti. Komite İngiliz çıkarlarını gözardı etmemekle birlikte olabildiğince objektif çizgiler içinde Balkan olaylarını aktarıyordu. Oysa İngiliz politikası, 31 Mart olayında örneğini verdiğimiz gibi, tam ters bir yönde gidiyordu. 1911 yılı Şubatı başında Sofya'da İtalyan diplomatik temsilcisi ile konuşan Times'ın Sofya muhabiri şunları söylemiştir:

'Times tam manasıyla dışişleri bakanlığının ağzıyla yayın yapan bir resmi gazete haline geldi... Gönderdiğim haberleri yayınlamıyorlar... Makedonya ile ilgilenmiyorlar... Bu politika değişikliği Jöntürklerin, Avrupa basınını yöneten Yahudi ve masonlarla ilişkilerinin sonucudur.' (İD-19)

İtalyan diplomatı bu yargıyı 'abartma' demekle birlikte Roma'ya bildirmiştir. Rapor oradan, değerlendirmesini yapması için İstanbul'daki İtalyan elçisine ulaştırılıyor. Onun yargısı hayli ilginç. Türk localarında da üyeliği bulunan İtalyan masonlarından aldığı bilgilere dayanarak *'İngiliz basını ve masonluğunun Türk locaları hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıklarını'* kaydediyor. Makedonya olaylarının İngiliz kamuoyuna yansıtmanın sebebini sorduğu İngiliz elçisi *Lowther*'in de omuzlarını silkip, 'İngiliz kamuoyuna komplikasyon vermek istemiyoruz'dediğini aktarıyor.(İD-20)

Gerçekten İngiliz çıkarları artık Abdülhamit döneminde olduğu gibi *'Balkan öcüsünü'* ileri sürmeyi gerektirmiyordu. Meşrutiyet'le birlikte ilgiler Mısır'a yönelmişti. Bu da Meşrutiyet Türkiyesi'nin yapısı uyarınca yepyeni yöntemleri gerektirmişti. Artık ürkütülmesi gereken tek kişi (Padişah) değil, parlamento ve partilerdi. İngiliz elçiliğinin bu iş için elinde en yetenekli ajanı da *Fitzmaurice*'di. İstanbul'daki İtalyan elçisi 12. 1. 1911 tarihli raporunda bizim kaynaklarda rastlamadığımız bir olayı aktarıyor:

'Kamuoyunda muğlak şekilde bahsedilen ve bazı yayınlarda yer alan dedikodulara göre, Osmanlı parlamenterlerine yönelik olarak yabancı güçlerin entrikalarından bahsediliyor. Çok iyi haber alan bir kişiden özel olarak öğrendiğime göre, İttihat ve Terakki'nin, gizli oyla *Talât* ve *Cavit* Beylere güvenoyu verildiği oturumunda, İzmir milletvekili ve başkan yardımcısı *Sait Bey*, kapalı kapılar ardında *bu*

entrikayı yürütenin İngiliz elçiliğinin birinci tercümanı olduğunu söylemiştir. Bu entrika fırkanın örgütlenmesine, yönetimine ve ülkenin iç işlerine müdahale şeklindedir. Komite'nin bazı üyeleri, anlatılan şekilde yaklaşmalar ve olaylarla kendilerinin de karşılaştıklarını söyleyip Seyit bey tarafından formüle edilen suçlamaya katıldılar. Seyit bey hiç de yabancı düşmanı değildir. Eskiden de yabancılarla ilişkideydi, şimdi de ilişkidedir ve Chester (Demiryolu) projesiyle ilgisi vardır. Meclise çok muntazam olarak devam etmekte olan İngiliz baştercümanı (ki meslektaşları arasında en iyilerden sayılmaktadır) birkaç gündenberi ortalıkta görünmüyor.'*(İD-21)*

Hüseyin Cahit, Fitzmaurice'e bu çabalarında *Times'ın İstanbul muhabiri Grew*'in de yardımcı olduğunu ileri sürüyor.

İngiliz elçiliği ile İttihat ve Terakki arasındaki çekişme 1911'in Ocak ayında gerçekten garip boyutlara ulaştı. Ve özellikle İçişleri Bakanı Talât'ı hedef aldı. *Yeni Gazete*'de *Dubayi*'de İngiliz bahriyelilerin Arap kadınlara saldırdığı, çatışmalar olduğu ve donanmanın limanı bombaladığı şeklinde bir haber yayınladı. Times, Dubayi'ye asker çıkarıldığını kabul etmekle birlikte diğer olayları yalanladı. İngiliz hariciyesi haberin kaynağını sorunca *Lowther*'in cevabı *'Bu yalanı Talât uydurdu'* olmuştur. Bunu İngilizleri gözden düşürmek için yaptığını ve bu özel gazetenin yayınını yalanlaması için Osmanlı Hariciye nezaretinden açıklama yapılmasını istediğini de raporuna eklemiştir.*(FO-4)*

İşin ilginç yanı, daha evvel gönderdiği raporlarda Türk gazetelerinin eğilimlerini belirten elçinin bu kez *Yeni Gazete*'nin muhalefet yanlısı olduğunu belirtmek ihtiyacını duymamasıdır. Talât'ı suçlayan raporun üzerine İngiliz dışişleri yetkilisi *'Talât'ın düşmanca tutumunun en önemli delili'* kaydını koydu ve elçiye şu soru yöneltildi:

'Hikâyenin içişleri bakanı tarafından düzüldüğü gizli midir, yoksa kullanabilir miyiz?' Lowther'in buna yanıtı hayli gariptir: *'Bilginin doğru olduğuna inanmak için her türlü sebep varsa da kullanılamaz. Haberi veren kaynağın durumu, Bakanla her günkü ilişkisine bağlıdır. Hiç kuşkusuz kimliği anlaşılacak, durumu bozulacak ve belki de hayatı tehlikeye girecektir.'*

İngiltere'yi rahatsız eden, Genç Türk devriminin Mısır ve Hindistan'daki milliyetciler arasında saygıyla karşılanmış olmasıydı. Üzerinden üç yıla yakın bir süre geçtikten sonra hâlâ buralardan İstanbul'a umutla bakılıyordu. İttihatcılar ne derece ihtiyatlı davranırsa davransın İngilizlerdeki kuşkuları tamamıyla silmek mümkün değildi. Bu sebeple ellerindeki en kolay etkileyici gücü, propagandayı maharetle kullanıyorlardı.

Abdülhamit'in gözdelerinden 2. kâtibi *İzzet Paşa*'nın Mısır'da bulunması kullanılacak iyi bir konu oldu. Eski sadrazam ve *Talat* tarafından Dahiliye nazırlığından indirilmiş olan *Ferit Paşa*'nın Mısır'ı ziyareti de, İttihatcıları huzursuz edecek dedikoduları yaymak için iyi bir fırsat oldu. Bu ikisinin buluştukları ve İzzet'in İstanbul'dan kaçarken Abdülhamit'ten aldığı 5 milyon liranın kullanımını konuştukları ileri sürüldü.(MO-18) Hatta İttihatcıların da bu paranın peşinde oldukları, *Prens Aziz Hasan ve Sakakini*'nin bu işi kovaladıkları ileri sürüldü. Moniteur Oriental bunun aslı olmadığını, Aziz'in Hidive veda ettikten sonra 17 Aralık 1910'da Kahire'den ayrılıp İstanbul'daki birliğinin başına döndüğünü yazdı.

Çekişmeler İngiliz parlamentosuna da yansıdı. Lordlar kamarasında, Babanzade'nin deyimiyle *'hissiyatı Osmaniyeyi rencide eden'* nitelikte *'bir tufanı muhacemat'* Osmanlı yönetimine gerçekte İttihatcılara yöneltildi. Aynı anda Balkan Komitesinin de Sofya'da bir

Haçlı Seferi açtığını ileri sürüyordu.

Bu saldırılar kuşkusuz ki, *Talât*'ın dahiliye nazarlığından ayrılmasında bir ölçüde etken olmuştur. 10 Şubat'ta istifa günü, Tanin'deki başyazısında *H. Cahit* özellikle Genç Türkiye'ye İngiltere tarafından yapılan haksızlıkları yeriyordu. *Genç Türkiye'yi aşırı ölçüde milliyetperver ve 'şoven' olmakla suçlamalarına şaşıyor* ve ekliyordu:

'İngiliz politikası bugün bize soğuk duruyorsa tek sebebi bizden emin olmamasıdır... *Bizim bir İttihadı İslam vücuda getirerek İngiltere'yi Hindistan'da vesair yerlerde izaç etmek maksadını takip ettiğimizi zan ediyor.* Hindistan'a Afganistan'a gizli memurlar gönderdiğimizi iddia ediyorlar... İşte bütün yanlış anlamalar buradan başlıyor... İki memleket ilişkilerinin soğuklaşmasına meydan vermemek için İngiltere ile doğrudan doğruya ve açıkça görüşmek zamanı gelmiş olduğunu iddia etmiştik.'

Aynı sayıda Babanzade de İngiliz basınına soruyordu: 'Hukuk, medeniyet, barışlık, insaniyet gibi sözleri hırslarınızı kapamak için birer sahte perde gibi kullanıyorsunuz. Bu meseleleri niçin ortaya atıyorsunuz, cevap verin.'

Emperyalizmle hesaplaşmadaki güçsüzlüğü yaşarken bir yandan da bunun ajanlarını daha dikkatli izlemeye başladıkları anlaşılıyor. 3 Mart tarihli Tanin'de *Ahmet Ağaoğlu*'nun *Jeune Turc* gazetesindeki bir yazısı aktarılıyor. *Bütçe görüşmelerinde İttihatcılar Siyonistlikle suçlanırken iki sefarethane tercümanının 'ellerini uğuşturarak mesud ve memnun konuşmaları' yazarı hayli üzmüş.* Bunlardan birinin *Fitzmaurice* olması doğaldır. 22 Nisan'daki başyazısında da *H. Cahit, Ahmet Rasim*'in yabancı sefaret tercümanlarının entrikaları konusundaki tarihten örnekler içeren yazısına temas ediyor. 'Aynı şey-

ler bugün de yapılıyor' dedikten sonra, *bir baloda Karesi milletvekili Vasfi Efendi ile başbaşa uzunca konuşan, milletvekilleri ve ve gazetecileri evlerinde, hem de geceleri de ziyaret edip başbaşa sohbetler yapan bir baştercümanın faaliyetlerinden bahsediyor.* Daha sonraki açıklamalarından bunun İngiliz elçiliğinin elemanı Fitzmaurice olduğu anlaşılıyor.

Manastır'daki *Niri Hakikat* ve *Süngü* gazetelerinin bir özel eki ise, isim vererek *Fitzmaurice*'nin faaliyetlerini şöyle açıklıyor:

'Cahil milletvekillerini İngiliz politikasını izlemeye çağırıyor ve şu iddiaları kafalarına işliyor: 1- Komite saltanatla hilafeti ayırmak istiyor; 2- Komite'nin hepsi masondur; 3- Sadece özel çıkar için çalışıyorlar; 4- Siyonizmin çıkarlarına çalışıyorlar; 5- Şeyhülislam Ziyaettin silah tehdidi ile istifa ettirildi; 6- Şimdiki Şeyhülislam Musa Kazım dinsizdir; 7- Sadrazam Hakkı Paşa Pera'da lüks hayat yaşayıp devlet işleriyle uğraşmıyor; 8- Ülkenin selameti İttihat ve Terakki komitesinin uzaklaştırılmasına bağlıdır.' (İD-13)

Lowther Raporu'ndaki temaların böylece sözlü olarak İngiliz baştercümanı aracılığıyla uzun zamandanberi yayılmakta olduğu anlaşılmış oluyor.

İtalya'nın Selânik'teki konsolosu bile raporunda İngiliz tercümanından bahsediyordu:

'İttihatcı bir sorumluya göre, olay yeni bir şeriat darbesi (31 Mart) gibi hazırlanmaktadır. Örenildiğine göre bunda yine yabancı eli vardı. Bazı milletvekilleri ve nazırlar Mısır Büyük Doğusu localarına mensupturlar. İngiliz hükümeti Genç Türklerle Genç Mısırlılar arasındaki ilişkilerden endişeliydi. Bu arada İngiliz elçiliği tercümanı, müslüman milletvekillerine islamın yerine dinsizliğin koyulmağa çalışıldığı konusunda şüphe yaratıcı konuşmalar yaptı. Bunlar

etkilenmekten kendilerini koruyamadılar. Ve partinin programının değiştirilmesi ve Cavit, Cahit, Talât, Hakkı, Halil'in uzaklaştırılmasını istediler...'(İD-14)

İngiliz diplomasisinin sürekli olarak İttihatcılar – Mısır Milliyetcileri – Masonluk konularını bir arada işlemeleri, belki İttihatcılar kadar kendilerinin de bu alanda aktif olmalarından ileri geliyordu. Bu konuda yorum yapmak yerine üç belgeyi aktarmayı yeğliyoruz.

İtalyan Mason Dergisi, Osmanlı ve Mısır masonlukları arasında patlak veren olayları şöyle aktarıyor:

'Mısır Büyük Locasının üstadı muhteremi *İdiris Bey Ragıp,* İskenderiye konsolosluk mahkemesinde (Fransız) İstanbul'da oturan Osmanlı Büyük Doğusu Yüksek Şurası müşaviri ve genel sekreteri *Jozef Sakakini Bey* hakkında, kendisini eleştiren bir matbu sirküler yayımladığı için dava açtı. Sirküler, localara, biraderlere ve mason kuruluşlarına gönderilmişti. Konsolosluk mahkemesi Sakakini'nin yokluğunda onu 200 Frank ödemeye ve 30 gün hapisle bütün masrafları ödemeye mahkum etti.

Bu mektubun ne derece aşağı düşürücü olduğunu değerlendirmek bize düşmez. Muhakkak ki konu masonlukla ilgiliydi. Eğer İdris Bey Ragıp karşı çıkmak istiyor idiyse, herşeyden önce Sakakini'nin bağlı olduğu *Türkiye Büyük Doğusu Yüksek Şurasına başvurmalı ve oradan bir masonca dava istemeliydi.* Böyle bir davranış ancak kurumun yasalarına uygun olurdu.

Ayrıca şunu da belirtmeliyiz ki, Sakakini ne Yüksek Şura'nın, ne de Osmanlı Büyük Doğusu'nun başkanı değildir. Dolayısıyla bu iki mason otoritesi adına yapılan davranışların sorumluluğu ona yüklenemez. Bu sebeple mahkemenin bu yargıyı vermeye yetkisiz olduğunu belirtmesi, işin masonlar arasında çözümünü istemesi ge-

rekirdi. Bu tür davranışlar mason ailesine onur kazandırmıyor.'(RM-7)

İdris'in mason mahkemesi yerine sivil mahkemeyi seçmesi, İngiliz masonluğunun çizgisini izleyerek Osmanlı masonluğunu meşru saymadığının bir kanıtıdır. Bu davranışının ne derece İngilizler tarafından dikte ettirilmiş olduğu konusunda elimizde, İngiliz kaynaklarından gelen bir belge yok. Buna karşılık, bir Fransız yazarın *(A.de la Jonquière)* 8 Temmuz 1911'de *Türkiye ve Mısır'da Farmasonluk'* başlığıyla *Moniteur Oriental*'de yayınladığı makale olaya hayli ışık tuttuğundan aynen aktarıyoruz:

'Son zamanlarda farmasonluk çok bahis konusu edildi... Daha önceleri, Times ve Pall Mall Gazette, Büyük Britanya'ya karşı izledikleri politikaları sebebiyle Osmanlı farmasonluğu aleyhinde yayınlar yapmışlardı. Mısır masonluğunun büyük üstadı İdriş Bey Ragıp tarafından, *Mısır'da İskoç masonluğunun organizatörü olan* ve bunu 1907'de Bürüksel kongresine tanıtan *Jozef Sakakini* aleyhinde, masonlukla ilgili bir konuda açılan ve Kahire'deki Fransız konsolosluk mahkemesinde giyapta karara bağlanan hayli tuhaf bir dava dolayısıyla, Türkiye ve Mısır masonluklarının geçirdiği bir kriz konusunda Mısır'dan bilgiler aldık. Türkiye ve bağımlı ülkeleri için masonluğun reisi olan *Mısırlı Prens Aziz Hasan Paşa*, Mısır masonluğu yöneticilerinin işledikleri bazı düzensizlikler üzerine, Mısır'daki masonluğa uygulanan kötü yönetim yüzünden kurumun zarar görmesinden yakınan bazı Osmanlı masonlarının yardımıyla, kurumun prestijini yükseltmek amacıyla, Mısır'daki Osmanlı localarını canlandırmıştı. Hattâ İdris Bey Ragıp ile Prens Aziz Hasan arasında hayli hararetli bir yazışma da geçti. Bu sonuncusu, merhum babası Hasan Paşa'nın işlerini düzenlemek için Mısır'a geldiğinde, yerine vekil olarak, İngiliz aleyhtarı fikirlerinden dolayı tanınan ve yasama mec-

lisinde yeni Süveyş kanalı anlaşmasının en baştaki muhalifi olan *İsmail Abaza Paşa*yı geçirdi. Aziz Hasan'ın bu tercihi İngilizlerde, canlandırılan locaların İngiliz aleyhtarı politika ile uğraşacakları kanısını yarattı.

Son olarak Prens Aziz Hasan'ın İstanbul'a dönüşünde, Osmanlı masonluğu, *İzzet Paşa Holo'nun İdris Bey Ragıp tarafından Mısır ana locasında tekris edilmiş olduğundan haberdar edildi. Osmanlı Büyük Doğusu ve Türkiye İskoç Riti Yüksek Şurası, evrensel düzenin prestijini zedeleyen bu yanlışlığa karşı İdris beyi hedef alan sirküler yayınladı.* Bunlar masonlar için hazırlanmıştı ve mason kurum ve localarına gönderildi. Sirküler eline geçince İdris Bey kendi kendine ne yapacağını sordu. Osmanlı masonluğuna mı saldırmalıydı? Kogrelerde kararlaştırılmış olduğu gibi olayı üç mason gücünün hakemliğine götürmesi gerekliydi. Ayrıca mason kuralları zaten, biraderler arasındaki şeref sorunlarının bile Yüksek Şuralar tarafından yargılanmalarını âmirdir. Ancak bu İdris'in işine gelmiyordu. Osmanlı masonluğunun masum bir kurbanı olduğunu ispatlamak için başka bir yol aradı. Aziz Hasan tarafından, Osmanlı ve Mısır masonlukları arasındaki anlaşmazlık vesilesiyle, hukuki konularda İdris'e cevap vermekle görevlendirilen *J. Sakakini* Mısır'a gelmiş olduğundan, İdris Bey onun aleyhinde Kahire'deki Fransız konsolosluğunda bir hakaret davası açtı. Şunu da kaydetmek gerekir ki, Sakakini bu sirküler gönderildiğinde ne büyük doğu'nun ve ne de Yüksek Şura'nın başkanı olmadığı gibi, Osmanlı mason makamı bunu kaleme aldığında İstanbul'da bile bulunmuyordu.

Sakakini, İstanbul'a dönmek üzere Mısır'ı 17 Mayıs'ta terkedecekti. 16 Mayıs'ta Kahire konsolosluk mahkemesi önüne çıkması için tebligatta bulunuldu. Oysa Sakakini Kahire'de ne oturmuş ne de ikametgâh tutmuştur. Evvelce İskenderiye konsolosluğuna kay-

dolunmuş, sonra İstanbul konsolosluğuna nakletmişti. Davetiye yasal şekilde Sakakini'ye ulaşmadığından 17 Mayıs'ta İstanbul'a hareket etti. Ve mahkeme gıyabında karar verdi. Bu olaydaki şaşırtıcı nokta ise, hükmü yayımlayan Kahire gazetelerinin İdris Bey Ragıp'ın şikâyetinin sebeplerini açıklamamaları ve kendisinin neden, nerede, ne zaman ve nasıl aşağılandığının bilinmemesidir.

Bu olay Mısır'daki bütün masonluğu kargaşaya soktu ve diğer bütün ülkelerin masonluklarında da bir büyük skandal yaratacağa benziyor. *Doktrinin saflığına bağlı olan biraderler salt masonik sebeplerden belirmiş anlaşmazlıklara bir masonun sivil otoriteyi karıştırmış olması ve Mısır milli Büyük Locası Büyük üstadı ve Eski Kabul Edilmiş İskoç Riti Yüksek Şurası'nın başkanı olan İdris Ragıb'ın uymaya ve korumaya yemin ettiği kurulları böylesine çiğnemiş olması düşüncesiyle tedirgin oluyorlar.* Diğer ülkelerdeki Yüksek Şuralar ve Büyük Doğular konuya el koydular ve bu konuda son söz henüz söylenmiş değil.

İzzet Paşa'ya ne olduğu hakkındaysa Mısır muhabirimiz bir şey belirtmiyor. Hâlâ Mısır Büyük Locası'nın ziyneti midir? Abdülhamitçi bir dönüş için entrikalarını devam ettiriyor mu? Bir şey bilmiyoruz. Mason otoritelerinin önlerine getirilen tartışmadan bazı ışıklar çıkmasını umut edelim.'

Anlaşılıyor ki İdris Ragıp Mısır'da İngiliz egemenliğini devam ettirecek bir politikanın oluşması için fiilen çabada bulunmuş ve mason localarınıda bu amaçla kullanmıştır. Evvelce bahsettiğimiz, Osmanlı Büyük Doğusu'na karşı tasarlanan önlemler arasında, İzzet Paşa'nın İngiliz masonluğuna kabulüyle karşıt bir kutup oluşturma çabası herhalde bunun iyi bir örneğidir. Mısırlı milliyetci lider Muhammed Ferit'in Osmanlı Büyük Doğusu'nun Mısır temsilcisi

atandığı iddiasına, İzzet Holo girişimi bir cevap olabilir mi?.. Ayrıntıya daha ilerde girmek kaydıyla sadece şunu belirtmekle yetineceğiz: İngiltere'ye bu sadakatının ödülü olarak İdris Ragıp daha uzun yıllar Mısır masonluğunun başında kalmıştır. Mısırlı milliyetcilerin 2. Dünya Savaşı sonrasında İngiliz yönetimini bertaraf eder etmez masonluğu da yasaklamalarında, kuşkusuz bu kurumun sömürge idaresine hizmet eder hale gelmiş olması rol oynamıştır.

Mısır'daki İngiliz yönetiminin İttihatcılara karşı bu savaşında Mısır basını ve düşünürleri arasında da güçlü destekciler çıkmıştır. *Al Moayyad* ve benzeri yayınlardan yukarda bahsetmiştik. 1911'in başında bu kafileye, etkisi Mısır dışında bütün islam dünyasında da güçlü olduğu için önem taşıyan *Al Manar* dergisi de *Siyonist ve mason* temalarıyla katılmıştır. Al Manar'ı İngilizlere karşı bir zamanların mason ihtilalcisi ve *Cemalettin-i Afgani*'nin dostu olan, sonra *İngilizlerin desteğiyle Mısır müftülüğüne atanan Muhammed Abduh*'un çizgisini izleyen *Reşit Rıza* yönetiyordu. Suriye kökenli olduğu ve orada yetiştiği için Osmanlı devletini ve politikalarını iyi tanıyordu.

Reşit Rıza, anayasanın ilânını desteklemiş reformcu bir islamcıydı. Devrim'in kansız gerçekleşmesini 'şeriyet islamiyeye' bağlayacak kadar şekle bağlıydı.[(MN-1)] Belki de bu niteliği sebebiyle, Meşrutiyet üzerinde Afgani ve Abduh'un ruhlarına dua okutacak kadar onlara bağlı olmasına rağmen, Mısırlı milliyetcilerin aksine İngiliz sömürge yönetimiyle barış içinde bir arada yaşamanın formülünü bulmuştu. Öncelikle devrimci çözümlere karşıydı, ıslahat ve eğitimle –evrimle– sonuç arıyordu. İkincisi seçtiği konuların Osmanlı politikalarına karşı olması sebebiyle İttihatcılarla anlaşamayacağı fikrinin İngilizlerde yer etmesini sağlamış olmasıydı. Arapcaya özel önem gereğini, Yemen ve Suriye'deki Arapların eylemlerini, Kâmil Paşa politikasını, Osmanlı'nın Arap bölgelerinden yükselen şikayet-

leri, Hicazın İslamın merkezi olması fikrini dergisinde işliyordu.

1890'larda terkettiği Osmanlı topraklarına Meşrutiyetten sonra döndü. İstanbul'da çeşitli çevrelerle ilişki kurdu. Tabii bunlar genellikle Araplardı ve onlar da Ademi Merkeziyetci muhalefete yakın olduklarından İttihatcı karşıtıydılar. 1909 sonunda İkdam'da, 'Arap ve Türk' başlığıyla, biribirimizden kopmamalıyız temasını işleyen bir makalesi bile yayınlandı. Ancak muhalefetin çizgisine uygun olarak o da giderek anti-İttihatcı bir havaya girdi. 1911'in birinci sayısında 'Osmanlı ülkesinde Yahudiler' yazısıyla Yahudilerin İttihat ve Terakki üzerinde büyük etkisi bulunduğunu ileri sürdü:

'Özellikle, nesebi israilli olan Maliye Nazırı nezaretini Yahudilerle doldurdu... Hedefleri Siyonist emellerine uygun olarak Kudüs ve Filistin'i ele geçirmektir.'*(MN-2)*

Her ne kadar yazı son derece kısa idiyse de Osmanlı dışındaki müslüman kütleler üzerinde yeterli etki yaptı. Dördüncü ve Beşinci sayılarında da İttihatcıların masonluğunu işledi. Temel kaynakları İstanbul basınıydı. *Miralay Sadık*'ın beyannamesini aynen yayınladı, onun bazı demeçlerine de yer verdi. Böylece Osmanlı politikası hakkındaki sadece muhalefetin görüşleri aktarılmış oluyordu. Masonluk hakkında yazdıkları yalnız, *Mukattam* ve *Muayyad* gibi Mısır gazeteleri tarafından aktarılmakla kalmadı Rusya'da çıkan müslüman yayınlarında da kullanıldı.

Dedikodu niteliğiyle verilen haberlerin her kaynak değiştirişte daha abartılı hale gelme kuralına uygun olarak Rusya'da çıkan *'Din ve Maişet'* dergisi bütün İttihatcıların mason olduğu hakkındaki sözleri *'İttihatcılar islam devleti yerine mason devleti kuracaklar'* şekline dönüştürünce Al Manar bile itiraz etti: *'Biz sultana kadar herkes mason oldu demedik... Bazı cemiyet üyeleri ve bu arada Talat, Rah-*

mi, Nazım, Cavit ve Cahit'ten bahsettik...' dedi.[MN-3] Doğaldır ki, bu düzelmeden çok ittihatcıların masonluğu, dolayısıyla dinsizliği teması kafalarda iz bıraktı. Birinci Dünya Savaşı sırasında, hatta 1911'in üçüncü çeyreğinde başlayan Trablusgarp Savaşı sırasında Türklere ve özellikle İttihatcılara yöneltilen disiplinsizlik suçlamalarında Al Manar'ın yayınları önemli etken olmuştur. Bu yayınlara, Türkiye'deki etkilerini ele aldığımızda ayrıntılı olarak temas edeceğiz.

İTTİHATCILARIN BÖLÜNMESİNDE MASONLUĞUN PAYI

Selânik ağırlıklı İttihat ve Terakki Merkezi Umumi'sine dışardan saldırılar artarken, içerde de Dinsizlik–Masonluk–Siyonistlik suçlamalarına dayanarak gittikçe belirginleşen bir bölünme başladı. 1911 Temmuz'unda öldürülen gazeteci *Zeki Bey*'in 1911 yılı sonundaki davasındaki açıklamalara göre, *Miralay Sadık*'ın yönlendirdiği parti içi muhalefet, yılın başında Selânik'e bir heyet gönderip Merkezi Umumiye bu konudaki düşüncelerini açıklamıştı. Aşağıda görüleceği gibi iddialar, 1909 kongresine Sadık'ın sunduğu lâyihanın yeni gelişmelerle zenginleştirilmiş bir şekilde başka bir şey değildi.

Tanıklardan *Şaban* adındaki bir mülazımla Merkezi Umumiye aktardığı konuları şöyle sıralamıştır: Masonluk perdesi altında Siyonistlik; iç ve dış siyaset konuları; yürütme ve yasama güçleriyle padişahın yetkileri arasında denge kurulması; Ordu ile Cemiyet arasındaki ilişkiler. Bunlar, üç ay sonra açıklanacak *Hizbi Cedit'in 10 maddelik programı*nın esasını teşkil etmektedir. Sadece önem sırası mahkemede tersine çevrilmiştir, çünkü gizli dernekler sorunu o programda 10. maddedir. Şaban bu iddiayı İttihatcılar, ya da *Hizbi Atikciler* aleyhine şahitlik yaparken söylediğine göre abartmış ya da yalan söylemiş olabilir. Yine de biz kısmen doğru olduğu düşünce-

siyle, 1911 başında durumu yansıtan bu sözleri özetle aktarıyoruz:

Nazım, Mithat Şükrü, Hacı Adil başta olmak üzere Merkezi Umumi'nin temsilcileri tarafından kabul edildim. İstikraz yolsuzluğu konusundaki mektubu okudum, diğer maddeleri bildirdim. Ek bir konuşma olarak siyonistlerden bahsedildi. *Talat, Cavit* beylerle Hariciye Nazırı ve Şeyhülislamın çekilmesinden bahsedildi. *Farmasonluğun asker arasına girmesine fevkalade hizmet eden Talât Bey idi. Cavit Bey için uzun uzun konuştuktan sonra Siyonistliğinden bahs edildi. Şeyhülislâmın dahi mason olduğu cihetle makamına lâyık olmadığı söylendi.* Bu görüşmelerden 25 gün sonra istifa ettiler.(ŞE-1)

Talât ve Cavit Beyler böyle bir konuşmayı bilmediklerini yolsuzluk konusundaki muhtıradan da haberleri olmadığını söylemişlerdir. Olaydan sonra da istifa eden sadece Talât olmuştur. Bunun o konuşmayla ilgili olduğunu ileri sürmek abartma gibi görünebilirse de, Tanin'in 16 Şubat 1911 sayısında, 'Talat'ın salt dedikodular yüzünden uzaklaştığını' *Hüseyin Cahit*'in yazması işin iç yüzünü açıklıyor. H. Cahit, Fransız Temps gazetesinin 'Talat'ın uzaklaştırılması İstanbul'da *Selânik Rüfekası* adı verilen grubu sarsmak amacını güdüyor' diye yazmasını da 'serapa masal' diye niteledi ama, hedef gerçekten buydu. Çekişme politikti ve ilkelerden çok şahsi sebeplere dayanıyordu. Hizbi Cedit'in programının değerlendirilmesinde görüleceği gibi tarafların temel yaklaşımlarında büyük bir fark yok, uygulama ve yöntem farklılıkları vardı. Bu yüzden de ikinci derecedeki temalarla birbirlerini yıpratmağa çalışıyorlardı. Dönmelik, Yahudilik, Siyonizm gibi masonluk da ikincil temalardan biriydi.

Talat'ın mason bağlantısı sebebiyle nazırlıktan düştüğünü ileri süren yabancı kaynaklar da vardır ve bunların görüşleri Osmanlı ka-

muoyuna da yansımıştır. Berliner Tageblatt bunlardan biridir. Zaten mason olduğu için bakan olduğunu, oysa bir süredir Komite içinde anti-mason bir eğilimin başladığını belirtiyordu. Bu suretle muhalefeti ve Arap milletvekillerini yeniden İttihat ve Terakki'ye kazanmanın planlandığını ileri sürüyordu. Mason olan nazırlardan Cavit ve Halacyan'ın da aynı endişe içinde oldukları iddiasındaydı.[MO-18] Ancak bu çevrelerin dikkatinden kaçan, Talat'ın yerine çok güvendiği yakın bir arkadaşı *Halil Bey*'in gelmiş olması, kendisinin ise Fırka reisliğine geçmiş olmasıydı. Kısacası Talat düşmemiş belki de daha da güçlenmişti.

Talat parti içi çekişmelerin kurbanı olurken *Cavit*'e saldırı doğrudan muhalefet'ten geldi. Bütçe görüşmeleri sırasında *Lütfi Fikri*, Abdülhamit zamanındaki *Basa Tahir* ve Haronaçi gibi şimdi de *Salemler, Russolar, Menaşeler*'in aracılıkla çıkar peşinde koştuklarını ileri sürdü. *Ortaya belge koymadı, kimseye kötülük yakıştırmak niyetinde olmadığını vurguladı, sadece kamuoyunun görüşünü yansıttığı iddiasındaydı.* Tabii seçtiği isimlerin hepsinin Selânik'li Yahudiler olması rastlantı değildi. Bundan daha başarılı dedikodu yapılamazdı.

Onun arkasından *Gümülcineli İsmail, Cavit'in akdettiği istikrazın Siyonizmle ilgisi bulunduğunu ileri sürdü.* Borç vermekten son anda siyasi gerekçelerle vazgeçen Fransa ve İngiltere'ye karşı Almanların daha da uygun şartlarla para vermeyi kabul etmelerini Siyonizmin ipotek altına alma operasyonu olarak değerlendiriyordu. Bu, *Siyonizmin Almanların hizmetinde olduğu yolundaki İngiliz tezine katılmak demekti.* Böylece istikrazın -ki borç alınması gerektiğine hiç biri karşı çıkmıyordu- şartları ve nasıl kullanılacağı noktasından ayrılıp, tartışma Yahudi göçünün tarihsel niteliğinin tartışılmasına dönüştü. Sadrazam, konunun *Sultan Aziz* döneminden beri gelişmelerini anlattı, *Herzl*'in Sultan nezdindeki girişimlerini, kırmızı pasaport olayını anlattı ve durumda hiç bir değişiklik olmadığını söyledi. *Karasso* da kürsüye gelip Siyonizm'e karşı olduklarını açıkladı.

Bu açıkmalardan sonra kendisinin ne gibi önlemler önerdiği sorulan G. İsmail'in tek yanıtı sadece *'kâr âşina ve faal bir maliye nazırı getirilmesi'* isteği oldu. Bu sözler tabii ki çok kişisel, ilkesiz bir politikanın izlendiğini kanıtlıyordu. Alman borcunda çıkarlar ararken İngiliz ve Fransızlarınkinde bunun olmadığını sanmak, eskindenberi *Roçildler ya da Hirş'lerle* –ki hepsi Yahudi kökenlidir– yapılan işleri anımsamamak, objektiflikten uzaklaşmak anlamını taşıyordu. Ancak İsmail'in de böyle bir iddiası yoktu. Cavit'le birlikte İttihat ve Terakki'yi de Siyonizmle bağlantı içinde gösterme taktiğinde başarıya ulaşmıştı.

Ahmet Ağaoğlu gibi bazı yazarlar bu yakışıksız, belgesiz yakıştırmaya karşı çıktılar.(TN-9) Tanin'de Hüseyin Cahit açıkça 'Memleketi Yahudilere satıyorlar fikrini yerleştirmek istiyorlar' diye yazdıktan sonra soruyordu: 'Makedonya'yı da isteyen ne çok dostumuz var (Fırkanın içinde) ama Bulgar'a, Sırp'a, Yunan'a satacak diye bir iddia ileri sürülmezken, neden bu ileri sürülüyor?'(TN-10)

Siyonizm konusunun kamuoyunda tartışılması meclis gündemine getirilmesi çok doğal bir şeydi. Avrupa gazetelerini izleyen büyük sayıdaki politikacımız konunun Avrupa'da ne derece yoğun şekilde tartışıldığının farkındaydılar. Bunlara Güney Amerika'dan Afrika'ya, Irak'tan Filistin'e kadar yer önerenler vardı. Abdülhamit zamanında Sultan'ın izniyle Bingazi bölgesinde fizibilite araştırmaları bile yapılmıştı. 1897'denberi kongreleri açık yapılıyor burada alınan kararlar herkesce biliniyordu. Abdülhamit'e de yanaşmış ve para önermişlerdi; bunu İttihatcılara da yapmaları doğaldı. Muhalefetin de konuyu mecliste tartışmaya açması, bilgi istemesi en doğal hakkıydı. Ama böyle yapılmadı, açık bilgi isteme yerine bazı telmihlerle şüphe uyandırma yöntemi tercih edildi. Bu davranış, esasen ayrılıkcı örgütlenmeler içine girmiş olan meclisteki Arap milletvekille-

rini konuyu Mayıs'ta bir kez daha gündeme getirmeye ve İttihatcıları suçlamaya yöneltti.

Muhalefet bu taktiğini sadece meclis kürsüsünde değil, yayınlarında da izledi. *Yeni Gazete*'nin Siyonizm konulu bir yazı dizisi bunun belirgin bir örneğidir. *Siyonizm'e ne takdir ne de husumetle bakmadığını sadece 'hükümetimiz buna meyyal midir, değil midir arıyoruz; memleket ve millet ne zarar görebilir, yahut istifadeyi mümkinesi ne derecede, ne gibi kayıtlar ve şartlar altında istifade edilebilir arayacağız'* diyen yazar şüphe yaratma taktiğini işletmiş, ama ortaya hiç bir belge koymamıştır. Yazıda, daha Abdülhamit zamanında Yafa'da kurulan *Anglo-Palestine* (İngiliz) bankasının sermayesinin, *Credit Lyonnais* (Fransız), *Osmanlı Bankası* (İngiliz-Fransız-Belçika-Avusturya), *Deutsche Palestine* (Alman) bankalarının topundan daha güçlü olduğu kabul ediliyor, ama İngiliz sermayesine karşı endişe belirtilmiyordu. Ayrıca Siyonizm'in asıl güçlü kadrolarının *'insancıl amaçla dünyadaki Yahudilere yardım hedefi güden kesim olduğu, salt Filistin'i hedefleyenlerin azınlıkta oldukları'* da kabul ediliyordu.

Bu nitelikleriyle yazı uyarı amaçlı olarak düşünülebilirdi. Siyonizm şudur, bizim de şunlara dikkat etmemiz gerekir, denebilirdi. Bunların son kısmı yoktur. Abdülhamit'in Siyonistleri red ettiği, Meşrutiyet'in yarattığı ortamdan yararlanmayı planladıkları ve bunun için kolay kredi verdikleri ve bizim de paraya ihtiyacımız olduğu belirtildikten sonra yazı garip bir şekilde sona eriyor:

'200 milyon dolarlık, yani 50 milyon liralık bir istikrazın Amerika'da bulunan zengin Museviler meyanında tedariki, hükümeti Osmaniye'ye teklifi mümkündür. Bu misal de (Siyonist) faaliyetin derecesini gösterecek ahvaldendir.' (YG-6)

'Siyonizm'e ne takdir ne de husumetle bakmayan' yazarın hayali ve muhtemel öneri karşısındaki tepkisini de öğrenemiyoruz. 'Daha yüksek faiz ödeyin ama onlardan almayın diye bir kaydı yok. Tıpkı 45 milyon dönümlük arazi bağışı gibi burada da ortaya bir söylenti atılıyor ve aslı olmasa da izleri kalıyor. Üstelik *'Hükümet Siyonizm'e meyyal mi?'* sorusu da cevapsız kalıyor. Sanki, bu 200 milyon'u kabul ederse eğilimi olduğu anlaşılacakmış gibi bir hava var. Daha da garibi, *Siyonizm'den millet ve memleket ne yarar ve zarar görür ve ne şartlarla istifade mümkündür sorularına da, kendisi ortaya attığı halde cevap vermiyor.*

İşi daha çok tarihsel süreciyle ele alan bir yazı dizisi de *Tasviri Efkâr*'da yayınlandı.

Devlet borçlanmasından Siyonizm'e uzatılan bağ yeterince kanıtlanamadığı için son olarak Maliye Nazırına karşı, istikrazda yolsuzluk, çıkar sağlama iddiaları yöneltildi. Asla ispatlanamamış olmasına rağmen Dönme olmasından hareketle istikrazdaki Siyonist bağının bunu sağladığı yine telmih edildi. Şüphe yaratılması başarıldı.(YG-2) *H. Cahit* 22 Nisan'da *'Anarşiye Doğru'* başlıklı yazısında bu oyunu şöyle açıklıyor: *'Eyvah memlekette ne hilâfetin nüfuzu kalıyor, ne de dinin hükmü; hepsi gidiyor, deniyor. Hükümet memlekette Siyonizm'i yükseltiyor ve memleketi Yahudilere satmak istiyor, o halde memleketi satan maliye nazırını atmalı. Buradan da İttihat ve Terakki Fırkasında buhran çıkıyor.'* Oyunu iyi farketmişlerdi ama önlemenin yolunu bulamıyorlardı. Bu yüzden ittihatcılar da bir yeni 31 Mart hazırlığı temasını yavaş yavaş işlemeye başladılar.

Fırka dışı muhalefet saldırılarına böylece yepyeni bir boyut kazandırırken, parti içindeki çekişme de doruğa vardı. *Talât*'ın uzlaşma girişimleri sonuç vermedi, ancak gerginliğin partiyi bölme aşa-

masına varmaması için *Hizbi Cedit*'in on maddede topladığı programının Fırka kongresinde ele alınması kabul edildi. Bu sayede programın 23 Nisan'da açıklanmasından dört gün sonra, hükümete iki hizbin de güven oyu vermesi sonucu, kriz geçici olarak atlatılmış oldu.

Hizbi Cedit'in öne sürdüğü on maddeden sadece en sonuncusu masonlukla vasıtalı olarak ilgiliydi. Daha önce, milletvekillerinin iş takip etmemesi; hükümet memuriyeti kabul etmemesi; nazır olabilmek için fırkada gizli oyla 2/3 sağlamak; yasalara tam riayet; ittihadı anasıra çalışmak; batı uygarlığına uyarken milli ahlak ve adabı korumak; Osmanlı tarihi ananelerini korumak; memur tayinlerinin yasal düzen içinde yapılması, konularını işleyen sekiz madde vardır. En çok tartışma konusu olan dokuzuncusu 'Hukuku mukaddesei hilafete ve saltanata dair anayasadaki bazı hususların, yargı-icra-yasama kuvvetleriyle dengesini teyit edecek şekilde değiştirilmesi' konusunu ele almıştı.*(TU-1/1-100)*

Onuncu madde *'gizli maksatlara mahsus olarak kurulmuş olan cemiyetlerin davranış ve amaçlarına karşı çıkılması'* idi. *Hüseyin Cahit* bunu yorumlarken (Yazısında 8. madde) *'Bunun için zaten kanun pek sarihtir, diyordu. Böyle cemiyetler varsa ve hükümet men etmiyorsa, icraya davet edilmelidir. Kanunun hükümleri icra olunacak diye programa bir madde koyan fırkai siyasiye dünyanın hiç bir yerinde yoktur. Çünkü böyle bir söz kahkahalarla karşılanır.'* *(TN-11)* H. Cahit'in bu yargısının Merkezi Umumi'nin ve Fırka riyasetinin ortak görüşü olduğu anlaşılıyor, zira Ekim'de yapılan kongrede de bu yolda karar alınmıştır. Bu sebeptendir ki, zaten mason locaları doğrudan belirtilmediği için bu maddeden dolayı bir mosan tartışması ortaya çıkmamıştır.

Asıl tartışma yaratan ve iki hizip arasındaki farkı oluşturan dokuzuncu madde olmuştur. *Hizbi Cedit* adeta saltanat ve özellikle hilafetin savunucusu durumuna giriyor, böylece *Hizbi Atik*'ciler (Talât ve arkadaşları) kendilerine yöneltilen dinsizlik suçlamasını kabul etmek durumunda kalmış oluyorlardı. Bilvasıta mason suçlaması da geçerli olacaktı. Abdülaziz Mecdi Efendi Sabah'ta yayınlanan bir yazısıyla kendilerini Muhafazakar diye niteledi ve bunun içeriğini şöyle açıkladı:

'Hilafeti İslamiyeyi ve saltanatı Osmaniye'yi anayasa dairesinde yüceltmekle ülkede, makamı mukaddes saltanatın varlığıyla bağdaştırılamaz aşırı eğilimlerin uyanmasına kesin olarak ve asla karşı çıkmaktır... *Muhafazakarlık, liberalliğe göre ülkeye daha yararlı olacaktır. Ülkenin yüzde 90'ı muhafakârdır, Anasının büyük kısmı da muhafazakârdır, yani toplumun yüzde 90'ı terakkiperverdir.*'

Burada açıkça ifade edilen bir tez vardır. *Hizbi Atik*'cilerin ittihadı anasırı masonluk aracılığıyla sağlama çabasına karşılık, *Hizbi Cedit*'ciler eski Osmanlı sistemine dönmeyi 'Hıristiyan, Yahudi hepsi dindar ve muhafazakârdır, şu halde hilafet ve saltanata bağlıdırlar' düşüncesiyle kabul ettirmek istiyorlardı. *Birincilerinki bir ütopya olabilirdi, en fazlasından bir denemeydi. Ama ikincilerinki iflası artık kesinleşmiş bir sisteme özlemdi.* Bütün Osmanlı ulusları islâmın ve Türklerin üstünlüğünü tartışırken onlar da bir başka hayal içindeydiler. Sanırız bu yüzden muhalefetin sözcüsü *Yeni Gazete* olaya doktriner açıdan bakmak gereğini hissetti:(YG-5)

'Muhafazakarlık tabir ve mesleği ortaya çıkalı daha ancak beş on gün oldu. Ondan evvel herkes liberal ve terakkiperver idi... Aradaki ihtilâfı bir siyasi meslek ihtilâfı gibi göstermek doğru olmaz. Zaten bizde elyevm ne siyasi, ne de ictimai meslekler saptanmış ve

kesin şekil almış değildir. Ve halen,o kadar ileri varmağa da hacet görülmez... Halkı bir kere atıldığı sefalet çukurundan kurtaralım, sonra mümkün olursa hep birden yükselmeye çalışırız.'

H. Cahit, hilafet ve saltanata saygıda farklı olmadıklarını, 31 Mart'tan önce Abdülhamit'e de saygı gösterilmesini istediğini, dolayısıyla muhafazakârlık-terakkiperverlik tartışmasında bir farkları bulunmadığını, kuvvetler arasında dengenin kurulmasının nasıl sağlanacağı konusunda ise muhalefetin bir önerisine rastlamadıklarını belirterek yumuşak bir yol tuttu.(TN-12) Buna karşılık Merkezi Umumi ve Fırka rahatsızdı. Padişahı etkileyip *Miralay Sadık*'ın İstanbul'dan uzaklaştırılmasını, böylece parti içi muhalefeti yönetmesini engellemeyi sağladılar.

Sadık Selanik'e gitti ama Fırka içinde çekişmeler sona ermedi. 8 Mayıs'ta *Cavit* ve *Babanzade* nazırlıktan istifa ettiler, arkasından da, fırkaya tam hakim olmayan *Talat* reislikten çekildi. Muhalif basın ısrarla, *Musa Kazım Efendi*'nin de padişaha istifasını sunduğunu, bugün yarın açıklanacağını yayıyordu.(YG-3)

Selânik rüfekası neredeyse tamamen tasfiye edilmiş sanılıyordu. Miralay Sadık, İstanbul'daki fırka yönetimini alt ettikten sonra, herhalde Selânik'teki Merkezi Umumi'yi de ele geçirmek ya da etkilemek gayesiyle son darbeyi vurmak üzere ağırlığı masonluk ve ordu üzerinde yoğunlaşmış bir bildiri yayınladı:(YG-4)

'...serhadlerde, hududu dahilde meşrutiyet fikrini muhafaza ile yükümlü olan ordunun fedakârlığı, vatan sevgisi ve sevdayı milliyeden çıkar. *Osmanlı ordusu franmasonri gibi başka işlerle ilgilenemez. Franmasonri, insaniyete yararlı (hadim) olabilir. Şu kadar var ki, bu hüküm üyelerinin özel sınırlarından dışarı çıkamaz. Franmasonriye olan husumetim, onun yalnız orduya girmesini engellemeye*

çalışmak derecesinin fevkinde değildir. Dünyada insaniyete yardımcı ne kadar oluşum varsa hepsine saygı duyarım. Yalnız bu oluşumların siyasetle hiç bir alakası olmamalıdır. Örnekleriyle sabittir ki, en güzel ünvanlı mahafili insaniyet daima siyasi ihtiraslar yüzünden sonuçlar yaratmıştır. Fırsatcı kirli eller, yabancılar bizim zaafımızdan yararlanmakta hiç gecikmezler. Velhasıl, aile arasındaki anlaşmazlıkların, saf bir halde halli bizim gibi kuruluş halinde bulunanlar için ne kadar zormuş.

Diğer taraftan bir mesleki felsefi dolayısıyla büsbütün avamın mantığına uymak da doğru değildir. Taassub yolunu açarak halkın mantığını iktidar mevkiine çıkarmak bu memleketin mezarını kazmaktır...'

Kendisine atfedilen irtica suçlamasını red eden Sadık, bir yandan da orduya ve politikaya karıştırılmak dışında masonluğu saygı değer ve insanlığa yardımcı bir kurum saydığını açıklamakla, o ana kadar sürdürülmüş aşağılayıcı mason kampanyasını da red etmiş oluyordu. Onun davranışı, başkalarını da etkiledi. Yeni Gazete'nin 22 Mayıs tarihli *'Bir nidai hamiyet ve samimiyet'* başlıklı başyazısında şöyle deniyor:

'Yine şu son günlerde farmasonluk hakkında bir takım şayialar duyuldu. Franmasonluğun din ve mezheple alakası olmak şöyle dursun, belki her şahsın dini inancına tamamiyle riayetkâr, amacı insanların kardeşliğine ve beşeriyetin yükselmesine matuftur. Franmasonluğun insaniyete yardımcı olabileceğini Sadık bey beyanatında zikr etmiş olduğu gibi, dünyada insaniyete yardımcı ne kadar oluşum varsa hepsine hürmetini de zikr ve isbat etmiştir. Yalnız, Franmasonlukla olsun, yahut amacı insanlık olan başka girişimlerle olsun, Osmanlı ordusu ile ilişkiye girmesini, tam bir asker kalbi, asker fikri, Osmanlı or-

dusuna aşırı sevgisi ile istemiyor ki, bunda da hakkını taslim etmek lâzımdır.'

O dönemin bazı tanıklarının yargıları da, İttihat ve Terakki'nin bu iç çekişmesinde –aslında bütün muhalefetin tutumunda– masonluğa karşı aşırı bir düşmanlık gösterilmediğinde birleşiyorlar: Fransız hariciyesinin yardımıyla yayınlanan ve onun politikasını yansıtan Correspondance d'Orient dergisi bunlardan biridir:

'31 Mart karşı–devrimini yapanlar uzlaşmaz bir tutum içindeler. Bir müslüman ruhbanlığı (hoca kadrosu) oluşturdular... Kendileriyle uyuşmayan her hükümeti düşman sayıyorlar... Franmason, Yahudi, Dönme diye suçluyorlar... *Masonluğun devrimde rol oynadığı bir gerçektir, ancak şu andaki (1911 Mayısı) hükümette hiçbir rolü yoktur. Ve eğer bazı Yahudiler mali işlere karışmışlarsa, bu sebeple İmparatorluğun kaderini ellerine aldıkları sonucuna varılamaz.'* (CR)

Ziya Şakir de şöyle diyor:

'(Hizbi Cedide) dahil olanların ekserisi masonluk aleyhtarı olmakla beraber, hiç bir zaman sadece masonlarla mücadele etmek için teşkil edilmiş değildi. Hakiki gaye, cemiyeti yavaş yavaş sukut ve inkiraz tehlikesine sürükleyen bütün sebeplerle mücadele etmekten ibaretti.' (ZŞ–2)

Miralay Sadık'ın ve Yeni Gazete'nin masonluğa ılımlı bakışına karşılık masonluğa Katolikler düzeyinde kinle bakanları da yok değildi. *Şehbenderzade A. Hilmi* dergisi *Hikmet*'te son derece sert bir çıkış yaptı:

Bir taşra gazetesi masonluğun sırf insani maksat güttüğünü, koruyucusunun İngiltere Kralı olduğunu, din, ahlak ve maneviyatın dostu olduğunu yazdı. Bir başka gazete ise bunun aksini ileri sürdü... Os-

manlı topraklarında mason locaları açılalı yirmi yıl oluyor. En çok Beyrut ve Cebeli Lübnan'da üyesi vardı. Müslümanlar azdı. Daha çok müslümanlıkla alâkası olmayan 5-10 menfaatperest ve küçük bir cahil ve gafil sürüsünden ibaretti... *Masonluk üç bin senedir beşeriyetin zulüm ve tahkiri altında ezilmiş, vatan ve hükümetini kayıp etmiş olan Yahudiliğin beşeriyetten intikam almak ve beşeriyetin vatan ve milliyetine, din ve ahlâkına lânet okutmak için icat ettiği bir mezheptir...*[H]-2)

Yazıdaki tek objektif yaklaşım *'her Yahudi mason değildir ve çoğu buna karşıdır' yargısıydı.* Buna rağmen yazar 60. sayıda da Siyonizm'e saldırarak kampanyadaki yerini belirtmiş oldu. Şehbenderzade'nin asıl girişimi, *Leo Taxil*'in, yirmi yıl kadar önce Avrupa'da büyük heyecan yaratmış olan *'Farmasonluğun Esrarı'* kitâbını *'Farmasonlar Maksat ve Meslekleri'* başlığı altında, roman şeklinde cüz cüz basarak piyasaya sürmesi oldu. Çıkar hesaplarıyla Kilise ile masonluk arasında gidip gelen, birine girip bağlılık yemini ettikten sonra öbürüne geçip orada da yemin eden ve her terkettiğinin arkasından içyüzünü yansıtan skandallarla dolu kitaplar yazan, sonra da özür dileyen Leo Taxil kuşkusuz güvenilir bir referans değildi. Tartışmaya bir kalite getirmesi beklenemezdi. Ancak Avrupa'da pek popüler olan bu kitap mutlaka bir gün Osmanlı okuyucusuna da sunulacaktı. 1911'deki tartışma bu fırsatı yaratmış oldu.

İRTİCA; MELAMİLİK, MASONLUK TARTIŞMASI

Masonluğu çok başka bir boyutta tartışmaya sokan, *Rıza Tevfik*'in felsefi bir nitelik kazandırmak amacıyla *Melâmilik*'i yazılarına sokması oldu. *Sultan Mehmet Reşat*'ın Osmanlı Devleti'nin bütünlüğü, İttihadı Anasır ve özellikle ülkenin müslümanları arasındaki dayanışmayı vurgulamak için düzenlediği *Rume-*

li (Arnavutluk) gezisi sürerken İstanbul basını da muhafazâkarlık-terakkiperverlik tartışmasını devam ettiriyordu. Ama konu yepyeni bir içerikle sürüyordu.

Soru şuydu: İstanbul'da sıkı yönetim bulunduğu için gazeteler her istediklerini yazamıyorlardı. Biraz çizgiyi aşsalar, biraz 'şahsiyat' yapsalar kapatılıyorlardı. Oysa taşradakiler her istediklerini yazabiliyor ve İstanbul'da serbestçe satılıyorlardı. Özellikle Cemiyet'in militanlarının hakim oldukları Selânik ve Manastır'da çıkan *Top, Süngü, Silâh* gibi tehditkâr isim taşıyan gazeteler, içeriklerinde de aynı niteliği taşıyorlardı. Muhalefet bunlardan çok tedirgindi. Hükümet, Sıkı Yönetimce yasaklanan konuları içeren gazetelerin İstanbul'da satılamayacağına karar verince tarafların birbirine saldırması için yeni bir konu belirmiş oldu. Muhalefet kararı uygun, Tanin ise basın özgürlüğüne darbe diye niteledi.

Hüseyin Cahit'le başlayan çekişmesinde, muhalefetin sesi en çok işitilen sözcülerinden *Rıza Tevfik*, irticailerden sayılmasına kızarak kendilerinin tam bunun karşısında, radikaller arasında bulunduklarını belirten bir yazı yazdı ve irtica'nın anlamı üzerinde görüşlerini açıkladı. *Filozof'a göre irtica 'dini, hissiyatı mukaddeseyi parti galebesine alet edebilmek için halkın cehalet ve taassubunu tahrik ederek oynamak ve ülkeyi eski devri istibdada irca (geri götürme)' idi.* Çekişmelerin zararlı bir yola sürüklendiğini anlatmak için de şunları yazdı:

'Şimdi de bazı kişiler diğerlerini mason diye itham edip halk nazarında düşürmeye ve sonra tahakküm etmeye çalışıyorlar. Buna uğrayanlar da karşılarındakileri Melamilik'le suçlamak istiyorlar. Halbuki düşünmüyorlar ki, asıl irticailiğin kullandığı silâh budur.... Yeter artık. Bu günahtır. Bu memlekette yalnız islâm namı altında doksana ya-

kın çeşitli mezhep erbabı var. Bunlar hep Osmanlıdır. Onların haklarını korumalıyız.' (YG-7)

Rıza Tevfik'in yaptığı, İttihatcı hizipler arasında sözlü olarak sürmekte olan suçlamayı yazılı olarak kamuoyuna açıklamaktan ibaretti. *Halil Menteşe*'ye göre, Miralay Sadık, *Şehzadebaşı'ndaki bir Melâmi yuvasını merkez edinmiş, rakiplerinin dinsizliği propagandasını buradan yürütüyordu.*(HM-131) Rıza Tevfik'in ise iki hizbi de kötülemek amacı yoktu, ve sadece bunların politikada kullanılmasının sakıncasını vurgulamak istiyordu. Ancak cümleleri, mason tartışmasının beklenmedik bir yoğunluk kazanmasına yol açtı.

Haziran'ın 9, 11 ve 12. günleri karşılıklı çıkan yazılarında iki tartışmacı hep kendi çizgilerini devam ettirdiler. H.Cahit muhalefeti dini kullanma ve irtica ile suçladı, fakat ne masonluğa ne de Melâmiliğe temas etmemeye özen gösterdi. *Rıza Tevfik* ise sürekli olarak irtica'nın anlamını açıklamaya ve buna örnekler vermeye çalışıyordu:

"Meşruti bir hükümet her dine her mezhebe riayet etmeye, ettirmeye mecburdur, aksi, azınlıklara zulüm olur. Bir ülkede sadece elli ya da bir tek şii müslüman olsa bile kimse onu zorlayamaz, bildiği istediği gibi ictihad ve âmel etmesini engelleyemez. Herkes senin dinin sana, benimki bana diyebilmelidir."

Böylesine kesin bir özgürlükcü anlayıştan hareketle, aynı dinî inançta olanların bir şeriat partisi kurmalarında sakınca olmadığını buna *reaksiyoner=irticain* denilemeyeceğini de ekliyordu. Ona göre asıl suç bu din konusunu halk kütleleri içinde siyasi amaçla yaymaya kalkışmaktı. Böylesine *'avâmı nas ile oynamak menhus bir cinayettir.'* Parti fikrine ve toplumda çoğulculuğa alışmamış Osmanlı toplumunda, halk kütlelerini dışarda bırakan, sadece okumuşu var

sayan bu yaklaşım fazla tepki getirmedi. Esasen 12 Haziran'daki yazısından sonra H.Cahit tartışmadan çekildi.

Masonlukla Melamiliği bir arada değerlendirme adımına ilk tepki *Şehrah*'tan geldi. 14.Haziran sayısında bu konuya iki yazı tahsis edilmişti. *'Mezhep Kavgası'* başlığını taşıyan başyazıda Rıza Tevfik'in dinle tarikatı karıştırması eleştiriliyor *'halkın hissiyatı şer'iyete dayanır, tarikata değil...Bizde tarikat hiç bir nam ve vesile ile siyasi zemine geçemez'* deniyordu. Yazar, Rıza Tevfik'in masonlukla şer'iyeti karşı karşıya getirmemek için ve bütün islâmı karşıya almamak için tek bir Melâmiliğe itiraz ettiğini belirtiyor. Masonluğun siyaset yapmadığının söylenemeyeceğini ekledikten sonra *'mülkü Osmani'de mezhepler serbesttir, ancak siyasi emellerle yüklü olmamak kaydıyla da sınırlıdırlar'* diyerek yazısını bitiriyordu.

İkinci yazı, aileden Melâmi olduğunu açıklayan *Hoca Vahi*'nin imzasını taşıyor. Melâmiliği *'türedi bir cemiyeti irticaiye ve siyasiye'* saymasını ayıp, iftira, çirkin ve günah bir isnat sayıyor. 'Din ve vatanı harabiye sürükleyecek bir ihtirası hunin lekesi sürülmek isteniyor...İrticailik, masonluk arasında bir şey, bir yol diye gösterilmeğe çalışılıyor...Nedir bu cehli nifak.'

Hoca Efendi uzun uzadıya bir tarikatın ne olduğunu ve Melâmiliğin esaslarını anlattıktan sonra bir ihtiyat payı da bırakmıyor değil: 'Bugünkü müslümanlarla müslümanlığın hakikatine dair bir fikir peydası mümkün ise; bugünkü Melâmilerle de Melâmiliğin hakikatine, asıl gayesine de öyle ve o derece bir fikr ve mutalaa sahibi olmak zaruridir.' Böylece ilkelere aykırı olabilecek örneklere karşı önlemini almış oluyor ve masonlukla farklarını ortaya koyuyor:

"Tarikattekiler dünyayı ve çevrelerini ıslah ile değil, kendi nefislerini ıslah ile yükümlüdürler.....Masonluk gibi dinleri birleştirme (!) ve dünyayı ıslah (!) gayelerini ve bu gayeler altında siyasi entrikaları, da-

lavereleri katiyen taşımazlar ve böyle şeylere bulaşmazlar...Olabilir ki masonluk da hakiki bir mesleki insaniyetperveranedir...Ama Melâmilik onun gibi gizli değildir ve siyasetle de hiçbir ilişkisi yoktur.'

'Zemane galat Melâmiyesi' deyimiyle belki de tarikatın arzulamadığı siyasi amaçlar için kullanıldığını ima eden Vahi Hoca yazısını şöyle bağlıyor: *'Hakikat budur, Melâmi demek, hakiki muvahhid demektir, yoksa buri - Dünya ve ahirete hayrı olmayan - değil.'*

Aynı sırada, *Hikmet*'in 61. sayısında da Filozof'a bir uyarı yöneltilmişti:

'Konuşmalarında saçmalıyorsun...*Farmasonlara yöneltilen eleştirilerin sebebi, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni bir bölge hükmünde bırakacak yolu tuttuğu, cemiyet içinde cemiyet şekline girmek istidadını gösterdiği ve kökü dışarda olan siyasi ve dini bir cemiyetin mukadderatı milliyemize tesiri kabul edilemeyeceği içindir.* Eğer aynı hedefi izleyen cemiyetler varsa, şüphe yok ki bütün millet onlara da aynı gözle bakacaktır. Lâkin 5 - 10 asude dervişle beş milyon efrada malik ve dünyanın en muktedir maliyeci ve siyasileri tarafından idare edilen bir cemiyeti karşı tutmak için tamamiyle cahil olmak lazım gelir...'*(Hİ-3)*

Rıza Tevfik 16.Haziran tarihli *Yeni Gazete*'de *Vahi Hoca*'ya cevabında, sözlerinden tahkir anlamı çıkarılmasına üzüntüsünü belirttikten sonra amacının sadece 'akaidi mukaddesenin' politika entrikalarına alet edilmemesi olduğunu belirtiyor. İki aydır karşılıklı *Mason -Melâmi* suçlamalarına şahsen tanık olduğunu bu ikisini mukayese etmesinin bazılarını gücendirmiş olabileceğini, ama kendisinin asla hakaret amacı taşımadığını, esasen tasavvuf ve tarikatler konusunda geniş bilgisi olduğunu uzun uzun anlattıktan sonra masonluğa geliyor:

'Kimse bana masonluğun pek mugayiri ahlâk ve insaniyet bir mezheb veya meslek olduğunu isbat edemez... Çünkü masonlar arasında dahi bir çok eshabı namus ve haysiyet ve bir çok erbabı ilim ve marifet tanırım. Binaenaleyh, Melâmilik gibi ahkâmı itikadiyesine esasen tarafdar olduğum, masonluk gibi insaniyetkâr maksatlarından biraz haberdar bulunduğum mezhepler ve meslekler hakkında değil, her ne cinsden olursa olsun insanlığın bir kısmı nazarında mukaddes tutulan muteber akaidin hiç birisini hafife almam ve hiç bir kimseyi itikadından dolayı aşağılamak terbiyesizliğini şimdiye kadar yapmadım.

...benim masonluk hakkındaki tahkikatım, ondan habersiz olan halkın çoğunluğunun zannına o kadar aykırı bir sonuç vermiştir ki, kısaca tarif edemem. Yalnız şunu arz edeyim ki, yaratan bir kudrete iman etmeyen mason olamıyor imiş. Ahlak kurallarından birincisi insanlara yardım meselesine gelince, masonlara düşman olan maddiyundan Julien Vinson'un 'Edyanı Hazıra' ismiyle ünlü olan kitabında kaydedilen istatistiklere göre bütün masonlar 18. yüzyıldan 19. nun yarısına kadar bir zaman zarfında 5 milyar Frank toplamışlar ve cins ve mezhep farkına bakmadan muhtaçlara dağıtmışlar. Cizvitliğin aleyhinde bir cihadı hürriyetperverane açmış oldukları da malûmdur. Eğer yaptıkları politika bundan ibaretse bizimkinden çok yüce ve çok insaniyetkârane bir siyasettir demekte tereddüt etmem.'

Bu yazıda önemli olan Rıza Tevfik'in 'imiş' diyerek, kendi masonluğunu belirtmemeye özen göstermesi ve ayrıca Miralay Sadık'ın localarda siyaset yapıldığı yolundaki iddiasını onaylayacak –aynı cephede oldukları halde– hiçbir kayıt koymamış olmasıdır.

Masonluğun savunması, ya da objektif değerlendirilmesi çeşitli kanallardan geldi. Osmanlı topraklarında Alman çıkarlarının savunucusu *Osmanischer Lloyd* bunlardan biridir.

'İttihat ve Terakki Fırkasına yöneltilen hücumları haklı göstermek için ileri sürülen en mühim sebeplerden biri de üyelerinden bazılarının farmason olmasıdır. Hattâ ülkedeki localara gizliden gizliye bir takım iftiralar yöneltilmesine kadar iş varmıştır. Olay geçen sonbaharda *Times'ın* yayınladığı bir Kahire mektubunda *Talât Beyi kamuoyunun gözünden düşürmek amaçlı yazısıyla başlamıştır. Bu mektupla farmasonluk dinsizlik diye yorumlanmaktaydı.* Muhalifler hükümetin Suriye'yi Yahudilere satacağını yaydılar. Ayrıca bir de, farmasonluğun nüfuz ve etkisini bütün cihana yaymak için Yahudiler tarafından kurulduğu iddiasını icat ettiler.

Şu günlerde 'farmasonluğun esrarı' adıyla cüz cüz sokaklarda satılan kitabın yazarı *Leo Taxil* bir şarlatandır. Genç Türkleri halk nazarında küçük düşürmek için kullanılan vasıta budur.

Farmasonluk esaslarının islâm kaidelerine muhalif olup olmadığını başkalarının kalemiyle temize çıkarmak, başkalarının uyarmalarıyla öğrenmekten çekinmek gerekirse de, mason locaları dinin icabatında dikkatsizlik gösteriyor, dinsizliği destekliyor veya Yahudi emellerine hizmet ediyor gibi suçlamalarla küçültülmesine karşı sessiz kalmak, bir haksızlığı red için bir kaç kelime ile müdafaada bulunmamak uygun düşmez.'

Yazar İngiliz, Prusya, İsveç, Danimarka krallarını örnek vererek dinsizlik iddialarını red ettikten sonra ekliyor:

'Farmasonluğun çıkışından beri Prusya muhafazakârlık mesleğine eğilimli olmuş ve bu yüzden Prusya locaları Yahudilere kapalı kalmıştır. Hakikat bu derecede açık iken *farmasonluğun Yahudiler tarafından kurulmuş olduğunu öne sürmek çok gayri makuldür.*

Osmanlı ülkesindeki locaları yakından tanımıyorsak da, eğer bu localar kendilerini uluslararası bir kuruluş olan farmasonluk cemi-

yeti erkânından ad ederek aynı eğilimleri gösteriyorlarsa, hareketlerinin hedefi, insanoğlunun manen, ahlâken ilerlemesini temin etmek ve refah ve saadetini sağlamaya çalışmak gibi gayelerden başka bir şey olmaz. Yoksa böyle bir hayırlı maksada çalışmak da mı çirkin görülüyor?

Faziletkârlıkta, iyiliğe yardımcı olmakta rekabet edercesine ileriye vararak insanlığın umumi mutluluğunu yaymaya çalışmak gibi bir güzel görevi farmasonluğun varlığının amacı olmakla, cemiyet bu görevini yerine getirmekten hiç bir suretle ayrılmayacaktır. Bu gerçeğin kabul ve tasdiki içinse mutlaka farmason olmağa da gerek yoktur.'

Bu yazının önemi, İngilizlerden gelen suçlamalar karşısında Almanların cephe almasındaydı. Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin giderek gerginleşmesinden yararlanarak Alman politikası İttihatcıları yanına çekmeye çalışıyordu. Yazının içeriği objektif verilere dayansa da, kanımızca asıl önemli yanı bu siyasal yatırım çabasıydı. İngilizler bu yazıyı bir siyonist'in yazdığını ileri sürmüşlerdir.

Asıl ilginç ve yankı yapan, milliyetciliği ve dine bağlılığı ile tanınan *Ebüzziya Tevfik*'in *Mecmua-i Ebüzziya*'daki 'Farmasonluk' yazısı oldu:[ET]

'Bu söz yarım yüzyıldan beri (1860'lar) dilimizde küfriyatın doruğunu anlatan en aşağılık sıfatların en kötüsü olarak kullanılmıştır. Kelimenin içeriğinde öyle bir anlam vardır ki, *bir kimse bir başkası hakkındaki hareketini daha da etkili kılmak için farmason sıfatını en sonraya bırakır... (Hazreti) Hüseyin'in katili olduğu için Yezid, Ehli Beyt'i sevenler nazarında nasıl bir nefretle anılırsa (...) bizim halk indinde de, dinsiz, inkârcı, imansızlar gibi bütün bağlardan sıyrılmış bir zındık ile bir farmason eşit tutulmaktadır.*

Acaba bu bir hakikat midir? Yoksa cahillik yüzünden hasıl olmuş bir zannı batıl neticesi midir? Burasını tetkik lâzımdır. Çünkü üzülecek diğer bir takım haller gibi, özel maksat sahibi kimseler, daha doğrusu amacını iyilik perdesi arkasında saklayan bedhahlar (Her şeyin kötülüğünü isteyenler) bu kelimeyi de, avam indindeki manevi tesirinden yararlanmak fikriyle istemedikleri kişilere kötü sıfat olarak kullanmaktadırlar. Özellikle her vesileden şahsi bir çıkar temininde hünerli olanlarımız halkın merakını kışkırtmak suretiyle bu kelimeyi de yararlarına kullanmaktan geri durmuyorlar. Meselâ, Leo Taxil gibi hayatını menfaat sağlamak yolunda her türlü şerirliklerle lekelemiş bir şarlatanın kitaplarını şahit göstermek veya öyle bir heriften medet ummak gafletinde bulunuyorlar.

...bugün memleketimizde 'Farmasonlar meslek ve maksatları' namıyla yayınlanmakta olan kitap bir hokkabazın düzmecesidir. Durum böyle iken, ötedenberi avamın düşüncesinde çirkin bir mezhep sıfatıyla yerleşmiş bulunan farmasonluğun şuna buna isnat ve mal edilmesiyle memlekette bir fitne yaratılmaya çalışıldığı bir sırada bu gibi yayınlarda bulunmak zannımızca yangına kürekle gitmek kabilinden bir kötü iş yapmaktan başka bir şey sayılamaz.

...farmasonluğun gerçek anlamını kavramak için, yalan, iftira, çarpıtma gibi şeyler içermeyen ansiklopedilere bakmak gereklidir: (Ve şu tanımlamayı veriyor)

'Farmasonlar yekdiğerini kardeş gibi telâkki ederek, hangi milliyete, hangi sınıfa mensup olurlarsa olsunlar, her yerde cemiyetlerinin efradına yardım ederler. Cemiyete bazı iç şartlara riayet etmek kaydıyla girilir. Ve girilince cemiyetin sırlarını açıklamamağa yemin verilir.'

Masonluğun dinsiz ve Yahudi kurumu olmadığını belirten Os-

manischer Lloyd'un yazısını *'Abdülaziz Mecdi Efendi'nin kulakları çınlasın'* kaydıyla sunduktan sonra bir Türk yayınında belki de ilk kez sadrazamlık yapmış masonların isimlerini sıralıyor: *Âlî, Fuat, Mustafa Fazıl, Münif, Süleyman, Ethem Pertev Paşalar vb... Ve şu notu ekliyor:*

'Az çok aydın fikirler sahibi olup da serbestliğe bağlı olan islâmın terakkiperveranı tamamiyle bu cemiyete dahil olmuşlardır. Bugün varlığıyla şeref duyduğumuz Meşrutiyet o cemiyete mensup olan islâm arîflerinin fikir alanına saçdığı serbestlik tohumunun semeresindendir. Bugün inkâr edenler olsa da, olayları sayfalarına kayıd etmiş olan tarih, hakikatı korumaya her zaman kefildir.'

Doğrudan saldırıya uğramış olan *Şehbenderzade Hikmet*'in 62. sayısında (22. 6. 1911) 'Masonluğun müdafaası ve bizim mütalaamız' başlığıyla görüşlerini açıkladı:

'Fikirimizce Avrupa'nın medeniyeti maddiyesi bize ne derece yararlı ve lazımsa, medeniyeti maneviyesi zararlı ve lüzumsuzdur. Masonluğu da bunlar arasında sayabiliriz... Ünlü bir yazar 'farmasonluk' makalesinde övüyor... (ama) kuruma yeni alınanlar herşeyi açıklayan, menfaatperestlerdir. *Son bir yılda dahil olan, masonları fihrist verircesine ilân ve ifa eden, localara alınan o kabil adamlardı. Arzu ettiği kadar menfaat sağlayamayanlar arkadaşlarının isimlerini ifşa ettiler.* Memurlar içinde masonluk itibariyle birbirini koruyanlar mümtaz sınıf oldu. Bunun yazarı, bir zamanlar Peygamberi yeren Dozy'yi savunmuştu. Yazara göre tek çare hepimizin mason olması... Oysa inkılâbımızı yapan milli, vatani bir kuvvetti: İttihat ve Terakki.'

Böylece tartışma yine kişisel suçlama ve Avrupa'dan ahlak ve maneviyat almama noktasına geliyordu.

Muhalefetin polemikcilerinden *Lütfi Fikri*'nin bu tartışmalarda sadece irtica'ın anlamı üzerinde durmasına ('Bize göre meşrutiyet düşmanlığıdır' *Tazminat*, 20. 6. 1911) ve masonluk konusunu hiç işlememesine karşılık, Rıza Tevfik *Yeni Gazete*'de, her biri 5-6 sütun dolduran yazılarla başlattığı tartışmayı sürdürmeye çalıştı. 19 Haziran'dakinde, Tokat Milletvekili ulemadan *Mustafa Sabri Efendi*'nin *Şehrah*'taki yazısına cevap verdi. Şehrah'ın o sayısını bulamadığımız için M. Sabri'nin görüşlerini tamamen aktaramıyor, Rıza Tevfik'in yazısından yararlanıyoruz.

Gelecceğin kararlı İttihatcı düşmanı şeyhülislamı, irtica'nın dinle bağlantılı düşünülmesine şiddetle karşıydı. Anlaşılıyor ki asıl 'dinsiz' konuların irtica ile bağlantılı olarak ele alınmasından yanaydı: *'Yoksa din ile irtica, dinsizlik ile hürriyet arasında bir karabet mi var?'* Hilafete bağlılığını özellikle vurgulayan M. Sabri bu yaklaşımıyla irtica ile masonluğun eleştirilmesinden yana görünüyor. Masonluk hakkındaki görüşleri, Rıza Tevfik'e göre *'bittabii masonluğa vukufları olmadığı için her veçhile doğru düşmemiştir, fakat kemali hulus ile yazılmıştır.'*

Bu polemikte özellikle din adamlarına karşı -alışkanlığının aksine yumuşak davranan- Rıza Tevfik, şeriat ile uğraşanların hukukunu savunmak için kendisiyle yarışa hazır olduğunu da yazısına eklemiştir. Evvelce belirttiği, şeriatcı fırka kurulmasına karşı olmadığı düşüncesiyle birleştirilince bunun, bir masonun dincileri ürkütmemek için ılımlı davranışı olarak değerlendirmesi mümkündür. Yine de Filozof'un tarikat ve tasavvuf konularında bilgili olduğunu, ateist ya da pozitivist bir düşüncesi bulunmadığını kaydetmeliyiz.

Daha çok irtica konusunu işlediği iki makalesinden (20 ve 22 Haziran) sonra Rıza Tevfik polemiğe son verdi ama bu kez *Şeh-*

rah'la (21. 6. 1911 no. 56) *Ebüzziya Tevfik* arasında devam etti. Şehrah'ta kimliği açıklanmayan S.Ş. imzalı yazara Ebüzziya'nın *Mecmua-i Ebüzziya*'nın 102. sayısındaki (30. 6. 1911) cevapları evvelki tartışmalardan çok başka bir içerik taşıyordu. Burada, Namık Kemal ve arkadaşlarıyla birlikte mücadele vermiş bir *Yeni Osmanlı*'nın ruhunu hissetmek mümkündür. Aşağıda Ebüzziya'nın yazısından bazı bölümleri aktarıyoruz:

'S.Ş. 'Farmasonlar uluslararası gizli bir cemiyettir; ancak sırf kendi mefaatlerini kollarlar, yardım ve hizmetlerini ancak kendilerine, birbirlerine tahsis ederler' diyor. Hak ve hakikati kollamadıklarını nereden çıkardığını anlamadık. İster tek millet, ister uluslararası olsun her cemiyet amacıyla sağladıklarını üyelerine verir, o halde hak ve hakikatı kollamadığını nasıl söylüyor.

S.Ş. '(Bu esaslarda) olsa olsa çeşitli milletlere mensup efradı birbirine tanıtmak ve belki de sevdirebilmek gibi bir faide tasavvur olunabilir, lâkin esas perdedar gizli olunca bu yeğane faydanın başka bir renk alacağı şüphesizdir' diyor.

Bu yetmez mi. Çeşitli milletlerin efradını tanıtmak ve sevdirmekte ulviyet görmez misiniz? Gizliliğe gelince bu cemiyet zalimlere karşı kurulmuştur ve meslek gizliliğine dayalı bir örnekten alınmıştır. Tabii, yemin, tehdit ve korkutma dahi esas şartlarına dahildir. Zulümle mücadele eden elbette gizliliğe önem verir. Çünkü gizlilikte kendini korumaz ve özel işaretle birbirlerini tanımazlarsa işi nasıl yürütürler. Şimdi böyle bir cemiyetin, mensuplarına has ve başkalarından saklı bazı esrarı bulunmuş olması mutlaka amaçlarının dahi esrara bulaşmış yahut sakat amaçlı olmasına mı delâlet eder? Her gizli şey sadece şer midir? Gerçi insanlığın hayrıyla ilgili şeylerin gizli olması gerekmez. Hattâ açıklanması gerekir. Ancak zulme

karşı ittifak en ulvi bir maksadı hayır olmakla beraber gizliliğe de ihtiyaç göstermez mi?... (Ne maksatla kurmuş olurlarsa olsunlar) masonlar da kendilerinden olmayanlardan kendilerini ve maksatlarını gizlemek hakkını haizdirler.

Ş.Ş., kurucusu ister mimar Hiram, ister Gotik tarzı mimarisini korumak isteyen duvarcılar olsun, farmasonluk, bir cemiyet ve tarikat için takdiri gerekli ve yüceltilmesi lâzım bir şeref ve ulviyet bahşedebilir mi?.. Bilmem nasıl olur da kurucu bir Hiram, yahud bir Peter yahut bir Şarl, yardımcıları ve koruyucuları olan bir cemiyetin bütün din ve felsefelerin fevkinde bir salâhı cihan husule getirebileceğine hüküm ve kanaat hasıl etsin?' diyor.

Devleti Osmaniye bir devleti islâmiye olduğu ve şer'iyeti Muhammediye dayalı saltanatımıza esas bulunduğu elbette kabili inkâr değildir. Ve yine malûmdur ki, şer'iyet'i mutahharai Muhammediye, marufatı emr ve menkûratı nehy etmekle efradı müslimini selamet evine ulaştıracak yüce hükümlerin tümünü içerir. Durum böyle olduğu halde - geçmişin uzak devirlerine gitmek külfetini ihtiyar etmeksizin - şu geçirdiğimiz 33 senede çekdiğimiz belâları, umum efradı islamiye ve çeşitli Osmanlı efradı ile birlikte kendileri de çeken ulemayı kiram hazretleri, acaba müstebit padişaha karşı ahkâmı şer'iyeyi beyan ile zararlarını ülke halkının üzerinden kaldırmak, hiç olmazsa tehdit ve hafifletmeye neden girişmediler?

İmamı Rabbani şerhinde, zalimi muaheze ve çekindirmeli, eğer sonuç alınmazsa üzerine huruç edilmelidir, der. Bu şerh camilerde okutulur. Sadece mana vermek için de değil, temel siyasi hükümlerimizde örnek aldıracak bir emri vaciptir. *Ulemamız bunu bilir de neden zalime karşı çıkmadı.* Niçin içlerinden biri çıkıp da, hattâ geçen asırdaki Sadık Hoca kadar olsun bu vazifeyi ifaya girişilmedi?

Çünkü zalim satvet ve şiddet sebeplerini tamamlamıştı. Onun zulmünü sadece söz ile önlemeğe imkân yoktu. O halde ne yapmak lâzım gelirdi. *Kurtuluşa varmak için ittifak ve ittihat! İşte bunu İttihat ve Terakki Cemiyeti yaptı. İyi niyetli genç subayları uyardı. Bunu da pek çok gizli cemiyette uygulanan franmasonluk esasını taklit sayesinde başardı.*

Gizli cemiyetler ister farmasonluk ünvanı altında bulunsun, ister başka isimlerle yad olsun, bu yüzyılın özelliklerinden değildir. Vaktiyle Osmanlı'nın zuhurunda da müslümanlar arasında biliniyor ve uygulanıyordu ki, Selçukluların yıkılışı sırasında teşekkül etmişti. Hattâ *'Genç Ahiler Cemiyeti'* namıyla yad olunurdu. Ünlü gezgin İbni Batuta'nın kitabı tetkik edilecek olursa görülür ki bunlar kendilerini birbirlerine ve cemiyetlerine dahil olan her ferde yardım vazifesiyle yükümlü tutarlardı. Kendilerini gizler ve birbirlerini aralarındaki işaret ile tanırlardı. Bu genç Ahiler daha sonra Yozgat ve Sivas taraflarında küçük küçük hükümetler kurdular ise de payidar olamadılar.

Bu açıklama da isbat eder ki, franmasonluk zamanımızda yardımlaşma esasını muhafaza ile birlikte gerektiğince siyasi amaçları dahi nazarı takdirden ayırmamaktadır. Ve vatan sevgisi ile yanan vatan düşünürlerinin hamiyetkârane girişimlerine yardım etmektedir. Bu yardım ne şekilde beliriyor? denilecek olursa ona da, cemiyet üyeleri arasında karşılıklı güven ve sona ermeyen barışla cevabını veririz. O cemiyete dahil olanlar arasında şimdiye kadar maksada ihanet eden bir adam görülmemeştir. Çünkü cemiyet, efradını seçmede cidden itina ile ünlüdür.

S.Ş.'nin masonluğun bazan felsefi ama tam manasıyla mezhebi bir şekilde kurulmuş ve sonra siyasete alet etmiş olduğu iddiasını

da red edip, asıl niteliğinden çıktıktan sonra hayır ve iyiliğe yönelmiştir, dedik. Asıl niteliği de dini değil mesleki (duvarcı) idi. Adı bile öyle, bundan nasıl vicdaniyata, itikadiyata varıyor.

Sır saklamanın gerek loncalarda ve gerekse Ayet ve hadislerle emredilmiş olarak günlük yaşamda kullanılan en önemli ahlak kuralı olduğunu belirterek yazı sona eriyor. Günün dedikodularını hiç ele almadan, masonluğu sadece kurum olarak ve ilkesel düzeyde inceleyen bu yazı dizisi, derginin 103. sayısında *'Karbonari ve Karbonarizm'* konusunu işleyerek devam etmiştir.

Böylece tartışmanın kapandığı sanılırken *Şehrah* gazetesi *Reşit Rıza*'nın *Mısır'ın Al Manar* dergisinde yazdığı bir dizi yazıyı üç sayısında aynen tefrika ederek, yeniden canlandırdı. Dizinin *'Sadık Bey ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'* olan başlığından anlaşılabileceği gibi, konunun içinde masonluk pek arka planda kalıyordu. İstanbul'a gelip bir yıl kalan, siyaset çevrelerinde dolaşan, *İrşat ve Davet* adında bir dini-siyasi dernek kurma girişimlerinde bulunan Reşit Rıza, devrimi tek Miralay Sadık'ın yaptığını ileri sürecek kadar onunla içli dışlı olmuştu. Daha başlangıçta diğer İttihatcıları yok farzediyordu. Bu yazı dizisinin önemi Arap dünyasını ve islâm dünyasını çok etkilemiş olmasındadır. Türk toplumunu etkileyişini ise biraz ilerde göreceğiz. Diziden konumuzla ilgili bazı pasajları aktarıyoruz:

64 nolu Şehrah'tan (29. 6. 1911)

İnkılâbı Osmaninin yeganc kumandanı ve meşrutiyetin kurucusu ve bekçisi, sedefin incisi Sadık Bey.

Maliye nezaretinde Yahudiler öne alındı.

Masonluk namının ve fikrinin yayılması ve bu mesleğin yaygınlaşmasında büyük çaba sarfedildi. Her makam ve memuriyette masonlukta kademesi bulunanlar diğerlerine tercih ve ediliyor.

Makamı mukaddes'i hilâfeti her türlü nüfuz ve hüküm gücünden arındırmak için bir takım arzuya uymayan işler yapıldı.

66 nolu Şehrah'tan (1.7. 1911)

Cemiyetin erkânı mezkuresinin hepsi mason cemiyetlerinden olup, masonluğun yayılması ve tutulması için bütün ricali hükümette masonluk azalarının bulunmasına çalışmaktadırlar ki, bu hal siyasetin hilafetten ayrılmasının bir başlangıcıdır.

Bu cemiyetin ve hükümetin Musevilerin kuvvet ve nüfuzlarının tesiri altında bulunması, bunların masonluğa intisaplarının malzemesi ve gereğindendir. Bu ise Beni İsrail'in ve hükümetlerinin eski vatanlarına iadesi amacına dayanan Arzı Mukaddes'in imarı ve istimlaki fikriyle kurulmuş olan Siyon Cemiyeti'nin hedefine ulaşmasına ve Musevilerin ülkenin bilumum çıkarlarına hizmet edilmesine bağlıdır.

Erkanı cemiyetin önemli amaçlarından birisi de Osmanlı ülkesinde hükümet kuvvetiyle sureta milleti hakimeliği yalnız Türk anasırına hasr ve din lisanı olan Arapçayı ihmal ve daha sonra bütün bütün öldürmekle halkı şer'i hükümlerden cahil ve gafil bırakarak tamamiyle kendilerini esir etmektir. Bu mesele bilfiil el altından büyük bir hızla tatbik edilmekle beraber gayet gizli tuttukları esrardandır.

Mısır'a dönüşümde şu islâm ülkelerinde Yahudilerin, masonların yaratmalarından korkulan tehlikelere gayet lâtif ve yumuşakca işaretle yetinerek daha ayrıntısına girmeyi uygun bulmamıştım. Sadık Bey henüz harekete geçmemişti... Ama iş ilerleyince hükümetin kötü yönetimi ve cemiyetin ona destek olmasından ve mason politikasından ve onun yarattığı beğenilmeyen durumlardan bıkkın ve şikâyetçi olduklarını gördükçe artık sabra gücü kalmayıp kendi eliyle kurtardığı meşrutiyetin ve kendi kurduğu cemiyetin düşüşüne razı olamadı.

67 nolu Şehrah (2. 7. 1911)

Sadık Bey'in meşrutiyet, ordu, siyaseti Osmaniye, masonluk ve İttihat ve Terakki hakkında geçenki beyannamesi münasebetiyle değerlendirmeler.

Asıl beyannamenin ruhu, bazı kimselerin kendilerini inkilâbın kurucuları zan ile İttihat ve Terakki ve meşrutiyetin yegâne koruyucu ve etkileyicisi ad eylemeleri ve *bu cemiyeti masonlukla karıştırıp ve masonluk esaslarına göre kurarak Osmanlı milletlerinden bir kısmının diğerlerine tahakkümüne yeltenmeleridir.*

MASON OLMAYAN İTTİHATCILARIN FORMÜLÜ: ULUSCULUK

Artan suçlama kampanyası ittihatcıları çok rahatsız etti. Zaten ülkenin çeşitli yerlerindeki ayaklanmalar bastırılamazken hükümetin devrileceği ve Cemiyet'in dağılacağı propagandaları etkenliğini büsbütün sınırlıyordu. Rumeli'deki İttihatcı basından muhalefete ağır saldırılar, hatta tehditler yöneltiliyordu. Baş kışkırtıcılardan olan *Fitzmaurice*'in Londra'da tatilde bulunduğu bir sırada, İstanbul'a dönmeyeceği ve başka bir göreve atanacağı haberi yayıldı.(TH-2) Arnavutluk'taki ayaklanmayı kışkırtanın başta Times olmak üzere İngiliz basını ve onları yönlendirenin, Jöntürk ve Yahudi düşmanı Fitzmaurice olduğu açıkça yazılıyordu.(TR-3)

Şehrah'ın kampanyası ise, özellikle Arap ve Arnavut müslümanlarla bir uzlaşmanın arandığı bir sırada cemiyeti dinsizlik, Siyonistlik ve masonlukla damgalamakla çok daha büyük bir zarar vermişti. İttihat ve Terakki, Mısır'dan gelen İngiliz etkili propagandaları nötralize etmekte güçlük çekerken bu yayın onlara büsbütün güç katmıştı. Buna kalemle cevap vermenin yeterli olamayacağı düşünülmüş olmalı ki, gazetenin yöneticisi – muhalefetin Cavit Beye maliyede alternatif saydığı ve nezaretteki yolsuzluklar konusunda bir muhtıra hazırlamış olan – *Zeki Bey* 10 Temmuz'da sokakta iki silahşör tarafından öldürüldü.

Bu ölüm haberini yazan bazı gazeteler hemen onun yanıbaşında, Şeyhülislam *Musa Kâzım*'ın istifa edeceği hakkındaki haberleri yalanladığını açıklıyorlardı. Kısacası anti-masonluğa dayatılan kampanya hâlâ sürüyordu. Cinayet tabii saldırı konusunu değiştirdi. Masonluk ve diğerleri unutuldu, İttihat ve Terakki'nin silâhlı komploları gündeme geldi. İçerdeki bu değişmeye karşılık Paris'te *Şerif Paşa*'nın çevresinde toplanan muhalifler için hâlâ geçerli akçeydi. Bunlardan *Yusuf Fehmi, 'La Revolution Ottomane=Osmanlı İhtilâli'* kitabını yayınladı. Masonluğu, hükümeti yöneten gizli merkez olarak niteliyordu. Dinsizliği ve ulema düşmanlığını yaymaktaydılar ve bu demokrasiye aykırı davranış yüzünden Cemiyet hem islâmcıları, hem de liberalleri kendine düşman etmişti. Böylece, 1905'de devrimin mason localarında hazırlandığı düşüncesiyle yaptığı üyelik başvurusu Abdülhamit ajanı sanıldığı için red edilen Y. Fehmi, intikam alma fırsatına kavuşmuş oldu.

Muhalefetle aynı anda *Times*'ın saldırılarının arttığı ve yeni bir nitelik kazandığı görüldü. İttihatcıların destekcisi sayılan Dönme ve Yahudilere gözdağı verme yolunu tuttu. Orada çıkan her anti-İttihatcı yazı bütün İngiliz propaganda yayınlarında da yer alıyordu:

'Türkler Arnavutları katlediyor... Uygarlık bu cinayeti durdurmalıdır, bu işi yapan Komite'yi etkileyecek çevreler devreye girmelidir. Times'ın bir muhabirinin geçende çıkan bir yazısında bu çevreler, İngiltere, Amerika, İtalya ve diğer ülkelerin insancıl ve namuslu Yahudileri olarak gösterilmiştir. Bu yazar diyor ki:

Herkes biliyor ki, *Selanik Komitesi mason desteği altında Türkiye'nin Yahudileri ve sahte Yahudileri olan Dönmelerin yardımıyla kurulmuştur.* Bunların merkezi Selânik'tir ve örgütleri Abdülhamit zamanında bile bir mason şekli almıştı. E. Karasso, Salem, Sasson,

Faraci, Masliah, Cavit ve Balcı ailesi gibi Dönmeler Komite'nin organizasyonunda da, Selânik merkezinde de çok etkili rol oynadılar. Bunlar Avrupa'da, Türkiye'de ve Balkanlar'da her hükümet tarafından biliniyor. Ve *Komite'nin bu kanlı olaylarından Yahudi ve dönmeleri sorumlu tutma yolunda gittikçe artan bir eğilim var.* Şu anda sorumluluğun derecesini paylaştırmak mümkün değil. Şurası tartışılmazdır ki, Komite hareketi için gerekli beyni Yahudiler sağladı. Ve aynı derecede kesindir ki, bu hareket felâketle sona erdiğinde bu kanlı olayların (Ermeni, Bulgar, Arnavut...) hesabını yüklenecekler-dir. İngiltere ve diğer ülkelerin aydın ve insancıl Yahudileri herhalde durumu bilmiyorlar... Eğer bir açıklama yaparlarsa... Diplomasinin önleyemediğini başarırlar.' *(EG-5)*

Bunu yazan Egyptian Gazette, ismini vermediği ünlü bir Yahudi'nin dindaşlarının bu işlerle ilgisi olmadığı hakkındaki açık mektubunu, 'işte görüyorsunuz bir şey yapmak istemiyorlar' yorumu ile aktarıyor.

Times'ın anti-Semitik eğilimiyle ünlü Viyana muhabirinin yazısı, aslında, İngiltere'nin Yahudilerin ve Siyonizm'in Almanlara hizmet ettikleri korkusunun yansımasıydı. İşi açıkça şantaja vurarak bu bağı kopartmak arzusundaydı. Bu amaçla her fırsatı, haberleri açıkça çarpıtarak kullanmaktan geri kalmadılar. Taktiğin bir ölçüde başarılı olduğu, Balcı Kardeşlerin politikayla hiçbir ilişkileri olmadığını bir açık mektupla ilân çabalarıyla görüldü. Gerçekten bu işlerin hiç de farkında olmadıkları, tekzip yazısını Times (Zamanlar) gazetesi yerine Avusturyanın Die Zeit (Zamanlar) gazetesine göndermeleri kanıtlar. *(MO-20)*

İngiliz sömürge yönetiminin sözcülerinden Egyptian Gazette, sadrazamın Selanik'te sadece Yahudilere yaptığı bir konuşmadan

bahsediyordu.[EG-6] İddiasına göre *'gelecekte imparatorluğun bütün askerleri, devlet adamları, yönetici ve tüccarlarının Yahudilerden çıkacağını' söylemişti.* Yöneticilerin öğrencilere ya da genç gruplara hitap ederken 'Gelecek sizindir, yarının büyükleri sizin aranızdan çıkacaktır' gibi cümleler kullanmaları bilinen bir alışkanlıktır. Ama bir sadrazamın geleceğin büyükleri yalnız Yahudilerden çıkacaktır türü bir söz söylemeyeceğinde kuşkusuz herkes birleşir. Ama propaganda amacı olunca böyle saptırmalara başvurulur. Nitekim bunun İngiliz politikası için başarılı bir sonuç verdiğini, Arap basınının derhal ayaklanmış olduğu iddiasından anlıyoruz. Bunun kabul edilir şey olmadığını, Osmanlı hükümeti Yahudi değil, müslüman hükümeti olmakla bunu protesto ettiklerini, yine *Egyptian Gazette* yazıyor.

Aynı sırada, Abdülhamit'in takımından *Baba Tahir* ile Divanı Harp Reis Muavini *Fazıl Paşa*'nın Mısır'da faaliyette bulundukları hakkındaki haberler de İttihatcıları rahatsız ediyordu.[EG-7] Bu çekişmeler, Hüseyin Cahit'i, Times'ın *Türkiye aleyhinde entrikalar çeviren ervahı habiseden -kötü ruhlardan- Viyana muhabirine* şiddetle saldırmağa yöneltti. Bu vesile ile İngiliz çevrelerindeki psikoz'u başarılı bir şekilde özetledi:[TN-13]

'İngiliz gazetecilerinin bir kısmında bir itikad vücude gelmiştir. Bu zatlar inanıyorlar ki, İttihat ve Terakki Cemiyeti Afganistan'da, Hindistan'da ve bilhassa Mısır'da İngiltere aleyhinde entrikalar yapıyor, yani Mısır'da nasyonalist fırkasıyla münasebeti hafiyede bulunarak Mısır'dan İngilizleri çıkarmağa, Mısır'da hissiyatı milliyeyi uyandırmağa uğraşıyor. Zaten İttihat ve Terakki Cemiyeti aleyhinde serd edilen yermelerin hemen hepsinde Cemiyet'in 'milliyetperver' olduğuna dair bir kayda tesadüf edilir. Bunu örtmek için Cemiyetin bütün akvamı Türkleştirmek fikrini takip ettiğini de ilâve eder-

ler... (Cemiyetin ittihadı anasırı gerçekleştirmesinin hoşlarına gitmediği anlatıldıktan sonra) *Cemiyet'in Mısır'da İngiltere aleyhinde tahrikatta bulunduğuna her nasılsa kani olan Times gazetesinin nazarında İngiltere'nin şarktaki en büyük düşmanı İttihat ve Terakki Cemiyetidir.* Düşman düşmana elbette mevlut okumaz...

İttihat ve Terakki'nin genelliklę Eylül-Ekim aylarında yapılan kongresinde Sadık Bey'in on maddelik beyannamesinin ve bu arada masonluğu da içeren gizli cemiyetler konusunu ele alması beklenirken o yaz, Ağustos 1911 başında, Selânik'teki Genç kalemler dergisi çevresinde toplanmış olan çoğunluğu Türkçü yazarlar masonluğu da yeren bir broşür yayınladılar: *'Vatan, Yalnız Vatan'*. Broşür sadece masonluğu değil, o sırada Selânik'te çok yaygın halde bulunan *sosyalist* hareketi de hedef almıştı. Bu sebeple *insaniyet* ve *beynelmileliyet* fikirlerinin karşısına milliyetçilik ve vatan fikirleriyle çıkıyordu. Broşürün hazırlanmasına sebep olan ortamı, sonraları *Ali Canip Yöntem* şöyle anlamıştır:

'İttihat ve Terakki Cemiyeti, Meşrutiyetten önceki faaliyetinde mason kulüplerinden çok faydalanmıştı. O zaman ve sonra masonluk şehirde pek yaygın bir halde idi. Öyle ki arkadaşlar içinde Ziya'dan (Gökalp), Ömer'den (Seyfettin), benden başka mason olmadık kimse kalmamıştı. Biz masonluğun insaniyetperverlik süsü altındaki kozmopolit temayülüne muhaliftik. Genç Kalemler dergisinden başka on paralık broşürler de neşretmeyi düşünmüştük. Onlardan biri olarak kaleme aldığımız 'Vatan, Yalnız Vatan' adlı broşür 'insanlık', 'beynelmileliyetcilik' zihniyetine ve bu arada masonluk'a şiddetle hücum ediyordu.'

Gökalp ve Yöntem'in de katkıda bulunduğu ama Ömer Seyfettin'in kaleme aldığı sanılan broşürün en sonundaki 'Bir ihtar' baş-

lıklı notta, yazarlar çok özlü bir şekilde amaçlarını açıklamışlardır:

'Masonluğun aleyhinde yalnız biz bulunmuyoruz! Bizden evvel de bazı gazeteler bu yolda yazılar yazdılar... Fakat onların hücumda aldıkları tavır, meslek ve mefkûrelerden ziyade şahısları düşürmek için bu cidale giriştiklerini gösterdi. Tekrar karilerimize söyliyelim ki, biz avam mantıkcısı değiliz! Biz gayeleri meşhul ve beynelmilel cemiyetlerin vatan ve milliyet fikrine vuracağı darbeyi defetmek, onların memleketimize hazırladığı felâketlerden ictinab etmek istiyoruz. Bu 'Beynelmilel' cemiyetlerin mazur gayeleri ne olduğunu bilmiyoruz. İhtimal ki bizim zannettiğimizden daha mazur ve mühlik değildir. Ve ihtimal ki zannettiğimizden daha mazur ve mühliktir! Biz, yalnız aşikâr olarak aleme gösterdikleri 'Beynelmileliyet' gayesini bütün mazarratlarıyla teşrih ve husule getirdikleri fırtınaları tetkik etmeğe çalıştık. Ve 'Vatan' fikrinin kuvvetini muhafaza için bu gibi mazur tezahürleri ezmeğe daima çalışacağız.'

Broşürün içinde doğrudan doğruya masonluğa temas eden kısımlar fazla değildir. Bunları aynen aktarıyoruz:[Bİ-2]

'Yeni bir gazete intişara başladı. İsmi: Güneş... Yazıları Türkçe, Fransızca, Rumca, Musevice... Karilerine arz ettiği kısa ve müphem bir programda 'insaniyet' fikrini tervic, yani 'beynelmileliyet' fikirlerini tamim eyleyeceğini ilân ediyor. Yine bu birinci nüshanın içinde *'Kürrei arzda mevcut masonları birbirine rast eden esbab nedir?' ünvanlı bir makale var* ki, Avrupa'nın vaktiyle mariz ve entrikalı bir cereyan hasıl etmiş, fakat bugünkü vukuf ve felsefe karşısında tamamıyla sukut etmiş hülyalarını terennüme çalışıyor. Fransızca kısmında âlî bir vaziyet ile esrarcılık (mistisizm) felsefesi satılmak arzu olunmuş.

Beynelmilel gizli cemiyetlerin, beynelmilel gizli gayelerine hiz-

met ettiği her satırından anlaşılan bu risaleciği biz de görmemiş, biz de ehemmiyet vermemiş olabilirdik. Lakin vatanımızın etrafında dönen entrikalar, bu entrikaların hiç beklenilmeyen renksiz ve aldatıcı tezahürleri bizi dikkate mecbur ediyor.

...ey genç kari!.. *Emin ol ki masonluğa, avamın mantığını okşayarak, eski ve cahilane fikirleri batıl taasubları takdir ve tetvic ederek hücum etmeyeceğiz. Cahilane hücum, cahillerin... mutaassıbane hücum mutaassıbların hakkıdır! Bizim silâhımız fen ve felsefe olacaktır. Masonluğun 'Ma'bad-ül matbuiye' sinden ziyade siyasi neticesi olan beynelmileliyet fikrine, 'insaniyet' hülyasına itiraz edecek, bunların vatan için ne kadar müdhiş ve mühlik rahneler olduğunu isbat edeceğiz.*

...Güneş'i çıkaranlarda iddia ettikleri gibi 'siyaset'den uzak bir samimiyet göremiyoruz. Niçin mi diyeceksiniz? Türkçe kısmında bir imza var: Turgut... Bir Türk ismi... Büyük Türklüğün ictimai kıymetini yükseltmek isteyen bazı genç muharrirler bu halis Türk isimlerini, müstear namlar olarak kullanıyorlar. Her yerde olduğu gibi hususiyle şarkın her yerinde olduğu gibi bizde de mürteciler var. Bunlar siyasi Osmanlılığın vahdet ve itilasına, ictimai Türklüğün tekâmül ve tealisine hizmet eden gençlere dehşetle garezdirler. Onlar için her türlü iftiralarda bulunurlar. *En muayyen iftiraları:*

-Hepsi masondurlar...

bühtanıdır! Şimdi 'Turgut' imzasını, 'masonluk' mürevvici bir risalede görünce gayet tabii bir surette:

-Ah işte onlardan biri...

diyecekler. Siyasi Osmanlılığın itilâsı için çalışan hür ve serbest, yılmaz, pervasız gençler için peyda ettikleri 'fena zan' ziyadeleşecek, düşmanlarımızın arzu ve ümit ettikleri 'irtica' cereyanı sözde kuvvetlenecek.

Evet, böyle düşünmeğe mecburuz! Daimi ve müretteb bir kasıt karşısında bulunduğumuzu hatırlamak en birinci vazifemizdir.

...Avrupa'dan gelen her moda nasıl bizde hararetle kabul olunuyorsa bu 'beynelmileliyet' fikri de öyle bir kabule mazhar olacak.

İstanbul'un 'Hikmet'cisi (Şehbenderzade'nin dergisi), *gençlerin çoğunun mason olduğundan bahs ediyordu. Fakat yanılıyor. Bugünkü gençliğin içinde mason ruhuna malik olanlar gayet azdır. Onlar da evvela 'Levantenlik' devresini geçirmişler, mason Levantenlerle düşüp kalkmış, nihayet kapılmış olanlardır.'*

Yazı, bu pek az sayıdaki mason gençlerin dışındaki gençliğin tümünün eğitimi ve kültür açısından üçe ayrıldığını belirterek devam ediyor. 1. grup çok iyi eğitim görmüş kendi aklıyla yargı yapabilenlerdir. 2. grup çürük ve gevşek tahsillilerdir ki değerlendirmeleri eğri büğrüdür. 3. grup hiç ya da az okumuşlardan oluşmaktadır.

Birinciler beynelmileliycte kapılmazlar. İkinciler ise buna hemen kapılırlar:

'Milliyet fikrini bir eşeklik, bir adilik, vatan muhabbetini cahillik, askerliği bir barbarlık addederler... Bilim adamlarının, feylesofların yazdıklarını okumaz. 'Esrarcılık'a dair yazılan şeyler onun düsturudur. İşte bu genç mason olabilir! 'Beynelmileliyet' fikrini tabii görebilir ve kabul eder, yeniden okur ve anlamak istidadını kesb ederse şüphesiz aslına esaslarına avdet edecek, kapıldığı muhal hayalın kabusundan silkinip uyanacaktır.'

(Sonuncu, hiç okunmamış yahut okumuş ise bile hiç anlamamışlar grubundakiler) hiç bir şey olmazlar. Fakat zemin ve zamana göre olmuş görünürler. Ve İstanbul'un 'Hikmet'cisini de aldatan bu fasileye mensup gençlerdir. Bunların hiç bir şeye akılları ermez.

Düşünceleri moda, oyun, kadın vesairedir. Ne 'vatan'cılık için takarrür etmiş bir fikirleri yoktur... Hakikatte ancak birer 'hiç'dirler ve bize kalırsa ikinci sınıfa mensup gençlerden daha az tehlikelidirler. *'Hikmet'çi bunlara bakarak 'Gençlerimizin çoğu masondur' hükmünü veriyor. Yanılıyor.* Onlar hiç bir şey değildirler. Kulaktan kapma Nordau felsefeleri, zaten zayıf olan ahlâklarını bütün bütününe sarsmış, onları renksiz ve mevcudiyetsiz gölgeler haline ifrağ eylemiştir.

...Böyle asılsız hayallere, bu hayallerin tevlit ettiği karışıklıklara, akıttığı kan nehirlerine bizim tarihimizde de tesadüf olunur. Şeyh Bedrettin Simavi (olayı bunun örneğidir).

'İnsaniyetci'lerin, 'Beynelmileliyet'cilerin gizli maksatları nedir? Bunu o kadar düşünmeğe ihtiyaç var mı? Vatanımıza bütün Avrupalılar, komşularımız olan küçük hükümetler el atmış! Ve kimi bizi maddi sukut, maddi zaafa sevk etmeğe çalışıyor, kimi manevi sukuta, manevi zaafa...

...Avrupa'daki alimler, bilgi sahibi kimseler kendi vatanlarını kurtarmak için bu muzır fikirlerin mahiyetini nasıl yorumlayarak teşrih ve tahlilde devam ediyorlarsa biz de şimdiden sonra öyle yapacağız. Böyle vahi ve ham hayallere saf, düşüncesiz gençlerin kapılmasına engel olacağız.'

Gökalp–Ömer Seyfettin–Ali Canip'in yaklaşımı 1911'den sonra toplumumuzu çok etkileyecek olan *uluscu (Türkçü) akımın başlaması işaretini taşıyordu.* Masonluğu değerlendirmede basit dedikodudan kaçmış, Yahudi, Siyonizm etkisi türü hafiflikleri bir kenara atmışlardı. Osmanlı Devleti'nin gittikçe kötüleşen şartları altında, hele Meşrutiyet'in üç yıllık uygulaması sonucunda İttihadı Anasır'ın işlemezliği gittikçe daha çok farkedilmişti. Yahudi yanlısı, Siyonist,

mason, dinsiz, Panislamcı suçlamalarına lâyık görülen ittihatcılara Türkçülük (Turancılık) suçlamasının ekleneceği döneme giriliyordu.

SAVAŞ, İTALYAN MASONLARINI ULUSCULUĞA İTTİ

1911 yılının Eylül'ünün son günleri için planlanmış olan *İttihat ve Terakki Kongresi* öncelikle *Hizbi Cedit*'in on maddelik programını ele almağa hazırlanıyordu. Kongreye havale edilmekle bir süre için soğutulmasına çalışılmış olan anlaşmazlık noktaları burada yumuşatılacak, böylece Cemiyet'in parçalanması önlenecekti.

Dahiliye Nazırı olarak görevli bulunan *Halil Bey*, kongreye delege olarak atanmamış *E. Karasso* gibi milletvekillerinin dışında, İttihat ve Terakki'nin bütün ünlü isimleri 28-29 Eylül tarihlerinde *Selânik*'e varmışlardı. Ancak 29 Eylül akşamı *İtalya*'nın beklenmedik şekilde Trablusgarp için savaş ültimatomu vermesi, dikkatleri birdenbire başka yöne çevirdi. Vatanın savunması ön plana geçti.

İtalyanların Trablusgarp ve Bingazi ile ilgisinde ağırlık ekonomikti. Yani bölgedeki bütün ekonomik imtiyazlar kendilerine tanınsa herhalde o tarihte saldırıya geçmezlerdi. Ama Abdülhamit'ten sonra İttihatcı hükümetlerinin de ekonomik sızmaya karşı önlemler almaları umutlarını kırmıştı. Böyle, bölge üzerinde sömürgeci amaçları olmadığını resmen açıklamalarından az sonra beklenmedik an ve sebeplerle savaşa başlamaları, kendi iç politika zorlamaları kadar taviz alamamalarının da sonucuydu.

İşin temeli ekonomik/mali olduğundan savaşın başlamasından çok önce, Avusturya ile Bosna-Hersek işinde olduğu gibi, sorunun para karşılığı çözümlenmesi konusunda hem İtalyan hem de diğer Avrupa çevrelerinden öneriler yapılmıştı. Saldırıdan iki hafta önce

Sabah bir başyazıyla (12. 9. 1911) *İdea Nazionale ve Adriatica* gazetelerinin bu tür önerileri yermiş 'Trablusgarp doğrudan doğruya idarei Osmaniye'ye tabi bir vilâyetimizdir. Oraya bir tecavüz vukuu Osmanlılar için bir şerefi milli meselesi mahiyetinde bulunur' tepkisini göstermişti. Kısacası İtalya'nın niyetlerinden Türk kamuoyu haberdardı. Ama savaşa dönüşebileceğine kimse ihtimal vermiyordu.

Diğer yandan İtalya'nın orada tek ekonomik güç olma arzusunun kabul edilemeyeceğini Savaştan dört gün önce Sadrazam, Alman elçisine bir kez daha açıklamıştı. Onunla ve *Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa*yla yaptığı görüşmeleri aktardığı raporunda *Baron Marshall 'Bütün Türk nazırları Trablusgarp'ın para karşılığında devredilmesi fikrini şiddetle red ediyorlar'diyordu.*(İD-15) Sadrazam, Tarblusgarp'ın bir Türk eyaleti kalacağını, ekonomi tekelinin İtalyanlara bırakılmayacağını, ama ticari imtiyaz ve yatırımlar konularının görüşülebileceğini eklemişti. Bu rapor Alman dışişleri tarafından İtalyan hükümetine aktarıldı. Yani İtalya Osmanlı başkentinde hakim olan düşünceden de haberdardı.

Hükümetin bu tutumunu aslında muhalefet de biliyordu. En katı muhalif *Alemdar* savaştan önce (16.9.1911) *'Tekrar edelim biz Hakkı Paşa kabinesinin azalarının hamiyetinden, vatanperverliğinden bir dakika bile şüpheye düşmedik, Eminiz ki, bu zatı muhtereme bu memleketin terakkisini bizden daha ziyade arzu ederler. Lâkin ne çare ki yalnız arzu ile iş görecek bir devrede değiliz'* düşüncesindeyiz.

29 Eylül gecesi İtalya ültimatomunu verdi ve daha süre dolmadan saldırıya geçerek savaşı başlattı. Ne yapacağını bilmeyen hükümet istifa etti. Yeni hükmeti kurmakla görevlendirilen *Sait Paşa* temaslarına başladı. Aynı gün Selânik'te kongresini toplamış bulunan İttihat ve Terakki görüşünü hemen bir bildiri ile kamuoyuna açıkla-

dı:

'Namusunu hayatına tercih eden bir milletin böyle bir teklifi küstahaneyi kemâli istihkarla red edeceği tabii olduğundan hükümetce buna red cevabı verilmiş olduğuna şüphe yoktur... Yekvücud olarak düşmana karşı savaş (edeceğiz)...' (AM-2)

Ayrıca Cemiyet'in asker kadroları (Enver, Fethi, Mustafa Kemal, Halil vb...) resmi sıfatlarının dışında, Cemiyet'in üyeleri olarak savaş alanına gitmekle sözlerinin boş olmadığını kanıtladılar. Böylece, bir süredir vatanı satmakla suçlanan İttihatcılar için aksini ispatlama fırsatı doğmuş oldu.

Doğrusu istenirse İttihatcıların fikri Bâbıâli'de tam onay görmedi. Harbiye Nazırı da yeni Sadrazam da silâhlı çatışmadan çok, prestij kaybetmeden bir müzakere yoluyla sağlanacak bir çözümden yanaydılar. Savaştan sonra İstanbul'da kalan İtalyan dipomatik temsilcisi *Garbasso,* yeni hükümeti ve özellikle Said Paşayı pasif tutumundan savaşçı davranışa İttihat ve Terakki'nin sevkettiğini bir raporla Roma'ya bildirmiştir. Diplomata göre, daha ilk günden takındığı kararlı tavır, kütleleri ateşlemesi, Trablusgarp ve Bingazi'de komiteye dahil Neşet, Enver, Fethi gibi subaylarla direnci organize etmesi, Komiteye büyük prestij kazandırmıştır.(İD-6)

Savaşın ilk haftası boyunca batılı diplomaklar ve basın, hattâ 2-3 milyon Sterlin gibi rakamlar da belirterek hep pazarlık haberleri yaydılar. Bunlar tamamen Avrupa kaynaklarının açıkladığı, Osmanlı yönetiminin hiç ilgisi olmayan şeylerdi. Böyle bir ortamda Bâbıâli'nin katkısıyla bir pazarlık girişiminde bulunulduğu hakkında bir iddia vardır. Bu bilgiye yalnız, İtalya'nın Osmanlı Düyunu Umumiyesi nezdindeki temsilcisi *Alberto Teodoli'nin anılarında rastladık.*(TO) Ne İtalyan başkanı *Giolitti*'nin anılarında, ne de İtalyan Dı-

şişleri arşivinde buna ait bir bilgi bulamadık.

Teodoli şunları anlatıyor: 3 Ekim günü *Emanuel Karasso* ve İtalyan mühendis *Denari* kendisini ziyaret etmişler, Dahiliye Nazırının (O sırada hükümet istifa etmiş ise de Halil Bey geçici olarak göreve devam etmekteydi) Jöntürk komitesi adına Romaya derhal gidip savaşın hemen durdurulmasını istediğini söylemişler. Mesajın güvenilir olup olmadığını anlamak için birlikte Bâbıâli'ye gidip sadrazam ve harbiye nazırıyla görüşmüş. Kendisine verilen mesaj şöyle: 'Sultanın hükümranlığının devamı şartıyla Libya'nın 10 milyon lira tazminat ödemesi ve iki ülke arasında bir dostluk antlaşması yapılması. Eğer bunlar kabul edilmezse, İtalyan mallarına boykot yapılacağı gibi, Trablusgarp'daki Araplar savaş için örgütlenecek ve silahlandıracaktır.

Temaslarının sonucunu bildirmesi için bir de özel telgraf şifresi hazırlanıp kendisine verilmiştir. Teodoli Roma'da Dışişleri bakanı ve yardımcılarıyla görüştüğünü, kararı ancak başbakanın verebileceği cevabını aldığı, fakat Giolitti'nin onu kabule yanaşmadığını ve sonuçta bir yanıt alamadan İstanbul'a döndüğünü yazıyor.

Olay Roma'daki İngiliz elçiliği tarafından kabaca işitilmiştir. Ancak dikkati çeken, bunun Londra'ya aktarılmasında İngiliz komplo teorisine çok uygun bir üslubun kullanılmış olmasıdır:

'Bugün çok güvenilir bir kaynaktan öğrendiğime göre, İttihat ve Terakki, ya da en ılımlı üyelerinden bir kesim, Türk hükümetinin haberi olmadan, İtalya ile Trablusgarp üzerinde bir protektoranın kabulü şartına bağlı olarak görüşmeler başlatmak istemiştir. Bilgiyi verene nasıl ilişkiye geçildiğini sorduğumda *İstanbul'la ilişkisi olan mason locaları ve Yahudi sermayedarları aracılığıyla yapıldığını söyledi. Anlaşıldığına göre Komite'nin ajanı Roma'ya gelmiş, fakat hiç bir*

başarı umudu bulunmadığını bildirmiştir.' (FO-2)

Mason ve Yahudi arama tutkusu dışında bu raporun ilginç yanı doğrudan İttihat ve Terakki'yi değil, Cemiyetin içindeki bir kesimi düzenleyici olarak göstermesidir. Ancak olay kamuoyuna düpedüz Jöntürklerin bir girişimi gibi yansıyordu. Para pazarlıkları yayıldıkça tabii İttihatcılar da daha katı olmaya yöneldiler. Tanin de önce *H. Cavit 'Böyle bir şeye milli şerefin izin vermeyeceğini'* yazdı (11. 10. 1911). Üstelik işin düzenleyicisi olarak İtalyanları suçladı: *'Hem saldırıyorlar, hem de Türkleri karalamak ve suçlamak yollarına başvuruyorlar.'* Arkasından da *Babanzade* bunun bir İtalyan oyunu olduğunu ileri sürdü.

İşin gerçek organizatörü kimdi, belki ilerde bulunacak belgeler buna bir açıklık getirebilir. Kanımızca *Figaro*'nun 15 Ekim tarihli sayısındaki başyazısı bunu yaratan ortamı iyi yansıtıyor:

'Ültimatomu sunduğu zaman İtalya, istemeyerek de olsa, her türlü tavize... büyük bir tazminatı ödemeğe ve Trablus üzerinde Türk egemenliğini kabule hazırdı. Şimdi ise bunları işitmek bile istemiyor. Ülkeyi işgal ve topraklarına katma peşinde... Türk hükümeti ise başlangıçta çok uysaldı. Ama maalesef kamuoyu ve Jöntürk partisinin zorlamaları yüzünden giderek batıyor. Eğer başında hemen ve kararlı şekilde hareket etseydi, ülkeye barışçı bir çözüm getirebilirdi.'

Teodoli anılarında, bu konudan İstanbul'da sadece İtalyan diplomatik temsilcisi *Garbasso*'ya bahsettiğini bildiriyor. Oysa Garbasso'nun bu konuda tek bir raporuna rastladık. 'Don Alberto Teodoli'nin farzedilen misyonu' başlığını taşıyor. Yazıda konu hakkında hiç bir bilgi verilmeyip sadece iki gazete haberi aktarılmış. Birincisi Osmanlı Ajansı'nın Paris'ten Matin gazetesinden aktardığı bir ha-

ber. Yarı resmi bir uzlaşma girişiminin İtalyan hariciyesi tarafından red edildiği ve İtalya'nın ancak resmi görüşmeleri kabul edebileceği kaydediliyor. İkincisi ise, yine Osmanlı Ajansı'nın, böyle bir girişimde bulunulmamış olduğunu açıklamakla Bâbıâli tarafından görevlendirildiğini belirten notu.[İD-17]

Olayın böylesine kamuoyuna yansıması üzerine savaş dolayısıyla Osmanlı topraklarında İtalyanların haklarını korumakla yükümlü olan Alman elçisi, Teodoli'yi çağırtmış ve *'Osmanlı Hükümetinin varlığını arzu etmediğini hemen ülkeyi terketmesi gerektiğini'* bildirmiştir.[MO-21] Marki anılarında elçinin normalden çok daha sert ve kızgın olduğunu kaydediyor. Dolayısıyla olayın arkasında başka şeyler de bulunabileceği düşünülebilir.

Bu olayda dikkati çeken Karasso'nun, kendisi için daha kolay olan mason kanalını kullanmamış olmasıdır. Marki Teodoli, Papalığın hizmetinde çok uzun zamandanberi çalışan, koyu katolik bir aileydendi. İtalya'ya döndükten sonra da Papalıkla sıkı ilişkide kalmıştır, yani mason olamazdı. O halde Karasso niçin ona gitti. Bunun sebebini bulmak için savaşın hemen öncesinde ve de ilk günlerinde Osmanlı ve İtalyan masonlukları arasındaki ilişkilere bir göz atmamız gereklidir.

Osmanlı Büyük Şurası ve *Büyük Doğusu*'nun kuruluşunu *İtalyan Büyük Doğusu*'nun pek hoş karşılamadığını evvelce kaydetmiştik. Kuşkusuz onlar da ülkedeki masonları kendilerine bağlı tutmayı yeğliyorlardı. Oysa aksi olmuş, bütün ilgi yerli masonluğa yönelmiş, yabancı masonluklar büyüyememişlerdi. Karasso'nun varlığı da bir katkı getirecek nitelikte değildi. Şavaşın ilânından önce Türkiye'ye gelip röportajlar yapan *Tribuna* ve *Secolo* gazetelerinin muhabiri *E.C. Tedeschi,* yine savaştan önce yayınlanan kitabında, Osmanlı

Büyük Doğusu'nun kuruluşundan sonraki durumu şöyle anlatıyor: *(TD - 23 ve 38)*

'İttihat ve Terakki krizde... ihtiraslar, tamah, kıskançlık; anayasayı savunmak için ayaklanan muhafazakârlar; *Cumhuriyetçi dinsizlikle suçlayarak locaları kapatan, masonluk içinde doğmuş kişiler;* 'islâmı kurtaralım' diye bağıran Volterci havailer; ve gerçek Türkiye'nin müdafaası için ölüm ve kıyım bağıran yeni Türk olmuş kimseler; ilericilik adına Siyonizmin düşmanlarını destekleyen İsrailli bankacılara karşı dün kendilerine kıyanlarla islâm adına birleşen Ermeni sermayedarlar... Talat Beyin dostları hiç bir şey yapamayacak olsalar da, Talat Beyin düşmanları üzerine fazla umut bağlamamak ihtiyatlı bir davranış olur.

...Şimdi bir de masonluğa bakalım.

Yabancı locaları sayesinde Abdülhamit'in girişimlerine karşı kapitülasyonlar tarafından korunan Osmanlı masonluğu başarılar sağlayamadı. *Hemen nankörce, halkın ilgisini kazanabilmek için aşırı bir milliyetciliğin yuvası haline geldi. Daha doğar doğmaz gücünü kaybetti. Henüz vıyaklarken, diğer ülkelerin eski masonluklarının faaliyetleri temizleyici ve kan değiştirici bir tedavi getirebilecekken, aşağılara düştü. Masonluk ruhunun samimiyetle arzuladığı şeylerin, bu ırk ve mezhep kavgalarıyla parçalanmış ülkede çok değerli bir yenilenme unsuru olabileceğini Osmanlı masonlarının pek azı farketti.* Masonlukta, İttihat ve Terakki partisinin tümünü iyi şekilde bütünleşmiş tutmanın, yani bir ulusun diğerleri üzerindeki hakimiyetini güvenceye almanın bir aracını bulmaktan başka şey görmeyen büyük çoğunluk karşısında bu azınlık etkisiz kaldı. Irkları bir ortak yenileşme programı içinde birleştirebilecek iken İttihat ve Terakki, fatihlerin fethedilenler üzerindeki bir baskı aracı haline geldi. *Böylece ideal içeriğinden arınan masonluk, yeni rejimin adamları tarafından imparator-*

luktaki Türkleştirme çabasının uygulama araçlarından biri oldu.

Bu öylesine bir gerçek ki, aslında adil olmayan avantajları savunmak için silâh olarak kullanılmaması gereken masonluk, varlıklarını bu kuruma medyun olanlar tarafından locaları kapatma yönünde kullanıldı. Üç yıl önce masonluktan doğan Genç Türkiye, bugün anti-masonluğunu ilân ediyor. Neden?

Belki bazı masonlar hadlerini aşıyorlar, veya sermaye merkezleri Osmanlı masonluğunu kendi entrikalarına alet etmekten geri kalmıyor, ya da -gerçeği istenirse katolik rahiplerden daha az hoşgörüsüz olan- müslüman din adamları kurumdan kuşkulandıklarından.

Sorunu bu dar çerçeveye indirgemeyelim. Localar, İttihat ve Terakki'nin, ordunun, ülkenin krizde olmasının aynı sebebiyle kapatılıyorlar. Çünkü Devrim, kendi devrimcileri tarafından ihanete uğradı; çünkü devrim başarısızlığa uğradı.

Biz devrime inanmağa ve umut etmeğe devam ettik ama ızdırap çekenlerin güçlü iç güdüsüyle, Türk'ün hükmü altındaki milletler uzun aylardan beri farkettiler ki, devrim bir rüya olmuştur.

(İttihat ve Terakki'nin ademi-merkeziyetciliği red etmesini ve milliyetcilik yapmasını eleştirdikten sonra...) ve şuna kaniyiz ki, *Osmanlı masonluğu, Abdülhamit'in kullandığı dindarlıkla damgalı olan Yıldız köşkündeki kamarillanın devamı gibi, İttihat ve Terakki'nin gizli örgütü haline geldi...* Açıkçası yeni rejim, süngüye, sıkı yönetime ve divanı harbe dayalı bir kendine özgü anayasayla yasallaştırılmış keyfiliğiyle eski rejimin devamıdır.'

İtalyanlar Osmanlı masonluğunun kontrollarından çıkmasından memnun değillerdi ama iki Büyük Doğu arasında ilişkiler tamamen kesilmişti. Ayrıca *Makedonya Rizorta* gibi eski İtalyan locaları bağla-

rını devam ettiriyorlardı. Özellikle *İtalya dışişleri bakanı San Giuliano*'nun mason olması ve Bâbıâli'ye meclis kürsüsünden Trablus üzerinde amaçları olmadığını açıklamış olması bu ilişkinin İtalyan sağcı çevrelerinde eleştiriye uğramasına sebep olmuştu. Konuyu derinine incelemiş olan *A.A. Mola* şu bilgileri veriyor:

'1911 Haziran'ında İtalya Krallığı Birliğin 50. yıldönümünü kutlarken (İtalyan masonluğunun iki ünlü yöneticisi) Ernesto Nathan ve San Giuliano, dışardaki ve kolonilerdeki İtalyan localarında biraderlere yönelik bir eylemcilik hedefinden çok uzak kalmışlardı. Libya Savaşı öncesinde, İtalyan Birliğini gerçekleştirmekle her zaman övünmüş olan İtalyan masonluğuna karşı Milliyetçi kongre, masonlukla milliyetciliğin bağdaştırılamayacağı teziyle saldırıda bulunuyordu... Hatta 50. yıl törenlerine davet edilmemeleri bile düşünülmüştü.

Katolikler ve milliyetciler 'Yaşasın Trablus' diye bağırırlarken masonlar tam prestij kaybı tehlikesiyle karşı karşıya bulunuyorlardı... Katolik gazeteler Il Momento (Torino) ve Il Corriere İtaliana (Roma) açıkça, İtalyan Büyük Doğusu'nun Libya seferine karşı olduğunu yazdılar. Bunun dayanağı İtalyan masonlarının, her ne kadar ileri geri yorumları ve karşı görüşlerini engellemek için kamuoyuna açıklamamışlarsa da, *10 Mayıs 1911'denberi İtalyan Büyük Doğusu'nun Osmanlı Büyük Doğusu'na dostluk garantisi cevabının zabıtlara geçmiş olmasıydı.* Osmanlı hükümeti de İtalyan çıkarları karşısında baskıcı davranışları önlemeyi tekeffül etmişti.'*(MOL-281)*

İtalyan hükümetinin savaş ilânıyla birlikte sadece İtalyanlar değil, Osmanlı kamuoyu da İtalyan masonluğunun nasıl bir tutum içine gireceğini merak ediyordu. Verilmiş söz karşısında ne yapacaklardı. Üstelik San Giuliano savaşı ilân eden hükümetin dışişleri ba-

kanıydı. Mola *'Sen Giuliano'nun davranışı sebebiyle, sonradan olayları değerlendirenlerin Libya işinin İtalyan masonluğunu felakete sürüklediğini, kapitalist çıkarcılık ve emperyalizmin çizgisine girdiğini yazdıklarını'* belirtiyor.

Evrensel ilkelerde sosyalistlerle yarışan masonlar, onların başlangıçta savaşa karşı çıkmaları[İN,BN] karşısında daha da dikkatleri üzerine topladılar. Kilise yanlısı çevreler ve milliyetciler bu fırsatla meclisteki mason etkisini sona erdirmek amacındaydılar. Bu hava içinde 29 Eylül tarihiyle *Büyük Üstat Ferrari* bütün localara bir bildiri gönderdi:

'Vatanımızın renkleri (Bayrağı) Trablus'a doğru yelken açmış gidiyor.

Her biraderin yöneticilerin eylemleri üzerindeki, her biri saygıdeğer olan kişisel düşünceleri ne olursa olsun, *masonluğun görevi* -ki herkese vatanın büyüklüğü, güçlülüğü ve özgürlüğü idealini empoze eder- medeni bir üstünlük ve insanlık ilerlemesi eylemine girişmiş olan *bayrağımızın zafer güneşi tarafından kucaklanmasını temenni ederek, sakin bir şekilde ve rahat bir vicdanla olayları beklemekten ibarettir.* Bu sebeple her birader, kurumumuzun muzaffer gelenekleri adına uyanık durmalıdır, zira her İtalyan toprağında halk, başarımızın en büyük garantisi olan bu güvenli ahengi muhafaza etmelidir.

Büyük Doğu, demokrasinin kökleşmesini sağlamaya ve bu girişimin İtalyancılığın ve vatanseverliğin yeni şampiyonları tarafından özel çıkar için kullanılmasını ve ulusal isteğin oy birliğiyle belirlediği amaçlardan sapmasını engellemeye çalışacaktır. *Masonluğun kalbi, İtalya'nın kalbiyle birlikte güçlü bir şekilde çarpmaktadır.* Ve bütün dünyanın önünde, kurumumuzun vatansever ve öğretici görevi-

nin yüceliğini yeniden vurguluyoruz.'(RM-10)

Bu sirküleri yayınladığı sayısında Rivista Massonica kararı açıklayan bir de yazıya yer vermiştir, bununla içeriğine daha da açıklık getirilmektedir:

'Kurum yönetiminin bu sirküleri, çeşitli gazetelerde görülen İtalya Büyük Doğusu'nun Trablusgarp eylemine iyi gözle bakmadığı ve açıktan ve gizli olarak bunu engellemeye çalıştığı yolundaki haberleri kökten siliyor.

Bazı kindarlar ise bunu, bütün İtalyan halkının desteklediği birlik kararı karşısında duyulan pişmanlık davranışı diye de niteleyebilirler. İtalyan basını tarafından geniş şekilde yayınlanan bu sirküler-den sonra bu tür maksatlı sesler kesilmese de etkisini kaybedecektir. Kurumun genel sekreteri'nin Messaggero'ya verdiği demeçler tarih açısından gerçeğe ışık tutacak nitelikte olduğundan bunu yayınlıyoruz:

1- İtalyan locaları ve özellikle Osmanlı topraklarında kurulmuş olanlar, Genç Türkler tarafından başlatılan siyasi kurtuluş hareketine destek verdilerse bu, masonluk kurumunun temel ilkelerinin mecbur kıldığı bir görevi yerine getirmek içindi.

2- Türkiye'de yeni hükümet kurulunca İtalyan masonluğu gerekli olduğu şekilde, herhangi bir müdahaleden kaçındı.

3- Trablusgarp işinde savaşın ilânından ve başlamasından önce İtalyan masonluğu kurum olarak hiç ilgilenmedi ve ilgilenemezdi. Bireysel olarak masonlar, bu konuda olduğu gibi diğer siyasi konularda da kendi inançlarına ve özgür ve vatanına bağlı vatandaşların vicdanına göre düşünüp hareket edebilirlerdi. Savaş başlayınca Büyük Üstat kurum adına, uygar ve insanlığın ilerlemesine yönelik bir girişim ola-

rak, bayrağımızın zafer güneşi tarafından kucaklanması temennisinde bulundu. Her zaman ülkenin büyüklüğü, gücü ve özgürlüğü idealini savunan İtalyan masonluğu, ordu silahlarının kaderinin vatana getireceği şeylerden kaçınamazdı.

4-20 Eylül için Roma'ya davet edilmiş olan Uluslararası Masonluk Kongresi, Trablusgarp sorunu çıkmadan çok önce 21 Nisan'da kararlaştırılmıştı. Ve çıkarılan sirkülerde bütün tartışılacak konular da belirtilmişti. Beşinci konu aynen 'Toprak egemenliği ve masonluk ilkelerinin tetkiki' idi. Bunun Trablusgarp sorunuyla hiç bir yakın ilişkisi yoktur. Sadece topraklar üzerindeki hüküm hakkı karşısında mason merkezlerinin haklarını saptamaya yönelikti.

5-Kongrede, gündemdekiler dışındaki konular görüşülmeyecek. Bazı gazetelerin Trablusgarp ve benzeri konularda uluslararası oylamaya gidileceği hakkındaki haberleri yanlıştır. Bu konunun Prusya delegeleri tarafından tartışıldığının aslı yoktur. Bay Backaus kongreye gelse de konuşamaz, zira hiç bir yabancı mason gücünün delegesi değildir.'

Bu bildiriyi satır satır değerlendirirken Mola, bir kısım basının İtalyan-Türk-İngiliz masonlukları arasında savaşı engellemeye yönelik bir gizli anlaşmanın varlığından bahsederek, İtalyan Büyük Doğusu'nu tarihinde ilk kez vatanseverlikten yoksunlukla suçladıklarını kaydediyor. Ayrıca Roma'nın *'Selânik Büyük Doğusu'na, Türkiye'nin prestijinin ve onurunun kurtarılmasını sağlayacak bir çözüm isteğine karşılık, verdiği cevabı da yayınlıyor.* Yani Makedonya Rizorta kanalıyla bir başvuruda bulunduğu anlaşılıyor. Cevapta öncelikle, Türkiye'ye özgürlükleri getiren devrimi yapanlara saygı belirtildikten sonra şöyle devam ediliyor:

'Uluslararası politikada etkili olan yeni kombinezonlar ve Os-

manlı otoritelerinin, yasal ve barışçı çıkarlarımızla ilgili olarak eski Trablus sorununu tetkike almaya yönelmesi, bütün İtalya'yı bir kesin karar dönemine erişildiği kanısına vardırdı. Halkımız hep birlikte, yüksek bir enerjiyle...burnumuzun dibindeki sefalet ve köleliği kaldırmak... ve insancıl bir uygarlığa götürmek istiyordu. Diplomatik görüşmeler sonuçsuz kalınca savaş ilân edildi.

Eğer Osmanlı locası ve özellikle sizinki kurumumuza sonradan silahlı çatışmaya dönen tartışmaların ilk döneminde başvurmuş olsaydı, İtalyan çıkarlarını olduğu gibi, kurumumuzun insancıl özlemlerini de karşılayan bir çözüm için çalışabilirdik. Bugün olayların eriştiği noktada her türlü müdahale mümkün değildir. Vatanseverler olarak düşüncelerinizi anlıyoruz. Ama siz de anlamalısınız ki, İtalyan masonları açık bir şekle dönmüş savaşta, vatanın onuru ve çıkarlarına karşı bir suikast ve ihanet olacak bir girişimi üstlenemezler ve üstlenmemelidirler.

Şu anda iki devletin ve iki halkın felâketli bir şekilde kendi mantıklarını savunmak için silâha davrandıkları bir sırada, masonluk görevi, uygarlık adına, savaş fecaatlerinin büyümesini ve barbarca intikamların merhametsizleşmesini engellemektir...'*(MOL - 293)*

Eski Afyon Karahisar milletvekili *Kâmil Miras*'tan Ertuğrul Düzdağ'ın aktardığına göre, o günlerde Talât Bey Karasso'ya 'Hani İtalyan mason kardeşlerimiz nerede? Hiçbirinin sesi çıkmadı' diyerek çıkışmış. Olayın İtalyan Büyük Doğusu'ndan red cevabı üzerine geçtiği anlaşılıyor.

İtalyan masonları arasında esasen pek zayıf olduğu anlaşılan savaş karşıtlığı bu suretle tamamen bastırılırken, Avrupanın çeşitli ülkelerinden az sayıda tepki çıktığı görüldü.

Üyeleri arasında mason elemanlar çoğunlukta olan '*İnsan Hak-*

ları Derneği' Paris'te Fransız Büyük Doğusu'nun salonlarında yaptığı toplantıda, *hepsi de mason olan Garibaldi, Mazzini ve Kavur'ların İtalyasının insan haklarına saldırmasını ve böylece Genç Türk Devrimi'nin özgürlükler ve ilerleme yolundaki girişimlerini tehlikeye atmasına ve uygar denilen hükümetlerin İtalyan haydutluğunu desteklemesine tepkisini açıkladı.*(İD-18)

Belçika Büyük Doğusu da 12.Kasım'da İtalyan saldırganlığını yeren bir bildiriyi bütün bağlılarına yolladı. Barışçı eğilimini belirtiyor, *bir görüşme yolu aranmadan savaşa girilmesini yeriyor, İtalyan masonlarını Türk masonlarıyla temasa geçerek çözüm aramaya çağırıyordu.* İtalyanlar bu sirkülerin kendilerine hiç danışılmadan dağıtılmasından çok rahatsız oldular. Belçikalılara bir cevap yazısı yazıldı. Bunda savaşa karşı oldukları, ama İtalyan esirleri ve yaralılarına yapılan işkence ve kötü muameleler karşısında kendilerinin bir girişim yapmasının zorluğu belirtiliyordu. 'Eğer Avrupa devletlerinin de girişimiyle barış görüşmeleri başlatılırsa İtalyan Büyük Doğusu da görevini yapmaktan geri kalmaz. Askerlerimizin kanının boş yere akmamış olması için insanlık, uygarlık ve vatana karşı görevlerimizin mantığı içinde görevini yapmaktan geri kalmaz.'(RM-8)

Böylece milliyetci ve sömürgeci çizgiyle mutabakatını İtalyan Büyük Doğusu tam olarak belirtmiş oluyordu. Esasen, savaş kurbanlarının aileleri için localarda bağış toplama kampanyası da başlatmışlardı.

Osmanlı masonları da bir bildiri yayınlayarak bütün dünya masonlarına gönderdiler:

'Her savaş ilkelerimize ve kurumumuza öldürücü bir saldırıdır. Savaş sonucu, düşmanlarımızın taraftarları artar ve biz etkenliğimizi kaybederiz. Görevlerinin bilincinde olan ve gerçekleştirilmesi gereken

güç bir uygarlık görevi bulunan Osmanlı masonluğu, bugün, uygarlaştırıcı yükümlülüğünün zaferine tehlike ve yeis getiren bir çatışmayla frenlenmiş durumdadır. Bütün masonların kutsal görevi, masonluğun görevlerini desteklemektir. Ve biz, insanlığın iyiliği için çalışan bütün biraderlerimize, masonluğun ebedi düşmanı olan anlaşmazlıkları yatıştırmakta en etkili unsur olarak heyecanlı kafaları teskin etmesi ve barış ve huzur sağlaması amacıyla çağrıda bulunuyoruz.'

Aynı zamanda *İstanbul'daki Fransız masonları* da evrensel masonluğa hitaben bir bildiri yayınladılar:

'Bir aydan beri, İtalya ile Türkiye arasında beklenmedik şekilde patlak vermiş olan bir savaşın tanığı oluyoruz. *Fransız Büyük Doğusu'na bağlı, İstanbul Doğusu'ndan Reconnaissance locasına bağlı masonlar olarak, sonuçları görevimizi zarara sokan bu olaylar karşısında sessiz kalamayacağız.* Bize kutsal olan ve uzun yıllar istibdatla bastırılmış olan fikirlerin yeni rejimle gelişmesini umut ederken kötü bir savaş bu gelişmeyi engelledi ve fanatizmin kazanmasına yol açtı.

Evrensel masonluğa, bütün Büyük Doğulara ve Büyük Localara seslenerek, bütün reaksiyoner hareketlere ve bu üzüntü veren çatışmaya son verdirecek bir fikirde birleşmelerini istiyoruz.'

Alman mason dergisi Bauhütte'de de, İtalyan masonluğuyla 'dostluk bağı' görevlisi L.Wolfang bir makale yayınladı. Genç Türk masonluğunun aramızdaki yarattığı sempati sebebiyle savaş burada hoş karşılanmadı. Bunu kışkırtan rahip takımıdır. Hükümetteki bakanlar sefere uzun süre karşı çıktılarsa da sonunda saray nezdindeki tutucuların etkisini engelleyemediler, diyordu.

Bir çok saygıdeğer mason Trablusgarp seferini onaylamamakla beraber, vatanseverler olarak İtalya'nın zaferini dilemek zorunda

kaldılar.

Bu yazılara *Rivista Massonica* cevaplar da verdi:

'Barışı biz de sevinçle karşılarız. Her ne kadar İttihat ve Terakki'nin başardıkları hakkında İstanbul'daki Fransız masonları daha bilgi sahibi iseler de, bunların gerek Balkanlar ve gerekse Trablus'daki faaliyetleri dikkate alınırsa, Genç Türklerin çok şey beklenirken pek az hatta hiç iş yapmadıkları anlaşılır: İcraattan çok laf.'

Alman'a da şu cevap verildi:

'İtalya, tutucuların halka rağmen bir savaş çıkarabileceği bir ülke değildir. Halkın vicdanı, ordunun ve donanmanın Trablus'a doğru ilerleyişini alkışlamakta şahane bir çıkış yapmıştır. Çünkü Fransa ve Almanya gibi İtalyanın da sonunda, çok eski gerekçelere ve özlemlere dayanarak, Akdeniz üzerindeki bir toprak parçasını işgal etmesinin gereğine inanılıyordu. Hiç bir halk bir demir çember içinde sıkıştırılmayı kabul edemez.'(RM-9)

İTTİHAT VE TERAKKİ GİZLİ CEMİYETLERİ RED EDİYOR

Trablus Savaşı İttihat ve Terakki'ye bir silkinme, yeni bir mücadele gücü kazandırırken, muhalefete de yeni saldırı konuları sağlamıştır. Bölgenin jeo-politiği ve ikliminden doğan kısırlığının etkisi kadar, geri kalmışlığı da, *İbrahim Hakkı Paşa'nın son 20 aylık hükümetinin suçu sayıldı.* Avrupa emperyalizminin bütün dünyayı saran gücü unutuldu, yine aynı hükümet yeterli önlemler alamamakla suçlandı. 2000 kilometre sahilli ve Fransa'dan iki kez daha büyük, ama nüfusu 1,5 milyonu zor bulan bu eyaletin savunmasının muntazam orduyla değil, ancak içeride aşiretlerin örgütlenmesiyle yapılacak gerilla savaşıyla mümkün olabileceği yolundaki Abdülhamit zamanında Harbiye Nezaretince hazırlanmış bir rapor bulunduğu da unutuldu. Hele elde, Trablus'a asker ve

cephane götürecek gemi ve donanma bulunmadığı özellikle unutuldu. İttihat ve Terakki'yi yıpratmak için her konu işlendi.

Savaşın hemen ertesinde, İ.Hakkı Paşa'nın sadrazam olmadan önce elçi olarak bulunduğu Roma'da İtalyanlarla anlaşıp eyaleti sattığı, ültimatomu İtalyan ataşe militeri ile briç oynarken aldığı ama okumadan cebine koyup ülkeye saatler kaybettirdiği (Oysa ültimatom diplomatik kurallara uygun şekilde İtalyan temsilcisi tarafından şahsen verilmiş, telgrafla yollanmamıştır) dedikoduları yoğun şekilde yayıldı.

Aslında amaç, İttihat ve Terakki'nin yönetiminden kesin olarak Talat ve arkadaşlarını, Selânik Rüfekasını, uzaklaştırmaktı. Böylece Hizbi Cedit erkânının Cemiyet'e hakim olması sağlanacaktı. Sadık Beyin İttihat ve Terakki'nin gerçek kurucusu olduğu yolundaki kampanya üzerinde bu açıdan ısrar ediliyordu. Hiç bir İttihatcı Miralay'ın Devrim'deki rolünü inkâr edemezdi.

1911 Kongresi toplanıp, *Selânik Rüfekası*'nın hiç de kontrolu kaybetmek niyetinde olmadığı anlaşılınca, çözümün İttihat ve Terakki dışında bir fırka kurmaktan geçtiği ileri sürülmeğe başlandı. *Alemdar*'ın 4.Ekim sayısının başyazısında, İttihat ve Terakki'nin kötü idaresi yüzünden onlara katılmamış olan bütün siyasilerin de lekelenmesinden yakınılıyordu:

'Fikri âmâli temiz ve pâk diğer bir fırka-i siyasiyemiz vücut bulmazsa bir uçurıma doğru yuvarlanacağız.'

Muhalefet, İtalya'nın saldırganlığından İttihat ve Terakki'yi suçlama kampanyasını şiddetlendirdi. Zamanında önlem alınmış olsa İtalya'nın böyle bir şeye cesaret edemeyeceği ileri sürülüyordu. Bu arada yeni hükümet kurulurken *Musa Kâzım*'ın öncelikle uzaklaştırılacağı[MO-22] hattâ kendisinin şeyhülislamlıktan affını istedi-

ği[AM-3] ileri sürülüyordu. Bu hem İttihatcı, hem de mason temizliğinin bir aşamasıydı. 'Temiz ve Pak' yeni bir parti ancak Selânik Grubunun böylece tamamen yıpratılmasından sonra mümkün olabilirdi. Mason suçlaması yeterince etkili olamayınca yine Siyionizm teması gündeme getirildi. Alemdar'ın 3.Ekim.1911 sayısında Paris'ten şu haber okunuyor:

'Geçen gece Grand Otel'de İtalya tebaasından Selânikli avukat mösyö Metr Salem ile Alyans İzraelit Cemiyeti Reisi banker Modiyano ve saireden oluşan toplantıda Trablusgarb'e ait bazı konular üzerinde görüşmeler yapılmıştır.

Bu toplantıda, savaşa meydan verilmeden İtalya hükümeti tarafından teklif olunan 60 milyon Frankın kabulü ile şimdiye kadar ancak sürgün yerinden başka bir şey olmayan ve Devleti Aliye'ye hiç bir fayda sağlamayan Trablusgarp ve Bingazi'nin terkedilmesi hakkında uzun uzadıya görüşülmüş ve gerekçeli layiha düzenlenip, Selânik'te toplanacak olan kongreye gönderilmesi karar altına alınmıştır.

Bu Siyonistlerle gerek bizim Trablus'daki ve gerek diğer Osmanlı ülkemizdeki Osmanlı musevilerimiz arasında hiç bir alâka olmadığını buracıkta beyan etmeyi vazife-i vataniyemizden ad eder ve kongrenin bu gibi çirkin şeylerle meşgul olmayacağını güçlü şekilde umut ederiz.'

Alemdar, bu suretle 'sureti hakdan' görünmekle birlikte, Siyonistlerin İttihatcılarla temasa geçecekleri temasını işlemekle eski kampanyasını ve şüphe yaratma taktiğini devam ettirmiş oldu. Bir alttaki haberinde de şunları yazıyor:

'Yine Siyonistler bu günlerde kemali faaliyetle gizli görüşmelere devam etmektedirler. Dün geceki toplantılarında Trablusgarp'da bulunan Museviler ile Malta'ya kaçan hemcinslerinin sıkıntılarını çözmek için gereken tahsisatın sarfına ve daha sonra İtalya tarafından Trablusgarb'ın istilâsı halinde oraya yerleştirilecek Musevilerin sayısı hakkında italya hükümeti ile görüşmeler icrası için bir memurun seçilmesine ve Devleti Aliye'ye verilecek 60 milyon frankın itasında İtalya hükümetine cemiyetleri tarafından arazi mukabilinde yardım yapılmasına karar verildiği güvenilir şekilde haber alınmıştır.'

'Güvenilir' haberin düzmece olduğu içindeki iddialardan kolaylıkla anlaşılmaktadır. Zira Meşrutiyet'ten önceki yıl Yahudi örgütleri adına bir heyet Sirenayka bölgesinde yerleşme alanları araştırması yapmış ve yetersiz bulunduğu için bu projeden vazgeçilmişti. Aynı şeyin yeniden ele alınması tabii ki bahis konusu olamazdı. Demek ki, Yahudi örgütlerinin savaş dolayısıyla zarar gören ırkdaşlarına yardım yollarını arama toplantısı haberini 60 milyon frank'a İtalyanlara satma notu monte edilmiş böylece İttihatcılardan şüphelenme havası sürdürülmüş oluyordu.

Haberin böylesine tahrif edilmesine *Jeune Turc* gazetesi karşı çıktı. Anasır arasında çatışma çıkarma niyetiyle suçladı. *Alemdar* derhal bu işlerin Osmanlı Musevileri ile ilgili olmadığı hakkındaki pasajı ileri sürerek kendini savundu. Ancak bu tartışmada Trablus'un para karşılığı satışı konusundaki suçlamalar kafalara yer etmiş ve tabii İttihatcılara yüklenmiş oluyordu. (AM-4) Yine Alemdar, 8.Ekim sayısında, Siyonistlerin 5-10 kat fazla para ödeyerek *Filistin*'de toprak satın aldıklarını, bunu önlemek için, alanla satan arasında kararlaştırılan fiyatın devlet tarafından ödenerek satın alınması yolunda karar alındığını ancak para bulunmadığı için ödenek

istendiğini de.yazdı. Arazi sahibi Arapların, Yahudilerle anlaşarak devleti soyma yolunda büyük bir tezgah oluşturduklarından bahsetmeye ihtiyaç duymadan, zaten bütçesi boş ve savaş içindeki bir hükümeti sıkıştırmaya çalışmak bu taktiğin bir parçasıydı. Kısa zamanda başında Metr Salem'in bulunduğu Trablusgarp'ın satışı iddiası gerçek sayıldı ve *Ebüzziye Tevfik* bile bu konuda bir makale kaleme aldı.*(ET-2)*

Muhalefet bu kampanyayı yürütürken İttihat ve Terakki'nin 29.Eylül'de başlayan kongresi Selânik'te devam ediyordu. Trablusgarp konusundaki görüş kesin savaşçı bir bildiri ile açıklanmış, fırkanın yaşayıp yaşamaması konusunda asıl önemli olan, uzlaşmayı sağlayacak on maddenin tartışılmasına geçilmişti. Konumuzu ilgilendiren maddeler şöyle sonuca bağlandı:

6. Madde: Batının ilerlemesine uyulurken islamın ilke ve kurallarının korunacağı, adabı diniye ve milliyeye riayet olunacağı belirtildi.

7. Madde: Anayasa çerçevesinde tarihi Osmanlı gelenekleri devam ve muhafaza ettirilecektir.

9. Madde: Anayasa değişikliği sırasında yasama, yürütme ve yargı erklerinin arasındaki denge, hilâfet ve saltanat ilişkisi dikkate alınarak gerçekleştirilecektir.

10. Madde:*Gizli cemiyetlerden siyasi amaçlı olanları esasen kanun yakaslamaktadır. Hükümetin bunu işletmesi meclis murakabesiyle sağlanacaktır. 'Adabı islamiye ve milliye ve genel ve vatani çıkara zararlı cereyanların bir şekli ictimaide ortadan kaldırılmasına gelince. Merkezi Umumi raporunda da belirtildiği gibi, İttihat ve Terakki'nin siyasi ve sosyal programlarını kendisine siyasi ve sosyal meslek kabul edenleri gizli ve açık başka bir cemiyete katılmamaları zarureti zaten*

vardır, ayrıca bu hususta tüzük düzenlemesi yapılması ve Cemiyet'in amaçlarını yansıtan uyarılar yayınlanması bahis konusudur.

Bu noktaları açıkladıktan sonra Merkezi Umumi, Cemiyet içinde hiç bir ihtilâf kalmamış olduğuna karar verildiğini ilân etmiştir. Ama az ilerde göreceğimiz gibi her şeyin çözümlenmiş olduğunu söylemek mümkün değildi. Soruların cevapları yuvarlak cümlelerle verilmiş bunlara nasıl erişilèceği konusuna bir açıklık getirilmemişti. Tabii ki bildiriyi hazırlayanların bu soruların pek çoğuna asla çözüm getirilemeyeceğinin bilincinde oldukları ihtimalini de unutmamak zorundayız. Genelde, islâma ve geleneklere bağlılık sözlerine çok yer verilmekle muhafazakarlığı benimseyen hizbin tatmini sağlandı.

İster siyasal, ister sosyal nitelikli başka cemiyetler konusu da genel bir çizgiye bağlandı. Masonluğun işin neresinde durduğunu gösterir bir işaret yoktu. Bu kongrede yeniden düzenlenen Cemiyet Nizamnamesine ilk kez olarak, 133.maddede *'Gizli cemiyetlere ve siyasi muhtelif fırka ve cemiyetlere intisab edenler Cemiyet'ten tard olunur'* kaydı kondu. Bunun ne derece mason localarını da hedef aldığını söylemek güçtür. Bir tefsir oyunuyla, esasen siyaset dışı ve eylemci olmama niteliği taşıyan masonluğun dışarda kalmış olduğu söylenebilirdi. Bulgar, Yunan, Sırp, Arnavut, Arap siyasi örgütleri o kadar çok ve faaliyet içindeydi ki, masonluğun onlara hiç de benzemediğini ispatlamak hiç de güç olmazdı. Nitekim Osmanlı masonluğunu kuran ve yöneten İttihatcı kadrolar bu görevlerine bu karardan ve nizamnameden sonra da devam etmişlerdir.

İttihatcılar durumu böyle anladılar. Ama herkes aynı fikirde miydi?...

İki Osmanlı locasının kuruluşunda görev almış bir İngiliz gazete-

cisi, belki de bu karar ve nizamnamenin etkisi altında, gazetesi *Daily Telegraph*'a, Osmanlı masonluğunu ihtilâlci, Siyonist vb... sayan İngiliz tezini kökten çürüten bir yazı yolladı: (14.11.1911)

"Son zamanlarda Komite'yi Yahudi ve farmasonların desteklediği hakkında çok şey yazıldı. İki Osmanlı locasının kurucularından biri olarak bu konuda biraz bilgim var, ve biliyorum ki *bugün komitenin arkasında hiç bir mason locası yok...* (Devrimden önce kullandılar)...devrimden sonra İstanbul'da bir düzine kadar loca açıldı. Çok kişi kabulü için başvurdu. Bunlar arasında Yahudiler öndeydi. Kafalarında İngiliz farmasonlarından farklı bir düşünce olacağı belliydi. Bazılarının kafasında vatana hizmet ve kendi servetlerini yapmak fikri vardı. Ancak çoğunluğunda masonik ideal bizdeki kadar inançlıydı. Son zamanlarda bazı yazarlar tarafından, *Türk mason localarının, gizli toplantılarda bazı görevlilerin, gazetecilerin ya da kendilerine muhalif olanların öldürülmesi ya da düşürülmesini emreden bir tür Yahudi – mason mafyası oldukları hakkında aptalca ve çocukca iddialar ileri sürülmüştür. Bu tür politik cinayetlerin işlendiği inkâr edilemez, ancak masonlukla hiç bir ilişkileri yoktur.*

Halk arasında farmasonluğa karşı büyük bir önyargı var. *Farmasonlara Bektaşi diyorlar.* Bektaşi bir tür müslüman farmasonudur. Bunlardan Arnavutluk, Makedonya ve Türkiye'nin diğer bölgelerinde yüzbinlerce vardır. Batı farmasonlarından farkları şudur ki, locaları aynı zamanda ibadet yerleridir ve buraya kadın ve çocuk da kabul ederler. Yerin onlarca önemi yoktur. Dua camide de başka yerde de yapılabilir. Bu da neden Arnavutlukta müslümanlarla hıristiyanların yanyana o kadar dostça yaşadığını açıklar (...) Bektaşi, militan bir müslümandır(...) Bugün Arnavut haklarını savunmak için teçhiz edilmiş hazır iki büyük Arnavut çetesi tanıyorum ki, birini bir Bektaşi tekkesinin şeyhi, diğerini tekkenin ikinci adamı yönetiyor.

Şimdilik İstanbul'daki farmason locaları sakin. Bugünkü kritik ortamda toplanmamayı daha uygun buldular. Osmanlı Büyük Locası'nın Büyük Üstadı Faik Bey - ki İşkodra askeri valisidir - Genç Türk partisinin en saygı değer kişilerindendir. Günümüzün en önde gelen politikacıları farmasonlar arasındadır.(...) Osmanlı farmasonları, üyeleri arasında ülkenin en iyi kişilerini bulunduruyorlar. Bundan siyasal bir makine diye bahsetmek, ya da İtalyan ve Fransız localarına benzetmek saçmadır. Bir İngiliz gazetesinin geçenlerdeki yayınında, İngiliz ve İskoç localarının Türk localarını 'düzmece' olarak ilân ettikleri iddiası doğru değildir.

Ancak Yahudi ve farmasonlardan kendini sıyırmak 'İttihat ve Terakki' Komitesini kurtaramaz. Kendisini hükümetin işlerine karışmaktan çekmelidir."

Bu yazı islâmi masonluk tezine Bektaşilik boyutunu, önemli ama hiç de ikna edici olmayan bir boyutta sokuyor, İttihatcı masonluğunu önyargılı suçlamalardan temize çıkarıyor, ancak temel hedefte farklılık göstermiyor: İttihat ve Terakki hükümet işlerine karışmaktan çekilmelidir. Tabii böylece, hükümeti ve ülkeyi yönlendirme işlevi dış çevrelerin arzuladığı başka gruplarına bırakılmış olacaktı.

Kongrenin, on maddelik program üzerinde vardığı kararlar bütün sorunları çözebildi mi?

Kongre sırasında Selânik'te bulunan, İngiliz damgalı *'Eastern Question Association = Doğu Sorunu Derneği*'nin bir üyesi (Büyük bir olasılıkla bir gazetenin de muhabiri), İngiliz Dışişlerine ulaşan bir raporunda Komite'den kopmalarla ilgili bir bilgi vermektedir: *'Karasso Efendi'nin Komite'yle ilgisini koparmış olması ilginçtir, anlaşılıyor ki fareler batan gemiyi terkediyor.'*

Karasso o sırada delege olmadığına ve İstanbulda bulunduğuna

göre muhbir bu sonuca nasıl varmıştır, bilemiyoruz. Ancak Karasso'ya yakıştırılan bu davranışının özellikle yabancı çevrelerde hayli yoruma sebep olduğu görülmektedir.

Karasso'nun istifa haberine en ilginç tepki yine muhalefetin birinci sözcüsü *Şehrah* (kapanınca Alemdar adını alır) gazetesinden gelmiştir:

'Jeune Turc gazetesinin Selânik Mebusu muhteremi Karasso efendinin İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden istifasına sebep göstermek istemesi, gayet basit bir meseleyi anlatmak kasdiyle tefsir ederken başka şekillere sokmak kabilinden oluyor.

Karasso Efendi çekildi denince, bas bayağı cemiyetin programı dahilinde veya onu temsil edenler meyanında fikrince yararlı çalışma veremeyeceğini anlayarak işden çekildiği hatıra gelir ve zan ederiz ki böyle olmuştur. Bu takdirde bu yanlış yorum neden ileri gelmiştir?..

Bize öyle geliyor ki, evvelâ - eski bir beyannamede de belirtildiği gibi - Cemiyet ile farmasonların birbirine karşıt iki kuvvet gibi gösterilmesi icab etmiş, sonra bu aralık Karasso Efendi'nin istifa edeceği tutmuş!.. Derhal Jeune Turc de bu zatın franmasonlukla Cemiyet'in çıkarları arasındaki zıdlıkları (!) bağdaştıramayıp Franmasonluğu tercih ettiğini Cemiyet'ten çekilmesine sebep olmak üzere keyfiyeti ilâna girişmiş.

Oysa, Cemiyetin reisleri ve kurucuları geçinen kişilerin aynı vakitte mason locaları kurdukları, hatta çarçabuk Üstadı Azam -Gran metr- olduklarına bakılırsa Selânik mebusu muhteremi bugün franmason kalmak için mutlaka ve ne olursa olsun programına sadık bulunduğu bir Cemiyet'ten vicdan sıkıntısı ile istifa etmek mecburiyeti elimesine başvurmak zorunda kalmazdı.

Bizce Selânik mebusunun bu hareketinde anlamlı hiç bir mahiyet olmadığı için bu istifada daha akılcı bir sebep aramak icap eder ki bu da sonucuna bakılırsa hiç de önemli değildir.'(ŞE-2)

İçinde hiç de önemli bir hücum ya da aşağılama bulunmadığı halde bu haber üzerine 'zihinleri karıştırma' suçuyla Şehrah Sıkı Yönetim tarafından kapatılmış, ertesi gün *Alemdar* adıyla çıkmıştır.

Times Karasso olayının bir danışıklı dövüş olabileceğini düşünüyordu:(16.10.1911)

'Politikayla uğraşan mason localarını Komite'nin mahkûm etmesi, kabul edildi. Yayınlanan bildiriye göre, bu çoğunluk tarafından onaylanmadı, zira gizli siyasi cemiyetleri yasaklayan kanunun varlığı Komite'nin böyle bir kararı geçirmesini gereksiz kılmıştır. Dolayısıyla, dünkü (14.Ekim) Jeune Turc'de yazılan ve başka kaynaklarca da onaylanan, Selânik Milletvekili ünlü mason Karasso Efendi'nin, Komite'nin gizli cemiyetler, özellikle masonlar konusunda aldığı karar sonucu Komiteyi terkettiği haberi büyük sürpriz yarattı. *Geniş kapsamlı karanlık etkileri bulunan bir milletvekilinin böylece feda edilmesi - ya da kendini feda etmesi - nin, Ahmet Rıza'nın meclis başkanlığına seçilmesine karşı ayaklanmış kadroların desteğini temin ederek Komite'nin başarısını sağlamış olup olmadığı soruluyor. Başka kurbanların da kullanılıp kullanılamayacağı öğrenilmek isteniyor.'*

Bu konu üzerinde en ilginç görüş, Siyonistlerin resmi organı Die Welt'te yayınlanan bir İstanbul mektubudur. 'Yahudi Efsanesinin Sonu' başlığını taşıyan yazıda şunlar var:(WE)

'Efsaneye göre, Jöntürk Komitesi'nin arzularını yöneten Yahudilerdir. Bu saçmalık bütün dünyada fakat özellikle Temse nehrinde (Londra) inananlar ve etrafa yayanlar buldu.

Şimdi, Selânik Komitesi'nde önemli bir rol oynamış ve kendisinden bazı davranışlar beklenebilecek olan tek Yahudi İttihat ve Terakki'den ayrılmıştır. Kongrenin ...masonluğun programıyla bağdaşamayacağı kararı üzerine, vicdanının sesini ileri sürerek çoğunluk partisine istifasını verdi. Selânik Komitesi onu zaten uzun zamandır hiç dinlemiyordu.

E.Karasso'nun kaderi, iki buçuk yıl önce, Abdülhamit'i tahttan indiren heyete dahil olduğundan belirlenmişti. Bu yüzden Yahudileri ve Komiteyi kimse affetmedi. *Umut ederiz ki artık Avrupa tatmin olur ve Selânik Yahudi efsanesi sona erer.'*

Buna ek olarak, Alemdar'ın, Salem ve arkadaşlarının Paris'teki Trablus için Yahudilerin İtalya'ya para ödemesi konulu toplantı haberini ele alıyor. Bunu uydurma olarak niteledikten sonra, sadece savaşta zarar gören Yahudilere yardım konusunun ele alındığını belirtiyor.

Karasso'nun Cemiyet'ten ayrıldığı hakkındaki iddialar, kendisinin 1918'e kadar İttihat ve Terakki kadrosunda görünmesi ve hizmet vermesiyle yalanlanmaktadır. Belki geçici, bir taktik ayrılma bahis konusudur. Ya da, kongre kararında masonluktan ayrılma diye bir kayıt olmadığı halde böyle yorumlanması gibi, Karasso'nunki de bir yakıştırmadır. Nitekim Karasso'yu Meclisi Mebusan'ın 19.Ekim.1911 oturumunda kürsüye gelerek savaş konusundaki düşüncelerini açıklarken görüyoruz. Bunda tamamen kendi yerinin Osmanlı içinde olduğunu göstermekten başka bir gayret farkedilmiyor:

'Vaziyet pek güç...olmakla beraber, azmi kati ile hukuku milliyesini, mevcudiyeti milliyesini muhafaza etmek isteyen bir millet için o kadar ağır bir mesele değildir... Şu meseleden dolayı bu milletin ne dereceye kadar hukukunu muhafaza edeceğini göstermezsek mu-

vafık olmaz... İtalyanlar insaniyetin idamesine pek çok hizmet edecek olan hukuku düveli ayak altına aldılar ve bu suretle insaniyet bütün bütün tehlikede bulunuyor... Binaenaleyh biz bugün Trablus'u müdafaa etmekle yalnız milletimizin haysiyetini, hukukunu muhafaza etmiş olacak değiliz, biz bütün alemi medeniyetin muhafaza edeceği kanunların müdafii ve mücahidi oluruz.'

Sözleri içinde anlamını her halde tek kendisinin anladığı bir kısım da var. Önce güven oyu almış bir hükümet gerektiğini bunun için hemen oylama yapılmasını istiyor. Her şeyin görüşmelerle halledilebileceğini ama yetki sahibi bir kurul olmazsa görüşmelere başlanamayacağını belirtiyor. Bunda, Teodoli olayının yetkisiz temsilcilerle İtalya'nın görüşmek istememesi ile sonuçlanmasına bir telmih bulunduğu düşünülebilir. Önemli bir nokta da İttihat ve Terakki'nin önce savaş ve İtalyanların çekilmesi fikri yerine, savaşı ikinci plana atan ve görüşmeleri önemli sayan Sait Paşa'nın görüşüne daha yakın bir çizgi tutturmuş olmasıdır. Belki de bu sebeptendir ki Fırka'dan ayrıldığı söylentileri çıkmıştır.

Kararları çok net de olmasa, İttihat Terakki Kongresi, ve savaş özellikle İngiliz politikasında önemli bir değişikliğin başlangıcı oldu. Evvelce bahsettiğimiz Doğu Soruhu Derneği'nin Selânik Muhbiri, o raporunda yeni izlenecek politikalar konusunda görüşlerini şöyle kaydetmiştir:

'İstanbul'dan dönen Ali Bey, üç eski sadrazam (Kâmil, Ferit ve Hilmi) arasında İttihat ve Terakki Komitesi'nin hem iç hem de dış politikadaki felâket dolu saçmalıklarının kamuoyuna açıklanmasında anlaşmaya vardıklarını bildirdi. İstanbul'da Alman etkisi hâkim... Sadrazam da (Sait Paşa) Komite'ye, ortadan kaldırılması gereken bir tehdit olarak bakıyor.'

Bu ajan İngilizce bazı metinlerin bahis konusu Ali Bey tarafından çevrilip tam zamanında basına dağıtıldığını ve yenilerini verdiğini belirttikten sonra ekliyor:

'Türklerin dediği gibi 'bir elimiz üzengiyi tutarken atın başına yakın durursak' İngiliz etkisi açısından zengin bir hasat yapma fırsatımız doğar. Eminiz ki çizgimiz, kendisi görev almaya yanaşmasa da, Kâmil Paşa'yı güçle ve ısrarla desteklemek olmalıdır. Ve bu savaşta açık olarak tarafsız davranırken, gelecek yıl parlamentoya sunulması gereken ve aşağıdaki noktaları belirgin şekilde gösteren mesajlar yayımlamalıyız:

1-İngiltere Türk *halkına* (metinde altı çizili) sempatisini asla kaybetmemiştir. Hatta Türk hükümeti en iyi dostuna hakaret ettiği zaman bile.

2-İngiltere durmamacasına Türkiye'ye yardıma çalışmış ve hükümetine felaket getirecek adımlardan sakınma tavsiyesinde bulunmuştur.

3-İtalya Trablus'a asker çıkarır çıkarmaz İngiltere, Türkiye için en iyi şartları sağlamak yolunda elinden geleni yapmıştır.

İngiliz politikasının bu rapora uyarak yönlendirildiğini söyleyecek değiliz. Ancak, bu çizgiye son derece uyan bir değişmenin uygulamaya konduğu da açıktır. Her şeyden evvel, hem diplomasi hem de basında, İtalya saldırısı yerilmiş ve yerli halka kıyım iddialarını bütün dünyaya önce İngiliz basını duyurmuştur.(KO-2) İttihatcıların düzenlediği direnci değil ama Arapların savaşını övmüşlerdir. Bu yüzden İtalya ile siyasi ilişkileri hayli bozulmuştur. Bu değişmenin temelinde, iki esas düşünce yatar:

1-İttihat ve Terakki'nin tamamen kaybettiği ve iktidara yeni bir

partinin geleceği umudu. Bu, Cemiyeti ayakta tuttuğu farzedilen iki dış gücün, masonluk ve Siyonizm'in de desteklerini çektikleri varsayımına da dayanmaktadır.

2-İtalyan saldırısı Mısır kamuoyunda batı ve bu arada Osmanlı devletine yardım etmeyen İngiltere aleyhinde eğilim yaratmıştır. İttihatcıları sevmeyen Mısırlılar bile savaşa koşan İttihatcı subaylara yardım ediyorlardı. Yönetimini tehlikeye düşürmemek için İngiltere'nin bu çevrelere hoş görünmesi gerekiyordu.

HÜRRİYET VE İTİLAF KOMPLO TEZİNİ DORUĞA ERİŞTİRİYOR

Belki dışarısı için mason ve Siyonist suçlamaları eski önemini kaybetmişti ama, ülke içinde muhalefet çevreleri için hâlâ geçerli bir propaganda aracıydı. Yeni seçimlerin planlandığı ve *Hürriyet ve İtilâf* adını alacak yeni partinin kuruluş hazırlıklarına (Beyannamesinin tarihi 21.Kasım.1911'dir) başlandığı bir sırada her iki konu da *İttihat ve Terakki*'ye bağlı olarak tekrar gündeme getirildi. İşin organizatörü, öldürülen gazeteci *Zeki Bey* davasına avukat olarak katılan, Hürriyet ve İtilâf'ın girişimcilerinden milletvekili *Gümülcineli İsmail* idi. Ahali Fırkası denemesi başarılı olmayan ve sadece anti-siyonist ve anti-mason olduğunun anlaşılmasına yarayan İsmail, davada *Miralay Sadık*'a yakın kimseleri tanık göstererek İttihat ve Terakki aleyhinde bir kampanya sürdürmeyi başardı. Mahkeme Reisinin zaman zaman *'bu bir cinayet davasıdır'* uyarılarına *'hayır siyasi bir davadır'* cevabını vererek konuyu hep İttihat ve Terakki içindeki çekişmelerin sebeplerine yönelterek hedefine ulaştı.

Zeki Bey davası sırasında konumuzla ilgili olarak geçen konuşmaları aynen aktarıyoruz. İlk olarak 28.Ekim duruşmasında şöyle bir konuşma var: (Cavit Beyin maliye nazırlığını eleştiren yazılar-

dan bahsedilirken)[AM-5]

Savcı – Şehrah'da farmasonluğa ve maliyeye dair bazı şeyler görüldü. Bunlarda Zeki Beyin ne dereceye kadar katkısı vardı.

Mehmet Hayrettin (Şehrah sorumlusu) – Efendim maliyeye ait makaleleri Zeki Bey merhum yazardı. Farmasonlar aleyhinde ise hiç bir şey yazılmadı. *Farmasonluk memleketimizde seksen senedenberi kurulmuş bir cemiyettir. Şimdiye kadar buna kimsenin bir diyeceği yok.* Yalnız biz bu gizli kuvvet vasıtasıyla zabitanımıza, ordumuza müdahale edilmemesi taraftarı idik. Ve bunun için elimizden geleni yaptık.

Daha sonra Tetkik Komisyonu üyesi, Mülâzımı evvel *Kayserili Şaban Şükrü*, Selânik'te Merkezi Umumi'de okuduğu Zeki Beyin – evvelce bahsini ettiğimiz – mektubu hakkında bilgi vermiştir. Bunda maliyedeki yolsuzluklardan bahsediliyordu. Şaban eski bir İttihat ve Terakki'li olduğunu, Harbiye nezaretinin askerlerinin siyaset yapmamaları emri üzerine ayrıldığını belirtmiştir. Fakat Selânik'teki Merkezi Umumiye Sadık Beyin emriyle gittiğini de kabul etmiştir.

7.Kasım.1911 duruşmasında

Gümülcineli İsmail – Merkezi Umumi'deki görüşmeler kaç şık üzerine olmuştur?

Şaban – Dört veya beş şık üzerine. Birincisi, masonluk perdesi altında Siyonistlik, ikincisi siyaseti dahiliye ve hariciye, üçüncüsü yürütme ve yasama kuvvetleriyle padişahın hukuku arasında denge kurulması sorunu, dördüncüsü ordu Cemiyet arasındaki ilişkiler... Talat, Cavit, hariciye nazırı ve şeyhülislâmın çekilmesi konularından bahsedildi.

İsmail – Talât, Cavit Beylerle Şeyhülislâm Efendinin ne sebeple bahsi geçti?

Şaban - Bir çok meseledir, aklımda kalamaz.

İsmail (Hakime hitaben) – Ek konuşma olarak Siyonistlikten bahsedildi. Tereddüt etmesin söylesin, zira huzuru mahkemededir.

Şaban – Farmasonluğun asker arasına girmesine son derecede hizmet eden Talât Bey idi. Maliye nazırı Cavit Bey için uzun uzadıya görüşmeden sonra, Siyonistliğinden dahi bahs edildi. Şeyhülislâm Efendi dahi makamına lâyık olmadığı halde mason olduğu söylendi.

25.Kasım duruşmasından:*(TN-15)*

Avukat Necati – Zeki Bey farmasonlar aleyhinde mi idi?

Ziraat Bankası İstanbul vilayeti mülhakat müdürü Kadri Bey – (Daha önce eski İttihatcı olduğunu, üç yıl önce bıraktığını söylemiştir) Farmasonluk ister insanlık yardımcısı ister dinsizlik olarak telâkki edilsin, Zeki Bey aleyhinde değildi; lâkin şeyhülislâm efendinin mason olmasının şiddetle aleyhinde idi. Talât Bey güya evvelce azl edilmiş yerine İşkodra Mutasarrıfı Faik Bey tayin edilmiş, ona çok hiddetleniyordu. Masonluğu orduya sokacaklar, lâkin ordu sonra mahv olur, diyordu.

.....

Yargıç – Hangi sebeple bir takım zevatın çekilmesi talep edildi.

Şahit Süvari Yüzbaşısı Yusuf Ziya – Cavit Beyin umum maliyedeki iktidarsızlığından bahs edilir, Avrupaca tanınan masonluğa alet olduğu ileri sürülüyordu ki, bu sebep şeyhülislâm Efendiye de aitti. Talât Bey ise, şeyhülislâm efendi'nin meşihata gelinceye kadar bu cemiyete girdiğinden haberdar değildim, teessüf olunur, dedi

Yargıç - Hangi cemiyete.
Şahit - Mason cemiyetine.

Bu konular, 21.Kasım'da beyannamesi *Sadık, Rıza Tevfik, Rıza Nur, Lütfü Fikri* ve *İsmail* tarafından da imzalanan Hürriyet ve İtilâf Fırkası yayınlarının hep tekrarladıkları şeyler oldu. Hattâ Gümülcineli, bir makale yazarak mahkeme riyasetinden duruşmalarda siyasi konuların daha geniş ve ayrıntılı anlatılmasına izin vermesini istedi.(AM-6)

Daha sonraki duruşmalarda İsmail, Cavit Bey'in Avrupa'ya borç aramaya giderken yanına kimleri aldığını sorup heyette *Nesim Ruso* ve *Jak Menaşe*'nin de bulunduğunu söyleterek buradan Siyonizm bağlantısını çıkardı. Aynı zamanda Cavit'in rüşvet aldığı ima ediliyordu.(MO-23)

Bu saldırılar tabii karşı saldırıları ve savunmaları getirdi. *Cavit, Tanin'de açıklama yaparak tek bir para aldığının ispatlanamayacağını, yalan olduğunu söylüyor ve siyasete atıldığından beri kazandığı para ya da evi ispatlayana bunları vermeye hazır olduğunu açıklıyordu.* Şaban Efendi polemik konusu haline geldi. İkdam söylediklerini daha da ayrıntılı olarak ağzından alıp yazmıştı. Tanin ise, Sadık'ın başkalarına orduyu siyasete karıştırmamaktan bahsederken kendisinin karıştırdığının böylece anlaşıldığını yazıyordu.

İttihat ve Terakki Merkezi Umumisi de bir bildiri yayınlayarak Şaban'ın iddialarını yapıldığını söylediği görüşmeyi red etti. Tabii masonluk konusuna hiç dokunulmamıştı.(MO-24) İsmail, Alemdar'da *'Selanik Cemiyeti'*ne başlıklı ağır bir saldırıda bulundu: 'Benim nazarımda sizler hiç kıymeti hakikiyeleri olmayan ve foyaları tamamen meydana çıkan dört buçuk şahıstan ibaretsiniz. Ağzınızı tutunuz, edebinizi takınınız, işte bu kadar.'(AM-7) Bu yazının yayınlan-

dığı sayfanın üstüne sayfanın dörtte birini kaplayacak büyüklükte bir resim konmuştu. *Kâmil Paşa'nın Mısır'da İngiliz Kralı ile buluşmasına aitti.* Kralın yatında paşa ile kraliçe yanyana oturmuşlar, Kral, İngiltere'nin Mısır komiseri *Kiçner, Hidiv* ve diğer erkan arkalarında ayakta duruyorlardı. Bu davranışla İngiliz kralı bütün protokol kurallarını alt üst ederek yaşlı devlet adamına muazzam bir saygı göstermiş oluyordu. Böylece Selânik'ten izlenmesi gereken politika konusunda uyarılarda bulunan ajanın söyledikleri uygulanmış oluyordu. Kâmil Paşaya saygı Türk halkına saygı diye sunuluyordu. İngiltere, paşayı destekleyenlerden yana olduğunu gösteriyordu. Alemdar o günkü makalesi sebebiyle kapatıldı ve ertesi günü *Nevrah* adıyla yayına girdi.

Seçimler yaklaştıkça karşılıklı hakaretler de artıyordu. Rüşvetçilik, masonluk ya da Siyonistlik ana tema değil bu yerme aşağılama kampanyalarını gerektiğinde kullanılan araçlarıydı. Bu fırtına içinde iki olay özel bir yer tutar. *Birincisi Ebüzziya Tevfik'in bir makalesi, ikincisi ise Şeyhülislam Musa Kâzım'ın masonluk iddiası karşısındaki savunmasıdır.*

20 Kasım 1911 tarihli *Yeni Gazete*'de Ebüzziya imzasıyla bütün birinci sayfayı kaplayan *'İtalyan farmason locaları ve Siyonizm'* başlıklı bir yazı yayınlandı. Gazete, ertesi günkü sayısında yazı işlerinden birinin hatası sonucu, aslında Mecmua-i Ebüzziya için hazırlanmış olan yazının sütunlarına girdiğini, şahsiyata yönelik olduğu gibi izledikleri mesleğe de aykırı olan bu makaleden dolayı özür diledi. Ancak kabul gerekir ki Ebüzziya'nın makalesi daha büyük bir tirajlı muhalefet gazetesinde yayınlanmakla daha da etken oldu.

Ebüzziya'nın yazısı özetle şöyledir:

Mecmua-i Ebüzziya'nın 100. sayısında yayınladığım farmason-

luk yazısı maksatlı yayınlara *(Times ve Leo Taxil'in kitabı)* karşı bu kurumun gerçeğini anlatmaya yönelikti. Ancak son bazı olaylar farmasonluğun bugün memleketimizde oynamak istediği vahim oyunları ortaya çıkarmıştır. Biz Osmanischer Lloyd'un makalesine de inanmıştık bir maksat taşıdığını sanmamıştık. O yazının Siyonizm'i savunduğunu şimdi anladık. Safderunluk etmişiz. Farmasonluğu Yahudilerin kurmadığı doğrudur ama, şu beş on sene zarfında Selânik'te açılan locaları Yahudiler kurmuş ve İtalyan uyruğunda kalmışlardır. Kurulma amacı ise Siyonist amaçlarını gerçekleştirmekten ibarettir.

İttihat ve Terakki, inkılabcılığına uygun düştüğünden bu kurumun gizlilik esasından yararlanmış, onun himayesine girmiştir. Bir cemiyeti inkilâbiye için bu davranış hiç bir zaman eleştiri sebebi olamaz. Bir cemiyeti siyasiye amacına varıncaya kadar her araca başvurur. Selânik farmason locaları da insanlığın genel mutluluğu için çalıştıklarından yardımcı olmuşlardır.

Zeki Bey'in davasında bazı açıklamalar yapıldı ki bizce gerçekten dikkat gerektiriyor. *Şaban Efendi'nin masonluk ve Siyonizm hakkındaki açıklamalarından anlaşılıyor ki Selânik masonluğu, kendilerine hizmet ettirmek için Yahudiler tarafından kurulmuş ve inkılâbdan sonra da bu fikirlerini uygulamaya koymuşlardır.* Masonlukta sosyal ve uygarlık konuları, siyaset, genel olarak iktisat sorunları konuşulabilir, ama tek bir sınıf halkın çıkarı konuşulamaz. İtalyan saldırısını ecnebi bir düşmandan geldiği için mazur görebiliriz. Ama böyle amaçlı Osmanlı musevisini localarda beslememiz, himaye etmemiz çirkin olur.

Salem'in Trablusgarp için İtalya ile 3 milyon Fransız liralık pazarlık yapması şaşırtıcı. Hele bu gruptan birinin İtalyanların Türki-

ye'ye girmesinin yasak olduğu şu savaş sırasında İstanbul'a gelmesi -kendimiz gördük- hâlâ da *Galata* ve *Beyoğlu*'unda dolaşması, bu locaları ve bu şahısları hükümetin iyi kontrol etmesi gerektiğini gösterir. Çürkü, farmasonluk çehresi altında gizlenen Siyonist çehrelerini görmeğe daha fazla tahammül edilemez. Zira bunlar ülkenin içinde bulunduğu bunalımdan dahi çıkar sağlayabilirler. Bunların düşmanımız İtalyanlara bilgi vermeleri engellenmelidir.

Yazıda İttihatcılara yönelik tek önemli bahis, *Talât sözcüğünün (ki yüz, çehre ve güzellik anlamlarına gelir) Siyonist anlamına geldiği hakkındaki söylentiyi yalanlamasıdır.* Bunu mutlaka Talât'tan nefret eden muhalifler icat etmiş olmalıdırlar.

Ebüzziya'nın yazısının önemi yeni bilgiler, kanıtlar getirmesinden değil -ismini vermediği bir kişinin gizlice ülkeye girdiği hakkındaki açıklaması hariç- evvelce masonluğa gizli emeller yakıştırmazken bu kez, hem de Türkiye aleyhinde komplo tezini onaylamasından ileri geliyordu. Yazdıkları muhalefetin görüşümüze katıldığını kanıtlıyor. Zeki Bey davasında iddiaları aynen kabul etmişti. Davanın başkalarını da hayli etkilemiş olduğu anlaşılıyor. Savaş sırasında görevle İstanbul'da kalan İtalyan diplomatik temsilcisi *Garbasso* da, kamuoyunu canlandırarak ve Trablusgarp'da direnci organize ederek büyük başarı sağlayan İttihatcıların bu dava yüzünden çok şey kaybetmiş olduklarını ve özellikle taşrada çok sayıda subayın Cemiyet'ten istifa ettiklerini kaydeder.*(İD-22)*

Gerçekten, Trablusgarp ile Mason-Siyonist komplosu temasını işleyerek bir yandan Hürriyet ve İtilâf bildiriler yayınlamış, diğer yandan bir sürü propoganda broşürü piyasaya sürülmüştür. M.K.Öke, bildirilerde göze çarpan özelliğin, içeriklerinin şaşılacak derecede Lowther'in raporuna benzemesi olduğunu kaydediyor.*(ÖK-1/173)*

Propaganda yayınlarından bazılarının özetlerini veriyoruz:

A. veya *Ö. Muhsin*'in *'Siyonizm Tehlikesi'* (İstanbul 1329) masonluğun orduya sokulmasına karşı çıkıyor. Ebüzziya'nın makalesinde, İttihatcıların devrim için masonluğa girmelerini haklı bulmasını eleştirip *'amaçlarına ulaştıktan sonra neden localardan ayrılmadılar ve Siyonizmin yayılmasına hizmet ettiler?'* diye soruyor. Trablus'u bir arsa gibi satışa çıkardıkları fikrinde. Diğer yandan Filistin'de Arapların arazilerini ellerinden çıkarmalarına memurların lakayd kalmasını eleştiriyor. Arapların daima Hilâfete bağlı olduklarını belirtiyor ama, neden arazilerini korumak istemediklerine açıklık getirmiyor. Broşürde ne bir belge ne de yeni bilgi var. Bunları ikinci bir broşürde açıklayacağını yazmış, ama bunun yayınlanmış olup olmadığı hakkında bir bilgimiz yok.

Hasan Sadi, 'İttihad ve Terakki'nin İflası' (İstanbul 1328 broşüründe, 31 Martı İttihatcıların düzenlediklerini, Trablus'u çiğnettiklerini, Siyonizmi yaydıklarını yazıyor ve sadrazama en adi iftiralarda bulunuyor.

M.Z. 'İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin Fırıldakları Yahud Tarihi Matem' (İstanbul, 1328) broşüründe, 31 Martı İttihatcıların kendilerinin yaptığını, Siyonizm'i orduya yaydıklarını ve iktidarı kaybedince Cemiyet'in Selanik'te cumhuriyet kurmak rezaletine kadar vardıklarını ileri sürüyor.

Kuşkusuz örnekler artırılabilir. Görüldüğü gibi seçim kazanmak için polemiğin düzeyi son derece ilkelleştirilmiş oluyordu. Bu tartışma İttihatcıların iddialarını hiç ileri sürmememiz onların Mason--Siyonizm komplosunu hiç bahis konusu etmemelerindendir. Onlar daha çok tehdit etmek ve gerekirse silâhlı müdahale ile işi çözmek yanlısıydılar. Nitekim 1912 seçimini de 'sopaları çalıştırarak' kazanmışlardır.

ŞEYHÜLİSLAM'IN MASONLUĞU TARTIŞMASI

Zeki Bey davasının bir önemli sonucu da, şeyhülislâm Musa Kâzım Efendi'yi, imanı konusunda son derece zor duruma düşürmüş olmasıdır. İslâm konusunda kararlar vermek durumundaki bir kişinin bu bağını izah edebilmek kuşkusuz kolay bir şey değildi. Siyasetçiler, devrimciler için normal kabul edilen, orduya yakıştırılamayan bir şeyin şeyhülislam için büsbütün geçersiz olması doğaldı.

Kendisine yöneltilen iddiaları cevaplamak zorunluğunu hisseden Musa Kâzım 28. 11. 1911 tarihli *Tanin*'de bir beyanname yayınladı. Bu metin iki gün sonra çıkan *Sırat-ı Müstakim*'de de (no. 197-198) yer aldı. İçinde doğrudan masonluktan hiç bahsedilmeyen metin bir ahlak niteliğindeydi:

'Hepiniz habl-ı metin (sağlam ip = islâm dini) ilâhiye yapışınız. Ayrılıktan katiyen kaçınınız. Kavga ve düşmanlıkla gücünüzü kaybetmeyiniz. Çekiştirmeden, yalandan ve iftiradan son derece çekininiz. Birbirinize daima yardım ediniz. Fitne cinayetten daha kötüdür. Müminler ancak kardeştir, başka türlü olamaz' meallerinde olan nice Kur'an ayetleriyle ve *'bilfiil gerekmedikçe lüzumu küfr, küfr değildir'* ve *'bir kimsenin küfrüne 99 ve imanına da bir delil bulunsa iman ciheti tercih olunarak onun imanına hükm etmek lâzımdır'* ve *'bir ehli kıbleyi tekfir etmek caiz değildir'* gibi pek çok kavaidi itikadiye ve ahlakiyesiyle diyaneti celilei islamiye, bütün müslümanlara medeniyeti fazılai islamiyenin esaslarını göstermiş ve onları görünürde ve manevi ilerleme ve yücelmelerini sağlayacak yüce haller ve güzel ahlâkı kazanmaya yöneltmiş ve islâmiyetin yaşamasını tehlikeye düşürecek her türlü kötü hal ve davranıştan şiddetle men eylemiş iken, maatteessüf bizde çok yüzyıllardan beri bu dini mübinin şu yüce

uyarılarının aksine hareket olunarak bir takım lânetli kısır siyasi çıkarlar hedeflenmiştir.'

İslâmın bu kısır çekişmeler yüzünden geri kaldığını belirten, din adına siyasi entrikaların tekrar başladığını, 31 Mart'ın bu yüzden olduğunu, bunun yeniden tecrübesine girişildiğini belirten şeyhülislâm ekliyor:

'Bu sıfatı mekruhenin esas meseleye asla ilgisi olmadığı halde mahkeme salonlarına kadar götürüldüğü ve bu vesile ile hakkı acizanemde bazı mertebe tarizlere girişildiği büyük üzüntü ile görüldü.'

Din eğitiminin aşamalarını yayınladığı kitapları, Nakşibendi tarikatına mensubiyetini, çok araştırma yaptığını yazıyor ve *'islamiyetin üstünde veya ona eşit hiç bir meslek ve hiç bir mezhebin bulunmak ihtimali olmadığına şuhud derecesinde vicdani kanaat edindim.'* yargısından sonra devam ediyor:

Binaenaleyh dini islâma karşıt olup da bana isnat edilen her bir mezhep veya mesleki kemali şiddetle red eder ve selâmeti memleket ve dinin korunması adına bu gibi aldatmalara asla önem vermemelerini ve o gibi boş sözleri bütün kalpleriyle, dilleriyle red eylemelerini bütün islâm ahalisine tavsiye eyler ve bu beyannameyi yayınlamaktan amacın makamımı muhafaza olmayıp ancak hem bütün halkı duçar oldukları sui zandan kurtarmak, hem de gerek bu acizin yerine gelecek zata ve gerekse diğer iktidar mevkilerinde bulunan ve bulunacak devlet büyüklerine *isnat olunacak bu gibi reddedilmiş ve iğrenç sözlere asla kulak verilmeyip itibar olunmamasının kesin suretle lüzumunu ve çünkü selâmeti din ve diyanetin ancak bu noktada bulunduğunu halisane ihtar ederim.'*

Bu yazısında Musa Kâzım masonlukla ilgisini red ediyor. Hem de şiddetle. Gerçekten tekris edilmedi mi?

Ondan bahseden hemen mason olduğunu söylüyor. Mason araştırmacılardan biri, *Resne* mahfilinde 4 numara ile kayıtlı olduğunu, 24 Mart 1910'da 30. dereceyi ibraz ettiğini[AP]; bir diğeri, *Refet (Paşa)* ile birlikte *Meşrutiyet* locasında tekris edildiğini kaydediyor.[MI-3/9] Ona İslâmcı düşünürler arasında önemli bir yer veren *İsmail Kara* sadece reddiyesinden bahseder, konuyu hiç deşmez.[KA-47] *Bernard Lewis* köktenci (fundementalist) hatta fanatik Panislamcılar arasında sayar.[LE-230] Buna karşılık *Danişmend*, 1916'da tekrar şeyhülislâmlığının bahis konusu olduğunda padişaha masonluğu dolayısıyla reddini isteyen çok başvuru geldiğinden bahsediyor.[DA-2/558] Mason olup olmadığı ve reddiyesi konusunun değerlendirmesini sonuç kısmında ele almak üzere şimdilik yalnız, bu beyanname üzerine beliren tartışmaları ele aktarmakla yetineceğiz.

İttihatcılara yönelik masonluk suçlamaları çok yoğun olmasa da açık ve net şekilde zaman zaman yapılmakla birlikte, muhaliflere karşı bu tür suçlamalar daha nadirdir. Bu genelde aralarında daha az sayıda mason bulunmasından ileri geliyordu. Bir de İttihatcılar localara hakim olduklarından bunun kendilerine zarar vereceğinin bilincindeydiler. Buna karşılık, İttihatcıların hakim oldukları localara alınmayan muhaliflerin, hattâ eski masonlar olsalar da, bir intikam duygusuyla açıklamalar yapmaları doğaldı. Ancak *Hürriyet ve İtilâf* kurulunca, onlara karşı çevrelerin de bu yeni fırka içindeki masonları açığa vurmaları kaçınılmazdı.

27 Kasım 1911 tarihli *Tecümanı Hakikat* 31 Mart olayları sırasında *Derviş Vahdeti*'nin dergisi *Volkan*'da *Müşir Fuat Paşa*'nın evinde mason cemiyeti toplantıları yapıldığını yazmış olduğunu hatırlatıp, Hürriyet ve İtilâf'ın kurucularından görünen bu ayan azasının bağını ortaya koydu. Hiddetli mizacı ile tanınan bu ayan üyesi, yazıya *'Vahdeti havlamasından fazla önemli olmadığından'* cevap

vermeyeceğini gazetelere ilân etti. Buna *Rıza Nur*'un anılarında *Hürriyet ve Terakki* olayı sıransıca *Beyoğlu'nda mason localarında toplanarak kararlar aldıkları hakkındaki* açıklaması da eklenirse[NU-1-2/374] masonluk konusunu işlemekte bu parti içindeki herkesin de hem fikir olmadığı kanısı belirir. Nitekim aşağıda da belirteceğimiz gibi fırka bu konuda bir de bildiri yayınlamıştır.

Musa Kâzım'ın beyannamesinin yayınlandığı aynı gün *Alemdar*'da eski *sadrazam Ferit Paşa'nın kardeşi Serya Bey* tarafından yazılmış bir açık mektup yayınlandı:

'Bildiğiniz gibi işgal ettiğiniz yüce makam islâm ilim heyetinin işlerinin mercii ve özellikle Hilâfeti temsil eden hazreti padişahının vekâleti gibi bir üstün sıfatı içerdiği için bütün âlemi islâmca pek büyük bir kadir ve şerefi haizdir. Zeki Beyin muhakemesi sonrasında farmasonluğa müntesip ve öyle bir gizli kuruma bağlı olduğunuza dair yapılan açıklamalar ehli imanın kalplerine yeis vermekte ve sizin bu konudaki sessizliğiniz ise genel şaşkınlığı bir kat daha artırmaktadır. Dolayısıyla, *korku ve rica veya ahdü vefa gibi hissiyata bağlı olup da böyle bir şaibeden temizlenmek cesaretiniz yoksa, hiç olmazsa o makamı âlinin mevki ve itibarının korunması için olsun hemen çekilmeniz; varsa ne olursa olsun diyerek farmasonluğu tamamen red ve inkâr etmeniz zamanı gelip geçmiştir sanırım.*'

Ertesi gün *Lütfü Fikri, Tesisat*'da Musa Kâzım'a saldırdı: 'Açıklamanızda mason olup olmadığınız hakkında hiç bir kayıt yok, istifa etmelisiniz.'

İkdam da davanın farmasonluğun politikaya karışmış olduğunu kanıtladığını ve bunun çok kötü sonuçlar verebileceğini belirttikten sonra ekliyordu:

'Bize yerleştirilmek istenen farmasonluk esasen ciddi değildir.

Üye alımında dikkat edilmedi. Komite'ye olduğu gibi localara da saygısızca yapıldı. Farmasonluğun en büyük zararı siyasetin karışmış olmasındadır, çünkü ilkeleri ayrıdır. *Dolayısıyla ülkemizde masonluğun kurulmaması gerektiğine inanıyoruz. Batı kurumlarını taklit ederken milli düşünce ve sosyal durumu hesaplamalıyız.* Yoksa hafiflik yapmış oluruz. Osmanlılığın varlığı sadece orduya dayanır. Avrupa masonları bizimkini tanımadılar. Vatanın selâmeti namına buna sevindik. Bizde masonluğa girenler çıkar için yapıyorlar, felsefi inançla değil. Kurumun ilkelerini çarpıttığımız için Avrupalıların bize güvenleri yok. Bir zaman önce bazı kimseler masonluğa Avrupa masonlarının desteğini kazanmak için girişmişlerdi, ama boşa çıktı.

İkdam'ın aynı sayısında Şaban Efendi ile bir söyleşi vardı. Masonluk konusunda mahkemedeki ifadesinin doğruluğunu yineliyor ve Ankara Milletvekili *Hoca Mustafa Efendi*'yi tanık gösteriyordu.

30 Kasım sayısındaki iki yazıyla *Tanin* bu saldırılara karşı savunmaya geçti. *Hüseyin Cahit*, 'İhtirasatı Siyasiye' başlıklı yazısında muhalefetin gözleri kararmış bir şekilde saldırıya geçmesine çatıyordu:

'Bir plan dairesinde, tümüyle bir şey yapamadıkları için tek tek İttihat ve Terakki'nin göze çarpan erkânını hile, iftira, tezvir, isnat, yalan, velhasıl ahlakın ayıpladığı ne kadar araç varsa hepsine başvurarak arkadaşları kamuoyu önünde düşürmeye çalışıyorlar (...) Az önce Mahmut Şevket Paşa'ya idi, şimdi şeyhülislâm'a (...) sebep seçimlerin yaklaşması... 'Bilinen Beyoğlu çevrelerine' iki aya kadar cemiyetten eser kalmayacaktır, biz iktidara geleceğiz tarzında cemiyetten zafer destanları söylüyorlar... Şeyhülislâm Efendi islâmı dedikodular yıktı. 31 Mart'ta olduğu gibi dini kullanıyorlar, diyor... Geçen gün Alemdar gazetesine hitaben yazılmış açık bir varaka yayınlandı. Bu zat Şeyhülislâm Efendi'ye isnat edilen bazı hissiyattan gü-

ya üzülmüş de açıklama istiyor. İnsan bir sabık sadrazam Ferit Paşa'nın biraderi Avlonyalı Serya Beyi düşünüyor, bir de bu hamiyeti islamiyeyi ve gayri ihtiyari:

Dahl (karışan) eden dinimize bari müslüman olsa

mısrasını mırıldanıyor. Sonra Tesisat gazetesini açıyoruz, orada da Lütfü Beyin davacı kesilmiş olduğunu görüyoruz. Bunlara gülmeli mi, ağlamalı mı, ne demeli hayretteyiz, iğrenerek şu çirkin entrikaları izliyoruz.'

İkinci yazı *Şeyh Muhsini Fani* imzasını taşıyordu. Bu, Meşrutiyet'le beraber *Tanin'i Hüseyin Cahit* ve *Tevfik* Fikret'le birlikte kurmuş olan *Hüseyin Kâzım Kadri*'nin mahlasıydı. Daha sonra gazeteden ayrılmış ve İttihatcılarla arasına ilkeler yüzünden soğukluk girmiş fakat tamamen kopmamıştı. *'Terbiye-i Milliye'* başlığını taşıyan yazısında tamamen bir ahlâk dersi veriyordu. Şeyhülislâmın beyannamesi üzerine yapılan iftiraları gözden geçirdiğini ve aklına iki yıl önceki bir olayın geldiğini anlatıyor:

'Rum metropolidi bir kızın bikrini izale etmişti. Tanin sert şekilde eleştirdi. Rum gazeteleri hemen karşı saldırıya geçtiler. Metropolidi yermekle dinsizlik propagandası yapıyorsunuz dediler. O dini temsil eder dediler. Bu milli terbiyenin gereğiydi.

Biz ise, şeyhülislâmı farmasonlukla ithamdan çekinmedik. Aslında saldırı sadece İttihat ve Terakki'ye mensup olduğu içindir. 'Deli arlanmaz, soyu sopu utanır' derler. Bunu yapanlar acaba yaptıklarından üzülürler mi?.. Milleti islâmiyenin haysiyet ve itibarıyla oynayamazlar, din ve millet onların oyuncağı değildir... İğrenç isnatlar, iftiralar, yerlerde sürünen engerekler, akrepler, gayz ve nefret, köhne Bizans'ı (andırıyor). Başka memleketlerde ihtiraslar aşırı arzular nihayet bulmamış olsa da bile, sadece görünüşte bile olsa bir

milli terbiye ve dil temizliği vardır. İnsanın yüzünü kızartan, onu başkalarına karşı isnat ve iftiradan men eden bu hissi ahlâkidir.'

Başlayan tartışmanın kişisel bir olay olmaktan çıkıp bütün politik yaşamı etkileyen ve zarara sokan niteliğini *Hürriyet ve İtilâf* fırkası da farketmiş olmalı ki, 29 Kasım'da *Reis Damat Ferit* imzasıyla şu bildiriyi yayınladı:

'Sureti mahsusa ve resmiyede hiç bir gazete fırkamızın yayın ve fikir vasıtası olmadığı ve genel kuram olarak fırka namına ancak riyasetin açıklamada bulunmağa hakkı bulunduğu cihetle, fırkaya mensup gerek gazetelerin ve gerek aza ve efradın söz haklarını kullanmalarından dolayı ortaya çıkacak sözlü ve yazılı ifadelerinin resmi ad olunamayacağı beyan olunur.'

Fırka şeyhülislâmın masonluğu konusunda doğrudan bir açıklama yapmamakla ve yapılanları da fırkayı bağlıyor saymadığını açıklamakla, tartışmanın dışında kalmayı yeğlediğini ortaya koymuş oldu.

Böylece masonluk konusuna yaklaşımın, kuruluşundan daha bir hafta geçmeden Hürriyet ve İtilâf'da bir anlaşmazlık zemini yarattığı anlaşılıyor. Bu fırka üzerine en ayrıntılı araştırmayı yapmış olan Ali Birinci, zamanla kurucu kadronun iki gruba ayrıldığını belirtiyor. Miralay Sadık, Gümülcineli İsmail, Şaban Ağa ve onlara yaklaşan Mustafa Sabri kendilerine *'Tam müslüman'* diyor 'dinsiz' saydıkları grupta ise İsmail Hakkı Paşa, Rıza Tevfik, Lütfi Fikri, Hoca Vasfi, Hüseyin Siret, Rıza Nur bulunuyordu. Bu ikinci grup ise kendini *'Münevveran'* diye tanıtıyor, diğerlerine *'Yobazlar, dervişler, hacegân'* sıfatlarını yakıştırıyorlardı.(Bİ-1/94)

Bu iki grup arasındaki çekişme Sadık–İsmail takımının zaferiyle sonuçlanmıştır. Gümülcineli seçimlerde sarıklılardan başkasına

oy verilmemesini isteyecek kadar aşırı gitmişti. Bu yüzden de fırka, İttihat ve Terakki'ye yöneltilen yeteneksizlik ve tutarsızlıktan daha kötü duruma düşmüş, hiç bir başarı gösterememiştir.(TU-1-1/280) *Miralay Sadık*'ın ağabeyinin oğlu olan tarihci *İ. Alâettin Gövsa*'nın amcası hakkındaki yargısı hiç de olumlu değildir. Zamanında *Cemâlettin'i Afgani*'yi Darülfünun'da açıkladığı fikirlerinden dolayı yeren kitabı yazan *Filibeli Halil Efendi*'nin yeğeni olan Sadık Bey hakkındaki Türk Meşhurları ansiklopedisi'nde şunları yazmıştır:

'Farmasonluğu ve Siyonizmi memlekete zararlı gördüğü için İttihat ve Terakki'den ayrıldığını ileri sürerdi. Fakat inkılâbdan zarar görmüş geri unsurları toplayan karmakarışık fırkası memlekete zararlı olmuştur.'

Tanin'deki yazılar kadar Hürriyet ve İtilâf'ın bildirisi de herhlde havanın yumuşamasına yardımcı oldu. Çok gözü kararmışlar dışındakilerin bu konunun tartışılmasının devlete zarar getirceğini anladıkları farkediliyor. İttihat ve Terakki, 6 Aralık 1911 tarihli gazetelerde yayınlanan bir bildiri çıkararak kendi açısından bütün suçlamalara cevap verdi:

'Hürriyet ve İtilâf' ...Zeki Bey davasında... mahkeme salonlarında söylediği gerçekten uzak ve red edilecek sözleri basın sahnesine düşürerek türlü türlü tevillerle toplumun heyecanına yol açan tartışmalara sebebiyet veren bu topluluk geçmişteki oluşumları hatırlattığı için bize gerçek bir fırka gibi görünemiyor. Teşkilâtımıza ve devrim tarihimizin temiz ve yüce yüzlerine sürülmek istenen hayali lekeleri düzenleyenlere iade ederiz... *Cemiyetimiz'in bugün gizli kapaklı hiçbir teşkilâtı yoktur.* Biz öldürmeyiz...

Talât ve Cavit Beyler Merkezi Umumi'nin başvurusuyla istifa etmemişlerdir. Hayatını özgürlük savaşına hasr etmiş olan Talât Bey

Selânik görüşmelerinden önce kesin olarak istifaya karar vermişti. Israrlı ricalarla arkadaşlarının onayını elde etmeğe çalışıyordu. Cavit Bey'e son istikraz dolayısıyla atf edilen suçlama kesin olarak doğru değildir. Selânik'deki görüşme sonucunda Merkezi Umumi'nin, inkılâbdan önce ve sonra bütün bir namus ve faaliyetiyle vatan için doğru ve fedekârane çalışan ve çalıştığını ispat eden Cavit Bey hakkındaki güven ve saygısı, istifasından sonra müfettişlikle Anadolu vilayetlerine gönderilmesiyle sabittir. Gerek bu konudaki uydurmaları ve gerekse diğer çirkin iftiraları kemali nefretle red ederek, en yüce millet mahkemesi olan kamuoyuna karşı aydınlatma görevimizi yerine getiririz.'

Tartışma iki Fırka'nın Anadolu'daki örgütlerine de yansımış ve polemiklere sebep olmuştur. Örneğin *'Trabzon'da Meşveret'* gazetesinin 9. 12. 1911 sayısında, vatan savaş içinde çırpınırken Hürriyet ve İtilâf'ı iğrenç yalanlarla şeyhülislam'a dinsizlik isnat ettiği için yeren bir yazıya rastlıyoruz.

Bu tartışma'nın en önemli sonucu, 11 Aralık 1911'de İstanbul'da yapılan ara seçiminde, Hürriyet ve İtilâf'cıların adayı, *Şehrah-Alemdar* gazetesi sorumlularından *Tahir Hayrettin Bey*'in İttihatcı rakibini bir oyla geçerek (196'ya 195) büyük bir sürpriz yapması olmuştur. Uzun vadeli etkisi ise iki fırkanın da dinci kesime daha çok yaklaşmak ihtiyacını duymalarında görülür. İlginç ve şimdiye kadar dikkatlerden kaçmış bir olaya Selânik'te rastlanmıştır. Politikacıların yanlarına çekme çabaları -belki de Musa Kâzım olayı konusunda tavır göstermeleri- karşısında *'Selânik Ulemaları Birliği'* Yeni Asır'la bir bildiri yayınlayarak 'biz şeriatı korumakla yükümlüyüz, müminler arasında birlik sağlamaya çalışırız, bunun dışına çıkamayız ve siyasetle uğraşmayız, tarafsızız' mesajını kamuoyuna ulaştırdılar.[MO-25] Daha da ilginci bir süre sonra Selânik'in In-

dependant de Salonique gazetesinin yaptığı açıklamadır:

Ne İttihat ve Terakki'nin ne de Hürriyet ve İtilâf'ın yanlarına çekme çabalarını ulema benimsemiyor. İki partinin etkili kişileri de bu dini cemiyeti yanlarına çekme girişiminde bulundular. Ulema bir şart koştu: içinizdeki masonları serbest fikirlileri uzaklaştırırsanız.(MO-26)

1912-1918 DURGUNLUK DÖNEMİNE GİRİŞ

1912 yılının siyasi ve askeri olayları öylesine ağırlıklıydı ki, ne İttihatcılar, ne de Hürriyetciler mason olayına doğrudan ilgilenemediler. Gerek masonluk, gerekse 'siyonizm-masonluk komplosu' tezleri, asıl büyük olaylarda, 1911'den kalmış alışkanlıklarla çerez olarak kullanıldılar.

Yılın başında İttihatcılar, Enver, Fethi ve arkadaşlarının Trablus-Bingazi cephelerindeki çabalarını yoğun şekilde reklâm ederek *'vatan toprağını satmadıklarını' ve bir anlamda 'islâm dayanışmasını Siyonizme tercih etmediklerini'* kanıtladılar. Bu propaganda çabalarında Almanya'nın büyük desteğini buldular. Kuşkusuz bu yakınlaşma İngilizleri bir parça daha huylandırdı. İngilizlerin bitmesini arzuladıkları ve bitti diye propagandasını yaptıkları Türk-Arap dayanışması Trablus'ta öylesine başarılı oldu ki, Fas ve Cezayir'den Hindistan'a kadar sömürgecilerin anti-İttihatcı propagandaları sönüverdi, *Genç Türkler bir anda islâmın kahramanları olarak beliriverdiler.*(KO-2) Balkan Savaşında Osmanlı Devleti'nin Avrupa'nın bir Haçlı Seferi'ne uğradığı kanısı da buna eklenince her taraftaki müslüman bağımsızlık savaşçıları daha da çok İttihatcılara yöneldiler. Enver Paşa'yı 1914'de Cihat ilân etmeye yönelten, bu desteğin gerçek ve tüm islâm toplumlarına şamil olduğu inancıdır.

Siyasi açıdan 1912, Meclis'in iki kez feshi ve İttihatcıların zafe-

riyle sonuçlanan bir 'sopalı seçim' çekişmeleri içinde geçmiştir. Bu arada Mayıs 1912'de Arnavutluk'ta hem dış (İtalyan, Avusturya) hem de iç (Hürriyetciler) kışkırtmalarla Arnavutların bağımsızlık hareketi başladı. Derken Haziran'da Manastır'da muhalif subaylar dağa çıktılar ve onları *Halâskâr Zabitan Grubu* adlı gizli örgütün anti-İttihatcı darbe girişimi izledi. İttihatcı elebaşılarının, hatta sadrazam Sait Paşa'nın vatan haini ilânını istiyorlardı. Böylece Trablusgarp Savaşı sürerken ordu tam manasıyla ikiye ayrılmış bulunuyordu.

16 Temmuz'da sadrazam *Sait Paşa*, güvenoyu almasının ertesinde istifa etti ve yerine İttihatcılara karşı olan *Gazi Ahmet Muhtar Paşa* atandı. Ekim başında İtalyanlarla savaşı sona erdiren *Ouchy Barışı* imzalandı, hemen arkasından 17 Ekim'de Bulgaristan ve Sırbistan, peşinden de Yunanistan ile Karadağ Osmanlı Devleti'ne savaş ilân ettiler. Bir anda ordular bütün Rumeli'de yenildi ve Çatalca'ya çekilip ancak İstanbul'u kurtarabildi. Bu arada 27 Ekim'de sadrazam çekilmiş yerine, İngilizlerin ne zamandanberi arzuladıkları *Kâmil Paşa* geçmişti.

Bu dalgalanmalar arasında İttihat ve Terakkinin *'Denetleme iktidarı'* giderek zayıfladı hattâ bir ara İttihatcılar muhaliflere uyguladıkları baskılara kendileri uğradılar ve *Talât, Cavit, Hüseyin Cahit* gibi önde gelenleri tutuklanıp *Bekirağa Kışlası*'na tıkıldılar. 1912'nin İttihat ve Terakki açısından en önemli olayı yıllık kongrenin 20-29 Ağustos'ta ilk kez İstanbul'da yapılmasıdır. Bu aynı zamanda ilk gizli olmayan ve hükümet komiserinin de izlediği kongre olmuştur. Burada, başında Talât'ın bulunduğu *'Sivil Kanat'* karşısına, liderliğini Enver'in üstlendiği *'Askeri Kanat'*ın çıktığı görülmüştür. Üç yıllık bir tecrübeden sonra Cemiyet kabuk değiştirmeye başlamıştı, nitekim kongre sonunda *İttihat ve Terakki'nin gizlilikle ilgisi*

bulunmayan bir siyasal parti olduğu açıklanmıştır.

23.Ocak 1913'de *Bâbıâli* baskınıyla *Kâmil Paşa* hükümetinin, Enver Bey ve arkadaşları tarafından silâh gücüyle devrilmesinden sonra, Cemiyet'te askeri kanadın etkisi büsbütün arttı. Bunlar mason bağıyla ilgilenmeyip, Enver'in Trablus Savaşındanberi yavaş yavaş oluşturduğu askeri *Teşkilâtı Mahsusa* örgütlenmesine ağırlık verdiler.

Bütün yıl boyunca İttihatcılarla İngilizlerin ilişkileri hep daha kötüleşti. Mısır yönetiminin, İngiliz baskısı sonucu Trablus savaşında tarafsızlığı seçmesi, mücahitlere yapılan yardımları zorlaştırıyordu. Bu arada Tanin'de *Babanzade* açıkca belirtmekten çekinmedi: *'Osmanlı ile Mısır'ın tarafsızlığı çelişkili sözler oluyor... Resmen tarafsız tutulabilir ama, hiç bir güç Mısırlıların kalbini bizden koparamaz...'* *(ST-5)*

İngilizler, islami nitelikli bir dayanışma içinde İttihatcılarla Mısırlıların birleşmesinden son derece korkuyordu. Times onları *'Yahudi-Türk Partisi'* diye niteliyor, gazetelerine *'Komite'nin Yahudi-Türk organları'* adını takıyor ve onun çizgisini izleyen bütün İngiliz propaganda yayınları bunu kamuoylarına yayıyorlardı. Hatta İstanbul'un Yunanlılara verilmesi ve Ayasofya'nın Hıristiyanlara kazandırılması temasını bile, Balkan Savaşı çıkmadan altı ay önce etrafa açıklıyorlardı.*(DU)*

Hürriyetcilerin sözcüsü *Yeni Gazete* ise, aynı zamanda İngilizlerle ilişkilerin iyileşmiş olmasından son derece memnundu.*(YG-8)* Bunun devletler düzeyinde değil de fırkaya yönelik bir iyileşme olduğu anlaşılıyor. Bunun sonucu olarak, Mısırlı milliyetcilerden *Abdülaziz Şaviş*, İngiliz elçiliğinin isteği üzerine, Hidiv'e ve Lord Kiçner'e düzenlenmiş bir suikastte rolü bulunduğu iddiasıyla muhakeme edil-

mek üzere İngilizlere teslim edildi. Abdülaziz bir yıldır İstanbul'da yaşıyor ve Mısır milliyetcilerine yönelik anti-İngiliz yayınlar yapıyordu.

Olayları yakından izleyen bir Avrupalı gözlemci suikast iddiasını hiçbir ciddi belgesi bulunmayan bir çocuk oyunu diye nitelemiştir,(TP-3) nitekim mahkeme de Abdülaziz'de hiçbir suç bulamayıp beraat ettirmiştir. Ancak davranışlar bir yandan İttihatcı-İngiliz, diğer yandan İttihatcı-Hürriyetci ilişkilerini daha da kötü düzeye indirmiştir. Bu olaylar sırasında Mısırlı Milliyetci lider *Muhammed Ferit* de Avrupa'ya kaçmıştı.(BC-173)

Politik çekişmeler böylece sürüp giderken masonlukla ilgili pek az konu gündeme geldi. *Metr Salem*'in ticari işleri için İtalya'ya gitmesi, *Giornale d'Italia*'nın Bulgaristan'a yerleştirdiği muhabiri Tedeschi tarafından yine İttihatcıların barış pazarlığı olarak nitelendirildi (Şubat 1912).(GD-6) Kendisinin yalanlamasına rağmen, *Osmanlı Büyük Doğusu*'ndan İtalyan Büyük Doğusu'na bu yolda bir mesaj gönderdiği de ileri sürüldü. Güya Genç Türkler, ilhaktan vazgeçme karşılığı himaye hakkını kabul edeceklerini bildirmişlerdi. İtalyan Büyük Doğusu, Salem'i ağırlamaktan şeref duyacağını ama böyle bir pazarlığı red edeceğini açıkladı. Esasen iki Büyük Doğu arasındaki ilişkiler savaşın ilânıyla birlikte dondurulmuştu, bir gazetecinin hayalini fazla işletmesiyle doğan tahminler de kısa zamanda fos çıktı.

Mısırlı masonların ise, (Herhalde Osmanlı Büyük Doğusu'na bağlı olanlar) İtalya ile savaşa devam edilmesi yolunda bir tutum içine girdikleri hakkında, bir İtalyan diplomatının net olmayan bir raporu var:

'Henüz kontrol edemediğim kaynaklara göre, Zeytun'da Sha-

warbi Paşa'nın evinde toplanan bir sürü Mısırlı mason, uzun ve heyecanlı tartışmalardan sonra İstanbul'a sadrazama, İtalya ile barış yapmaması ve savaşa aynı enerji ile devam etmesi yolunda telgraf çekmeye ve ayrıca dirence devam edilmesi için destek önerisinde bulundular.'(İD-23)

Gerek Mısır, gerekse İstanbul'daki locaların faaliyetlerindeki bu durgunluk, hem Balkan Savaşı'nın, hem de iki ülkede de iktidarların baskısı sonucuydu. Apak'ın belirttiğine göre, *Muhibbanı Hürriyet* locası Ağustos 1912'den Nisan 1913'e, *Vefa Mahfili* ise Ağustos 1912'den Haziran 1913'e kadar çalışmalarını geçici olarak durdurma kararı almışlardı.

İngiliz belgelerinden bir not, özellikle *Kâmil Paşa* iktidarındaki baskıları yansıtması bakımından ilginçtir:

'1912 sonlarında, Balkan yenilgisinden sonra, Kıbrıslı Kâmil Paşa sadrazam olmuş, Hürriyet ve İtilaf Fırkası iktidara gelmiş, İttihat ve Terakki üye ve sorumluları takibat ve zulme uğramışlardı. Bu reaksiyoner hareket İstanbul'da başlayarak diğer bölgelere de sıçradı. Devlet memurları tutuklanırken masonluk da tehdit altındaydı. Bu karışık dönem uzun sürmemekle birlikte çok şiddetli geçmişti. Bu sıkıntılı dönemde Homer locasının zabıtları Bon K'in evinde 15 gün müddetle saklandı. Manisa ve İzmir valisi, Homer locası mensubu Tevfik Bey, İttihat ve Terakki üyesi olarak tutuklanma korkusuyla Herrera Beylerin dükkânına sığındı ve akşam saat 9 civarında Valet, Margulies ve Bon KK'ler tarafından, yüksek yakalı bir pardesü, İngiliz kepi ve mavi gözlük giydirilerek oradan kaçırıldı... Üç gün sonra ortalık durulunca Tevfik K. görevinin başına döndü.(Mİ-4)

Balkan cephesinde görevli komutanlardan *Büyük Üstat Aziz Ha-*

san Paşa'nın, Hürriyetci çevrelerce, yenilgiden sorumlu tutularak Divanı Harbe sevkedildiği hakkında bir iddia varsa da belgelenmesi gereklidir.

İçerde Osmanlı Büyük Doğusu ve locaları bir durgunluk dönemi yaşarken, kaydedilen topraklarda kalan Osmanlı locaları, buralardaki milliyetçi akımların etkisinden kapılarını kapıyorlardı. *Selânik*'i hızla Yunanlaştırmaya çalışan Yunan yönetiminin faaliyetleri hakkında Dumont'un araştırmalarında ve Nehame'nin kitabında hayli bilgi vardır. Tabii Selânik ve *Yanya*'daki Osmanlı locaları hemen tasfiye edilmişlerdi.

Arnavutluk'ta ise, İtalyan masonluğunun alanı Avusturyalılara kaptırmamak için çabaladıkları görülüyor. Bu konuda *Nikola İvanoj* imzasıyla *Rivista Massonica*'da yayınlanan uzunca bir yazı ilginç bilgiler içeriyor:

'Akıllı ve zeki Arnavut müslümanlarının büyük kısmı dinlerinden kopmuş ve *Bektaşi* olmuşlardı. *Buna islâmın protestanlığı da denebilir.* Hattâ daha da fazlası söylenerek, özgür düşünce, eşitlik ve kardeşlik lehine dini değiştirip basitleştirerek mason inancına oldukça yaklaştırdıkları ileri sürülebilir. Böylece onu idealize etmiş ve eski Asya masonluğu temeline oturtmuşlardır. Bugün, bu ve diğer kültürlü ve zeki, müslüman ve hıristiyan Arnavutlardan bir haylisi modern evrensel masonluğa mensupturlar. Ancak bu Arnavut masonları bugüne kadar, Arnavutluk ve Avrupa Türkiyesindeki Türk, Yunan ve Romen localarına mensupturlar. Zira Türkler ve özellikle daha sonra Genç Türkler, masonluğu da tekelleştirmişlerdi. Başka güçlükler de yok değildi... Bugün Arnavutlar masonluğa özel ilgi göstereceklerdir (zira)... Balkanlardaki üç milyon Arnavut'un yayıldığı 800 bin kilometrekarelik alanın yarısına Balkan devletleri el

koymuştur. Dolayısıyla, tek, en güzel ve *asil mason imanının, entrikaları ve bazı devletlerin propagandalarını engelleyerek, Arnavutları özgürlük ve ilerleme için birleştirmesine ihtiyaç vardır.*

Bu sebeple ve bütün Arnavut kardeşlerim adına, inanç, düşünce ve eylemde kardeşim olan sizden rica ediyoruz: Arnavutluk'ta, güç ama güzel ve kapsamlı bir girişimle İtalyan–Arnavut masonluğunun kurulması için elinizden gelen her şeyi yapınız. Bu aynı zamanda İtalya ve İtalyanlarla yakınlaşmaya da katkıda bulunacaktır.'*(RM–11)*

Böylece Osmanlı masonluğunun mirası hızla paylaşılmak ve kontrola alınmak istenmektedir. Tıpkı Meşrutiyet'in ilânının hemen ertesinde İttihatcıları kendi localarına çekmek için yapılan yarış gibi.

Ülke içinde ise masonluk, siyasi ve silâhlı bir hesaplaşmanın çerçevesinde gündeme geldi. İktidarı, Enver ve arkadaşlarının Bâbıâli'ye silâhlı baskınıyla ele geçiren İttihatcıları uzaklaştırmak için, *Hürriyetciler* aynı yöntemi kullanmayı tasarlıyorlardı. *Köstence*'de yapılan bir toplantıda Mahmut Şevket ve Talat'ın katli kararı alınınca *İbrahim Temo* karşı çıktı. 'Talat Paşa gibi vatana hizmet etmiş temiz yürekli bir zatın, bazı hatalarda bulunmuş olsa bile, kasdınıza uğramasını istemem' deyince şu yanıtı aldı:

'Doktor, sen masonluk kardeşliği saikasıyla Talat'ın katline rıza göstermiyorsun.'*(TM–260)*

Bu planında kararlı olan muhalefet 11 Haziran 1913'de sadrazam Mahmut Şevket Paşa'yı İstanbul'da yol ortasında bir baskınla öldürerek amacına ulaştı. Olayla ilgili olarak hazırlanan iddianameye göre amaçları *'memleketi ve İttihat ve Terakki'yi, ellerine geçirmiş olan bir takım Siyonist ve masonlardan kurtarmaktı.'* *(NA–1–76)* Bu

çerçeve içinde hedefleri Mahmut Şevket'ten başka *Enver, Cemal, Talât, Cavit* idi. Ama listeye *E. Karasso ve Nesim Russo* da dahil edilmişti.[EA-94] Fransızlara göre bu sırf *'olaya anti-Siyonist renk vermek için alınmış bir karardı.'* [FI-5] Gerçekten, İttihat ve Terakki'yi ortadan kaldırmak için sadece ilk beşinin öldürülmesi yeterliydi. Yahudi milletvekillerinin işe dahil edilmesi ancak mason-siyonist komplosu iddiasına hak kazandırmak amacını taşıyor olabilirdi. Tabii bu ülke içinde kamuoyunun desteğini sağlamak için gerekliydi, ülke dışındaysa önemi yoktu. Nitekim, sürgünde bulunduğu Paris'te, olay üzerine verdiği demeçte *Miralay Sadık*, İttihatcılara bir hayli çatmış ama Türkiye'de dilinden düşürmediği mason-siyonist suçlamasına hiç temas etmemiştir.[TP-4] Bu darbe denemesi sırasında İstanbul Muhafızı olan ve kuşkusuz olayları çok iyi bilmesi gereken Cemal Paşa, anılarında, İngiliz elçiliği Baştercümanı *Fitzmaurice* ile Askeri Ateşesi *Tyrrel*'in olayın 'hakiki tertipcileri' olduklarını kaydeder.[CP-36-47] Nitekim yeni İngiliz elçisi *Sir Louis Mallet* gelir gelmez, sadrazam *Sait Halim Paşa 'suikasta bilfiil iştirakları tetkiklerle sabit olan bu iki entrikacının İstanbul'dan uzaklaştırılmasını'* istemiş ve geri gönderilmişlerdir.[CP-112] Olaya mason-Siyonist boyutu kazandırma düşüncesinin onlardan gelmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

Bu ortam masonluğun gelişmesi için fazla uygun değildi. Durumu *Albert Karasso* 1913 sonbaharlarında yazdığı bir yazıda şöyle anlatıyor:[RM-12]

'Masonluğun büyük gelişme göstermesi beklenirken, bunun gerçekleşmemesi, bazan kanlı, bazan trajik politik olayların hiç aralıksız olarak bugüne kadar devam etmesinin localar tarafından metodik ve düzgün her tür çalışmayı ciddi şekilde engelleyecek tarzda halkı bir kuşku ve güvensizlik ortamına sürüklemesindendir... Bu ül-

kede masonlara karşı pek çok şey söyleniyor ve pek çok haksız suçlama yöneltiliyor. Bunun sebebi yaptıkları işin az ya da hiç anlaşılmamış olmasıdır.

Karasso'nun üstü kapalı olarak bahsettiği frenlcme olayı, onun yazısına derginin yazı işlerince eklenen bir notta daha açık olarak yansıtılmaktadır:

'Unutmamak gerekir ki, Jöntürklerin politik parti olarak eylemi, başlangıçtaki ve şahane olan hareketlerinin dayandığı ilkelere uygun değildir. Aralarında pek çok mason vardı ama bunlar herhalde, Osmanlı ihtilâlinin bazı dönemleri üzerine pek de güzel ışık saçmayan lambalar tutan bazı girişim ve davranışlara karşı çıkmakta yeterli etkiye sahip değillerdi. Şimdi umarız ki, masonluk bütün imparatorlukta güçlü ve disiplinli olarak organize olur ve her zaman ve her ülkede esin kaynağı olması gereken özgürlük ve uygarlık ilkelerinin zaferini garantilemek için ısrarlı bir çalışmaya girişir.'

İttihatcılar bu temmeniye ancak 1913'ün son aylarında uyabildiler. Şerif Paşa'nın *Mechroutiette* gazetesine göre, Balkan Savaşından beri Osmanlı Büyük Doğusu'nun önde gelenleri *(Talât, Karasso, Cavit, Mehmet Ali, Faik Masliyah...)* ilk kez 8 Ekim 1913'de İstanbul'da Hacopulo hanında bir araya geldiler ve yeniden faaliyete geçme kararı aldılar.[Ml-5] Öncelikle Fransız ve İngiliz makamlarına tanınmak için gerekli başvuruların yapılması kararlaştırıldı. Ayrıca savaş sebebiyle ilişkilerin kopmuş olduğu İtalya da sırada olmalıydı.

1914'e girerken doğrusu ortam masonluğu geliştirmeye pek uygun değildi. Avrupa bir genel savaş havası içindeydi ve en önemli sorun hangi devletin hangi grupla birlikte hareket edeceği idi. Mithat Şükrü anılarında 'İtalya'nın ne tarafı tutacağı çok önemliydi.

Hükümet o zamanki İtalyan hükümeti ricalinden bir çoğunu tanıyan Osmanlı mebuslarından Emanoel Karasu ile beni İtalya'nın siyaseti hakkında bilgi temin etmek üzere gizlice İtalya'ya gönderdi.' diyor. Ve İtalya devlet ricaliyle uzun temaslardan sonra hükümete rapor verdiklerinden bahsediyor. Anlaşılıyor ki, mason bağlantılarından bilgi toplamak için yararlanma yolu tutulmuştu.

Savaş yıllarında masonluğun yayılmasını engelleyen bir öge de Enver Paşa'nın bu kurum karşısındaki tutumu olmuştur. İttihat ve Terakki'ye hakim olan askeri kanat, amrindeki *Teşkilâtı Mahsusa* ile her türlü gizli toplantıyı izletiyordu. *Fuat Süreyya Paşa*'nın Şifa hastanesinde tavan arasında *Ziyayı Şark* mahfilinin çalışmalarına devam ettiği öğrenilince Enver Paşa hastaneyi göz altına aldırarak gelen masonların listesini yaptırıyor. Bu liste, ikisi de mason olan *Dahiliye Nazırı Talât* ve *Polis Müdürü Bedri*'nin eline geçince iş kapatılıyor. Kuşkusuz bu olaylar fazla teşvik edici şeyler değillerdi.*(AP-88)*

Dönemin bir başka tanığı, *Jessua* da şu bilgileri veriyor:

'Savaş sırasında, resmi makamlar İngiliz locasını da kapattılar. Hatta Türk locasının çalışmaları bile bir süre askıya alındı. Buna, içinde bir sürü mason da bulunan İttihatcı (Jöntürk) hükümeti karar verdi. Harbiye Nazırı Enver'in baskısına boyun eğdiler. Ancak bir yıl sonra Talat Paşa ve Mithat Şükrü, Türk localarının açılmasını sağladılar.'*(JE-11)*

K.Apak, Türk localarının savaş yıllarında *Himaye-i Etfal Cemiyeti*'nin *(Bugünkü Çocuk Esirgeme Kurumu)* kuruluşuna katkılarından övgüyle bahsetmektedir.

Savaşın hemen öncesinde, ve savaş sırasında İtalyan masonluğunun izlediği çizgi de konumuz açısından ilginçtir. Avrupa'da kan gövdeyi götürürken İtalyanlar eski müttefikleri Almanların ve Avus-

turyalıların yanında savaşa girmeye yanaşmadılar ve bekleyişe geçtiler. Osmanlı Devleti savaşa katıldıktan sonra, 1915'in ilk çeyreğinde İtalya hâlâ iki taraf arasında yalpalayıp duruyordu. İtalyan Büyük Doğusu'nun Büyük Üstadı, masonların alacağı tutumun da bu yalpalamaya bağlı kalacağını 30.Eylül.1914 tarihli bir bildiri ile açıklamıştı: *'Barıştan yanayız, ama vatanı savunmak gerekirse katılırız.'* *(RM-13)*

Böylece Trablus Savaşı ile başlamış olan milliyetci çizginin devam ettirileceği açıklanmış oluyordu. Bunun belirgin bir örneği, İzmir'deki *'I Mille = Binler'* locasının öyküsünde bulunabilir. İtalyan kaynaklarının verdikleri bu bilgiler aynı zamanda 1914-18 arasında Osmanlı rejiminin masonluk karşısındaki tutumuna da ışık tutuyor:*(RM-14)*

'İzmir'de, Fransız Homer, Yunan Meles ve Macar Zoroastro localarının yanısıra bulunan I Mille locasının en büyük kusuru, *İtalyan Büyük Doğusu'na bağlı olmak ve milliyetinden gurur duyup övünmekti*...Savaş patlayınca İzmirde de sıkı yönetim ilan edildi ve gizli toplantıların şiddetle cezalandırılacağı açıklandı. Bunun korkusuyla diğer localar daha iyi dönemler gelinceye kadar uykuya yatma kararı aldılar. Ama locamız ismini aldığı İtalyan kahramanları Binlerin (Garibaldi'nin yardımcıları) cesaretine sahip olarak görevine devam etti. Tatlı bir buruklukla, Muhterem Üstat Ettore Ferrari'nin, Türkiye'ye karşı savaşa girmeden önceki elimize geçen son mektubunun okunuşunu anımsıyorum: 'Görevinize devamdan vaz geçmeyin, çalışmalarınıza katılan ve sadakatlerini ağır ödeyebilecek olan Türk uyruklu biraderlerimizi serbest bırakıyoruz. Biz İtalyanlar, mademki silâhı elimize alıp ülkemizin yardımına koşamayacağız, İtalyan masonluğunun çok daha büyük baskılardan geçmiş olduğunu ve asla taviz vermediğimizi düşünerek görevimize devam ede-

ceğiz.' Bunu bütün biraderler alkışladı ama ertesi toplantıya, iki Osmanlı Yahudisi dışında, İtalyan olmayan kimse katılmadı.

Türk polisinin kovuşturması ve baskısı altında toplantılarımızı en sıkı gizlilik perdesi altında yapmak durumunda kaldık. Her seferinde başka bir yerde toplanıyorduk. Zabıtlarımızın, kayıtlarımızın polisin eline geçmemesi için her seferinde başka yerde saklanıyorduk. Devamlı olarak, tutuklanıp bir yük hayvanı gibi Küçük Asya'nın içerlerine sürülmek korkusu içindeydik. Başka locaların üyeleri arasından hainler de çıkmadı değil. *İğrendiğim için ismini vermeyeceğim biri, bir gün eski mason ve izin verirseniz mason düşmanı diyeceğim İzmir valisi Rahmi Bey'e çıkıp İtalyan locasının çalışmalarına devam ettiğini ve İtalyan propagandası yaptığını söylemiş.* Vali küplere bindi, tehditler savurdu ve eğer o sırada locamızın etkili üyelerinden biri hazır bulunmasaydı kimbilir ne belâlara uğrardık.

Savaş sırasında locamızın faaliyetleri arasında şunlar vardı: 1)Altı ay, milliyet farkı gözetmeden fakirlere ekmek dağıtımı... 2)Dağıtımı düzenleyen resmi görevlilerle mücadele ve bu arada korumamızı üstlenmiş olan Amerikalı yetkililerin tarafgirliği ve adaletsizliğiyle mücadele... 3)Avusturyalılara esir düşüp Balya Karaaydın madenlerinde mecburi çalışmaya gönderilen askerlerimize yardım... 4)Aynı esirlerin savaş sonunda vatana iadelerine yardım...'

İTTİHATCILARIN TASFİYESİ VE KALAN MİRAS

İttihatcıların masonluğunun sona erişi, 1918'de savaşın yenilgi ile bitmesi ve İstanbul'un işgal altına girmesiyle Osmanlı Büyük Doğusu'nun başına *Rıza Tevfik*'in ve Hürriyetcilerin getirilmesi ile oldu. R.Tevfik'in renkli ama çelişkilerle dolu kişiliği üzerinde biraz durmak gerekiyor. *Filozof* diye ünlü olan Rıza Tevfik, heyecanlı ama dengesiz bir kimseydi. Patavatsızlığıyla hiç beklenme-

dik yer ve zamanlarda ters sözler söylemesi ve olaylara sebep olmasıyla ünlüydü. Abdülhamit zamanında daha Tıbbiye'deyken bir İstanbul kahvehanesinde açıktan 'En mükemmel şekli hükümet hangisidir?' konusunda konuşma yaptığı için tutuklanmıştı.(ZA) *Rıza Nur* anılarında, bir gün mecliste, alafranga saatin kabulü için konuşurken, bunun iyiliklerini anlatma yolunda eskiden Türklerin kâfir oldukları konusuna giriverdiğini ve durup dururken bütün sarıklı milletvekillerinin ayağa fırlayıp 'Söyletmeyin gâvur herifi' diye bağırmağa başladıklarını anlatıyor.(N-1/1-281) 1912'de mecliste kolera tartışmasında işin teknik yanını unutup mukadderat var mı yok mu? gibi sorularla konuyu dağıtıveriyordu. Bu serbest düşünceyi – belki masonluğunu – anımsatan davranışlardan sonra, birdenbire dine saygı konusuna girivermesi tutarlılığı üzerinde şüpheler yaratıyordu. Kuşkusuz okumuş – ama sistemli değil – bir adamdı, fakat bildiğini aktarma üslup ve zamanlamasında başarılı değildi.

Bu tür patavatsızlıklarından birinde de Meşrutiyet'in ilk aylarında kendisinin *Siyonist* olduğunu ilân etmekten geri kalmamıştı. Tabii ki onun anladığı Siyonizm, *Herzl*'inkinden çok başkaydı, ama bunu cesaretle söyleyebilmek de cesaret işiydi.(ÖK-1/140)

Daha sonra masonlukla söyonizmi özdeşleştiren kadrolarla iş birliğinden kaçınmamıştır. Önceleri İttihat ve Terakki'nin sözcüsü gibi kabul edilirken 'ideal bir özgürlük anlayışı'na dayanarak 'dinci partileri de kabul edeceğini' açıklaması eski arkadaşlarıyla ters düşmesine sebep oldu. İttihatcılar tarafından *'din ve meşrebi anlaşılmaz bir adam olarak'* nitelenmiştir.(IL) Sadece tepkiye dayanan davranışları onu Mütareke döneminde gözü kapalı İttihatcı düşmanlığına ve buradan hareketle Sevr'i başarıymış gibi imzalamaya kadar sürüklemiştir.

İddiaya göre Rıza Tevfik Avrupa'da tekris edilmiş, sonra İstanbul'daki localara katılmıştır.(MİT-4) Yaşamı ve düşünceleri üzerinde bir tez yapmış olan Zarcone'ye göre *'Filozof Meşrutiyet'in ilk günlerinde tamamen tarafsız, bağımsız, hiç bir yabancı obediyansa bağlı olmayan bir masonluk kurmağa çalıştı.'* Bu bilgi, ulusal bir Osmanlı Yüksek Şurası ve Büyük Doğusu düşüncesinde Talât ve arkadaşlarından farklı düşünmediğini ortaya koyuyor. Nitekim Osmanlı Büyük Doğusu'nda üst düzey görevler almıştır. Rıza Tevfik, genellikle masonluğu siyasete ilk sokmuş ve *Musa Kâzım'ı 'mason değilsen tekzip edin'* diye zorlamış kişi olarak tanıtılmıştır.(AP-78) Üstadı azamlık makamına geçmiş 33. dereceye ulaşmış bir mason olması sebebiyle bu davranışı mason camiasında büyük tepkiyle karşılanmıştır. Üstelik mütareke devresinde siyaseti tam manasıyla camiaya sokarak İttihatcı oldukları için bir çok masonu kurumdan uzaklaştırmış ve bunların isimlerini içeren listeleri her tarafa yaymış olması, hattâ mahfilleri bastırıp üyelcri yakalattırması olayın çapını büyütmüştür. Bir müddet sonra Üstadı Azamlığı terketmiştir.(AP-78) Her halükârda, aralarında hem devrimciliğini hem de masonluğunu paylaştığı kardeşleri bulunan İttihatcıların mahkûm edilmesine katkıda bulundu. Bunlar arasında loca arkadaşı *Musa Kâzım da, 1911 sonunda bıraktığı şeyhülislamlığa ancak 1916 Mayıs'ında tekrar gelmiş olması sebebiyle 'Cemiyet'in işlediği cinayetlerin asli mürettipleri arasında bulunmayıp fer'an (ikinci derecede) katıldığı'* gerekcesiyle 15 yıl küreğe mahkûm edildi, sonra bu sürgüne çevrildi.

Bu kararda dikkati çeken masonluktan hiç bahsedilmemesi, sorgulama sırasında da bu konunun hiç açılmamış olmasıdır.(ALB-120) Oysa zamanında, *Bâbı Meşihatı İttihatcıların yemliği haline getirmiş ve 'Cavit ve Cahit nam farmasonları korumak için uğraşmakla'* suçlanmıştı.(TV) Muhalefet'in bir başka sözcüsü yine 1912'de İttihatcı-

lar içinde onu da şöyle suçluyordu:

'Geçen dört senelik hayatımız içinde dinimiz, mevkiimiz, haysiyetimiz, canımız, malımız, evladımız tahkir edilmiş oldu. Pozitivizm dinine salik olanlar, farmasonluğu neşreden, dinsizliği tamimden çekinmeyerek Hilafete dil uzatarak...'(MÜS)

Böylesine suçlamalardan sonra masonluğundan hiç bahsedilmemesi ve sadece İttihatcı olduğu için mahkûm edilmesi, muhaliflerin kendilerinin de bunları inanarak değil, işlerine geldiği için kullandıklarını gösteriyor.

Rıza Tevfik'in Mütareke dönemindeki davranışları üzerinde bir yorum yapabilecek durumda değiliz. Sadece Hürriyetcilik tepkisiyle mi davrandı, yoksa mason ilkelerine sadakatinden mi, biz ayıramadık. Ancak mason localarında bir temizliğe girişmesi, bunun da siyasi nitelikli olması, lehinde bir not değildir. Ancak bizim asıl üzerinde durmak istediğimiz bir başka noktadır. Rıza Tevfik, bundan çok önce, 1911'de masonluğu siyasi polemiğe sokmak ve Şeyhülislâm Musa Kâzım'ı masonluğunu açıklamağa zorlamakla suçlanmaktadır. Biz araştırmamızda bu tür kesin davranışlarına ait belgelere rastlamadık. *Rıza Tevfik, sadece kendisinden çok önce başlatılmış, tartışmaları ve ağızdan ağıza dolaşan dedikoduları kaleme dökmüş, polemiğe yeni katkısı, Melâmiliği masonlukla birlikte anmaktan ibaret kalmıştır. Benim bulduğum bu kadar. Olabilir ki görmediğim belgeler ve kanıtlar vardır. Bunlar bana ulaştırılırsa bu eksiğimi tamamlamış olurum. Aksi halde, kalıplaşmış bu yargının düzeltilmesi gerekir.*

İttihatcıların masonluktan tasfiyesi, onların yarattığı iddia edilen sorunları çözdü, ortadan kaldırdı mı?

Bu soruya verilecek cevaplar, bütün bu olanlarda İttihatcıların so-

rumluluk derecesinin anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Türkiye Büyük Doğusu (Büyük Locası)nın Hazinedarı Jessua adıyla 1922 Mayıs'ında yayınlanan broşürde şu yakınmaya rastlıyoruz:"...Üyelerinin her biri bir samimiyet ve verimli çalışma garantisi kişilerden kurulu olan... Türkiye Büyük Doğusu (Büyük Locası) nın başlıca arzusu, yabancı ve özellikle İngiliz dilli localarla sürekli ve kardeşçe ilişkiler kurmaktır...*Ancak, bu dostça ilişkiler girişimine İngiliz milli locası yine olumlu cevap vermedi.* Görülüyor ki, İngiliz masonluğuna yaklaşmak hususundaki zaman zaman yaptıkları girişimler bunlar nezdinde sempatik bir yankı yaratmamıştır. Yüksek Şûra ve Büyük Doğu bu çekimserliğin sebeplerini kestiremediğinden, İngiliz masonluğuna, dostça ve kardeşçe bir işbirliği için, anlaşmazlık ve yanlış anlamaları bertaraf edecek her türlü bilgi ve açıklamayı vermekten başka bir şey düşünmediği halde, bir sonuç elde edememiş olması büsbütün üzücü oluyor..."*(JE-12)*

Konumuz, İngiliz masonluğuyla girişilen tartışmanın safahatı olmadığından bu kadarıyla yetiniyoruz. Daha fazlası K.Apak'ın, İ.Soysal'ın ve diğerlerinin eserlerinden izlenebilir. Bizim için önemli olan, İngilizlerin çok karşı oldukları kadroların tamamen değişmesine rağmen yeni yapıyı da onaylamamalarıdır. Bu yaklaşımları dolayısıyla sadece İngilizleri eleştirmek de yeterli değildir. Benzeri yaklaşımlara hemen bütün diğer ulusal Büyük Doğu ya da Localarda da rastlanır. *Dumont* bir makaleyle, Kurtuluş Savaşı döneminde Türkiye'deki Fransız masonluğunun fazla dost olmayan davranışlarını açıklamıştır.

Türkiye Büyük Doğusu kabul edilme zorluğu çekerken, Osmanlı Büyük Doğusu'ndan kopan Ermeni biraderlerin İstanbul'da *Ser Amor (İlerleme ve Sevgi)* adıyla kurdukları bağımsız bir loca *'Bütün*

Ermenistan'da büyük bir mason yayılmasının ve dolayısıyla Ulusal Büyük Doğu kuruluşunun tohumu olabileceği' gerekçesiyle İtalyan Büyük Doğusu tarafından *'muntazam kurulu ve evrensel yasalara uygun, bütün haklara sahip'* diye kabul edilmişti.[RN-15] Kuşkusuz diğer ülke yetkilileri de aynı değerlendirmeyi yapmışlardı. 1919'da daha var olmayan Ermenistan'ın Ulusal Büyük Doğusu hesapları yapılırken, Türkiye Büyük Doğusu'nun bilinmezlikten gelinmesi, kuşkusuz bir önyargının, *Sevr'i* düşleyen kafaların ürünüydü.

Türk masonlarını milliyetçi davranmakla, yeterince 'beynelmileliyetci' olmamakla suçlayanların kendi girişimlerine bir örnek olarak da I.Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'nın yeni haritası çizilirken İtalyanlarla Yugoslavlar arasında çıkan bir mason savaşını aktarabiliriz. Yugoslavlar, İtalyanlar aleyhine toprak isteklerini kabul ettirmek için Fransız masonlarını araya sokmuşlardı. Paris'te bulunan *İtalyan dışişleri bakanı Sonnino* derhal Roma'daki müsteşarını uyardı:

'Büyük Üstat *Natan*'ı – ki Yahudidir – derhal ikaz edin, her zaman yapmaya hazır olduğunu gösterdiği veçhile, bu girişimi eli altındaki araçlarla etkisiz hale getirmeye çalışsın..'

Beş gün sonra da bakan yine mesaj yolladı: 'Yugoslav masonlarının girişimleri etkili oluyor, masonlarımızdan bir kaç tanınmış ismin Paris'e gelmesi kaçınılmazdır..' Gerçekten İtalyan Büyük Doğusu barış konferansına, İtalyan haklarını korumak için özel bir heyet yolladı [RM-16] ve bunlar Fiume'nin İtalya'da kalması için çaba sarfettiler.

Bu tür oluşumları şaşırtıcı bulmamak gerekir, zira savaş sırasında da ulusal çıkarlar sebebiyle Alman, Fransız ve İtalyan masonları birbirlerini suçlayıcı açıklamalarda bulunmuşlar evrensel ilkeleri

unutmuşlardı.[RM-17] Aynı şey 1954'de de Yunan masonları tarafından, Kıbrıs'ta Türkler katliama uğrarken, Kıbrıslı Yunanlıların hakları ileri sürülerek yapılmıştı.[AP-221]

Bu örnekler genelde İttihatcı masonluğunun hiç de başkalarınınkinden farklı olmadığını ortaya koyuyor. Onlar kadar uluscu, onlar kadar siyasetin içindeydi.

Savaşın sona erişi, Mason-Siyonist komplosu tezine de yeni bir ivme verdi. Bunu diline dolamış bazı politikacı ve yazarlarımız, tezi sanki kendileri bulmuşlar gibi ortaya atmış ve orijinalite kazandırmak için islami kılıf geçirmişlerdir. İşin ilginci, *toplumu kökü dışarda akımlardan korumak iddiasını güden bu çevreler, aksine dışardan gelen yönlendirmelerin etkisi altında kaldıklarını farkedememişlerdir.*

İşin temelinde, Avrupa'da daha 18.yüzyılda belirmiş mason komplosu inancı yatar. Anti-masonluk, kurulu düzeni bozma çabalarına karşı belirmiştir. Değişme ile gelen her sosyal çalkalanma 'kötüye gitme' olarak değerlendirilmiş ve bunu yapanlar suçlu sayılmıştır: Tabii öncelikle, localarda gizli gizli toplanıp komplolar hazırlayan masonlar.

Beresniak bu suçlamalar karşısında farmasonların iki türlü davranış gösterdiklerini belirtiyor:

'Muhafazakâr ve eski düzene saygılı olan bazıları, bir 'gerçek masonluğu', sahte masonluktan ayırarak kendilerini haklı çıkarmaya çalıştılar; ilerici ve lâik eğilimli diğerleri ise, cumhuriyetci değerlerin kurucusu ve teşvikcisi olmayı bir zafer nişanesi olarak savundular. Her iki taraf da ortak düşmanları gibi, kendi isteklerine hizmet edecek bir tarih oluşturdular...Farmasonluğun ilkeleri, niteliği ne olursa olsun bu karşıt kamplarda da masonlar vardı...Nitekim

20.yüzyılda Nazi ve Faşist rejimler de hem uysal, hem de direnen kahraman masonlarla karşılaşmışlardır...

İşin şaşırtıcı yani bu suçlamaya karşı masonların doğru ve yanlış deyip komplo temasının objektifliğini kabul ederek tepki göstermiş olmalarıdır. Oysa bu temanın sübjektifliği pek aşikârdır. Komplo teması tarihten çok psikoloji alanına aittir.' (BE-147)

Böylece masonların kendileri de komplo tezinin tutunmasına yardımcı olmuşlardır. 19.yüzyılın ikinci yarısında bir yandan *anti-masonizm* yükselirken, ondan bağımsız olarak *anti-semitizm* de ağırlık kazanmaya başlamıştı. Yahudi özgürleşmesinin bir sonucu olarak bunların localara kabul edilmeleri, Katolik ve aşırı milliyetçi çevreleri bu iki akımı özdeşleştirmeye yöneltti.

Osmanlı yapısında ise bütün objektif veriler böyle bir özdeşleştirmeye karşıydı. 'Abdülhamit ve Masonlar' kitabımızda belirttiğimiz gibi, halk ağzında masonluk aşağılayıcı bir anlamda kullanılmakla birlikte, yönetici ve düşünürler düzeyinde itibar görüyordu. Bir de Abdülhamit'in basın politikası sebebiyle açık aleyhte propaganda yapılamıyordu. Hemen hemen aynı şey anti-semitizm için de bahis konusuydu. Geleneksel olarak Osmanlı toplumu Avrupa'nınkine benzer bir Yahudi düşmanlığı tanımıyordu. Üstelik Tanzimat ile ilişkileri büsbütün iyileşmişti. 1820'lere kadar Osmanlı milletleri arasında diğerlerine tercihli bir durumda bulunan Rumlar bunu Ermenilere kaybetmişlerdi. 1880'lere kadar *Milleti Sadıka* diye anılan Ermeniler ise kanlı ayaklanmaları sonucu bunu kaybetmişlerdi. Böylece yüzyılın son çeyreğinde, güvenilir azınlıklara tahsis edilen devlet kadrolarında Yahudi sayısı giderek artmaya başlamıştı. Bir yandan da Yuhudiler, yine Abdülhamit'in basın politikası sonucu anti-propagandaya karşı koruma altındaydılar.

Meşrutiyetle gelen özgürlükler, Yahudilerin yararlandığı bu dokunulmazlığa son verdi. İlk günlerden itibaren, Milleti Hakime Türkler karşısında Rum, Ermeni, Arap, Arnavut, Sırp, Çerkes, vb.. bütün milletler bağımsızlığı hedefleyen çabalara girişmişlerdi. Bunun tek istisnası, kitabımızın başında belirttiğimiz sebeplerle Yahudiler oldu. Statüko değişikliğinin kendilerine yarar değil zarar getireceğinin bilincindeydiler. Onun için kendilerine yeni haklar kazandırmış olan İttihatcı rejime bağlılığı yeğlediler. Bu davranışları, çıkarları İttihatcı rejiminin yıkılmasına bağlı olan her çevrede (Rumlar, Ermeniler, Araplar; Ahrar, Ahali, Hürriyet ve İtilâf gibi muhalefet fırkaları; İngilizler, vb...) tepki ile karşılandı.

İttihatcıların İtalyan masonluğundan, ama gerçekte Yahudi kişilerden destek görmüş olması ve henüz ütopya düzeyinde olmasına rağmen Siyonist hareketin 1896'danberi Filistin'i hedef alan çabaları da gerekçe oluşturdu. Masonlukla Siyonizmi bağdaştıran komplo tezi böylece İttihatcılara yöneltildi. Avrupa'da Yahudi ırkını hedef alan bu saldırı Osmanlı'nın içinde Yahudi cemaatine yöneltilmedi, onların ajanı olmak iddiasıyla İttihatcıları aşağılamakta kullanıldı. Bunun bir kaç sebebi vardır:

- Yabancı çevreler ve azınlıklar, başlangıçta İttihatcılara bütün toplumun istisnasız verdiği desteği parçalamakta, dinden kopuşu yansıtacak bir komplo tezinin geçerliliğinin farkındaydılar.

- Çözüm bulamayan ama cemaatler arası tam eşitliği de hazmedemeyen dinci çevreler bu tez sayesinde kendilerini sorumluluktan sıyırmış oluyorlardı.

- İktidarda arzuladığı yeri bulamayarak muhalefete geçen ve aslında düşünce açısından büyük bir farklılık da göstermeyen kadrolar, bu tez sayesinde kişisel suçlama ile eski devrimci arkadaşlarını

yıpratabiliyorlardı.

Avrupalı Katoliklerle milliyetcilerin ve Rus Gizli Polisi Ohrana'nın işlediği bu tezin geçerli gerekçelere dayanmadığı sonradan anlaşılmıştır ama, uzun süre kamuoyları bu komplo iddiasından etkilenmiştir. Örneğin, Rusya'da 1905'den 1907'ye kadarki olaylarda ön planda rol oynayan 13 masondan sadece birinin Yahudi olduğu saptanmıştır. *Ohrana'nın şefi General Gerassimov'un 'masonlar Rusya'da etken değil, hele Yahudi-mason locası hiç yok' diye rapor vermiş olmasına rağmen bu propagandayı sürdürmek herkesin işine gelmiştir. Ve sonunda Bolşevik İhtilâlinin de bir mason-Yahudi komplosu olduğu* bile ileri sürülmüştür.(BE-198) Buna karşılık, 1917'de *İngiliz Dışişleri Bakanı Balfour*'un beyannamesiyle Filistin'in Yahudi göçüne resmen açılmasıyla Siyonist emellerinin gerçekleşmesine, aynı çevreler hiç mason-siyonist komplosu yakıştırması yapmamışlardır. Alman imparatoru bile savaşı kendisinin değil 'Doğu Merkezi Büyük Locası'nın çıkardığını ileri sürmüştür.(RM-16) Yahudilere dokunmamıştır. Buna karşılık Türkiye'yi savaşa Yahudilerin, bütün zenginliklerine el koymak için sürüklediklerini ileri sürenler görülmüştür.(BR-322) Bunu masonlukla birleştirmek zor değildi.

Savaş sonrasında 'Siyon Protokolları' adı altında masonluğun dünya hakimiyeti için bir Yahudi komplosu olduğu tezi, sistemli işlenmiş olarak atılınca, bunun siyasette kullanılışı da arttı. Hitler bu temayı hep işledi.(EJ) Faşist ve Naziler farmasonu Bolşevik ve Yahudi saymışlardır. Bizim yazarlarımız da (En belirgin örneği *C.R.Atilhan*'dır) Avrupa'daki bu yoğun kampanyayı izleyip, 1910'larda toplumumuza mal edilmiş olan bu tezi yeniden canlandırmışlardır. İşin ilginci, Filistin'i adım adım Yahudilere kaybeden Arapların günümüzde de Yahudi-mason komplosundan bahsetmeleri, ama Osmanlı dönemindeki arsa satışları dahil işteki kendi rollerine hiç eğil-

memeleridir.

Anlaşılıyor ki bu tez, İttihatcılar döneminde de, kendini sorumluluk ve yükümlülükten sıyırmak isteyenler tarafından bahane olarak kullanılmıştır.

İttihatcılara Siyonist suçlamasının masonlukla bağlanarak propaganda açısından kullanılışına açıklık getirdikten sonra, *İttihatcıların gerçek anlamda ne oranda Siyonist oldukları sorusuna da bir cevap vermemiz gerekiyor. M.KÖke* konu üzerinde ayrıntılı iki kitap yayınlamıştır. Bunlardan ve kendimizin Kudüs'te *Siyonist Arşiv*'inde sadece konumuz açısından yaptığımız araştırmalara dayanarak çok kısa şekilde cevaplamaya çalışacağız.

İşe Siyonist kavramının içeriği üzerinde durarak gireceğiz. *Siyonizm, Filistin topraklarında Yahudilerin bağımsız devletinin kurulmasını hedefleyen bir milliyetci harekettir.* Ütopik olarak kökü daha eskilerde de olsa fiilen *Teodor Herzl* tarafından 1896'da başlatılmış, ancak yaşadıkları ülkelere sadık kalma tezini kabul etmiş Yahudiler tarafından şiddetle yerilmiştir. Gerçek yayılması 1. Dünya Savaşı'ndan sonradır. Siyonist Arşivleri, 1912 Aralık'ında Yunan işgalinden önce, Selânik Yahudilerinden Siyonist Teşkilâtına hiçbir başvuru bulunmadığını gösteriyor.(ML-391) Buna karşılık Yunanistan'daki Yahudilerin 1903'ten itibaren başvuruları görülüyor. Açıkçası Yunan baskısı yüzünden hep şikâyetçi olmuşlardır. Nitekim Yunan işgalinin birinci ayı dolmadan Siyonist Merkezine Selânik'ten 6 yardım başvurusu yapılmıştır. Bir belgeye göre de 1914'den önce kentte ancak bir kaç siyonist varken ondan sonra 'örgüte dahil olmasa da Siyonistliği kabul etmeyen tek bir aile kalmamıştı.'(ML-402) Bunun sebebi çok açıktır. Türk yönetimi kaldıkça yerlerini kaybetmekten korkuları olmayan Yahudiler, başka çözümlere iltifat etmiyor-

lardı.

Yahudilere güvenseler de İttihatcıların bir siyonist tehlikesinden haberleri yok muydu?.. Tabii vardı ve Öke'nin de belirttiği gibi önlemler de almışlardır. Bir Fransız gözlemci 1918'de şöyle yazıyor:

'Yahudi'yi Türk'e bağlayan mütarekede Türk'ün Siyonist amaçlarının varlığından haberder olmadığı sanılmamalıdır. Her zaman her şeyden haberdar olan Türk, çevresinde olan bitenin hepsini bilir; zira, maddi kayanaklarından çok, içine ince zekâ ve hile katılan diplomatik yeteneklerine güvenir.' (SA-315)

Her şeyi bildikleri halde İttihatcılar yine de Siyonist manevralarına Cemiyetleri içinde izin veriyorlar mıydı? İstanbul'daki Siyonist temsilcisi *Jacobson*'un raporlarındaki kayıtlara dayanarak, dört İttihatcı Yahudi milletvekilinin de Siyonist olduğunu ileri sürmek bize inandırıcı görünmüyor. Burada tıpkı *Panislamcılar* konusundaki değerlendirmeler gibi bir durumla karşı karşıya olduğumuz kanısındayız. Avrupa belgeleri, roparları okunduğu zaman, Sultan Abdülhamit'ten başlayarak herkese kolayca Panislamcı damgası vurulduğu görülüyor. Oysa Panislam'ın gerektirdiği eylemlere baktığımız zaman (Örneğin *Prof. Landau*'un sınıflamasına göre(LA-2) bu Panislamcılık yakıştırılanların standartlara uymadığı kolayca farkedilir. Kanımca aynı şey Siyonizm için de geçerlidir.

Bu dört kişinin parti disiplinini aştıkları ve İttihat ve Terakki'nin izin verdiğinin ötesinde bir Yahudi yandaşlığı yaptıklarını kanıtlayan bir şeye rastlamıyoruz. Bir Rumun Rumları, bir Ermeni'nin Ermenileri desteklemesinden farklı davranışları yok, üstelik bunlar gibi ayrılıkçı eğilimler de taşımıyorlar; en azından asla ifade etmiyorlar. Buna da Siyonizm denemez.

İttihat ve Terakki'nin göçler konusundaki anlayışı, *Sultan Abdü-*

laziz zamanındaki, Osmanlı topraklarını yarleşmek isteyen Avrupalılara açma çağrısından fazla farklı değildir. Osmanlı vatandaşı olup yasalarına uymak ve yabancı koruması istememek şartıyla göçmene kapı açıktır.[KP] Bunu tekrarladığı için kişi Siyonist sayılamaz. *Karasso* ve *Masliyah*'ın meclis kürsüsünden Siyonizm'i red etmelerini taktik bir davranış saysak bile, yabancı Yahudilerin üç aydan fazla kalmasını engelleyen kırmızı pasaportun kaldırılmasını asla istememiş olmaları[NE-7/758] onları Siyonist çizgisinden uzaklaştırmaktadır. *Rıza Tevfik*'in *'Ben Siyonistim'* derken Osmanlı vatandaşı olacak Yahudilerin göçünü anladığını vurgulamasını unutmamak gerekir.

Bu konuda en kesin cevabı, bir İngiliz gazetecisinin sorusu üzerine *Cavit Bey* vermiştir:

'Komite'nin hepsi, ya da bir kısmının Siyonist oldukları, ya da Siyonist etkisinde kaldıkları iddiası büyük yanlıştır. Kanımca Siyonist ideal Türkiye'de asla gerçekleşir şey değildir.'[MP]

Fransa'nın ünlü araştırma merkezi *CERES*'in uzmanlarından *Esther Benbassa* da en son yayınlarıyla bu soruya kesin yanıtlar getirmiştir. Özetle aktarıyoruz:[BS]

-Cenç Türk yönetiminin tavrı bir önceki (Abdülhamit) ninkinden farklı değildi.

-Selânik'te çok erken etkili olan Fransız kültürlü Evrensel İsrael İttifak'ı (Alliyans İzraelit) Alman kökenli Siyonist harekete karşı bir anti-Siyonist akım oluşturmuştur.

-Safardim (Selanik) Yahudilerinin yönetici grubu ve varlıklı kesimleri uzun süre Siyonizm'e karşı çıkmışlar, Jöntürk devriminin ertesinde de aynı tutumu sürdürmüşlerdir.

-Ben Gurion'un da anılarında belirttiği gibi Osmanlı meclisindeki Yahudi milletvekilleri, ne Yahudilerin ne de Siyonizm'in savunuculuğunu üstlenmemişlerdir.

IV. BÖLÜM
SONUÇ

1906 - 1918 arası İttihatcıların masonluğunu değerlendirmeye, sayı açısından dünyadaki yerini saptayarak başlayacağız. Eldeki sayılar yüzde yüz bir kesinlik taşımasa da genel bir fikir verebilir. *Times'a göre, 1919 başında dünyada 4 milyon mason vardı.* Bunun 2.9 milyonu ABD'de idi. İngiltere-İskoçya-İrlanda'da üç büyük 5500 küçük locada 415 bin, kıta Avrupa'sında 2100 locada 250 bin üye bulunuyordu. Almanya'da 545 locada 75 bin üye hesaplanıyor. *Türkiye'de, 1918 sonu hesabıyla, on locada 1500 mason bulunduğu ileri sürülmüştür.* Çalışır haldeki locaların sayısı 25'in üstünde idiyse de ortalama 70 üyeden yine de toplam 1500, en fazla 2000 sayısına varılır.

Osmanlı topraklarındaki Türk mason sayısı Meşrutiyet'in ilânında toplamın ancak onda birine (belki 100 kadar) varırken, 1918'de yarıya eriştiği (800-900) düşünülebilir. *Dünyadaki sayılarla karşılaştırılırsa bunun son derece sınırlı bir yapı oluşturduğu görülür. Buna karşılık işgal ettikleri mevkilerle çok etkili bir kadro oluşturmaktadırlar. İki sadrazam, 4-5 nazır, bir sürü vali ve polis müdürü, kumandan bu arada sayılabilir.*

Yine de, ülke yönetiminin salt bir mason ağının elinde bulunduğunu iddia abartma olur. Yeraltında geçen ilk iki yılı bir kenara bırakıp, Meşrutiyet'in ilânından 1913 Haziranında Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesine kadarki beş yıldaki *'İttihat ve Terakki'nin Denetleme iktidarı'* döneminde Cemiyet ne ülke yönetiminde, hattâ ne de kendi örgütü üzerinde tam bir kontrola sahip değildir. 1908 ve 1909'daki hükümetler genelde saraya yakındır ve ayrıca zaman zaman (31 Mart'ta, 1912'de olduğu gibi) parti dışı muhalefet iktidara da gelmiştir. Ayrıca, yaşadığı sürece aşamadığı *Mahmut Şevket*

Paşa unsuru, Cemiyet'in her istediğini yapmasını engellemiştir. Bu yüzden masonluk suçlamalarından etkilenmek ve tavizler vermek durumunda kalmıştır.

'İttihat ve Terakki'nin Tam İktidarı' Mahmut Şevket Paşa'nın muhalefet tarafından öldürülmesinden sonra başlar ve 1918'in üçüncü çeyreğine kadar beş yıl sürer. Denetleme iktidarı döneminde Cemiyet'in yönetimi *sivil kanadın* elindedir. Masonluğun ulusal düzeyde örgütlenmesi çabaları da bu döneme rastlar, ama dönem tamamlanmadan 1912'de durgunluğa girer. Tam iktidar döneminde yönetime ağırlık *askeri kanattadır.* İşin ilginci İttihatcıların iki mason sadrazamının (Sait Halim Paşa ve Talât Paşa) aralıksız beş yılı doldurmalarına ve yine Cemal Paşa ve Cavit Bey gibi mason nazırların çok etken olmasına karşılık, bu ikinci dönemde masonluğun gayet durgun olmasıdır. Üstelik Dünya Savaşı sırasında –masonlukla hiç bağdaşmayacak bir eylemin– Cihadı Ekber ilânıyla Panislâmcılığın doruğa varması, ayrıca kademe kademe *Panturancılığa* varacak olan *Türkçülük* akımının doruğuna da bu yıllarda erişilmesi, İttihatcıların Tam İktidar döneminin hiç de masonlukla damgalı olmadığını gösterir.

Bu iki dönem arasındaki temel fark, 1913'de Osmanlı Devleti'nin Trablus'u, Doğu Trakya dışında bütün Rumeli'yi ve Ege Adaları'nı kaybetmiş ve Arapların ayrılıkçı eylemlerinin kesin olarak ortaya çıkmış olmasındandır.

1912 sonunda *Balkan Savaşı* çıkıncaya kadar, İmparatorluğu çeşitli unsurların işbirliğiyle ayakta tutmanın mümkün olabileceğine –*İttihadı Anasır*'a– inanılıyordu. Esasen İttihatcıların bu politikaya sık sık sarılmaktan başka seçenekleri de yoktu. Düzineden fazla cemaat ve milletten karmakarışık bir yapıya sahip olan Osmanlı'nın

bütün özgürlükler ve ulusal egemenlik tanınınca ayakta kalması için, İttihadı Anasır'ın işlemesinden başka çaresi de yoktu. *Osmanlı'nın mirasından payını büyütmek isterken, Türk'ün baskılarına ayaklanan, ama Türklinki kadar birbirinin kanına da susamış olan o içiçe yaşayan cemaatleri barış içinde tutabilmenin başka bir formülünü bulabilmiş olan da çıkmamıştır. Diğer her formül, ister Türk'ten ister Osmanlı milletlerinden, ister Avrupalılardan gelsin hep daha fazla kan dökümüne sebep olmuş ve bunun sorumluluğunu eşit şekilde paylaşmışlardır.* Osmanlı yönetimi bu bölgelerden kendi rızasıyla da vazgeçseydi barışçı bir çözüm olmayacaktı, zira oralarda kalan Türk ve müslümanların akibeti farklı olamayacağı gibi, hıristiyan cemaatlerin birbiriyle hesaplaşmaları da sona ermeyecekti. Osmanlı Devleti'nin tarihten silinmesinden üç çeyrek yüzyıl sonra o topraklarda hâlâ kanlı miras çatışmalarının devamı (Sırp-Hırvat, Arnavut-Yugoslav, Batı Trakya ve Bulgaristan Türkleri, Filistin, Lübnan, Irak-Kuveyt, Kürt, vb..) İttihatcıların içine düştükleri çıkmazı yansıtmıştır.

Günümüzden, o tarihlerde bilinmeyen gelişmelerin bilincinde olarak, geriye bakınca, İttihadı Anasır'ın işlemezliğini bir iyi niyet yaklaşımından ileri gidemediğini farkediyoruz. Öbür yandan Abdülhamit'in baskı rejiminin devamının imkânsızlığını ve bir gün mutlaka özgürlükler ve ulusal egemenlikle çökmesinin kaçınılmazlığını da görüyoruz. Kuşkusuz İttihatcıların kendileri de bu çıkmazın farkındaydılar. Onun için *çözümü, Osmanlılara ve Türklere hep yöneltiler 'Mutaassıp dinci' suçlamasını bertaraf ederek, Batı'nın kendisinin ortaya attığı bir 'insanlar arası barış, kardeşlik, dayanışma, özgürlük, eşitlik' formülünün savunucusu kurumda bulmaya çalışmışlardır. Buradan varacağımız sonuç, ırk ve din farkı gözetmeden bütün insanlığa önerilen masonluğun evrensel ilkelerini, İttihatcıların, dünyada çeşitli-*

liğin en belirgin örneklerinden olan Osmanlı toplumuna uygulayarak, işlerliğini denemeye koyduklarıdır. Oysa aynı dönemde (1908-1910 arasını kastediyoruz) Batı'nın yine uzun süredir insanlığa yöneltmiş olduğu iki akım daha vardı: 1)Ulusculuk; 2)Uluslarüstü bir diğer akım: Sosyalizm.

Bu üçü arasından İttihatcıların öncelikle masonluğu denemelerindeki gerekçeleri incelemeden önce, bazı araştırıcıların İttihatcı-mason bağının niteliği üzerindeki yargılarını aktarmak istiyoruz. Genelde herkes, *Manyasizade*'nin Temps gazetesine 20.Ağustos.1908 tarihli açıklamasındaki *'sözgeç ve sığınak'* yargısını temel almıştır. Prof. *Landau*, farmasonluğun Genç Türk Devrimi'nin hazırlanması ve uygulanmasında bir rol oynadığına inandırıcı bir kanıt bulunmadığı fikrinde.[LA] Yani masonluğun vasıtalı olarak devrimi etkilediğini red edip, asıl İttihatcıların masonluktan yararlandıkları düşüncesinde. *Dumont* da, locaların belge saklama ve toplanma yeri olduğunu belirtiyor, masonluğun İttihatcılar üzerindeki etkisinden hiç bahsetmiyor. *Sina Akşin* ise onlardan az biraz ayrılıyor:

'Masonluğun İttihat ve Terakki üzerinde bazı etkileri olmuşsa da, İttihat ve Terakki-Masonluk ilişkisinde başlıca güdü, masonluğun istibdat ortamında özgürlükçülere güvenli bir çalışma ve örgütlenme ortamı sağlaması olmuştur. Yani, daha çok, İttihat ve Terakki'cilerin masonluğu araç olarak kullanmış olmaları söz konusudur.'[AK-?/62]

Bu bazı etkilerin niteliğini saptayabilmek için, İttihatcı Devrimi'ne öncelikle doktriner açıdan bakmak gereklidir. *İttihatcı hareketinin dinamiğini oluşturan bir ideoloji değil, bir özlemdir: 'Vatanı, devleti kurtarmak'.* Buna sadece 1876 anayasasını ve meşrutiyeti geri getirmekle varılabileceğini düşünmeleri, içlerinden biri olan *Hü-*

seyin Kâzım Kadri'nin dediği gibi, Makedonya'daki siyasi gailelerden doğan bir cemiyeti hafiyye olmakla sınırlanmalarına ve bunun komitacılık ruhunu devam ettiren bir yapıdan ibaret kalmasına sebep olmuştur.(HÜ-64) Dolayısıyla bilimsel bir dünya görüşüne, belirli bir sisteme bağlı değildiler.(AY-1/1-291) Hedefe ulaştıracak olan yolu pragmatik yaklaşımla günü gününe bulmak durumundaydılar. Bu hazırlıksızlığın en belirgin göstergesi, Devrim'den sonra devletin uzun süre, Abdülhamit rejiminin destekcisi olan paşalar tarafından ve aynı çizgide, aynı politikayla ve başta da Abdülhamit olarak yönetilmesinde görülür. Bu çelişki, devrimciliklerinin dayandığı ideolojik temelin doğal sonucudur. Hem devirecek, düzeni altüst edecekler, hem de statükonun aynen devamını - devletin bütünlüğünü ve merkeziyetciliği aynen - sağlayacaklardır. Zira en küçük çözülmenin, iplik söküğü gibi bütün devleti yok etmesi mümkündü. Herşeyin aynen devamı ise Devrim'in Kanunlarına aykırıdır.

İttihatcıları en çok zorlayan ve orijinal bir siyasi formül ya da düşünceleri yönlendirecek bir ideoloji ortaya koyamamalarına sebep olan, aldıkları Osmanlı mirasındaki islâmi ögenin ağırlığıydı. İslâma öncelik ve üstünlük tanımayan bir formül, kendi kendini red ve toplumdan kopma anlamı taşıyordu. Öbür yandan çağdaş dünyada yerini alabilmek için Tanzimat'la ilk adımı atılan evrensel eşitlik, özgürlük, kardeşlik fikirlerinin tam uygulanması gerekliydi. Kanımızca İttihatcıların masonluğa yönelmesinde, süzgeç ve sığınak işlevlerinin yanı sıra buna bir çözüm arayışı da rol oynamıştır.

Şerif Mardin, Jöntürklerin siyasi fikir boşluklarını iki şekilde kapatmağa çalıştıklarına işaret ediyor:(MR-2)

1)Avrupa'da tartışılmakta olan fikirlerin 'popülarize' edilmiş şekillerinin etkisi altında kalmışlar ve büyük teorisyenlerle halk arasın-

da mutavassıt rolünü oynayan ikinci derecede düşünürlerin görüşlerini kendi fikirlerine intikal ettirmişlerdir.

2)Jöntürkler uzun zaman fikirsizlikten kendileri de şikâyet ettikten sonra, Abdülhamit devrinde ihtilâlci muhitlerin dışında geliştirilmiş bazı siyasi ve sosyal dünya görüşlerini kabul etmek zorunda kalmışlardır.

Bu yargıyı İtalyan filozofu *Croce*'nin 1910'larda İtalyan masonluğunu değerlendirişiyle birleştirerek İttihatcıların mosunluğu nasıl bir ideoloji gibi algıladıklarına sanırım ışık tutabiliriz:

'Masonluğun doktriner içeriğine ve idealinin zaafına bakınca herşeyi soyutladığını ve basitleştirdiğini farkederiz. Tarih, karmaşık; felsefe, güç; bilim, kesin sonuçlara olanak vermez; ahlâk ise çelişki ve şüpheyle doludur. Masonluk bütün bunları akıl, özgürlük, insanlık, kardeşlik ve hoşgörü adına zaferle aşıyor. Ve bu soyutlamayla, bir bakışta iyiyi kötüden ayırabileceğini iddia ediyor, olayları ve insanları dış işaretleri ve formüllerle sınıflandırıyor. Tüccarlar, küçük meslek erbabı, ilkokul hocaları, avukatlar için en mükemmel kültürdür, zira ucuz kültürdür. Ama ruhun, toplumun, gerçeğin sorunlarını derinleştirmek isteyenler için pek kötü kültür. Ve sade fikren değil, moral açıdan da kötü.'*(MOL - 310)*

Yirminci yüzyılın ilk yarısında İtalyan hattâ Avrupa fikir dünyasını hayli etkilemiş olan *Croce'nin fazla basitleştirici ve kolaycı bulduğu masonluğun, fikirlerin popülarize edilmiş şeklinden ileri gitmemiş İttihatcıların doktrin ihtiyacını ilk adımda karşılaması doğaldı.* Gerçekten, akılcılık, özgürlük, insanlık, kardeşlik ve hoşgörü İttihatcıların da işini görecek, Osmanlıyı parçalamadan vatan ve devleti kurtarmasının formülü olabilecekti. Özellikle masonluğun savaş ve şiddete karşıtlığı, İttihatcıların da işine uygundu. Böylece anasır arasın-

da birleştiricilik, bütünleştiricilik rülünü üstlenebilirdi. Sosyalizmin ve 19.yüzyıl sonu ile 20.nin başında fazla derinine düşünmeyen çevrelerde özdeşleştirildiği Anarşizmin, Osmanlı toplumu içinde öncelikle ayrılıkcılar tarafından benimsenmesi karşısında bu seçim adeta zorunlu oluyordu. *Onun temsil ettiği beynelmilelciliğin iflâsıyla İttihadı Anasır suya düşünce, İttihatcılara ulusculuğa yönelmekten başka seçenek kalmadı.*

Masonluğa yüklenen bu birleştiricilik işlevinde kuşkusuz en önemli sorun, islâmla bağdaştırma sorunuydu. Şurasını hatırlamak gerekir ki, İttihatcılar, Yeni Osmanlıların bir oranda başarılı görünen - Abdülhamit ve Masonlar kitabımızda ayrıntıyla bahsettiğimiz - masonluk deneyiminden haberdar değildiler. Girişimi kendi akıllarıyla başlattılar, üstelik tek akıl verme durumundaki Avrupa'daki Jöntürkler de masonluğa karşıydılar. Açıkcası islâmla bağdaştırma konusunda salt kendi mantıklarıyla davranmışlardır.

Avrupalılardaki *Bektaşiliği*, hattâ *Senusiliği* bir tür *'islâmi masonluk'* sayma yolundaki inançtan etkilendiler mi?..Cevaplaması güç.

İttihatcıların kendileri asla böyle iddialarda bulunmamış, en basit şekliyle masonluktan bahsetmişlerdir; aksi ittihadı anasır düşüncesine ters düşerdi. Batılılarda ise islâma özgü esrarengiz bir yayılma sisteminin varlığı hep ileri sürülmüştür. 40-50 yıldır islâm dünyasında bir Panislâm örgütü arayan, bunun varlığını kesin sayan, ama hiç bir ele gelir kanıt ortaya koyamayan Batılılar, bu eksikliği *'esrarengiz isâmi propaganda mekanizması'*yla açıklamaya çalışmışlardı. İslâm masonluğu iddialarında da aynı gerekçeyi kullanmaları dikkatlerden kaçmıyor. Örneğin *İngiliz Arap Bürosu Raporu*'na göre İttihatcıların başarısı bu esrarengiz propagandanın bir sonucuydu. Meşrutiyet'in ilânı olayının gerçekleşme şeklini en ayrıntılı araş-

tıranlardan *Rodès* de hemen hemen benzeri gerekçeler ileri sürüyor:

'...matbaa yok, yazılı değil...Jöntürk hareketinin yayılışı, kahve, köy, ev, sokak propagandası ile ağızdan kulağa bir devrim şeklinde olmuştur. ...Komitenin eyleminin bu yönü üzerinde o kadar ısrar ediyorlar ki, bundan bahsederken sessiz geçiştirdikleri bir ikinci (aracın) bulunduğu kanısı uyanıyor. Muhabirimiz Rodès mason localarının liberal davaya sağladıkları desteği esasen belirtmişti; bir de pek çok Türk'ün üyesi bulunduğu dini tarikat şeklinde bir tür müslüman masonluğunun varlığını tasavvur ediniz. O zaman insan kendi kendine bu dini tarikatlerin bu eylemlerde bir rol oynayıp oynamadıklarını sorabilir.'[TP-5] Bu yargıyı *Acacia* dergisi de Ekim 1908 (no.70) sayısında önemle sütunlarına aktarmıştır.

İlginç bir değerlendirme de mason olarak İttihatcıların arasına katılan, uzun yıllar Türkiye'de yaşayan *Adam Alfred Rudolf Glauer* (1875 Saxe - 1945 İstanbul) adlı bir Almandan geliyor. 1924'de *Rudolf von Sebottendorf* adıyla *'Die Praxis der Alten Türkischen Freimaurerei'* adlı bir kitap yayınlamıştır. 1911'de Türk uyruğuna giren bu zat en ilginç yargısını, 1.Dünya Savaşı sonrasında bunalıma düşen Türk ve Alman toplumlarını karşılaştırırken ortaya koyuyor. Almanlar materyalizme ve Bolşevikliğe yönelirken Türklerin dini eğitimleri sebebiyle bunalımı daha kolay aştıklarını, bunun islâmın hıristiyanlıktan daha canlı ve yaşayan bir din olmasına bağlıyor ve İttihatcılara bakarak bir *'müslüman masonluğundan'* bahsedilebileceğini kaydediyor.

Bunlara başka örnekler de ekleyebiliriz.

Bu konuda işimizi güçleştiren, girişimin gerçek fikriyatcıları, Talât ve en yakın arkadaşlarının niyetleri hakkında kesin bilgiler, belgeler bırakmamış olmalarıdır. Masonluğa islâmlık mı, yoksa islâma masonluk mu?.. Ve neden?.. Ama şu bir gerçek ki, İttihatcı eylemlerinde bir islâmi - dinci niteliğin varlığını pek çeşitli çevreler farketmişlerdir. Masonluğun ilke olarak dini red etmediği düşünülürse bu davranışlarını doğal kabul etmek gerekir. Nitekim Talât'ın Abdülaziz Mecdi Efendiyle yaptığı iddia edilen konuşmada tarikat türü bir kurum olarak tanıtılması böyle bir etki olabileceğini düşündürüyor. Belki de islâmın diğer dinlere nazaran esasen daha üstün olan hoşgörüsünü tarikatcı yaklaşımıyla biraz daha genişletip bütün Osmanlı uluslarını kapsayacak bir yapıyı ortaya koymak tasarlandı. İçinde müslümanın temel ilkelerinden taviz vermediğine inandığı, ama üstünlük ve öncelik sorununun da bahis konusu edilmediği - herkesin kendine bırakıldığı - bir yapı. *A.B.Kuran*, Talât'ın masonluğunda daha başlangıçta böyle bir eğilim bulunduğunu ileri sürüyor:

'Ruhen komitacı olan Talât Bey, yabancı tesirlerden kurtulmak ve aynı zamanda asıl gayesi olan siyasi teşkilâta bir an evvel başlayabilmek için arkadaşlarına *evvelâ bir islâm farmasonluğu tesisini teklif etmiştir...*' *(KR-1/481)*

Rıza Tevfik'in de, Melâmilik - Masonluk tartışmasını başlatırken, ikisini eşit tutmağa özen gösterdiği gözden kaçmıyor. Ayrıca, Batı'dan bağımsız bir tür yerli masonluk arzuladığını da biliyoruz. Localara bazı ulemanın dahil edilmesi kuşkusuz, dinci çevrelerden gelecek tepkilere paratoner olarak düşünülmüştü. Dinde reform düşüncelerini Selânik'te İttihatcılık başlamadan çok evvel açıklamış olan *Musa Kâzım*'ın seçimi bu açıdan başarılı bir seçimdir.

İran'da Batı'dan getirilen reformlarla şeriatı özdeşleştirmek yolunda locaların kullanılmasına ait örnekleri *Hamid Algar* bir makalesinde incelemiştir.[AG] Ona göre reformlar localarda ulemaya benimsetilmiş ve anayasa hareketine katılmaları bu vasıtayla sağlanmıştır. Yani ıslahatcılık mason kılıfıyla sunulmuştur.

Osmanlı toplumu ise o aşamadan, daha önce, Tanzimatcılar ve kısmen Yeni Osmanlılar döneminde geçmişti. *Artık masonluğun içinde reformcu düşünce oluşturmak yerine islâmi bir masonluk düşüncesine varılmış olması, hangi aşamaya varılmış olduğunun bilincinde olduklarını kanıtlar.* İran'dan farklı olarak 80 yıllık bir Tanzimat ve ıslahatın gerekliliği dönemi yaşanmış, son kırk yılda ise islâmi anlayışa aykırı olarak bir din dışı siyasi özgürlük kavramı düşünce hayatına köklü şekilde yerleşmişti. Yine İran'dan farklı olarak ulema, devletin dışında değil, devletin içinde, görevlisi olarak bu evrime de katılıyordu. Bu yüzdendir ki, *Meşrutiyet'in ve Anayasanın ilânı, ulema ve dinci çevreler tarafından da alkışlarla karşılanmıştır.*

Sirat-ı Müstakim'e göre, Meşrutiyet'le Hazreti Ebubekir ve Ömer dönemine erişilmiş oluyordu. İslâmcı kesimin sözcülerinden Tüccarzade İbrahim Hilmi'nin *Millet*'inde *Manastırlı İsmail Hakkı* hemen hemen aynı şeyi tekrarlar:

'İslâm meşrutiyete müsait olmak şöyle dursun, belki yalnız onu muktazi ve emr bulunduğu hususu şer'iye ve sireti saniye-i nebeviye ve meslek celili hulefayı raşidine vakıf ve agâh olanlar nezdinde zerre kadar şüphe kabul etmeyen hakaik katiyedendir.'

Yine aynı yayında *Beratlı M. Mahir 'Semavi üç dinin üzerinde anlaştığı meşrutiyet'in hiç bir dinle çatışmadığını'* yazıyor.

Evet dinciler meşrutiyetin şeriatla uygunluğunu böylesine kabul ediyorlardı ama *Ebüzziya*'nın dediği gibi, dinin bu emrini yerine ge-

tirmek için istibdat rejimine karşı en ufak bir eylemde bulunmamışlardı. Aslına bakılırsa ne yapacaklarını da bilmiyorlardı. Hiçbir fikri hazırlıkları yoktu. Daha sonra, masonluğu ileri sürerek meşrutiyetin işleyişine karşı çıkışlarında, 13 yüzyıl önceki örneğin o güne nasıl uygulanacağını bilmemeleri kadar, bu arkada kalışlarının yarattığı kompleks de hissedilir. 1919'daki sorgulaması sırasında Şeyhülislâm *Musa Kazım* bütün dincilerce kabul edilebilecek şu sözleri söylemiştir:

'Meşrutiyet Meşveret demektir. Meşveret ayet ve hadislerde şöyle anlatılır dedik...Avrupanın meşrutiyetini aynen almayalım, dedik. İslâm bir fırka'dır dedim. Kur'anı Kerim müslümanların kardeş olduğunu beyan ediyor. Fırka yapmayalım, fırkalardan husumet doğuyor, dedim...Ben meşrutiyet usulünü şer'i şerife muvafık bir surette tatbike çalıştım...' (ALB-101)

Bundan İttihatcı Şeyhülislâm'ın masonluğa, İttihadı Anasır'ı islâmla bağdaştıracak bir formül diye düşünerek girdiği açıkça anlaşılıyor. Yani İslâmı Masonluğa. Ama islâmı tek bir fırka sayarsa - ki bu da ütopik bir yaklaşımdır - gayri müslimlerin fırkalaşmasını ya da uluscu akımlar oluşturmasını nasıl engelleyeceği hakkında hiç bir önerisi yok.

Masonlukla dinciler arasındaki balayı, meşrutiyetin ilk 6-7 ayında sürmüştür. *31 Mart olayında masonluğun etkisi pek zayıftır.* Çok başka sebeplere dayanan 'din elden gidiyor, kurtaralım' feryadına pek sınırlı bir gerekçe oluşturur. Ciddi olarak masonluğa tepki 1909'un ikinci yarısından sonra - Osmanlı Yüksek Şûrası ve Büyük Doğusu'nun kuruluşlarının ardından - kısmen iç (iktidardan pay alamayanların kızgınlığı) ve kısmen de dış (Mısır'ın elden çıkacağı korkusu içindeki İngilizler) çıkarcı çevrelerin kışkırtmalarıyla belirgin hale gelir. Bu iki çevre masonluğu Siyonizmle özdeşleştire-

rek İttihatcıları yıpratmanın ve devirmenin yollarını ararlar.

Bu arada dinci kesim de konuyu klâsikleşmiş maddeci - maneviyatcı forumuna çekerek bu cepheyi güçlendirir. Avrupa'dan sadece ilim, fen ve tekniklerin alınması, ahlâk, yaşama ve geleneklerin aynen korunması yanlısı olan bu kadrolar (ki bunlara *Musa Kâzım* da dahildir), masonluğun dinsizlik ve bazılarınca da hıristiyanlaştırma oyunu olduğu savıyla bir savunma psikozu içine girerler. *İrticailik - Muhafazakârlık - Liberallik - Terakkiperverlik kavramları üzerinde başlayan tartışma sonuçta şeriata tam uygunluk noktasına gelir dayanır. Oysa bu meşrutiyet ve anayasa ile amaçlanan anasının eşitliği kavramıyla çatışma içindedir.* Şeriatın tam uygulanması demek bütün gayri müslimlerin ikinci sınıf vatandaş durumuna dönmesi, yani Tanzimat öncesi yapıya dönmek, ittihadı anasırı red etmek demekti ki, buna artık kimsenin gücü yetemezdi.

Bu kadronun en aydını olan, hattâ sosyalist fikirlere bile yaklaştığı ileri sürülen *Abdülaziz Mecdi* "Muhafazakârlık, terakkiperverliktir. Liberalliğe göre ülkeye daha yararlı olacaktır. Ülkenin yüzde doksanı muhafazakârdır, yani toplumun yüzde doksanı terakkiperverdir" düşüncesini ileri sürerken çelişkiye düştüğünü farkedemiyordu. Bundan çıkacak anlam, müfusun müslim, gayri müslim yüzde doksanı dindar = maneviyatcı olduğuna göre tam özgürlüklere gerek yoktur, eski yapıya dönülebilir. Burada telmih edilmek istenen, islâmın öncelik ve üstünlüğü doğmasına dönüştür. *Mustafa Sabri* de, irticanın dine bağlı olarak kullanılmasını yererken aynı paralele giriyordu. "Din, muhafazakârlık, terakkiperverliktir. Asıl dini red eden, masonluk ve diğer özgürlükçü yaklaşımlar taassup ve irticadır." Oysa yanıldıkları, gayri müslimlerin dinlerine bağlı da olsalar, eski statükonun devamına şiddetle karşı oldukları ve çağdaş düşünce içindeki müslüman kesim de onlara katılınca, rahat bir çoğunluk oluşturdukları idi.

Bu tutumdaki çelişkiyi daha o dönemde kavrayan, kendileriyle aynı cephede yer alan *Yeni Gazete*'ciler olmuştur. Bu teze bir ideoloji ya da doktrin niteliği kazandırma çabalarına açıkça karşı çıkmıştır:

'Muhafazakârlık tabir ve mesleği ortaya çıkalı daha ancak beş on gün oldu. Ondan evvel herkes liberal ve terakkiperver idi...Arawaki ihtilâfı bir siyasi meslek ihtilâfı gibi göstermek doğru olmaz. Zaten bizde elyevm ne siyasi ne de ictimsa meslekler saptanmış ve kesin şekil almış değildir. Ve halen o kadar ileri varmağa da hacet görünmez...Halkı bir kere atıldığı sefalet çukurundan kurtaralım, sonra mümkün olursa hep birden yükselmeye çalışırız.'

Eğer dini bu açıdan konu edinecek bir tartışmanın çıkarına uyacağına inansaydı, *Yeni Gazete*'ci bundan kaçınmazdı. Oysa dinci kadroların işi yanlış bir platforma sürüklediğini farkediyordu. Bunun yerine basit şekilde dinsizlik, masonluk ve Siyonistlik suçlaması, fikren yüksek düzeyli olmasa da, kamuoyunda puan sağlama açısından kendileri için daha verimli olurdu. Ve nitekim de öyle yapılmıştır.

İttihatcıların özgür düşünceli insanlar oldukları kabul edilirse de, acaba gerçekten dinsiz miydiler?

Devrim'i gerçekleştirdiklerinde İttihatcıları dinsizlikle suçlamaya kanıt olacak hiç bir bilgi yoktu. *Ahmet Rıza'nın pozitivistliğini bilenler daha çok ona kişisel olarak saldırıda bulunmuşlardır.* Bunlar arasında *Şerafettin Mağmumi* gibi aynı emeli paylaşan kimseler de vardır. Esasen daha 1897'de dergisi *Meşveret*'in başlığındaki Pozitivist slogan *'Nizam ve Terakki'*nin ve Pozitivist takvimin *'düşmanlarınca dinsizliğin bayrağı olduğu inancını yaratmak'* için kullanıldığını farkedince, bunu dergisinde açıklayarak kaldırmıştı. İslâm Kardeşliği cemiyetinin başına geçmesine rağmen müslüman olduğunu kabul ettirememiş, hattâ mecliste yemin ederken 'Allah' kelimesini kullanmayı red ettiği bile ileri sürülmüştür. İşin garibi, Paris'te *Meşveret*'i bir ara birlikte çıkardığı *Alber Fua* ise 31 Mart'tan önce ona,

mecliste bir mescid yaptırttığı ve orada namaz kıldığı için, pozitivistliğe ihanet suçlamasında bulunmuştur.

İttihatcıları dinsizlikle suçlamada Abdülhamit rejiminin bunlar hakkında Devrim öncesi yaptığı propaganda hayli etkili olmuştur. *Saray*, Jöntürklere katılmalarını destek vermelerini önlemek için, askere ve halka *Jöntürk hareketini hıristiyanlık yanlısı ve islâmiyet düşmanı olarak tanıtıyordu. Avrupa devletlerine ise hıristiyanlık ve Avrupa aleyhtarı diye sunuyordu.*(AH-28) İlkinden, yerli çevrelerde dinsizlik, ikincisinden ise dış çevrelerde Panislâmcı imajının doğması doğaldı. Nitekim de öyle olmuştur. Bizim halkımız dinsizden nefret etmiş, yabancı da Panislâm'dan korkmuş, sonuçta İttihatcılar gerçekten uzak suçlamalara uğramışlardır.

İçerdeki dinsizlik suçlamasına, Devrim'den sonra Avrupalı çevreler de katılınca bu damga büsbütün yerleşmiş, yerliler bu kez yabancıları tanık göstermeye başlamışlardır. Örneğin Türkiye'ye Abdülhamit döneminde de İttihatcılar zamanında da gelmiş olan *Georges Gaulis* 'Jöntürklerde çok belirgin bir dinsizlik eğilimi... Liderleri arasında gerçek dinsizler var...' diye yazıyor ve bu yerli basında da yer alıyordu.(MO-4)

Bu suçlamaya cevabı, ikisi de İttihatcıların karşısında bulunan iki Avrupalı yazardan alıntılarla vermeğe çalışacağım. Birincisi, Fransız *Victor Bérard*'dır. 1913'de yayınlanan 'İstanbul'un Ölümü' kitabında şöyle diyor:

'Deniyor ki dinsizlik fanatizmi, farmason nitelikli din adamı düşmanlığı ve pozitivist saflıkları onları dine karşı görevlerinde ve din adamlarına karşı izlenecek tutumda kör etmiştir.Bu suçlama bence bir temele dayanmıyor. Sanırım 1908 Temmuz'unda iktidara geldiklerinde içlerinden çoğu şefleri Ahmet Rıza'nın fikirlerini paylaşıyorlardı. Ve onun Crise D'Orient = Doğu Krizi isimli kitabında açıklanan ilkeleri kabul ediyorlardı. *İslâm dinine ne bir kinleri, ne de bir küçümser bakışları yoktu...Hilâfet müslümanların dayanak noktası, bağlantı noktasıydı.*' (BD-337)

1873'de Abdülaziz döneminde İstanbul'a yerleşen, avukatlık ve gazetecilik yapan, ciddiyeti ve saygıdeğerliği sebebiyle İngiliz kralından Sir ünvanını alan, 1.Dünya Savaşı patlayıncaya kadar gelen bütün Osmanlı iktidarlarını tanıyan, kendisi de mason olan ve tabii İttihatcılara bir sempati beslemeyen *Sir Edward Pears* 'İstanbul'da Kırk Yıl' isimli anılarında şöyle yazıyor:

'Yahudilerle ilişki sebebiyle Komite'ye yöneltilen suçlamalar, olağanüstü zekâya sahip bazı kimselerin Komite'de daha başlangıçta özellikle ön plana çıkmış olmalarından ileri geliyordu. Bunlardan biri, daha sonra *Maliye Nazırı olan Cavit Bey'dir ki büyük bir maliyeci yeteneği ve istediğini anlatmakta büyük bir kabiliyeti vardı. Dönme idi...Herkes yeteneklerini kabul etmekle birlikte, her halde Komitedeki en sevilmeyen adamdı.*

Onun kadar ünlü bir Yahudi'nin adı *Karasso* idi Cavit'inkilerin aksine davranışları sempatikti. Tam bir Yahudi idi. Onu ve ailesinin diğer fertlerini uzun yıllar tanıdım ve hepsine de büyük saygım var. *Komite'nin dinsizler, Yahudiler ve farmasonlardan oluştuğu ileri sürüldüğünde herhangi belirgin bir kimsenin anlatılmak istendiğini sanmıyorum.* Belki içlerinde pek azı namazlarını belli saatlerde, daha da az olarak halk içinde kılma alışkanlığındaydılar. Çünkü unutmamalı ki İstanbul'daki her devlet dairesinde namaz kılmak için özel oda vardır. Öyle sanıyorum ki, *pek az istisnası dışında, Komite'nin önemli üyelerini tanıyan hiç bir kimse onları dindar insan saymazdı. Ama onlardan ateist = Allah tanımaz diye bahsetmek son derece saçmadır.* Bu ancak halkın aşağı tabakasının bazılarını olumsuz şekilde etkilemiş olabilir. Genç Türklere yönelik olarak kullanılan farmasonluk bana asla eleştirisel bir anlam taşır görünmedi. Ben kendim de mason olarak, ihtilâldan önce partinin pek azının mason olduğunu söyleyebilirim. Bu sözcüğe ihtilâlci nitelikle canlılık kazandıran, Selânik'teki İtalyan locasına bazı Komite üyelerinin kabul

edilmesidir. Ve genelde inanıldığı şekilde loca, ihtilalci eylemleri dış dünyadan saklamakta kullanılmıştır. Abdülhamit'e karşı çıkanların farmason oldukları yaygarası pek çok Türk'te mason olmak arzusunu yaratmış ve farmasonluğa ülkede, daha önce rastlanmamış bir bilgi kazandırmıştır. *Ancak kabul gerekir ki, eğer destekcileri sadece Yahudiler, dinsizler ve farmasonlarla sınırlı olsaydı ihtilâl büyük bir başarı gösteremezdi. İhtilâl partisinin sadece onlardan oluştuğu yaygarası ancak sözde tehlikeliydi.* Genç Türkiye'nin davasına her hangi bir zarar verdiğini sanmıyorum.'*(PR-258)*

İttihatcılara yöneltilmiş bir diğer eleştiri de 'gerçek' ya da 'iyi' mason olmadıklarıdır. Masonluklarının siyasal nitelikli olduğu yadsınamaz ise de, bunu yok saymak aşırı bir sübjektif yaklaşım olur. O yıllarda Avrupa'nın her yanında benzeri tartışmalar vardı ve dinlerdeki ya da siyasal akımlardaki gibi mezhep, eğilim farklılıkları gösterebiliyordu. Aynı ülkede birbirlerini onaylamayan localar ya da obediyanslar da vardı. Dolayısıyla gerçek ya da iyi mason sayılmamak kurumun dışında sayılmak anlamı taşımıyordu. Ancak bu tepkiler işin içinde daha başka hesaplar bulunabileceğini akla getiriyor.

Bu noktada konu içinde İngiliz varlığının aşırı ölçüde bulunmasının sebebini kısaca açıklamak gereğini duyuyoruz. *1908-1914 arası, İngiliz İmparatorluğunun dünyanın en büyük gücü olmaya devam ettiği dönemdir.* İngiliz parmağı, politikası dünyanın her yerinde, her olayında rol oynuyordu, zira dünyanın her yanında çıkarları vardı. Yirminci yüzyılın ikinci yarısında ABD ve onun kurumları (CIA, Pentagon, vb..) ne ise, yüzyılın başında da İngiltere ve kurumları (Koloniler bakanlığı, sömürge yönetimleri, İntellicans servis, vb..) aynı şeydi. Bu dünyanın en büyük gücü olmanın gereğiydi.

Çıkarları üzerinde etkili olabileceği için İngiltere'nin Osmanlı toplumuna özel bir ilgisi vardı. Önce Osmanlı mirasının paylaşılması durumunda en önemli hisseyi almak peşindeydi. Ayrıca, Mısır'ı

vermek istemeyen, Irak'taki petrole göz diken, Hindistan'daki müslümanların huzursuzluk yaratmaması için Hilâfetin uysal olmasını bekleyen, Osmanlı topraklarına kendi çıkarlarına aykırı yatırımlar yapılmasını arzulamayan İngiltere haklı olarak bütün oluşumları pek yakından izleyecekti.

İngiliz masonluğunun siyaset yapmayan, evrensel ilkelere bağlı olarak insanlığın hizmetinde bir kurum olduğu ileri sürülür. Bundan İngiltere'nin dünya çapındaki çıkarlarını geri plâna itip, örneğin dünyadaki sömürülen ya da ezilen toplumların sorunlarıyla ilgilendiği sonucunu çıkarabilir miyiz?.. Abdülhamit ve Masonlar kitabımızda ayrıntıyla incelediğimiz gibi, uygulamada İngiliz masonluğu öncelikle İngiliz toplumunun gereksinmelerini karşılayan bir kurumdu. İlkelerini kendi toplumu ve örgütlenmesi içinde mutlaka başarı ile yürütüyordu, ama aynı sosyo-ekonomik yapıya ve çıkarlara sahip olmayan yerlerde – örneğin sömürgelerinde, ya da Mısır ve Osmanlı topraklarınıda – işler acaba aynı şekilde mi yürüyordu? Sömürge yönetiminde görevli, işi kazancı azamiye çıkarmak olan biri İngiliz mason, locasına gittiğinde acaba İngiliz çıkarlarını göz ardı edip yerlilerin çıkarını ön plana alan evrensel mesajlar mı veriyordu? Tabii ki hayır. İngiliz düzeninin devamını sağlamağa çalışıyor, yerli elemanları da o yönde şekillendirmeye gayret ediyordu. Böyle biri, İngiliz mason standartlarına göre son derece muhterem bir birader'di ama yerliler açısından ne derece muteberdi. İlk kitabımızda, Fransız kaynaklarına dayanarak, kendilerinin Cezayir'de uyguladıkları bir *sömürgeci masonluğu'ndan bahsetmiştik. Lâtin masonluğundan farklı olmak iddiasına rağmen bu noktada İngiliz masonluğu ondan fark etmez.*

Bu sömürge masonluğunda İngiltere'nin büyük başarısı, yerli aracılar, maşalar kullanmayı iyi becermiş olmasındadır. Osmanlı-Mısır masonluk çekişmesinde Mısır'dan adı geçenlerin hep bu maşalar ol-

ması dikkati çekicidir. Ve davranışlarının hep İngiliz çıkarları yönünde hareket ettiği kolaylıkla farkedilir. *Al Manar* dergisinin Osmanlı masonluğunu yerer, hatta Yahudi ve Siyonist bağlantısıyla aşağılarken, Mısır'daki İngiliz masonluğu hakkında tek kelime sarfetmemesi, hatta övücü sözler kullanması dikkatlerden kaçmıyor.

Bu sebepler dolayısıyladır ki, biz, *İngiliz masonluğunun Osmanlı Yüksek Şûrası ve Büyük Doğusu karşısındaki tepkilerinde masonluğun türü ya da ilkesel gerekçelerin son derece ikinci planda rol oynadıklarına inanıyoruz. Bu iddiamız asla – İngiltere'de merkezden empoze edilen bir anti Osmanlı mason politikası yürütüldüğü anlamına alınmamalıdır. Ancak alınacak kararlar konusunda merkez, daima sömürgelerdeki güvendiği ve genellikle İngiliz dış politikası ve çıkarlarının güvendiği kişilerin ulaştırdıkları bilgilere dayanmak zorundaydı. Buna başarılı maşa kullanma yöntemi de eklenince İngiliz masonluğunun o kendine özgü, yukardan bakan, seçmeci yapısı ortaya çıkar. Kabul gerekir ki, 'Üstünde Güneş Batmayan İmparatorluğu' kuran hangi toplum olsaydı aynı şekilde davranırdı.*

Açıkcası İngiliz masonluğu politikaya karışmıyorum derken, ancak en zirvedeki güçlerin başarabileceği yöntemlerle politakaya bulaşıyordu. Osmanlı'dan ayrılıkcı akımların (Yunan, Ermeni, Arap, vb..) masonluklarına – apaçık siyasal niteliklerine rağmen – iltifat gösterilirken Osmanlı'nın mason ilkelerine uygun olmaya azami çaba gösteren birleştirici ve bütünleştirici girişimine karşı çıkmak, ne tür masonca gerekçeler gösterilirse gösterilsin, siyasal eğilim damgası yemekten kurtulamaz. *Masonların kendi aralarındaki hesaplaşmalarında, ben dışardan bir kişi olarak yargıda bulunmak hakkına kendimi sahip addetmiyorum. Aile içi sorunları kendileri değerlendirecek, haklıyı haksızı ayıracaklardır. Ancak bu kurumun toplumsal etkisini ve rolünü ararken bir kesimin masonluğunun Yahudilik, Siyonizm gibi suçlamalar bulaştırılarak kullanılmasının sorunu aile içi ol-*

maktan çıkardığı açıktır. Kaç İngiliz masonunun bunda rol oynadığı, hele ciddi masonların böyle bir yozlaştırmaya niçin karşı çıkmadıkları ortaya konabilirse işin daha kesin anlaşılabileceği kanısındayım. Bu da beni araştırmamın çapını aşıyor.

Son olarak İttihatcı masonluğunun ne denli siyasal nitelikli olduğunu ve yeterince cevaplayamamış olduğum soruları, başka araştırıcıların yardımını sağlamak amacıyla belirteceğim.

Talât ve arkadaşlarının masonluktan gizlenme yeri ve süzgeç olarak yararlanmaları, hattâ yabancı obediyansların etkisine girmemek için ulusal örgütlenmeye gitmeleri siyasi nitelikli sayılabilir. Ancak bu davranışların birini ya da hepsini bütün diğer ulusal örgütler de yapıyordu. Fransız, İtalyan, Yunan, Ermeni vb.. yapıların davranışlarına ait evvelki bölümlerde bol örnek verdik. Bu durumda neden hepsinin sadece Osmanlı masonluğunun siyasi nitelikli olduğuna çattığını anlamak güçleşiyor. Kendilerini bunlardan herhangi biri tarafından güdülmeye bıraksalardı kanımızca pek saf ve kendi toplumlarına karşı suçlu olurlardı. Nitekim, hem İngiliz hem de mason parmağına Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında da rastlıyoruz:

'Hürriyet ve İtilaf'ın İttihat ve Terakki'ye düşmanlığını, Kurtuluş Savaşı sırasında İstanbul'da yasal bir dernek kurarak (19.11.1919'da Osmanlı İlâyı Vatan Cemiyeti); Kuvayı Milliye'ye karşı sürdüren; bu eylemi İngilizci bir islam masonluğu gizli örgütüyle pekiştiren; Kiraz Hamdi Paşa gibi bazı önderleri 150'lik olduktan sonra da, yeni cumhuriyete karşı yurt içinde ve dışında Osmanlı saltanatının restorasyonu için çalışan Tarikat-ı Salâhiye Cemiyeti...ki 1925'de İstiklâl Mahkemesi kapatmıştır.'(77)

İngiliz ve Fransız masonlukları, Osmanlı Büyük Doğusu'nun Lübnan, Suriye ve Mısır'da kendine bağlı localar kurmasını da hazmedememiş, bunları hemen ihtilâl yuvaları olarak nitelemişlerdir.

Kendilerine dünyanın dört bir yanında örgütlenme ve sömürgeci mantığıyla toplumları yönlendirme hakkı tanıyanların bunu başkalarına kabul etmemeleri masonluğun eşitlik ilkeleriyle ne derece bağdaştırılabilir?

Ne denli siyasal bir davranış sayılarak İttihatcı masonluğu yerilirse yerilsin, kanımızca toplumunun bağımsızlığına kendini adamış devrimciler için onur verici bir girişimdir. Bunu onlar yapmasalar, yabancı yönlendirmesi bu alanda da sürüp gidecekti.

Osmanlı masonluğunun dışarıyla hesaplaşmasını böylece tamamladıktan sonra kendi içindeki hesaplaşmasına geçiyoruz ve tam çözüm getiremediğimiz, geleceğin araştırmacılarının cevaplamalarını beklediğimiz iki soruyu ortaya koyuyoruz:

1 – Osmanlı Büyük Doğusu gerçekten Panislâmcı ya da islâm toplumlarını bağımsızlaştırmaya yönelik çabalar için örgüt olarak düşünülmüş, kullanılmış mıdır? Bir çoğunu araştırmamızda aktardığımız yerli ve batılı belgeler sadece yakıştırmalar içeriyor ve sömürgecilerin korkularını yansıtıyor, hiç bir gerçek kanıt getirmiyorlar.

2 – Osmanlı Büyük Doğusu'nun ülke içinde, bütün masonik kurumları kontrola almak dışında başka bir rolü olmuş mudur? Daha açık bir anlatımla, locaların gizliliğinin ihtilalci eylemlerde kullanabileceğinin bilincinde olan İttihatcılar bu kontrolu sadece karşı eylemleri (Muhalifler, azınlıklar ya da yabancı güçlerden gelebilecek) engellemek için mi sağlamışlardır? Yoksa başka bir amaçları var mıydı?.. Bu konuda İttihatcıların her önemli göreve sadece masonları atadıkları, adetâ ülkeyi bir mason ağıyla yönettikleri, hattâ orduyu bile bu yolla kontrola aldıkları şeklinde abartmalı iddialar vardır. Bunların doğruluk derecesi ortaya konmamıştır. En ciddi olan *Jessua*'nın broşüründeki bilgileri aynen aktarıyor ve kanıtlanmalarını bekliyoruz:

'Ulusal bir masonluk kurarken Jöntürkler iki amacı hedefliyor-

lardı:

a – Başlayan özgürlük rejiminden yararlanmak ve alanı serbest bularak, siyasal ve ulusal bağımsızlaşmayı getiren aynı ruh içinde bağımsız bir masonluk kurmak.

b – Hâlâ sayıları pek çok olan reaksiyonerleri kontrolda tutabilecek nitelikte bütünleşmiş, anayasaya bağlı bir liberal düşünceliler çekirdeği oluşturmak.

Reaksiyonu (31 Martı kasdediyor) bastırmak telâşı içindeki Jöntürklerin aşırı endişesi sebebiyle, maalesef, masonluğa kayıtlar, locaların doldurulmasıyla sonuçladı. İhtilâlci Jöntürk Komitesi'nin kararlı yandaşı olmaktan başka meziyeti bulunmayan kimseler içeri alındı, hattâ hiç bir eleme yapılmadan localara dolduruldu. Öyle ki, hemen tamamen militan Jöntürkler ya da ihtilâlci komitenin az çok partizan yandaşları tarafından yönetilen İstanbul mason locaları, uzun süre, farmasonların ağırbaşlı toplantıları yerine, İttihat ve Terakki'nin şubeleri manzarasını arzettiler.

Mason localarına girmeye gerçekten lâyık şerefli pek çok kimse, Jöntürklerin davranışlarını onaylamadıkları ya da sadece yakından ya da uzaktan eski rejimin önde gelen kişileriyle yakınlıkları bulunduğu için insafsız şekilde red edilmişlerdir.

İstanbul'u işgal etmiş olan Makedonya ordusunun subayları, masonların önemli bir kısmını oluşturuyordu. Senatörler, milletvekilleri, polisler, Jandarma subayları, her dereceden ve sınıftan memurlar localara girip çıkıyordu. Gerçek bir hayranlık doğmuştu. Herkes yeni rejimin idarecilerine yaranmak için mason olmaya çalışıyordu. İnançla bir locaya giren pek azdı.

Bu durum bir yıldan fazla sürdü. Neyse ki endişelenilen kötü sonuçlar belirmedi. Gerçekten Jöntürkler görev ve makamlar dağıtmayı keser kesmez, devlet bütçesinden bir ünvan koparmak umuduyla tekrisi kabul etmiş olan bütün masonlar, etkileyici bir bera-

berlikle, devamları için artık hiçbir maddi avantaj kalmamış olan atölyeleri terketmekte acele ettiler.

İyi masonlar kaldılar ve tepki göstermeye çalıştılar. Hattâ masonlar arasında bir tasfiye yapıldı ve bir çoğu çeşitli bahanelerle uzaklaştırıldı. İki yıl geçti. Jöntürkler eski rejime ani bir dönüş yolunda bir reaksiyondan artık endişe etmiyorlardı. Özgürlük savaşında locaların desteğine artık ihtiyacı kalmayan Talât'tan başlayarak İttihat ve Terakki'nin liderleri, localara hiç uğramamaya başladılar. Localardaki faaliyetlere uzaktan ilgilenmekle yetindiler. Ama, üst mason makamlarının ve görevlerinin her ihtimale karşı İttihat ve Terakki'nin güvenine sahip kimselerin elinde bulunmasına büyük özen gösterdiler.

Bahriyeli doktor Mahmet Ali Bey Büyük Üstatlığa getirildi...Bu saygıdeğer, genellikle sevilen ve dinlenen ihtiyar, bütün varlığıyla görevine bağlandı. Daha iyi destek bulsaydı, hiç kuşkusuz Büyük Doğu'da daha derin izler bırakabilirdi. Yine de başarısı önemlidir. Onun enerjik çabalarıyla hemen her yerde localar kuruldu (İzmit, Adana, Konya vb.)

Buna karşılık savaş sırasında, aralarında bir çok mason da bulunan Jöntürk kabinesi, resmi makamların saygısızca İngiliz Büyük Locasını kapatmalarını ve Türk localarının çalışmalarının uzun süre durdurulmasını engelleyemedi. Ama itiraf etmeli ki, Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın çelikten iradesi karşısında çok zayıftı. Talât Paşa ve Mithat Şükrü biraderler bir yıldan sonra Türk localarının açılmasını sağlayabildiler.

13 yıldanberi (1909'dan beri) çeşitli kimseler Büyük Üstatlık görevini üstlendiler. Eserleri bizatihi çok şerefli olmakla birlikte, özellikle parlak bir başarı ile ortada görünmüyorlar. Dolayısıyla onları tahlilden vazgeçip, bu şahısların sadece bahse değer değişiklik ve yenilik getirmeden sadece var olanı korumaya çalıştıklarını belirt-

mekle yetinelim. Meşrutiyet'in ilânından beri geçirdiğimiz ve maalesef halen de devam eden aralıksız siyasi karışıklık ve savaşlar dönemi, esasen herkesin gerekli saydığı düzenlemeler için pek uygun değildi.

* * *

Bu kitapta ileri sürdüğümüz tezi şöyle özetleyebiliriz:

- Meşrutiyet'in ilânından önceki gizlilik döneminin zaten sayıları az olan İttihatcı masonu, masonluğun ilkelerine ve Osmanlı toplumunda İttihadı anasırı sağlayacak niteliği olduğuna inanıyorlardı.

- İdeoloji gereksinmelerini ancak Avrupa'da tartışılmakta olan fikirlerin popülarize şekillerini izleyerek karşılayan İttihatcılar, gizlilik ve örgütlenme özelliklerinden esinlendikleri masonluğun, barışçı ve insanları yaklaştırıcı niteliğini de bir ideoloji olarak algılamışlardır. Bu yüzden diğer bir beynelmileliyetci akıma, Sosyalizme ilgi göstermemişlerdir.

- Masonluğun özellikle Osmanlı içindeki milletler tarafından ulusal amaçlar ve çıkarlar için kullanıldığını erkenden farketmiş, bu sebeple ittihadı anasırı hedef almakla birlikte, kendi masonluklarının Türk unsurunun kontrolunda kalmasına dikkat etmişlerdir.

- Devrimle birlikte bütün yabancı ulusal locaların derhal devrimci kadroları kendi yapılarına bağlayarak Osmanlı toplumu üzerinde kontrol kurma çabalarını farketmişlerdir.

- Locaların, kendi yaptıkları gibi, gizli eylemlerde kullanılabileceğini bildikleri ve bağımsızlık ve özgürlük ilkelerini her şeyin üzerinde tuttukları için, Osmanlı ülkesindeki bütün masonluğu, Osmanlı Yüksek Şurası ve Büyük Doğusu kurarak kendi kontrollarına bağlamışlardır.

- İslâmcı çevrelerin bu girişime tepkisini sınırlamak amacıyla bir yandan olaya islâmi - tarikatcı bir hava vermiş diğer yandan

ulemayı içeri alarak muhalefeti asgariye indirmeye çalışmışlardır.

-Localaların kontrola alınmasında, 31 Mart irtica olayının da etkisiyle, üyelerin seçiminde İttihat ve Terakki'ye bağlılık ön planda tutulmuş, işin kısa zamanda başarılması için başka çare bulunmadığından, bir kalite düşmesi belirmiş ve tepkilere gerekçe oluşturmuştur.

-Doğu toplumlarına sömürgeci gözlüğüyle bakmaya alışmış olan Avrupalılar, İttihatcılardan böyle bir kişilikli davranışın gelişini ve bir yönlendirme mekanizmasını kaybetmeyi hazmedememiş, bu girişimi baltalamağa yönelmişlerdir. Hattâ İngilizler ulusal masonluktan Mısır'ı ve bütün islâmı ayaklandıracak bir eylemin çıkacağı korkusuna kapılmışlar ona göre karşı önlemler almışlardır.

-Masonluğu yerme ve Yahudi Siyonist komplosu şekline dönüştürmekte öncülüğü, iktidarı ele geçirememiş olmaya kızgın muhalif politikacılar yapmışlardır. Sonra dincileri bu sloganla peşlerinden sürüklemişler, bu yabancı çevrelerin de kışkırtmasıyla İttihatcıları yıpratma yolunda yoğun olarak kullanılmıştır. Zamanla kendi aralarında da masonlar bulunan muhalefetin büyük kesimi kampanyayı bırakmış, bu kez dinci çevreler kendi başlarına sürdürmüş ve bütün islâm dünyasına yayılmasına yardımcı olmuşlardır.

-İttihat ve Terakki'nin masonluğu evcilleştirme operasyonu iki yılda tamamlanmış, bundan sonra ciddi şekilde gündeme gelmemiş, hattâ kongrelerde gizli cemiyetlere karşı olunduğu kararları alınmıştır. Ancak yapılmış anti-propagandanın bıraktığı izleri silmek mümkün olamamıştır.

BAŞVURULAN KAYNAKLAR

Bu çalışmanın 1906-1918 arasındaki siyasi olaylarla ilgili kısımlarında *Tarık Zafer Tunaya*'nın Türkiye'de Siyasi Partiler, cilt 1 - 3 ile, *Sina Akşin*'in Jön Türkler ve İttihat ve Terakki ve 31 Mart Olayı eserleri esas alınmıştır.

AA- Rahmi Apak, *Yetmişlik bir Subayın Hatıraları*, TTK, Ankara 1988

AC- *Acacia*, Fransız Masonlarının dergisi: 1)no.76,Nisan 1909 2)71, Kasım 1908; 3)73, Ocak 1909; 4)74, Şubat 1909; 5)77, Mayıs 1909; 6)75, Mart 1909; 7)79-80, Temmuz 1909

AG- Hamid Algar, 'An introduction to the History of Freemasonry in Iran, *Middle Eastern Review*, 6(1970) s.284

AH- Ferez Ahmad, *İttihat ve Terakki* (çev.N.Yavuz), Kaynak yay., İstanbul 1984

Aİ- Cevat Rıfat Atilhan, *Farmasonlar İslâmiyeti ve Türklüğü Yıkmak için Nasıl Çalıştılar?* Aykurt no., 1963 (2.bas)

AK-1- Sina Akşin, *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, s.841-2;

AK-2- Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, Remzi kit., İst.1988

AK-3 - Sina Akşin, *31 Mart Olayı*, Sinan yay., İst.1972

AL- Ali Cevat - F.R.Unat, *İkinci Meşrutiyetin İlânı ve Otuzbir Mart Hadisesi*, TTK, Ank.1985 (3.bas)

ALB- Sadık Albayrak, *Türkiye'de Din Kavgası*, İst.1973

AM- *Alemdar* 1)28.11.1911; 2)30.9.1911; 3)5.10.1911; 4)6.10.1911; 5)30.11.1911; 6)2 ve 6.12.1911; 7)7.12.1911

AN- Anonim, *Masonluğun İçyüzü*, İst.1968

AP- Kemalettin Apak, *Ana Çizgileriyle Türkiye'deki Masonluk Tarihi*, Türkiye Mason Der.yay., İst.1958

AR – *Ahmed Rıza Beyin Anıları,* Arba yay., İst.1988

AT – Mehmet Atak, 'Atatürk'e Mason Skandalı', *Tercüman* 12.11.1988

AY-1 – Şevket Süreyya Aydemir, *Enver Paşa,* Remzi kit., İst,1970, c.1

AY-2 – Ş.S.Aydemir, *Tek Adam,* Remzi kit., İst.1976, c.1

AYF – Murat Özgen Ayfer, *Mason Sözlüğü,* Büyük Mason Mahfili yay., İst.1990

BA – Ulisse Bacci, *Il Libre del Massone Italiane,* Roma 1908-11, 2 cilt

BBA – *Başbakanlık Arşivi,*: 1)Yıldız, İradei Hususiye, 537-12, 13.c.1323; 2)Yıldız, YA-Res, 19/1863, 28.6.1321 3)Yıldız, YA-Res. 92/11, 1315; 4)Yıldız, İradei Hususiye, 1044/93, 15.L.1325 (22.Kasım.1907)

BC – Béchir Tlili, *Crises et Mutations dans le Monde Islamo-Mediterranéen Contamporain 1907-1918,* Tunis, c.1978, c.1

BD – Victor Bérard, *La Mort de Stamboul Considérations sur le Gouvemement des Jeunes Turcs,* Armand Colin, Paris 1913

BE – Daniel Berésniak, *Juifs et Francs-Maçons,* ed.Bibliophane, Paris 1989

Bİ-1 – Ali Birinci, *Hürriyet ve İtilâf Fırkası,* Dergâh yay, İst.1990

Bİ-2 – Ali Birinci, Vatan Yalnız Vatan, *Tarih ve Toplum,* no.70 Ekim 1990 1989, s.43-50

BL – Mithat Şükrü Bleda, *İmparatorluğun Çöküşü,* Remzi kit, İst.1979

BN – Barni G. ve Labriola A., *Pro e Contro la Querra di Libia,* ed. Partenopea, Napoli 1912

BR – Bertrand Bareilles, *Constantinople,* Paris 1918

BS – Esther Benbassa, '20.Yüzyıl Başında Osmanlı İmparatorlu-

ğunda Siyonizm', *Tarih ve Toplum*, no.82 (Ekim 1990), s.34-39

BY- Y.Hikmet Bayur, *Türk İnkilâbı Tarihi*, C.I,Kısım 1, TTK, Ank. 1979

CE- Cemal Paşa, *Hatıralar* (tam.Behçet Cemal), Selek yay. İst, 1959

CO- *Corriere Della Sera*, 23.1.1909

CR- *Correspondance d'Orient*, 15.5.1911, s.438

DA-1- İsmail Hami Danişmend, *31 Mart Vakası*, İstanbul kit., İst. 1986 (3.bas)

DA-2- İsmail Hami Danişmend, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*,c.4

DR- Kâzım Nami Duru, *İttihad ve Terakki Hatıralarım*, İst.1957

DU-1- Paul Dumont, *Grand Orient de France Arşivleri... ve 20.Yüzyıl başlarında Selânik'teki Fransız Obediyanslarına bağlı Farmasonluk*, çev.Rıfat İnsel, Mimar Sinan yay.7, İst.1985

DU-2- Paul Dumont, Une Organisation Socialiste Ottomane: La Federation Ouvrière de Salonique (1908-1912), *Etudes Balkaniques*, no.1. 1975, s.76-88

EA- Mustafa Ragıp Esatlı, *İttihat ve Terakki*, Hürriyet yay., İst.1975

EG- *Egyptian Gazette*: 1)8.4.1910; 2)26.4.1910; 3)10.5.1910; 4)7.6.1910; 5)19.7.1911; 6)11.7.1911; 7)4.7.1911

Eİ- *Enciclopedia Italiana* (1949), Carboneria maddesi.

EJ- *Enciclopedia Judaica Castellana*, Mexico 1950, mason maddesi

EK- Behiç Erkin, Atatürk'ün Selânik'teki Askerlik Hayatına Ait Hatıralar, *Belleten* no.80. Ekim.1956, s.599-604

EL- Jean Elleinstein, *Histoire Mondiale des Socialismes*, A.Colin, Paris 1984 (2.bas.)

EM- Birol Emil, *Mizancı Murad Bey Hayatı ve Eserleri,* İst.Edebiyat Fak. yay., no.2417

ER- Hüsamettin Ertürk (yaz.Samih Nafiz Tansu), *2 Devrin Perde Arkası*, Pınar yay., İst.1964

ES- Rosario F.Esposito, *La Massoneria e l'Italia,* ed.Paolino, Roma 1979 (1.1956)

ET- Ebüzziya Tevfik, *Mecmua-i Ebüzziya*'daki makaleleri: 1)No.100 ve 102 (Mayıs-Haziran 1911); 2)no.116 (13.10.1911)

FD- *Fransız Dışişleri Arşivi* (Quai d'Orsay): 1)Turquie NS 6, 10.10.1908 Dir.politique et commercial notu; 2)Turquie NS 6, no.428, 6.11.1908; 3)Turquie NS 6, 24.6.1909 Dir.pol et comden Dışişleri bakanına not; 4)Turquie NS 6, no.242, 2.10.1909 İstanbul elçiliğinden yazı; 5) Turquie NS 180, no.270, 23.10.1910, Kahire temsilciliğinden Dışişleri bakanına; 6)Turquie NS 181, 11.6.1910; 7)Turquie NS 7, no.208, 22.6.1910, Bompard'an Dışişlerine ve Turquie NS 6, no.428, 6.11.1908, Londra'dan Dışişlerine; 8)Turquie NS 181, 28.7.1910, Berlin elçisinden Dışişlerine; 9)Turquie NS 181, Şam konsolosu Piat'dan no.2, 6.8.1910 ve no.28, 17.8.1910; Turquie NS 182, no.68, 18.11.1910

Fİ- *Figaro*: 1)11.8.1908, Eugène Lautier makalesi; 2)Régis Gignoux 22.7.1908 yazısı 'Chez les Jeunes Turcs'; 3)27.8.1908, Pierre Giffard yazısı; 4)17.5.1910, Raymond Récouly yazısı; 5)13.6.1913

FO- *İngiliz Dışişleri Arşivi* (Foreign Office): 1)FO-800/193 Lowther'den Harding'e; 2)FO 371/41379, 17.10.1911'tarihiyle Roma elçisinden Grey'e; 3)FO-371/1010, 14.12.1910; 4)FO-371/1244 Berlin 23.1.1911 Goschen'den Grey'e, ve Lowther'le Grey arasındaki 27, 30, 31 Ocak 1911 tarihli yazışmalar.

GD- *Giornale d'Italia*: 1)12, 15, 18, 23 Temmuz 1908; 2)10, 13, 14, 18, 20, 22, 23 Temmuz 1908; 3)6.8.1908, Le Temps'dan 5.8.1908; 4)3.9.1908, Renato La Valle yazısı; 5)3.7.1910; 6)17, 18,

20, 22 Şubat 1912

GR- *Gramsci Dans le Texte,* Ed.Sociales, Paris, 1915

GÖ- Alaeddin Gövsa, *Meşhur Adamlar Ansiklopedisi,* Talât Paşa mad.

GÜ- Gülay Göktürk, 'Masonluk Gücünü Kaybediyor mu?', *Nokta,* 13.10.1985, s.24.33

HA-1- Şükrü Hanioğlu, *Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türkler,* İletişim yay., İst.1985, c.1

HA-2- Şükrü Hanioğlu, *Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi,* Üçdal n., y.t.y.

HA-3- Şükrü Hanioğlu, 'Notes on the Young Turks and the Freemasons 1875-1908', *Middle Eastern Studies,* vol.25 no.2, Nisan 1989, s.186-197

Hİ- Hikmet: 1)no.1 (8.Nisan.1326) ve no.10, 23 Haziran 1910; 2)no.58, 25.5.1911 'Farmasonlar maksat ve mezhepleri'; 3)no.61, 15.6.1911

HU- *'L'Humanité,* 15 ve 29.7.1908

HÜ- Hüseyin Kâzım Kadri, *Hatıralarım,* (haz.İsmail Kara), İletişim yay., İst.1991

IL- Faruk Ilıkan, 'Manastır'dan bir Sada:Nedir bu Rezalet?, *Tarih ve Toplum* no.70, Ekim 1989, s.63

İA- İngiliz Arap Bürosu Raporu: *Arab Bulletin,* no.23, 26.9.1916, Notes on Freemasonry

İD- *İtalya Dışişleri Arşivi*: 1)Serie pol.p.Macedonia pac.381, 21.7.1908, 943-279; 2)Turchia 124, 1899-308; 3)Macedonia, 380; 4)Macedonia 380, Manastır'dan 17.6.1908, 122/19; 5)Macedonia 380; 6)Macedonia 381, 8.7.1908 no.307/84; 7)Macedonia 381, 1713/1275; 8)Turchia 124, 26.7.1908 no.678; 9)Macedonia 381, 21.7.1908, İtalya'nın Berlin elçisinden; 10)Turchia 124 8.9.1908 Selânik konsolosundan, Moniteur Oriental 29.8.1908, İtti-

hat ve Terakki gazetesi cevabı 6.9.1908; 11)Macedonia 381, 11.8.1908; 12)Turchia 128, İstanbul elçisinden 7.5.1910 no.700/253; 13)Turchia 129, 144/27 Manastır konsolosundan 4.5.1911; 14)Macedonia 382, Selânik'ten 10.5.1911, 691/188; 15)-Turchia 146, 27.9.1911 eki, 1560/549; 16)Turchia 130, 2.12.1911, no.4352/1236; 17)Turchia 132, İstanbul'dan 28.10.1911; 18)Turchia 132, 27.10.1911 Paris'ten 2698/1191; 19)Macedonia 382; 6.2.1911 no.184/47; 20)Macedonia 382, 14.3.1911, 1163/297; 21)Turchia 129, 12.1.1911, 132/36; 22)Turchia 130, 2.12.1911, İstanbul'dan 4752/1236; 23)Turchia 137, İskenderiye'den 9.10.1012, 1846/413;

İK- *İkdam*: 1)6.3.1909; 2)7.3.1909; 3)25.4.1909

İN- Maurizio degl'Innocenti, *Il Socialismo Italiano e la Guerro di Libia,* ed.Riuniti, Roma 1976

İT- *İttihat ve Terakki Cemiyeti Merkezi'nin 1906-1907 senelerinin muhaberat kopyası,* Atatürk Kitaplığı. 0/30

JE- Jessua, *Grand Orient (Gr.Loge) de Turquie Exposé Historique sommaire de la Maçonnerie en Turquie,* Ist.1922

JS- *Journal de Salonique*, 1.10.1909

KA- İsmail Kara *Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi,* Risale Yay. İst. 1986 c.1

KAR- H. Zafer Kars, *Belgelerle 1908 Devrimi Öncesinde Anadolu,* Kaynak yay. 1984 İst. 1984

KD- Raif Karadağ, *Muhteşem İmparatorluğu Yıkanlar,* Muhit yay., İstanbul 1970

KE- Elie Kedourie, 'Yong Turks Freemasons and Jews, *Middle Eastern Studies*, VII no.1 (Ocak 1971) s. 89-104

KI- Hüsrev Sami Kızıldoğan, Vatan ve Hürriyet-İttihat ve Terakki, *Belleten, 3/4* (1. Teşrin 1937) s. 619-625

KK- Necip Fazıl Kısakürek, *Ulu Hakan Abdülhamid Han*, Te-

ker yay., 2. Baskı İst. 1970

KO-1 - Orhan Koloğlu, 'Reval'de Osmanlı Devleti Gerçekten Paylaşıldı mı?'; *Tarih ve Toplum,* 24, (Aralık 1985), s.16-19

KO-2 - Orhan Koloğlu, *The Islamic Public Opinion During the Libyan* War 1911-1912, Libyan Studies Center, Tripoli 1988

KP - Kemal Karpat, *Ottoman Population 1830-1914 Demographic and Social Characteristics,* Madison, Un.Wisconsin Pr., 1985, s.62

KR-1 - Ahmed Bedevi Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda ve Türkiye Cumhuriyetinde İnkılâp Hareketleri,* İstanbul 1959

KR-2 - Ahmet Bedevi Kuran, *İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler,* İst. 1945

KS - *Emanoel Karasso'nun jurnalleri,* BBA, Yıldız Esas Evrak, 15-74/24 ve 74/15 a ve b

KU - Cemal Kutay (hz.) *Fethi Okyar Üç Devirde bir Adam,* İstanbul 1980

LA-1 - Jacob Landau, *Encyclopaedia of Islam* N.Ed.supp., Farmasuniyya maddesi.

LA-2 - Jacob Landau, *The Politics of Pan-Islam İdeology and Organization,* Clarendon Press, Oxford 1990

LE - Bernard Lewis, *Emergence of Modern Turkey,* Londra 1961

Lİ - Daniel Ligou, *Dictionnaire de la Franmaçonnerie,* PUF

LM - Roger Lambel, *Enternasyonal Kavga ve Kızıl Yahudi Kadro* (Protocoles des Sages de Sion tercümesi), İhya yay, İst.1974

LO - *Lowther Raporu* (İngiltere'nin İstanbul elçisi Lowther'in 29.5.1910 tarihli raporu, FO-800/193

MA - Vice Mantegazza, *La Turchia Liberale e le Questioni Balkaniche,* Milano 1908

MC - Francis McCullagh, *The Fall of Abd-ul-Hamid,* Londra

ME- *Halil Menteşe'nin Anıları,* Hürriyet Vakfı yay., İst.1986

MG- Şerafettin Mağmumi, *Hakikat-i Hâl,* İst, 1330

MH- Mehmed Selahaddin, *İttihad ve Terakki'nin Kuruluşu ve Osmanlı Devleti'nin Yıkılışı Hakkında Bildiklerim,* İnkılâb, t.y.

MHE- A.G.Michel, *Mason Diktatörlüğü* (La Dictature de la Franc-Maçonnerie sur la France) İhya yay., İst.1974

Mİ- *Mimar Sinan*: 1)no.71; 2)no.54 (1984) Reşat Atabek yazısı; 3)no.72 (1989); 4)s.9; 5)no.72(1989) s.10; 6) no.57 (1985) s.5 ve 6

MK- Stojan Makedonski, La Revolution Jeune Turque et Les Premières Elections Parlementaires de 1908 en Macedoine et en Thrace Orientale, *Etudes Balkaniques,* no.4 (1974) s.133-146

ML- Rena Molho, The Jewish Community of Salenika and its Incerporation into the Greek State 1912-19, *Middle Eastern Studies* vol.24, no.4 (Ekim 1988) s.391-403

AL- *Al Manar,* 1) Bu dergi üzerinde yaptığımız yayınlanmamış araştırmamızdan; 2) c.14, s.159; 3) c.14, s.318

MO- *Moniteur Oriental*: 1) 11.8.1908; 2) 20.8.1908; 3) 25.9.1908; 4) 25.7.1909; 5) 5.7.1909; 6) 13.8.1908; 7) MO'nun Temmuz ve Ağustos 1909 kolleksiyonları; 8) 24.7.1909; 9) 26.7.1909; 10) 27.7.1909; 11) 9.10.1909; 12) 23.12.1909; 13) 16.12.1909 baş yazı; 14) 15.7.1910; 15) 9.12.1910; 16) 21.12.1910; 17) 29.12.1910; 18) 4.1.1911; 19) 18.2.1911; 20) 14.8.1911; 21) 4.11.1911; 22)30.9.1911; 23) 9.11.1911; 24) 6.12.1911; 25) 13.12.1911; 26) 21.12.1911

MOL- A.A.Mela, *Storia della Massoneria Dall'Unita alla Republica,* Bempiani ed, Milano 1976

MP- *Morning Post,* 2.2.1912

MR- Şerif Mardin, *Jöntürklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908,* T.İş

Bank.yay, Ankara 1964, s.2

MS – *Masonluk Üzerine* (Ortak eser), İst.1976

MÜ – M.Müftüoğlu, *Her Yönüyle Sultan İkinci Abdülhamid,* Çile yay., İst.1985

MÜS – *Müsavat,* no. 211, 15.Teşrinievvel 1912

MY – *Al Moayyad,* 28.9.1909

NA – Najdat Fathi Safwat, *Arab Papers: 4, Freemasonry in the Arab Worl,* Arab Research Center Publication, Londra 1980

NE – Joseph Nehama, *Histoire des Israelites de Salonique,* Selânik 1978, c.VI ve VII

NO – Noterelle del Fr. x., *La Massoneria alla Sbarra,* Firenze 1905

NU-1 – Rıza Nur, *Hayat ve Hatıratım,* c: 1-4, Altındağ yay, İst.1967

NU-2 – Rıza Nur, *Cemiyeti Hafiye,* İst.1330

OF – Hans Ofenbach, *Briefmarken erzaehlen Freimauergeschichte,* Bauhütten Verlag, Münster 1986, s.37-39

OP – Paolo Orano, La Massoneria Dinanzi al Socialisme, Firenze 1905

OU – *Outlook,* 13.4.1912

ÖK-1 – Mim Kemal Öke, *Kutsal Topraklarda Siyonistler ve Masonlar,* Çağ yay., İst.1990

ÖK-2 – Mim Kemal Öke, *Siyonizm ve Filistin Sorunu 1880-1914,* Üçdal yay., İst.1982

PA – Jean Palou, *La Franc-Maçonerrie,* Petite Bibl.Payot, Paris 1964

Pİ – Rene Pinon, *L'Europe et l'Emperie Ottoman,* 1909, DU-1/74'den

PR – Sir Edwin Pears, *Forty Years in Constantinople 1873-1915.* Londra 1916

RA – Ernest Edmonson Jr.Ramsaur, *Jön Türkler ve 1908 İhtilâli,* Sander yay., İst.1982 (2.bas.)

RM – *Rivista Massonica* : 1) no.1-2, Şubat 1902; 2)Aralık 1913; 3) no.ll-l2, 1912; 4) no.7-9, 1904, s.109-112; 5) no.3-4, 1901, s.60; 6) no.7-8,1906, s.297-313; 7) no.9-12, 31.5.-30.6.1991, s.284; 8) 1-2, 15-30, Şubat 1912; 9) no. 3-4, 15-30.Şubat 1912; 10) no.15-16, 15-30 Ekim.1911, s.382; 11) no.9-10, 15-31 Mayıs.1913, s.203-214; 12) Aralık 1913; 13) no.7, 30 Eylül.1914; 14) no.9, Kasım 1919, s.207; 15) no.6-7, Haziran-Eylül 1919, s.168; l6) no.4, Nisan 1919; 17) 30.Nisan ve 31.Mayıs.1915 sayıları

RS – Sir W.M.Ramsay, *The Revolution in Constantinople and Turkey,* Londra 1909

SE – Servetifünun (Günlük) : l) no.17, 29 Temmuz 1324; 2) no.113 23.Teşrinisani 1908; 3) no.53

SF – Comte Sforza, *Les Bâtisseurs de l'Europe Modeme,* Paris 1931, s.343-364

SL – Selânik için, NE-7/694-, ML-400, DU-2, Journal de Salonique 30.12.1895 ve 26.3.l896

SO-1 – İlhami Soysal, *Dünyada ve Türkiye'de Masonluk ve Masonlar,* Der yay., İst.1960 (3.bas.)

SO-2 – İlhami Soysal, *Niçin Masonluk Değil?,* Süreç yay.,İst.1984

ST – *Stamboul,*: 1)28.7.1908; 2)27.7.1908; 3)31.7.1908; 4)30, 31 Temmuz ve 1.Ağustos 1908; 5)5.1.1912

SV – Necdet Sevinç, *Ordular-Masonlar-Komünistler,* İst,1972

ŞA – Ziya Şakir, *Talât-Enver-Cemal Paşalar,* Muallim Fuat Gücüyener, İst.1944 2.bas.

ŞE – *Şehrah*: 1)8.11.1911; 2)15.10.1911

ŞU – *Şûrayı Ümmet*: no.152, 21.Şubat.1324, Raik imzalı yazı

TA – Tahsin Paşa, *Abdülhamit Yıldız Hatıraları,* İst.1931

TD – E.C.Todeschi, *Nella Giovane Turchia,* Roma 1911

TE – Tepeyran, Ebubekir Hazım, *Canlı Tarihler 1,* Türkiye yay., İst.1944

TF – *Y.Tasviri Efkâr*: 1)6, 8, 9, 11, 13, 14 Mart ve 6.Nisan 1911 2)no.145, 25.10.1909

TG – *Trablusgarp* (Vilâyet Gazetesi), no. 1257, 1.Eylül.1324

TH – *Tercümanı Hakikat*:1)12.8.1908; 2)5.7.1911; 3)23.7.1898 no.6191

TL – *Talât Paşa'nın Anıları,* Say.yay., İst.1986

TM – İbrahim Temo, *İttihad ve Terakki Cemiyetinin Teşekkülü ve...* Mecidiye 1939

TN – *Tanin,*: 1)no.214; 2)17.9.1909; 3)24.3.1909; 4)27.3.1909; 5)8.10.1909; 6)25.10.1909, 7)6.7.1326; 8)30.8.1910; 9)3.3.1911; 10)4.3.1911; 11)23.4.1911; 12)30.4.1911; 13921.7.1911; 14)28.11.1911; 15)26.11.1911

TO – Alberto Theodoli, *A Cavalli di Due Secoli,* La Nevicella, Roma 1950

TP – *Le Temps*: 1)20.8.1908; 2)27.8.1908; 3)1.9.1912 Mısır mektubu; 4)17.6.1913; 5)12.9.1908

TR – *La Turquie*: 1)5.10.1908; 2)24.2.1911; 3)15.7.1911

TS – *Times*: 1)16 ve 17.4.1909; 2)23.4.1909; 3)28.10.1910, İstanbul'dan 10.4.1910 tarihli 'Young Turkey and Continental Freemasonry' başlıklı yazı.

TT – Tarikatı Salâhiye hakkında: *Tahin ve Toplum* no.73 (Ocak 1990) s.40–51; T.Z.Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler,* c.2, s.576–593.

TU–1 – Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler,* c.1, Hürriyet Vakfı yay., İstanbul 1984

TU–2 – Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler, İttihat ve Terakki,* c.3, Hürriyet Vakfı yay., İst.1989

TU-3- *Tarık Zafer Tunaya'nın ... akkında verdiği özel notlar*

TV- *Takvimli Gazete*, no.34-129, 3.Eylül.1912

VE- Z.H.Velibeşe, *Türkiye'de Franmasonluk*, Ankara 1956

WE- *Die Welt*, no.42, 20.10.1911

YA- Hüseyin Cahit Yalçın, *Talât Paşa*, Yedigün neş,. İstanbul 1943

YG- *Yeni Gazete*: 1)2, 3, 15, 27 Mart 1911; 2)26.3.1911; 3)13.5.1911; 4)21.5.1911; 5)11.5.1911; 6)27.3.1911; 7)8.6.1911; 8)6.5.1912

YÖ- A.Canip Yöntem, 'Selânik'te 10 Temmuz Sabahı', *Yakın Tarihimiz*, c.2, s.258

ZA- Thierry Zarceno, *Rıza Tevfik ou le Sonfisme Eclairé*, Thèse de Doctorat, Fac. des Sciences Humaines, Un. de Strasbourg, 1989

ZE- Zeine N.Zeine, *The Emergence of Arab Nationalism*, Beirut 1966

Zİ-1- Ziya Şakir (Soke), *İttihat ve Terakki Nasıl Doğdu, Nasıl Yaşadı, Nasıl Öldü', Son Posta*, 4 ve 5.Mayıs.1934

Zİ-2-İbid., 5.5.1934

ZÜ- Erik Jan Zürcher, *Milli Mücadelede İttihatcılık*, Bağlam yay. İst.1987

Masonluk konusunda genel bilgiler için:

Fikret Çeltikçi, *Hür Masonluk Tarihinden Notlar*, İst 1982, Mimar Sinan yay.6

E.Necdet Egeran, *Gerçek Yüzüyle Masonluk*, Ankara 1972

Selami Işındağ, *Masonluktan Esinlenmeler*, Mason Der. yay., İst.1977

Mithat Gürata, *Masonluk Nedir Ne Değildir*, Ank. y.t.y.